

5 db. H. 11.528

cult 50

XV. ÉVFOLYAM.

1. SZÁM.

1926.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

2n

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1926.

TARTALOM.

Négyesy László: Toldy Ferenc	1
Perényi József: Jókai Mór, a drámaíró. (I. közl.)	8
Kisebb közlemények	13
Összefoglaló könyvszemle	16
Bírálatok	33
Folyóiratok szemléje	38
Figyelő-cikkek	52
Elhúnytak	54
Hírek	56
Új könyvek	60
Társasági ügyek	64

41. 496 *Előfizetés*

Tagjainkhoz és előfizetőinkhez.

Folyóiratunk kéthavonként jelenik meg. Ára egy évre 100.000 korona. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 200.000 korona. Külföldi megrendelés egy évre 200.000 korona.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszegehy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Mária-tér 3.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).

A folyóirat beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Egyes füzetek külön is kaphatók a Studium-könyvkereskedésben (Budapest, IV., Múzeum-körút 21.).

TARTALOM.

	Oldal
<i>Négyesy László</i> : Toldy Ferenc	1
<i>Perényi József</i> : Jókai Mór, a drámaíró	8, 72
<i>Lakatos Dénes</i> : Virág Benedek megválása a tanári széktől	13
<i>D. Ö.</i> : Dalmady Győző versei idegen nyelven	14
<i>A. Zs.</i> : Az ördögi kísértetekről	15
<i>Zoltvány Irén</i> : Czuczor Gergely ismeretlen költeményei	65
<i>Szász Károly</i> : Gyulai Pál emléke	125
<i>Gábor Géza</i> : Zempléni Árpád	136
<i>Lakatos Dénes</i> : Péterfy Jenő ifjúkori levelezése	144
<i>László Vince</i> : A Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgéséről	152
<i>Szigetvári Iván</i> : Madách Imre és a francia forradalom	157
<i>Hajnóczy Iván</i> : A Buda Halálának forrásaihoz	158
<i>Szigetvári Iván</i> : Magyarok, normannok	158
<i>Baros Gyula</i> : Szép Ilonka halhatatlansága	205
<i>Kardos Lajos</i> : Az Ocskai-ballada	245
<i>Hajnóczy Iván</i> : Apokrifák kódexeinkben	248
<i>Baros Gyula</i> : Iréne tárgytörténetéhez	249
<i>Alszeghy Zsolt</i> : Összefoglaló könyvszemle.....	16, 77, 160, 219, 250
Bírálatok	33, 91, 167, 229, 255
Folyóiratok szemléje	38, 99, 176, 235, 260
Figyelő-cikkek	52, 114, 187, 240, 266
Elhunytak	54, 116, 194, 241, 268
Hírek	56, 119, 196, 243, 271
Új könyvek	60, 121, 197, 243, 272
Társasági ügyek	64, 123, 200

TANULMÁNYOK.

Toldy Ferenc.

— Halálának félszázados fordulóján. —

NÉGYESY LÁSZLÓ

elnöki megnyitóbeszéde az Irodalomtörténeti Társaságnak 1925 december 5-én tartott ülésén.

Elment a nagy hajó, már füstje sem látszik, de barázdájának nyoma még ott fodrozódik a víz tükrén, a hullámgyűrűk mind szélesebb ívekbe terülnek szét, már a szemhatárt is meghaladják, és beszélnek a gépezet erejéről, mely mozgásba hozta őket. Elment Toldy Ferenc is, már egy fél százada elment, de még mindig működni véljük, még mindig érezzük szellemi életünk folyamán azt a mozgalmasságot, amelyet az ő tevékenysége idézett elő. Alig tudjuk elképzelni, hogy amióta megszűnt élni, már annyi idő telt el, mint az ő ifjúkorától, ifjúkorának legdicsebb élményétől, a Zalán Futásának megjelenésétől az ő haláláig eltelt. Ha tekintetünket pályájára összpontosítjuk, mennyivel hosszabbnak tűnik fel az a félszázad, melyet az ő gazdag munkássága tölt be és sikereinek hosszú sora tagol, mint az a másik félszázad, melyen át élete művét mint befejezett egésznek tekintjük. Pályája oly hosszúnak tetszik, mintha egy századig élt volna, s alakja oly közelre látszik, mintha csak egy-két évtizede halt volna el.

Elköltözése is egészen hirtelenül történt: pályáján nem is fékezett előzőleg, teljes erővel robogott előre. Csak lebukott fogatáról, a hajtó erő megtartotta sebességét. Hetven éve ellenére lázasan dolgozott. Halála előtt néhány héttel jelent meg a Magyar Költészet Kézikönyvének új, ötkötetes kiadása. készítette Balassi újon felfedezett verseinek kiadását, írni kezdte a magyarországi újkori irodalom, az egyetemes magyar irodalom történetét, tehát a latinnyelvűt is beleértve, a renaissance-tól a XVIII. század végéig, összeállította a Régi Magyar Könyvtár I. kötetének anyagát, (már a címlap is készen volt), és foly-

tatta több más megkezdett munkáját s tervezett újakat. Néhány év óta a 4000 forintos évi nemzeti jutalmat élvezve, minden erejét az irodalom történetének szentelte. Még elnökölt a Kisfaludy-Társág novembervégi ülésén (nov. 25.), még december 9-én megtartotta egyetemi előadását. December 10-ére viradó éjjel ½1 órakor meghalt. Beteg csak néhány óráig volt. Utolsó napján Damjanich-utcai lakásáról a városba sietve egy lövonatú kocsi után futott, fölhevült, a hideg kocsiiban átfázott, s valószínűleg az erős hűlés fokozta végzetessé régi csúzos baját. Halálának híre általános megdöbbenést keltett. Mély részvételt fogadták az „irodalomtörténetírás atyja“, a „pater Academiae“, a Kisfaludy-Társaság alapítója, „az irodalom kincstárnoka“ váratlan halálát. Érezték, hogy szellemi életünk egy legfőbb és legállandóbb mozgatója szünt meg működni. Felsőbb helyről életében jött kitüntetései közt a Lipót-rend lovagkeresztje volt a legnagyobb; de halálakor, tán még inkább, mint 1871-i jubileumán, a kegyelet olyan magasra értékelte jelentőségét, mint kormányférfiakét sem mindig. December 11-én az Akadémia gr. Lónyay Menyhért elnöklete alatt külön ülést tartott s azon elhatározta, hogy oszlopcsarnokát nyitja meg a végtisztesség céljaira, mert ez a dísz illeti meg az Akadémia alapítói közül az utolsó tagot. A családnak Horváth Mihály elnöklete alatt az osztályok elnökeiből és titkáraiból összeállított küldöttség fejezte ki az Akadémia részvétét, emlékbeszéd tartására Gyulai Pált kérték fel. Ravatalát sokan látogatták. Hadik-Barkóczy Ilona grófnő ungmegyei birtokáról csak azért jött fel Pestre, hogy koszorút tegyen a koporsóra. Koszorúi közt, a csarnok közepén feküdt, a kapuval szemben, arca nyugodt, mondja egy tudósítás, mintha nem a halál, hanem az álom ülne rajta. A végtisztességen, december 12-én, vasárnap délután, megjelent gr. Andrássy Gyula külügyminiszter, Trefort és Percel Béla miniszterek, Pauler Tivadar és Horváth Boldizsár volt miniszterek, az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság fővárosi tagjai, közöttük Arany János, számos fiatalabb író is, az egyetem tanárai, a főváros tanácsa Ráth Károly főpolgármester vezetésével, az országgyűlés mindkét házának sok tagja, Majláth György főrendiházi, Ghyecz Kálmán képviselőházi elnök, Haynald Lajos kalocsai érsek, több tábornok díszben, főtisztviselők, a könyvárusok testületileg. A szertartást Ipolyi Arnold besztercebányai püspök végezte. Beszédeket a ravatalnál nem mondtak. A menetben a koporsó után Csengery Antal másodelnök és Pulszky Ferenc,

az I. osztály elnöke haladtak (gr. Lónyai Menyhért aznap beteg volt). Az egyetemi ifjúság gyászlobogóval, babérkoszorúval sorakozott a menetbe, mely a komor, fergeteges időben az Akadémiától az egyetem központi épülete elé vonult, a téren megállapodott, éppen a szenvedő Deák Ferenc ablakai alatt; az egyetemi templom előtt újra beszentelték a koporsót, s a gyülekezet meghallgatta az ifjúság szónokának búcsúbeszédét. A Kecskeméti-utcán és az Országúton (a későbbi Múzeum-körúton) át a Nemzeti Színháznak vette útját a gyászmenet, s úgy ért ki, már sötétben, a kerepesi-úti temetőbe. A Kisfaludy-Társaság dec. 29-i ülésén Gyulai Pál másodelnök székéről felállva jelentette be a szavait állva hallgató társaságnak és közönségnek Toldy Ferenc és br. Kemény Zsigmond halálát, akik a Társaságnak mind a ketten elnökei voltak. Gyulai kiemelte ekkor, hogy Kazinczyt kivéve senkinek sem volt oly nagy fogékonysága a magyar szellemi élet mozgalmai iránt, mint Toldynak; ez volt szenvedélye, mely utolsó percéig egész ifjúi hevet kölcsönzött szellemének. Emlékbeszéd tartására Greguss Ágostot kérték fel.

Talán érdekelní fog e részletek fölelevenítése ma bennünket; egy kis szelvényt adnak akkori szellemi és közéletünkéből. Az egykorú lapokból idézem őket, magam nem lehettem még ott; de tagjaink közt tiszteljük Badiés Ferencet, aki mint első éves, lelkes hallgató érezte a tanítványok fájdalmas megdöbbenését a mester váratlan halálán. Idősebb társai még szoríthatták azt a kezét, melyet egykor Kisfaludy Károly, Vörösmarty és Bajza szorongattak, sőt Kazinczy is szorított; még a Kazinczynál is tíz évvel idősebb Goethe is. Hány írói nemzedék szorította e kezét, s hány író érezte szövetkező, vezető, emelő, irányító hatását, némelyek bizony a súlyát is! S még hány írói nemzedéket emelt ki a multak homályából, régi idők törmelékei alól! Elhaltak és élők egy folytonos láncolatá sorakoztak elméjében és az elhaltak is életre támadtak szíve melegétől. Szinte személyes és bizalmas viszonyban volt a századok magyar íróival, Vásárhelyi Andrástól kortársainkig. Mennyi emlék, mennyi munka és siker esik az írókkal váltott első kézszorításoktól fogva az utolsóig terjedő időbe!

Ha valahol, itt fölösleges felsorolnom munkásságának eredményeit. Hiszen a mi tudományszakunk alapjait nagy méretekben ő rakta le s az alapokra falakat, épületeket emelt, sokat

be is tetőzött. Minek elmondani, hogy maga volt az irodalomtörténet köfajtője, tervező mérnöke és kőműves-munkása? Hogy ő állapította meg a korszakok kereteit, az írói csoportok rendszerét, napfényre hozta, kiadta és kommentálta az írók munkáit, összeszedte életadataikat és megírta életrajzukat, elvégezte első esztétikai és történeti értékelésüket, és hogy a temérdek részletből egy egységes folyamatképet konstruált, a német Gervinushoz és a tudatfolytonosság eszméjét valló magyar állambölcselek, jogászok, történetírók és nyelvészek felfogásához csatlakozva azzal az alapfelfogással, hogy mindez egy századok során át élő, fejlődő, működő személyiségének, a nemzetnek, a nemzet lelkiségének a megnyilvánulása. Arany János szavaival szólva: „a magyar ész történetét“ írta. Divatosan szellemtörténetnek mondhatnók, azzal a különbséggel, hogy nem épen eszmék és eszmeáramlatok történetét nyomonozta, egyetemes emberi útjaikon, hanem a nemzeti szellem történetét koncipiálta, s a nemzeti szellem életére vonatkoztatott mindent. E körben jól tudjuk azt is, minő kiegészítésekre, itt-ott helyreigazításokra volt szükség, részint a kritikai értékelésben, részint a történeti beállításban, továbbá a történeti kép megalkotásában és az előadás művészetében. De alig van oly oldala az irodalomtörténetnek, melyben ő kezdeményező ne lett volna. Hogy az újabban annyira fejlett összehasonlító irodalomtörténetet említsük és a Katalin-legenda példáját vegyük, melyről Szilády, Katona Lajos és Horváth Cyrill oly becses monografiákat írtak: előzőjük ebben is Toldy Ferenc volt, az ő Katalin-legenda-kiadása 1855-ből már oly gazdag összehasonlító apparátusra támaszkodik, amely abban az időben még oly tudóstól is kiváló munka lett volna, aki hosszabb időn át erre az egy tárgyra összpontosította volna erejét. Általán is rendszerint tekintettel van az idegen irodalmakkal való kapcsolatokra. Attól az alapfelfogástól pedig, melyet érintettem, lehetetlen megtagadni a grandiózus jelleget.

De bármily páratlanul nagyszabású is az ő irodalomtörténetírói működése, nem feledkezhetünk meg arról, hogy ez csak egy része volt az ő egész pályájának. Ő a szabadságharc előtt inkább aktív író volt, mint történetbúvár. A szépirodalom, kritika és irodalmi publicisztika terén Vörösmartyval és Bajzával együtt biztosította az Auróra-kör fennmaradását és irányának diadalát. Ő a nyugati irodalmakból és saját irodalmunk

multjából vett hatásokkal termékenyítgette kora magyar irodalmát, mozgalmasságot vitt bele s érezttette történelmi és nemzetközi kapcsolatait. Még inkább kiterjedt munkássága és hatása a tudományos irodalomra. A tudományos munkát szervezte, 1848 előtt létrejött tudományos intézményeink nagy részét ő alapította, vagy résztvett alapításukban. Egész sor társulat, bizottság és folyórat neki köszönheti létét. Szerette az élő tudományos munkát intézményekkel biztosítva látni. De szelleme is volt hozzá, hogy a megalkotott intézményekbe lelket öntsön. Az Akadémiát Széchenyi alapította ugyan, de évtizedeken át ő működttette, és ő szervezte át tudománynépszerűsítő intézetből tudományművelő intézetté. Ő alapította meg a Kisfaludy-Társaságot is, megindította az archeológiai tevékenységet, kiváló részt vett az Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései, a Természettudományi Társulat, később a Történelmi Társulat megalapításában. Pályája az erők foglalkoztatása, a tudományos törekvések megindítása és szervezése tekintetében művelődéstörténeti fontosságú. Apostolkodását méltán hasonlítják Kazinczyéhoz; lelkessége, hite nem kisebb; simulékony-sága, érdeklődése, egyéniségének vonzó és ható ereje hasonló a széphalmi mesteréhez, de a különbség az, hogy ő a személyi hatásnak fennmaradásáról is gondoskodott és intézményeket szervezett. Lelkéből vidámság, bizalom, ösztönző erő sugárzott tudóstársaira és az ifjúságra. Öreg korában is lelkesedés és tettvágy töltötte el.

Valóban igazságtalanok lennénk Toldy iránt, ha csak mint irodalomtörténetírót akarnók méltatni, bár az ő irodalomtörténeti érdemei is még mindig akkorák, mint senki másé nálunk. Egy fiatal magyar irodalmi elmélkedő 1903-ban kritikai tanulmányt írt róla az Irodalomtörténeti Közleményekben. Keresi munkáiban a maradandó értékeket és megjegyzi, hogy Toldy nem lett olyan, mint Taine, aki a minden szellemi tudomány alapjául szolgáló lélektan újabb eredményeit magáévá téve, Hegel és Sainte-Beuve nyomán haladva az irodalomtörténet nagy megújítója és tudományos megteremtője lett. Hozzáfűzi, hogy Toldyról szólva, reá nem szabad Taineről hímet varrni, nem szabad a tehetségtől zokon venni, hogy nem teremt rá a lángész munkájára; egyébként igen nagyra tartja Toldy teljesítményét, csak hogy inkább a tanulmány, mint a szellem eredményét látja benne.

Mikor engem másfél évvel utóbb az a szerencse ért, hogy Toldy születésének százéves ünnepén a Kisfaludy-Társaságban én tarthattam az emlékbeszédet, a beszéd bevezetésében Kunfi Zsigmondnak erre a — különben derekas — tanulmányára célozva mondtam a következőket:

„Mi nagyot tett Toldy Ferenc, hogy a százéves megemlékezés kivételes tisztességében kívánjuk őt a nemzet színe előtt részesíteni, mint a legnagyobbakat? Hol vannak halhatatlan művei, mint írónak? Hol a gondolatok új tartományait feltáró s az emberiség egyetemére nézve kötelező érvényű eszméi, mint tudósnek? Nagy író volt-e, nagy tudós volt-e? Szűkkeblű és jogosulatlan kérdések, tisztelt közönség, melyeket hétköznapi foglalkozáskép lehet feszegetni, s akár ellenére el is dönteni, akkor is csak a nagyokról véve mértéket; de ilyen ünnepi alkalmakkor, midőn százados távlatból nézzük a tényleket és személyeket s egynek látva Toldy Ferenc egész rengeteg munkásságát, az tűnik szemünkbe, hogy ez a munkásság a XIX. század nagy nemzetépítő törekvései közt az elsődrendűek egyike, akkor tiltakozni fogunk egyéniségének széttagolása ellen, s azt fogjuk kérdeni: vajjon a nemzeti hálát pszichofizikai erőpróbák eredményéhez kell-e inkább mérni, mint a nemzet érdekében kielégített szükségletek arányaihoz, s vajjon a nagyságnak egyetlen alakja-e az eredeti produkció, nem épen oly fontos szükséglete-e közéletnek és irodalomnak a szervező, közlető, fenntartó erők működése, mint a teremtő erőké? Maga Toldy Ferenc nem tűnt-e ki olyan nagyszabású lelki vonásokkal, az agy ki nem merülő terveléseivel és foglalkozásával, a szív csodálatos hitével, az akaratsnak lángoló buzgalmaival és kitartásával, hogy őt mintegy az irodalmi buzgalom genie-jének mondhassuk?”

Húsz éve múlt, hogy ezeket írtam, de ma tán még erősebb meggyőződéssel írhatom, mint akkor. Toldy Ferenc nagyságának arányai az azóta eltelt húsz év óta nem kisebbedtek. Toldy a magyar szellemtörténetnek ma is nagy alakja, irodalmunk egyik hőroza. És ha az újabb, sőt még újabb pszichológiai kutatásokra kell hivatkoznunk, épen a legújabb évtizedek pszichológiája hangsúlyozza nagy eréllyel a léleknek gondolkodó és képzelő funkciója mellett, melyet a régibb pszichológia kissé egyoldalúan kegyelt, az emócionális oldal jelentőségét. Az érzésnek és akarásnak az a rendkívüli mértéke, amely egy Kazinczy, egy Toldy agyát fűtötte, a géniusznak kétségtelenül egyik típusát képviseli. Toldy alkotásai nemcsak az ő irodalomtörténete, költészettörténete, életrajzai, tanulmányai, hanem a Kisfaludy-Társaság is, az Akadémia három évtizednyi működése is, egész szellemi életünk pezsgésben tartása is. És bizony

az övé a magyar irodalomtörténet megalapítása is, melybe nemcsak ihletet, buzgalmat öntött, hanem egyúttal igen nagy szellemi erőt is.

Ha most, két újabb évtized múlva, ismét ünnepi szózatot kell mondanom róla, ismét csak hódolattal, tisztelettel és szeretettel teszem. Hiszen szellemének erejét és szívének melegét még ma is érezzük.

Ma fölkerestem síremlékét s egy igénytelen örökzöld bokrétát tettem rá; úgy éreztem, mintha mindnyájunk nevében teném. Hiszen mostani szavaimat a Társaság egyenes megbízásából mondom. Az Irodalomtörténeti Társaság, mely maga is az ő szellemének ihletésétől származott, általam fejezi ki emléke előtt hódolatát, tiszteletét, szeretetét.

Ez érzelmekkel, Toldy Ferenc nagy nevére áldást mondva, megnyitom Társaságunk mai felolvasóülését. Felkérem a t. jelenlevőket, hogy Toldy Ferenc iránti kegyeletünk és tiszteletünk jeléül egy pillanatra emelkedjünk fel helyünkéből.

Jókai Mór, a drámaíró.

Írta: PERÉNYI JÓZSEF.

Jókai Mór első komolyabb irodalmi élményei a komáromi kollégiumban rendezett műkedvelő színélőadások voltak. Vályék elvitték ugyan már előbb is a színházba, de ő maga a kollegiumi előadásról emlékszik meg úgy, mint az első feledhetetlen élvezetről. Ennek a hatása alatt írja tíz éves korában első színdarabját *Hohenheimi Friedrich vagy a meggátolt gyilkosság* címen, melyet konjugista diáktársaival elő is adott egy kocsiszínbén. Egy másik ifjúkori darabjáról Szuper Károly színésznaplójában emlékszik meg és ez a *Víg cimborák* című vígjátéka, melyet Kecskeméten írt, de ez egészen elkallódott s ő maga sohasem tett róla említést.

Színműírói pályája a 17 éves korában írt *Zsidó fiú* című ötfelvonásos romantikus történeti drámájával kezdődik és ettől kezdve utolsó drámai alkotásáig a *Leventéig* a színművek egész sorozatát adta. Sok oly körülmény működött együtt, amelyek arra ösztönözték, hogy a drámaírás terén is próbára tegye erejét. Huszonhat színművet írt. Ezek közül történeti színművek: *A zsidó fiú, Manlius Sinister, Könyves Kálmán, Dózsa György, A szigetvári vértanúk, Milton, Az aradi hősnők, A murányi hölgy* és a *Levente*. Dramatizált művei, melyeknek tárgyát egy-egy előbb írt novellából vagy regényből vette: *Dalma, Szép Mikhál, Az arany ember, A fekete gyémántok, A bolondok grófja, Keresd a szívet, Fekete vér és Helvila*. Népszínművek: *A két gyám, A földönfutó, A világszép leányok*. Alkalmi darabok: *Hős Pálffy, A jószívű ember, Olympi verseny, Thespis kordéja, vagy a Földönjáró csillagok* és a *Barangók*. Társadalmi dráma: *A hulla férje*.

A *Zsidó fiú* című darabjával Vörösmarty és Bajza elismerését is kivívta magának. Ez a dráma Hugo Viktor utánzata, valóságos rémdráma. Jókai romantikája ebben különösen hajlik a rémséges felé, de a hangot meg tudja ütni és az erő sem hiányzik első darabjából. Hőse Szerencsés Imre, a kikeresztelkedett zsidó, II. Lajos kincstárnoka. A sötét történetet nemzetünk egyik legsivárabb korába helyezi s a háttérben ügyes korképet ad. Áradozó nyelve ellenére helyenkint megkapó rövidséggel is tud írni, versei Vörösmarty könnyűségével és színeivel

versenyeznek. Itt már megnyilatkozik az igazi költő. A gyorsan változó képek közé olyan hatalmasan színezettet is be tud állítani, mint amilyen Izsák, az uzsorás zsidó. A darab túlságos komorságát a nagyon fiatal író túlzásának a rovására írjuk. A darab így is kiegészítő köve a magyar romantikus dráma pompás épületének.

A Zsidó Fiú után a népszínművel próbálkozott meg. 1846-ból való *A két gyám* című és 1850-ből *A földönfutó*. Az előbbi csak egyszer került színre, sugókönyve is elveszett. Az egykorú kritikák lesújtóan nyilatkoztak róla. Második népszínműve is megbukott. A népszínművel későbbben még egyszer kísérletezett. *Egy világlátott fiú* című novellájából dolgozta át *Világszép leányok* c. népszínművét, mely azonban előadásra nem került. Igen szerencsétlen alkotás. Tárja nem népszínműnek való, de hang, felfogás és a szereplő személyek tekintetében sincsenek népies vonásai. Jókainak a népszínmű iránt alig volt érzéke.

1851-ből való egyetlen társadalmi színműve *A hulla férje*, melyről ő maga sehol sem tesz említést s mindössze kétszer adták. Néhány ügyes jeleneten kívül semmi kiemelni való nincs ebben a rémdrámában, melyben bőven szerepel öldöklés, tör, méreg, színrehozott koporsó és egyéb színi hatást hajhászó eszköz. Az Anicet—Bourgeois-féle rémdrámák közé sorozható.

A legtöbb erő, tűz és fiatalság történeti színműveiben nyilatkozik meg. 1853 dec. 10-én adták először a Nemzeti Színházban *Manlius Sinister* c. ötfelvonásos történeti szomorújátékát, melynek tárgyát a római történelemből Carinus Marcus Aurelius idejéből vette. Az egész második részt s benne a cselekvény voltaképeni magvát Teleki László Kegyencéből kölcsönözte. Az egész dráma három alapeszmén épül fel: 1. A pogányság harca a terjedő kereszténységgel szemben; 2. Manlius Sinister és Sophronia szerelmi története, Manlius boszúja; 3. A bukott Glyceriának erkölcsi megtisztulása. Az elsőnek csak halvány képét adja Jókai. Sophronia, a kereszténység rajongója, áldozatul esik. Menekülhetne ugyan, de vértanuvá akar lenni, de mikor látja, hogy Carinus orgiáiba akarják hurcolni, öngyilkos lesz, hogy a becsstelenséget elkerülje. A második alapeszme szorosan kapcsolódik Sophronia öngyilkosságához, Manlius jelleme kialakul, boszúja indokolt. A harmadik eszme — Glyceriának, a hírhedt hetaerának története az egész darabon uralkodik. Ebben Jókai a francia romantikusok hatása alatt áll. Glyceria történetére főleg Victor Hugo Angelója és Marion de Loosne-ja hatott. Carinus a francia romantikus dráma kedvelt típusa. Alakja megfelel Victor Hugo Lajos királyának (A király mulat). Vele szemben áll az elkeseredett, elnyomott romantikus lá-

zadó Manlius Sinister, akiben Dumas Lorentino-jára ismerünk. Glyceria és Manlius érzelmes találkozása: szakasztott párja a Török világ Magyarországon c. regényben Azraëla és Feriz bég búcsújának.

Leghatásosabb a színműben Glyceria szerepe, melyből jó tragikai szerep lehetett volna, ha a végét el nem rontja a szerző. A darab tele van csodás részekkel, amelyek inkább mondába, vagy eposzba, de nem modern drámába valók. Igen találóan mondja róla Zsigmond Ferenc, hogy a modern drámából Katalin-legenda lett. A témának, az őskereszténység korának világtörténeti érdeke annyira hatalmába keríti Jókai gyulékony képzetét, hogy ő maga is beá'l rajongó naivságú hívőnek. Kemény Zsigmond e darabról írt bírálatában így nyilatkozik: „A legnagyobbyszerű drámai anyag, melyet az összes világtörténelemből kiragadni lehet, a kereszténység és paganizmus küzdelme. De egyénítése oly óriási nehézségekkel jár, hogy szívemből örvendek, ha valódi talentum által kísértetik meg.” Jókai pedig a drámaírás terén nem valódi talentum.

A Manlius Sinister után elég gyors egymásutánban három történeti szomorújátékkal lépett fel Jókai: *Könyves Kálmán* (1855), *Dózsa György* (1857) és *A szigetvári vártnak* (1860). Esztétikai tekintetben egyik sem kiváló alkotás, de irodalomtörténeti jelentőséget ad a közepsőnek a Gyulai-kritika nyomán kelt zajos polémia, az utolsónak pedig az a tartós tetszés, amelyet a darab hazafias szelleme és célzata a magyar közönségből kiváltott.

A *Könyves Kálmán* kompozíció szempontjából Jókai leggyengébb drámái közé tartozik. Kálmánnak és Almosnak is alakja történelmileg hamis. Szerencsétlen gondolat volt Kálmán királyt tragikus hőssé tenni. Kálmán királynak nincsen bűne, csak rút külseje! Ferde termetű, görbe vállú, serteször-hajú, kancsalszemű, bicegőlábú, inkább neveti, mint tiszteli, aki látja. Trónját állandóan fenyegeti Álmos herceg, aki nyíltan és ismételtelen kijelenti magáról, hogy forradalmi merényleteinek egyetlen jogcíme: Kálmán testi fogyatkozása.

Miért választotta tragikus hősül Kálmánt Jókai? Mert ki akarja használni a kontraszt-motivumok minden fajtáját. A kontraszt-kedvelő romantikus költészetnek egyik legkapósabb motívuma: a testi rútság. A születéssel együttjáró rútság a tragikum végzetszerű tényezői között még a legérthetőbb. III. Richárd alakját testének szertelen mivolta is segíti tragikai magas'atra emelni. De az ellentétet bonyolódottabbá is lehet tenni. Találunk Jókainál angyalarcú démont is eleget, de van ördögarcú angyala is. Ilyennek rajzolja Könyves Kálmánt is. Pedig a rút külső kevésbé alkalmas tragikai hatás előidézésére, ha lelki nemességgel párosul, mintha rút mögöttes a jellem is. Kálmán király sem válhatik tragikus alakká Jókai drámájában. Kálmán király egészen ártatlan. Nem haragtartó, hiszen a lázadó Almosnak hatszor megbocsát. Sze'íd indulatú. Szinte angyali türelemmel tűri el a rab Almos arcátlan gorombaságait. Elvetemedett vetélytársának kis fiát térdére ülteti s ő akarja felnevelni. Önféjének mondhatnók, mert az Almos ellen kimondott

országtanácsai ítéletekre nem hallgat, hanem vétkes engedékenységet tanúsít a lázadó iránt. Van azonban egy motívum — melyre különösebben Zsigmond Ferenc hívta föl a figyelmet — s mely csakugyan mintegy előre is jelzi a király későbbi boldogtalanságát s mintegy oka is ennek. De éppen ez a motívum a legnagyobb gyöngéje a drámának. Egy boszorkánysággal vádolt nőt fölment Kálmán a büntetés alól. Ekkor a nő elkezdi szánakozni a királyon. A szánakozásnak az a magyarázata, hogy ezt a nőt régen egy másik „boszorkány” megátkozta: „Ne halj meg addig, amíg egykoron egyet találsz, ki jót teszen ve’ed. És az, ki véled jót teend . . . jó tettei nyomán jutalom helyett halálanság keserveit találja”. Kálmán kimondja híres tételeit, hogy nincsenek boszorkányok s abban a percben utoléri egy néhai boszorkány átkát. A darabnak minden hibája ellenére is nagy és hosszantartó színpadi sikere volt (harmincszor adták). Ennek a színpadi sikernek okát a darab gyönyörű nyelvében, hatásos jeleneteiben és csattanós felvonásvégeiben kell keresnünk. 1885-ben még a bécsi Burg színházban is nagy sikerrel adták.

A *Dózsa Györgyben* az 1514-iki parasztlázadást dramatizálja Jókai. A bemutató előadáson — az egykorú kritikák szerint — jelentős sikere volt a drámának. A közönség tetszésével szemben Gyulai Pál emelte fel írói szavát igen szigorúan, de hozzátehetjük rögtön: igazságosan. Gyulai bírálataiban megfámadja a színpadi hatásvadászatot, kifejti a tragikum hiányát, megfámadja a költő felfogását, mely ellenkezik a történeti valósággal, megfámadja irányát, mely szerinte a politikai éretlenségre számít és politikai szenvedélyektől várja a sikert. Jókai Gyulai súlyos vádjai ellen védekezett és a vitába beleszólt a közönség is. A közönség pedig népszerű és kedvelt írója mellett foglalt állást, mert amikor a tragédia harmadszor került előadásra, a II. felvonás után Jókait igen sokszor előhívták és köszorúkkal ünnepelték.

A vádak, amelyekkel Gyulai Jókait illette: hogy meghamisítja a történelmet és hogy a darabból hiányzik a tragikum, igazak. Mert Jókai darabjában csakugyan hiába keresünk történeti hűséget, Dózsa alakja ríktó anachronizmus, többi alakja is torzkép s Gyulai ítéletével szemben csak enyhítő körülményeket kereshetünk. Jókai célzatosságát nem lehet ridegen rosszhiszeműnek tartani, s azzal sem vádolhatjuk, hogy a politikailag éretlenek tapsait hajbászta s így e’járása sem mondható társadalmi szempontból veszedelmesnek. Hiszen jól ismerjük Jókai romantikus világnézetét. Tudjuk, hogy az elnyomott emberfaj és társadalmi osztállyal szemben az elfogultságig menő rokonszenvvel viseltetett s mint azt legjobb ismerője — a már idézett Zsigmond Ferenc megjegyzi — még egy tiszteletreméltó elfogultsága volt Jókainak egész életén keresztül. „A reformkor naiv szabadelvűsége és ennek roppant fontosságú eredményei, melyekben az ő tollának is része volt, a dicsőségbe belekóstoló ifjúság emléke — örök eszményekként éltek lelkében s a jobbágyság felszabadításának emberséges voltát annyira átérzi, hogy ezt a modern pápaszemet még akkor is rákényszeríti hősére, ha ez a hős a negyedfélszáz esztendő múltból jött elénk.”

E szempontoknál azonban sokkal fontosabb az esztétikai szempont. Dózsa Györgyben nincs igazi tragikum. Dózsa tragikuma három tényező eredőjeként kezd fogamzani: 1. az egyszerű székely katona nemesi rangot kapván, a nagyra-vágás bűnébe esik s izzó gyűlöletet kezd érezni a főnemesség ellen; 2. Dózsa szerelmes lesz egy főrangú lányba és hűtlenné válik régi menyasszonyához és katonai hibát is követ el: szabadon bocsát egy csomó főúri foglyot; 3. egy jósnő jóvendőlése, hogy nemsokára trónra jut. De egyik tényező sem válik a tragikum magvává. A gyűlölet nem viszi Dózsát végzetes bűnbe. Dózsa szerelme nincs végzetes következmények nélkül; a cigányasszony jóslata pedig való-ságos csodás elem, mely a modern drámában bosszantó. Így a drámából éposz lesz. Dózsa epikus hős, ki milliók nevében vértanui tudattal hal meg, holott megmenekülhetett volna. A dráma sok fogymozgásával szemben jelességei: kor-raja, a XVI. századeleji Magyarországot eleveníti meg; nyelve. Erővel teljes, érces zengésű ez a nyelv; és drámába beleszótt három pompás költemény, ezek között a „Régi dal, régi dal, régi dicsőségről!” kezdetű korszerű vonatkozásaik-al nem tévesztették el a hatást! (Folytatása a következő számban.)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Virág Benedek megválása a tanári széktől.

A székesfehérvári püspöki levéltár és az ottani ciszterci-rendi Szent István reálgimnázium irattára értékes adatokat őrzött meg Virág Benedek életére vonatkozólag.

Virág Benedeket rendfőnöke 1780-ban rendelte Székesfehérvárra. Szerzetes volt, nem habozott. Szívesen is jött, mert áhította hivatását. Tanári működését a pálos-gimnáziumban kezdte (1780—86). A pálos-rend feloszlatása után mint világi pap királyi gimnáziumban folytatta (1786—97).

Ezen idő alatt 5 évig a három grammatikai osztályban tanított, 12 évig pedig a poézis tanára volt. Szépszámú tanítványai közül Pyrker János László, a mecénás-érsek, Egyed Antal, a klasszikus fordító, Horvát István, a nagy buzdító, Reseta János, az áldozatos lelkű egyetemi tanár az ő ráhatásából, életpedagógiájából, az ő magyar lelkéből fakadtak naggyá.

De az áldozatos odaadás, a 16 éves megfeszített tanári munka fizikumát erősen megkoptatta. A kimerülés már az 1796—97-i iskolai esztendő elején jelentkezett. Remélte azonban, hogy »idővel, vagy az eszközök (gyógyszerek) alkalmazásával jobban lesz, de nem történt meg«. Kénytelen volt állapotát hivatalosan jelenteni. 1797 január 20-án közli igazgatójával: »Napról-napra tapasztalom, hogy gyengülök, biztosan érzem, hogy a tanítást testi romlásom nélkül nem folytathatom. Eddig lappangott titkon (a betegség), most erejét jobban kiadja, ha hallgatók, jogtalan leszek magammal. Kötelességem a nagyobb veszedelmet, ha nem is elhárítani, de legalább elhalasztani vagy kisebbiteni. A természet elég győnge és beteges szervezetet adott s ezt a 17 évi folytonos iskolai munka még csak jobban megernyesztette. Ezt, a ki szenvedek, érzem.«

Nehezen vált meg hivatásától. Utolsó gondolata is az iskoláé, az ifjúságé volt. Ugyanabban a levélben, amelyben felmentéséért esedezik, kéri a felsőbbség lehető gyors és körültekintő gondoskodását, nehogy az első humanióra (junior) tanár nélkül maradjon, »mert ez az osztály nem olyan könnyen helyettesíthető, mint bármelyik grammatikai«.

Spaits István igazgató fölterjesztésében, amelyet a főigazgató továbbított (febr. 6.) a Helytartótanácshoz, Virág Benedek jelentését jogosnak minősítette. A Helytartótanács leiratában (febr. 21.) utalt ugyan a fennálló szabályzatra, amely a tanügyi férfiak lemondásánál félévi előzményt követel, az elégséges orvosi bizonyítvánnyal történt igazolást mégis elfogadta. Csak azt szerette volna, ha Virág Benedek tanszékének rendszeres pályázathoz kötött betöltéséig helyén marad. De ez már nem történhetett meg. Nemcsak azért, mivel Virág Benedek többször is egész határozottsággal kijelentette: neki

mellbaja van, tehát az iskolában nem beszélhet, hivatásában — bármennyire is szeretné — tovább nem működhetik, hanem azért sem, mivel a helytartótanácsi leirat megérkezésekor (márc. 24.) Virág Benedek már nem volt Székesfehérvárott. A fővárosba költözött, mint mondják »levegő változtatásért«.

Kezdetben évi 350 forint nyugdíjat állapítottak meg neki a tanulmányi alap terhére. Ezt csakhamar módosították. Az új, 1797 május 9-ről keltezett helytartótanácsi rendelkezés szerint e naptól kezdve a szerzeteseknek szokásos 300 forint évi penziót kapja évnegyedes részletekben.

Nagyon szegényes dotáció volt ez. Érezték is a közelállók, főleg a főigazgató, Novák Krizosztom, bakonybéli apát, aki négy éven át szenlélte Virág Benedek működését, amellyel »a tanári pálya minden vonatkozását a legpontosabban és legalaposabban betöltötte s amellyel követésre méltó élet-példát mutatott«. Így nyilatkozott a főigazgató a Helytartótanácsához küldött relációjában (1797 okt. 15.), amelyben Virág Benedek számára nyugdíjemelet javasolt, 100 forintnyi pótlást azzal a feltétellel, hogy egészsége helyerárlításával, ha addig nem múlik el sok idő, a tanításhoz visszatérjen. (Székesfehérvári gimnáziumi levéltár.)

Sajnos, egyik sem következett be. Virág Benedek Budán élte le életének második szakát, 33 esztendő, anyagi tengődésben, de nemes lélekre valló türéssel.

Lakatos Dénes.

Dalmady Győző versei idegen nyelven.

Az Irodalomtörténet 1924. évi füzetében közölte a Dalmady-versek fordításainak jegyzékét. Azóta újabb fordításokról veszünk tudomást különböző országokból.

Schnitzer Ignác, a Kisfaludy-Társaság volt I. tagja, öt szerelmi versét fordította németre; az *Anyai könny* című megjelent a Pester Zeitungban 1921-ben. — P. V. Lebourg: Echos Français de la Lyre Hongroise. 1921. hozta az *Aludjál kis fiam!* című verset, melyen kívül még két verset fordított Lebourg pesti francia nyelvmester. — Ugyanez a vers található az aténi O. Noumas folyóiratban 1922-ben Horváth Endre magyar tanártól új görög nyelven. — A Panteon Literatary Wszechsviatowej című Varsóban, 1921-ben megjelent gyűjteményes munka az *Imádkozó Anygal* című verset tartalmazza Jankowski József fordításában. — A római Alma Roma 1921-ben az európai hírvé latin nyelvésztről, Franz X. Reuss aláírással hozza *A templom és a gyár* újabb latin fordítását Hegedűs István latin fordítása után. — A szegedi Hungara Esperantisto 1922-ben ugyanezt a verset Turzó Pétertől esperanto nyelven mutatja be.

Az esperanto fordítások terjesztik különösen e verseket a világirodalomban. Ezek nyomán fordítottak Caw Janet edinburgi tanár és Page W. M. edinburgi író több verset angolra, De San Millan Rafael madridi orvos spanyolra, Jaik Johann lapszerkesztő eszt nyelvre, melyek, az *Anyai könny* és *Függetlenség* címűek, a tallinni Romaan folyóirat 1923. évfolyamában láttak napvilágot.

A Helsinkiben megjelenő Otavainen című kéthetenként megjelenő képee

folyóirat 1924 december 26-i számában közölte finn fordításban *A templom és a gyár* és a *Függetlenség*, az 1925 január 1-i számában az *Anyai könny* című verseket. Fordította Leppäkoski Johann Edward (családi neve Routsalainen) író és szerkesztő. A fordítás esperantóból történt.

A Felső-Olaszországban használatos latin-friuli nyelven Tellini udinei tanár küldött ez évben hét versfordítást szintén esperantó után kéziratban a Hungara Esperantisto lap szerkesztőjéhez azzal, hogy ezek a versek egy könyvben fognak megjelenni.

Esperantóból a spanyol, eszt, angol, lengyel, olasz nyelvek után a hetedik fordítás Kalocsay Kálmán, Turzó Péter és Fuchs Jenő esperantó fordításai után, amelyek a szegedi Hungara Esperantisto 1921 és 1922-i évfolyamaiban jelentek meg s a világ minden tájára elküldettek.

További újabb idegen nyelvek: Lindberg Hermann Nils tudományegyetemi lektortól svédre, Zübeir Hamid kazáni tanártól tatárra, Wimmer Ludvigtól dánra és Imaoka Dsuicsiro, Magyarországon tanulmányúton volt tokiói tanártól japánra.

A költő verseinek ez a terjedése a világirodalomban, továbbá az a ritka körülmény, hogy a Kisfaludy-Társaság által kiadott verses kötetéből két év alatt 800 példány elfogyott, teljesen igazolják Beöthy Zsoltot, a Társaság elnökét, aki ez em'ekkiadással Dalmady költészetét felújítani kívánta. A kor felfogásának és ízlésének is kedvező változását jelzi, hogy a tiszta érzések költőjét szívesen olvassa mindenki. D. Ö.

Az ördögi kísértetekről.

Thienemann Tivadarnak az Irodalomtörténeti Közleményekben »XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei« című összeállítását egy apró adattal óhajtom megtoldani: ez Bornemissza Péternek könyve: »Ördögi kísértetekről avagy rőttenetes utálatosságairól ez megferteztetett világnak és ezből való kitisztogatásáról ez mi Urunk Jézus Krisztusnak« (Szabó Károly: R. M. Kt. I. 148. sz.). Ennek az ördög kísértéseiről elmondott példái — amennyiben nem a saját korára vonatkoznak — fordítottak. Forrásuk: Vitae patrum in usum ministrorum verbi, quoad eius fieri potuit repurgatae. Per Georgium Maiorem Cum praefatione D. Oratoris Mart. Lutheri. Witeburgae, 1560. — Nem fordította természetesen a maga tapasztalatait, tehát az ilyen-féléket: »Huszár Gál mondta, hogy beszéllett egy emberrel, aki kigyóból ételt főzött és valaki azban őtt, minden állatnak, madárnak, tyuknak, lónak, tehénnek az szavát megértötte. Históriát is beszélt róla, az tyuk mint szólt fiának, hogy farka alá bujjék és azon mosolyodott az szolgál, ki titkon őtt volt az ura étkébe. Az verebeknek is mint hozták követséget, hogy egy számár elöntött egy zsák buzát az uton, de én ezt is ördögi practikának vélem«. (802. l.) Értékre és kortörténeti jelentőségre sokkal csekélyebb fontosságú a fordított rész, de forrásának megjelölése talán mégsem felesleges.

A. Zs.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Jelentősebb irodalomtörténeti munkák.

1. Az újabb irodalomtörténeti monografiák között a legbecsesebbek egyikéről kell megemlékeznünk e negyedévi áttekintésünkben: Császár Elemér könyvéről (*A magyar kritika története a szabadságharcig*. A Kisfaludy-Társaság kiadása). A magyar irodalomtörténet munkásságának ismerői előtt felesleges is kiemelnem, hogy a nehéz kutatást és nagy esztétikai jártasságot követelő munka mennyire méltó feldolgozóra talált Császár Elemérben. Rendkívül gazdag irodalomtörténeti munkássága a kutatónak fáradhatatlanságát, szerencsés kezét, pompás ítélőkéességét és az esztétikusnak elmélyedő szeretetét, biztos értékelő érzékét mindannyiunk előtt ismertté és tiszteltté tette. Kritikusi pályája, melyen az ünneplésnek és a szinte kegyetlen megrostálásnak (Sebestyén Gyula, Szinnyi Ferenc, Váczy János egy-egy műve kapcsán) egyaránt szívesen volt a bajvívója, a tudományos irodalomnak sokak szemében félelmes ellenőrzőjévé tette: szépirodalmi alkotásokról mondott ítéletei a beszédes *r. r.* jelzésnek még ellenségei előtt is tiszteletet ébresztettek. Nemrégiben a kritika elméletéről is közzétett egy műhelytanulmányt, amely a kritika természetét, jogkörét és törvényeit, tehát új könyve értékelésének alapját foglalta szóba. Ami egy kritika értékeléséhez szükséges: a megbírált műalkotás ismerete, az elfogulatlanságra törekvő egyéni ítélés és az ítézés alapjául szolgáló történeti és esztétikai jártasság, — mindez Császár Elemér eddigi írásaiban is élénk tűnt. Örömmel és őszinte tisztelettel kell tehát új munkájáról hírt adnunk.

A magyar kritika történetéről — egy gyenge kísérlettől eltekintve — összefoglaló munka nem jelent meg. A magyar irodalmi kritika kezdeteiről van ugyan Váczy Jánosnak, Kazinczy legalaposabb ismerőjének, egy szép dolgozata; Kölcsey kritikai munkáiról, Bajza ezirányú működéséről, Vörösmarty, Henszlmann, sőt Szemere Pál és a többi kimagaslóbb

kritikus illetén munkálkodásáról, a Petőfi-kritikákról stb. vannak ugyan többé-kevésbbé gondos tanulmányaink, de az egész kritikai termést fejlődésbe állító, egymással összekapcsoló, így aztán közös szempontból értékelő munkánk nem volt. A magyar kritika története pedig nem lehet mozaiktöredékek sorozata, bármilyen értékesek is ezek a mozaikok; Császár Elemér munkájának a jelentősége az, hogy az egész fejlődést egységbe foglalja. Az ilyen részletes monográfia azonban nemcsak egységbe-foglaló, hanem aprólékosabb is: nemcsak a nagyokról szól, hanem jóformán minden kritikai kísérletet és törekvést regisztrál: ez adja meg Császár Elemér munkájának második értékét: teljességét.

A magyar kritika első számbavehető képviselőit Ráday Gedeonban, Baresay Ábrahámban és Bessenyei Györgyben látja. Sajnálkozik azon, hogy nincs Gyöngyösi korából nyilatkozatunk arról, hogy mit szeretett benne a közönség, — de talán Mátyási József és Szeles János (*Alagjáról*) nyilatkozatait minden vakmerőség nélkül a Gyöngyösi koráéval egyező véleménynek és megokolásnak tarthatjuk. Az bizonyos, hogy ezek sem mondanak sokkal kevesebbet, mint Baresay Ábrahám, akinek Császár kötetében olyan elismerés jut. Az újságkritika megindulása Ráth Mátyás nevéhez fűződik, de jelentősége csak a Magyar Museum kritikáinak van. Császár nem tartja említésre-méltónak a Magyar Hirmondó kapcsán Révai Miklóst, nem említi meg Kármán József véleményét az irodalom fejlődéséről, mellőzi Szatsvay újságprogramját és elhagyja Molnár János ismertető Könyvesházát, amely pedig — ha nem is ízlés, de — műveltségterjesztésre való törekvéseért a Pántzéléhoz hasonló kísérletek mellett talán a főlemlítést megérdemelte volna. De a kezdet kezdetéről van szó: Bacsányinak is alig jutott egy oldalnál több, — érthető, hogy az egészen jelentéktelenek között még ez a teljes monográfia is válogat. Kazinczy működését már részletes elemzés kíséri. (Szabadjon azonban már itt egy aprólékos, de zavaró mozzanatra figyelmeztetnem: Császár az elemzésbe rendesen olyan hangos elismeréssel kezd, hogy a később felsorakoztatott kifogásokat az olvasó szinte ellenmondásnak érzi. Pl.: „A jelenkor kritikusa sem tudná jobban megoldani földadatát, mint Kazinczy“, — de: „Két súlyos fogyatkozása áll ezzel szemben“ stb.) Kazinczy felett szembe-tűnő szigorúsággal ítél: vajjon az azóta kifejlődött magyar

kritika művelőit is nem lehetne-e leckéztetni ilyenformán: „esztétikai ítéletei csak megfontoltak, de nem megokoltak, igazságukat csak érezteti, bizonyítani azonban nem tudja“ stb.? Az értékelésnek ez az egyéni íze fáj akkor is, amikor egy odavetett jelzőben a *csekélytchetségű Virág Benedek*ről ítélkezik. Császár végső megállapítása Kazinczyról (38. l.) igaz, de a történetiség talán erősebb megértést követelne meg; a „cinizmus“ pedig olyan erős kifejezés, hogy a kritika fejlődését megvilágító kötetben, ahol egész sereg jelentéktlenebb és kevésbbé nemes egyéniség kap dicséretet, feltétlenül bántónak kell ítélnem, még a Váczyra való hivatkozás után is. Kazinczyval szemben Kisfaludy Sándor mérhetetlenül kisebb jelentőségű a kritika történetében, — s ha ő harmadfél oldalt kapott, Csokonai is helyet érdemelt volna. Mégis nagyértékű a Kazinczyról szóló rész: módszeressége, a bírálatainak alapfogyatkozásait megértető okfejtése a Kazinczy-irodalom legszebb részlettanulmányává teszi.

Ugyanosa szép és elmélyedő a Kölcsseyről szóló rész. Kritikai pályájának szempontjai közt erősen hangsúlyozza a gyönyörködtetés és erkölcsi hatás szétválasztását. Ez a szétválasztás másoknál is elismeréssel említődik: nem tudom, hogy egyszerűen a szétválasztás ténye csakugyan előnye-e minden kritikának? Kölcssey bírálatait nagy elismeréssel elemzi; tévedéseit azzal menti, hogy „tévedései elvekből következtek“. Kárhóztatja a hibák kiemelésében való elmélyedését, szinte már kátyubajutását. Ebben célzatosságot lát, ami Kölcssey jellemére éppúgy némi ködöt borít, mint olyatén ítéleteinek kiemelési, hogy „Révai és Horváth Endre költői nyelve stilszerűbb, mint Csokonaié“. Még szomorúbb a kép, mely a Szemere-szonett megítélőjéről marad az olvasó emlékezetében, — pedig Császár látható szeretettel ír Kölcsseyről. Az okot abban látom, hogy minden kritika részletes elemzése az egységes képet megzavarja.

Meglepő az az elismerés, amely a kritikus Berzsényinek és Katonának jut; Katona egyetlen bírálatát „egész irodalmunkban a legalaposabb drámaelemzések egyikének“ mondja, noha csak töredékben maradt reánk. Egy jelentéktlenebb, de feltétlenül érdekes kísérletről azonban nem szól: Terhes Sámuel kritikájáról (*Tükröcske*. 1816.). Pedig ha Terhes ítélete Ungvár-németi Tóth Lászlóról téves is, de a verselésről, a verselés és

tartalom összeállításáról, a nyelvhelyességről, a világosságról mondott szavai megemlékest érdemeltek volna.

A Tudományos Gyűjtemény bírálói közül Császár Teleki József grófnak szolgáltat igazságot: jó szemet és jó szándékot állapít meg írásaiban. Szemere Pál folyóiratának már csak azt az érdemét látja, hogy egyre hangoztatta a kritika jogát.

A Kazinczy-Kölcsey-korszak után a fejlődést Bajza működésében lehet megállapítani. Császár könyvének ez a rész egyik legértékesebb fejezete. Megjelöli Bajza egyéniségében a kritikai hivatottság bizonyosságait, megrajzolja és megbírálja elvi álláspontját s amikor bírálatainak áttekintéséhez fog, ezzel indul meg: „tökéletesség nincs semmi téren, a kritika terén sem s Bajza sem volt tökéletes kritikus“. Mulasztásai között a legmegbocsáthatlanabbnak azt tartja, hogy a kor legnagyobb íróiról nem írt, — de vannak értékes szempontjai, elméleti elmélyedése. Munkásságának azonban nem az irodalom fejlődésében volt látható eredménye, — érdeme a kritika jogának végleges elismertetése.

Bajza körül — a Tudománytár fordított, de az ízlés fejlesztésében jelentős külföldi kritikáit mellőzve — Szontagh és Vörösmarty működése jut bővebb elemzéshez. Amarról így ítél: „Genialitást nem szabad Szontagh bírálataiban keresnünk, de igen mindazt, ami a kritikát alapossá, becsületessé, megbízhatóvá teszi.“ Megítélésénél azonban filozófiai felfogását is gondosan figyelembe veszi (Magda Sándor dolgozata „A magyar egyezményes philosophiá“ról Krugot, nem — mint Császár — *Kragot* említi a rendszer idegen forrásai között és Szontagh-nak a különállását határozottabban hangsúlyozza!), nezeteit nem a kritikák, hanem a szempontok és elvek szerint csoportosítja, esztétikai felfogásával szemben a saját helyesebbnek gondolt álláspontját leszégezi (pl. a költői igazságszolgáltatás). Ez a Szontaghról szóló fejezet rész a legélénkebb és legmélyebb a kötetben, — valósággal mintája annak, hogyan kell a kritikust ítélőszék elé vonni. — Vörösmartyról hidegebben ítél. Bírálatai „nem méltatlanok Vörösmartyhoz, de bennük inkább a nemes embernek, mint a hivatott költőnek... érdemei tükröződnek“. Császár hibául említi, hogy bírálataiban az író alig érdekli, csak a mű s ebből az átfogó szempontok hiányára következtet; fűrésálja, hogy legszívesebben novellákat bírált, noha e téren maga is csak kísérletező volt, — mind a két kifogás

nehezen illeszthető a kritika elméletével össze. Gondos szeme azonban itt is rátalál egy, eddig föl nem ismert Vörösmarty-bírálatra (bár Vajda Jánossal iratja meg a Dalhon-t). Ugyancsak a Figyelmező bírálatai kapcsán egy érdekes kritikai elvet foglal szóba Császár: az elvhű bíráló elmondhatja ugyan ítéletét, de hangjának tompítását ahhoz a tisztelethez kell mérni, amely a megbírált szerzőnek egyéb munkásságáért jut ki (161. l. — Bajza harciasságának megítélésénél ez a megállapítás nem szerepelt!).

A harmincas évek kritikáiból Csathó írásai emelkednek ki: de írójuk jelleme lesújtó ítéletet követel. Toldy kritikáiban a szellemesség kevesebb, a tartalom értéke sem sokkal több, de van fejlődés az írásaiban, van szempont a kritikákban. Császár kritikája Toldyról nagyon lesújtó: inkább a kritikusi munkásság terjedelme, mint Toldy jelentősége magyarázza meg azt, hogy Bajzánál is hosszasabban foglalkozik vele. — Végül Bajzáék korában kezdődik a magyar színi kritika: Császár teljesen érintetlen területről terjeszti elénk ítéleteit és Hazucha méltatásával, az Athenaeum kritikáinak megrostálásában az értékelő ítéletnek meggyőző teljességét adja. A legtöbb esztétikai tanulságot Császárnak ez a fejezete nyújtja. (Van azonban stílusának két furcsasága: 1. az illetén közismert, természetes és épp azért fölösleges megállapítások: „A színi kritika természet-szerűleg a színi előadásokhoz kapcsolódik“ stb.; 2. az ilyenféle felesleges stílvirág: a „poètès de second ordre“, 191. l.; vagy: „A «fiat iustitia, pereat mundus» szállóige bátran az ő agyából pattanhatott volna ki!“ 119. l.). Bajza és Vörösmarty különben értékelt színibírálatairól azt állapítja meg, hogy „elveik — legalább javarészüik — sem mélyek nem voltak, sem eredetiek“; — a kifogás különös és kétszeresen kár az ilyen megfogalmazás, mert egyébként nagyon érdekesen mutatja ki a bírálatok nagy jelentőségét. Ennek a jelentőségnek a kiemelése esztétikai és történeti szempontból egyaránt teljes, szép.

A negyvenes évek kritikáját a Petőfivel szemben való állásfoglalás osztatja csoportokra. Ez a rész foglalja el a könyvnek csaknem felét. Császár e csoportból két kritikus bemutatásánál emelkedett a legmagasbbra: Vahotnál és Henszlmann működésénél. Az utóbbiról — elméleti esztétikája kapcsán — eddig is eleget tudtunk, az előbbi itt nyer először igazságos, megokolt méltatást. Magukat a negyvenes évek kritikusaikat az

újságírók és esztétikus írók csoportjára különíti el; bemutatásuknál pedig a Petőfivel szemben való állásfoglalásukat veszi szempontnak. „Az egyik csoportnak tagjai ósdi, fogyatékos ízlésű, elmaradt kritikusok; ... a másik irány a fiataloké, az ifjú óriásoké... A harmadik csoportba kerülnek végül a komoly, értékes kritikusok.“ Az ilyen csoportosítás és a vele való értékelés mindig Procrustes-ágy: itt is az ósdi P. Horváth Lázárnak elismeréssel kell adóznia egy, valóban jelentős bírálatáért és Nádaskayt is némi dicsérettel kell fölemlítenie (259. l.); az ifjú óriások között is babérrel kell áldoznia Vahot Imrének és Gyurmánnak; viszont nyílt ellenszenv és rokonszenv vétkét kell egyik-másik értékes kritikusnak a szemére vetnie. Az értékelés mértéke is alacsony néha: kénytelen itt-ott érdemnek venni azt is, hogy a kritikus — ha nem is világosít fel, de — legalább félre nem vezet. A túlságos részletezés, amely a kritika történetét néha a kritikák kritikájává teszi, felesleges hosszadalmasságba esalja: pl. Poór Jenőről semmit sem tudunk; neve egyetlenegy bírálat alatt fordul elő; írása „badar kritika“ és vele kapcsolatban csak az az elintézetlen *nagy* probléma vetődhet föl, hogy vajjon jóhiszemű vagy rosszhiszemű-e az írása? De ha így áll a dolog, érdemes 26 sort pazarolni rá? Szeberényi kritikája ismertebb, de vajjon megérdemel egy teljes oldalt az az írás, amelyet „a magyar kritika története csak azért tart számon, mert az ügyetlenül leplezett rosszhiszeműségnek a legnyilvánvalóbb példája“? Sajnos, a szép kötetnek ebből a részből a helyes mérték hiányzik; innen a stilizálásba itt-ott belecsúszó bőbeszédűség is (mint pl. Garay Tonsard-kritikájánál, amelyről végre is kisül, hogy „pusztán a dráma tartalmát mondja el“). Sokkal sikerültebb az egyes kritikák fölébe emelkedő íróbemutatás, mint amilyen a Vahotról szóló rész. Ilyenkor pregnáns képet ad, amely megmarad az olvasó emlékezetében (pl. Vahot „típusa a művelt magyar vidéki műkedvelő írónak“. Szeverin írásai „nem egyebek, mint egy jóízlésű, művelt ember csevegései“). Gondos és részletes a legelőkelőbb magyar kritikai szemlének (Magyar Szépirodalmi Szemle) ismertetése: de a pártok fölébe helyezkedő lapnak bírálatairól hiába mondja, hogy „nem szabad benne személyes motivumokat keresni“, később elismeri, hogy „nyílt ellenszenvvel és rokonszenvvel kell a folyóiratot vádolnunk“. És a sok gyatrább bírálat részletező elemzése azt a gondolatot kelti az

olvasóban, hogy maga a történész a dícséretet csak bóknak mondotta el, alapjában ezt az előkelő folyóiratot nem tartja nagyra. Néhol a maga nemtetszésének megokolását elhagyja, pl. amikor a Kerényi-bírálatról azt mondja, hogy „egy fokkal szigorúbb, mint szeretnők”.

Elvi válaszfal tölja Császár előtt kissé hűvös távlatba Henszlmann Imrét. Az esztétikus olvasó néha bizony még e kritikák kritikája alapján is Henszlmann állításának ad igazat és kevésnek tartja annak a legvonzóbb vonásként való kiemelését, hogy „bár az értéktételek egész sorából alakul (a bírálat), nincs az a latolgató, ítélkező jelleme, mely annyi kritikát ellen-szenvenné tesz”. A részletező kritika-ismertetés azonban Henszlmannról szólóban van leginkább a helyén: épp ez teszi a róla szóló fejezetet a kötet legtanulságosabb részévé. Henszlmann esztétikai és bölcséleti alapja azonban oly magasra emeli őt a tárgyalt korszakok kritikusi fölé, hogy az értékelés hűvösségét fájlatva kell megállapítanunk.

Pulszky és Eötvös bírázatainak értékelésével végéhez is jut a kötet. Az itt felölelt anyag jelentőségét három pontba foglalja: 1. megteremtette és kifejlesztette a kritika műformáját; 2. kivívta a kritika jogát; 3. megtalálta szempontjait, módszerét, tónusát. Császár könyve valóban e három mozzanat kritikai szemléletét adja. Jelentősége nem csupán a korok és emberek irodalmi ízlésének megállapítása és bemutatása, hanem egyszersmind a kritika alapjainak az aprólékos megismertetése. Brunetière a *L'évolution des genres*-ben nagyvonalúbb, a kor és ízlés mélyére hatoló, az ízlés fejlődését és változását jobban kidomborító, — mondhatnám esztétikaibb; Császár Elemér aprólékosabb, pontosabban regisztráló, minden kritikai próbát ellenőrző. Császár könyve épp ezért nem olyan élvezetes olvasmány, de rendkívül tanulságos, rengeteg kritikai figyelemztetést nyújtó. A kritika ideálja, amelyhez méri a bírálatokat, talán még a képzeletben is nehezen formálható meg: Császár Elemér, a kritikus, az önmaga írásaiban is tapasztalhatta ezt. Ítélete tehát sokszor súlyos, sokszor pedig ellenmondást ébreszt. De értékét ez le nem rontja: a szorgalom és tudás olyan imponáló eredménye ez a munka, amilyen csak nagy ritkaság a tudomány történetében. Nem az összefoglalás az egyedüli érdeme, mint volt a magyar regényről írt monografiájáé: az új és az újra-értékelések, az ellenőrzés és megokolás

nehéz gondja, az írói és emberi egyéniség pompás összhangba hozatala, a figyelmes latolgatás és elfogulatlanságra törekvő ítélkezés az irodalomtörténet művelői és az esztétika munkásai előtt egyaránt nélkülözhetetlen, hasznos és nagyon becses értékké teszik.

2. Az 1925. esztendő emlékünnepei között a magyar kultúra szempontjából talán a legjelentősebb a Magyar Tudományos Akadémia ünnepe. Hogy a magyar irodalom és az irodalomtörténettudomány fejlődésében a M. Tud. Akadémiának milyen jelentős szerepe volt, azt az Akadémia szakavatott, megbízott tudósai világítják meg ebből az ünnepi alkalomból. Bennünket e helyen egy alkalmiságán messze túlelmelkedő kiadvány érdekel, a legjelentősebb azok közül, amelyek a M. Tud. Akadémia nagyjaihoz fűződnek: *gróf Széchenyi István naplói*. A M. Tud. Akadémia már régebben is érezte a fontosságát Széchenyi legmeghittebb írásai kiadásának, de Zichy Antal és Majláth Béla kiadásai a kiadó szemüvegét ékelték oda a lélektükör és az olvasó közé. Amikor a Magyar Történelmi Társulat gróf Klebelsberg Kunó sürgetésére és segítségével Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai között Széchenyi összes munkáinak kiadását megindította és módot adott Viszota Gyulának arra, hogy Széchenyi-kutatásának immár csaknem negyedszázados fáradozásának legszebb eredményeként Széchenyi naplóját kiadja, lehetővé tette azt, hogy a M. Tud. Akadémia megalapítójának lelkületét a leghívebb megszólaltatásból ismerhesse meg a magyar közönség.

Igaz, hogy a naplók nem egységesek; a 42 jegyzetkönyv közül nem mind naplójegyzés; vannak köztük jelentéktelennek látszó apró feljegyzések is; vannak az esemény- és élményelmondások folyamán rések, vannak terv-töredékek, de 1814-től kezdve mégis végigkísérhetjük belőlük Széchenyi pályáját 1848 március 18-ig. A Viszota gondosságából felsorakoztatott írásos intézkedések mellett maguk a naplók is tanúságot tesznek arról, hogy Széchenyi nemcsak a saját maga számára írta őket. Florencban 1818 július 31-én valóságos tervet dolgoz ki arról, hogy utazásairól milyen naplót vezessen. A naplók során ismételve vet fel nagyfontosságú problémákat, amelyekről való elmélkedése néha valóságos tanulmánnyá szélesedik ki. Éles szeme kortörténeti szempontból megbecsülhetetlen értékűvé teszi népekről és intézményekről papírra vetett megjegyzéseit.

Az önmaga lelkét pedig olyan meglepő őszinteséggel tárja fel, hogy a kiadónak kell a túlságosan erős megvilágítású fénykép árnyalatait gondos megfigyeléssel kirajzolnia. 1819 novemberében rövid önéletrajzához azt toldja hozzá, hogy „naplóiban alkalmat vesz arra, hogy azokhoz, amit cselekedeteiről lejegyez, odaiktassa felfogását, nézetét is“ arról, hogyan kellett volna cselekednie. Naplóinak ez a szinte túlságosan szigorú önmagaellenőrzése ezeknek az írásainak nevelő szempontból is mérhetetlen jelentőséget ad. Az ember megismerésénél a felszín és a mélység néha különbséget mutat: Széchenyi naplói a lélekelemzésnek utolérhetetlen finomságú példái.

Az én feladatom azonban nem az, hogy a naplókról szójak — bár lenyűgöző érdekességük szinte kényszerít rá —, hanem arról a hatalmas tanulmányról, amelyet 160 oldalon Viszota Gyula e kiadás elé iktatott. A naplók adatainak a tudós leszűrése és feldolgozása ez a tanulmány. Nem a naplók kivonata, hanem a naplók alapján megrajzolása Széchenyi külső és belső életének. Az első kötet 1814–1819 közötti éveket öleli fel. A naplók legtöbb vonatkozása ma már alig érthető meg: Viszota Gyulának legnagyobb érdeme a vonatkozások fáradságos felkutatása. Hogy ez mekkora munkát jelent, azt csak az foghatja fel, aki a naplók alatt levő jegyzetek ezrein végig haladt, a nevek és idézetek százainak a megfejtésén elcsodálkozott, a nehezen érthető szövegek helyreigazítását élvezte. A bevezető tanulmány ezt a rengeteg felkutatott adatot a naplók és levelek felvilágosításával összeolvasztja: Széchenyi Istvánnak tehát az első pontos és hű élet- és jellemrajza. Már az I. részben, Széchenyi 1819-ig terjedő életkorszakának megismertetésében sok az érdekes új adat. A környezet és a viszonyok megvilágítása ad szint az elénk kerülő adatoknak. A II. rész a szerelem hatását mutatja ki Széchenyi életére. A szerelem nemesítő és tökéletesítő erejét Széchenyi ismételve hangsúlyozza. A jutalmazatlan szerelem egyetlen vigaszának azt látja, hogy „életét teljesen hazájának szentelheti és a kötelességteljesítés munkájában a csalódás fájdalmát elviselni tudja“. A szerelmi azonban nemcsak boldogtalanságában ihlető; ha méltó a tárgya, akkor az ember lelkében égő törekvéssé, sóvárgássá teheti a tökéletesbülést: elvetni a gyengeségeket, az emberi hivatást abban keresni, hogy az államnak hű polgára, rokonainak és embertársainak testvére, a szegényeknek segí-

tője, a kétségeskedőknek tanácsadója legyen. A szerelem által való nemesedésnek két nőalak a munkálója: sógornője, Karolina és ennek testvére, Selina. Hunyadi Gabriella és Kaunitz grófnő ilyen irányban kevésbé hatottak reá. Az első mély szerelem kapcsán Viszota a naplókából Széchenyi egyéniségének a következő vonásait domborítja ki: élénk képzeletét, különcödségre való hajlamát, meggondolatlanságát és következetlenségét, végül még becsvágyát. Talán még egyet lehetne kiemelni: rendkívüli érzékenységet. Világnézetének néha meglepő ingadozását is erre vezetném vissza, de szerelmeinek szinte csapodár következetlenségeit is. „Az ember tökéletessége — írja — szívéből és lelkéből függ. Mentől nyugodtabbá, szenvedélytelenebbé vált, annál közelebb van céljához...” Széchenyi érzékeny lelke ezt a nyugodtságot nem tudja megszerezni, mint valami túlérzékeny földrengésjelző a pihenő helyzetet, Széchenyi maga két tulajdonságára vezeti vissza egészségtelen életfolyását: gyengeségére és türelmetlenségére. Mind a kettő az akaraterő hiánya. Egyik elmélkedésében azt írja, hogy „amint a lélek érzi, hogy tökéletességre hivatott, elfordul a földi örömöktől is és magasabb célok felé tör”. A naplónak ez az első kötete ennek a hivatás-fölismerésnek a megedződése és a magasabb célok felé való fordulásnak az útja. Ezért nem hihetem azt, amit Viszota sejt, hogy „Byron hatása alatt lesz Széchenyi is melancholikussá”, a melancholia tüneteit a napló jóval előbb mutatja, mint Byron olvasását. Széchenyi érzékenysége nagyon is természetessé teszi, hogy lelke Byron hatása alá került, de az akaraterő gyengesége, a családi szellemörökség vissza-visszatérő levegője, az élmények kedves és szomorú sora tette Széchenyi lelkét a melancholiára hajlamossá.

Nagyon érdekes Viszota tanulmányának III. része: Széchenyi erkölcsi és vallásos érzésének fejlődése. A francia forradalom általános hatásának rajzolásával kezdi, de vissza kell nyúlnia a forradalmat megelőző másfél század Franciaországának világnézeti és erkölcsi hanyatlásába. Sajátosan az uralkodó szerepét hangsúlyozza e szellem kialakulásánál, pedig az uralkodó is benne él a században, az sem szív idegen levegőt. Nyilvánvaló, hogy ez a francia szellem az ősforrás, de a bécsi udvar volt a közvetlen átadó: az e fölött való elsietést sajnáljuk. Bemutatja azután Széchenyi elégtelenségét az uralkodók, a kormányzat, a katonaság, a nevelés és önmaga iránt. Az önmagá-

val való elégtelenség azonban az önmagában való bizalmat nem töri le. Viszota is idézi a naplónak ezt a szakaszát: „Csak egyetlen (tulajdonság) tart örökké, az ész és kedély ereje; azért minden évvel inkább divatba fogok jutni, mert mindkettőből több van bennem, mint más emberben... A fő: férfinak lenni és erélyesen cselekedni, csak a férfiaság és erő körül egyesül ugyanis az emberiség, éppúgy, mint ahogy a hatalmas Isten a világegyetem központja.“ Elégtelenségét, de lelkének célkeresését is segítik olvasmányai. Naplójegyzetei ebből a szempontból is nagyon értékesek, mert gazdagok idézetekben. Viszota két írónak hatását emeli ki: Byronét és Eustace-ét. Sajnos, e hatás kimutatásában rövid, a vonatkozásoknál is csupán az idézett részekre utal, pedig a Child Harold lenyűgöző ereje nemcsak a IV. énekből árad. Még kurtább vallásos meggyőződésének a rajzánál. Amit szerelme történeténél túlzott, szinte önkínzó vallomásnak vett, azt itt szószerint fogadja el. Azt is sajnálom, hogy a világharmóniára vonatkozó elmélet-esiráról nem szól e vonatkozásban és hogy nem tesz különbséget a vallásra tett megjegyzések között a perc hangulata szerint. Mert hogy a perc hangulata az Istentől való függés tudatának milyen skáláján tudja végigragadni az embert, azt éppen Széchenyi lelki életéből látjuk, de ennek a skálának egyetlen pillanatában sem érzem a függést meglazultnak. Viszont azt sem szabad felejtenuünk, hogy amikor Széchenyi böleselkedik, olvasmányai szárnyán száll, — amikor imádkozik, akkor vallása oltáránál pihen.

Hazaflas megnyilatkozásairól szoltában emeli ki Viszota azt a böles nevelőprogrammot, amely a naplók néhány helyén való-ságos értekezéssé válik. Az eszmény röviden is megszövegezhető: „Az ifjakat úgy kellene nevelni, hogy gyermekségüktől kezdve hozzászokjanak szenvedélyeiket alárendelni a haza dicsőségének és javának.“ Meglepő, de könnyen érthető, hogy Széchenyinél a haza és az osztrák birodalom fogalma néha összefolyik. Arra azonban, hogy mennyire magyarnak érezte magát, 1814-ben tett nyilatkozata (hún leszármazásáról) rokonszenves bizonyosság. Viszota gondos szeme megjegyyez minden gondolatot, amely a későbbi Széchenyi programjában helyet foglal, szép fejtegetései után a naggyá emelkedő Széchenyi lelkét egységesebbnek látjuk, mint a Zichy közölte naplók után gondoltuk.

Ebből az évkörből Széchenyi írói munkássága — naplóíróin kívül való írósága — nem nagy. Német költeményei közül a kiadó egyet emel ki: hangját, tartalmát, külső formáját, szerkesztését megdicséri (eredetiségét azonban nehéz ellenőrizni). Érdekes lírai regényének terve is; megírásával nem az irodalomnak, hanem szerelmének akart emléket szerezni.

Mindebből Széchenyinek sokkal jelentősebbé emelkedik az alakja, mint eddig az ifjú huszárkapitányét gondoltuk. Az ingadozások között is nagyobb céltudatosság, nemesebb alapelképzelés, határozottabb keresés világosodik elénk: Viszota Gyulának, aki a megvilágítás forrását rengeteg utánajárással elénk hozta és megérttette, teljes elismerés és hála!

3. A Jókairól szóló centennáris megemlékezések között utolsó összefoglaló munkaként jelent meg dr. Gál János tollából: *Jókai élete és írói jelleme*. A kötetnek különös becsét ad az, hogy Berlinben a Voggenreiter-Verlag magyar osztálya adta ki és így alapjában a megszállott magyar területek számára készült. Zsigmond Ferenc nagy munkájával szemben két tulajdonsága szembetűnő: egységesebb és határozottan annak az esztétikai kritikának a hajtása, amely — ellentétben Gyulai Pál felfogásával — Jókai művészeti értéke mellett tör lándzsát. Ez a lándzsatörés nem a Jókai-kritikáról szóló fejezetben az értékes. Itt a kritikának teljesen helytelen lebecsüléséből indul ki: „A kritikusoknak megvannak a maguk elvei, az íróknak megvannak a maguk művészi hajlamai és képességei. Már most a kritikusok szerint az ideális állapot az lenne, ha az írók a kritikusok elvei szerint alkotnák meg műveiket...” Józán kritikus ezt sohasem követelheti: vannak azonban minden műfaj esztétikájának bizonyos pszichológiai, néha szinte normatív megállapításai, amelyek akkor is igazak maradnak, ha a művész azokat lábbal tapodja is. A kritikus ilyenkor nem azon sopánkodik, hogy az ő általa tisztelt normákat az író megveti, hanem azon, hogy a művészi hatás teljességéhez az író el nem jutott. Ennek az okát a kritikus megállapíthatja, de a hatás teljességének hiányát semmi megokolás el nem tüntetheti. Gál felfogásának erre vonatkozó egyoldalúsága odavisz, hogy csaknem kimondja: a nagyközönség jobban tudja értékelni Jókait, mint Gyulai Pál tudta. Az egykorú közönség ízlésének ez a megfellebbezhetetlensége ledöntené a különbséget a napi-érték és az örök-érték között s az esztétika normatív épületének a le-

döntését kívánná. Ez pedig annál fonákabb, mivel Gál maga is esztétikai érveléssel vitatja Jókai jelentőségét.

Gál könyvének vannak nagyon szép, érdekes fejezetei. Ügyes gondolat a Pápára készülő Jókai lelkületének a rekonstrukciója. Józan mérséklete, erős kritikája, minden tudományos munkánál elengedhetetlen képzelőereje itt kapja meg először az olvasót. Pápa hatásánál igen helyes a dunántúli nyelv jelentőségének a hangsúlyozása. Kecskemét új lépcső Jókai fejlődésében: Gál finoman és élénken rajzolja meg ennek a korszaknak Jókaiát; igaza van abban is, hogy Jókai természet-érzékének művészi irányban való kifejlődését ennél az alföldi tartózkodásnál kell eredetietetnünk. Helyesen látja a tardonai négy hónap jelentőségét is: „Ez alatt mélyülnek el érzelmei, ekkor finomodik ki természetérzéke s kap a lelke némi hajlandóságot a reflexióra, s így a dolgok átfogóbb, perspektívszerű szemléletére“. Mindez talán apróságnak látszik, de a tétel újdonsága, vagy erősebb hangoztatása arra vall, hogy Gálban éles szem és a jellemző motívumok megfigyelésére való határozott tehetség vizsgálja hőseit, Jókai Mórt.

Jókai témáinak áttekintésében a nagy történeti érdeklődés megokolása az érdekes: „Nekünk mindig annyi közös nagy problémánk volt, hogy azok a kollektív szemléletre szorítottak bennünket s a fantáziánkat is nem annyira a mélység és individualitás, mint a messzeség és a felületes csapongás vonzotta“. Van ennek a megokolásnak némi túlzása, de rávilágít Gálnak egy új tulajdonságára: a probléma-elmélyítésben való próbálkozására. A regénybonyolítás vizsgálatánál kell Gálnak először szembeszállnia a Gyulai-féle felfogással. Elfogadja erre nézve Jókai önvallomását, melyet Mikszáth — azt hisszük helyesen — kétségbevonat, azután pedig a *Rab Rábyn* mutatja ki, hogy Jókai ért a komponáláshoz és cselekvény-fejlesztéshez is. Ezzel kapcsolatban a cselekvény-vonalnak egy sémáját rajzolja meg. Gál szereti ezeket a rajzban is megörökíthető sémákat, de — meg kell vallanom — ezeknek a rajzolása lehet eredeti, mutatni azonban semmit sem mutat. Amikor a „történelmi valóság vonalát“ szembeállítja a „költői lelemény vonalával“, vagy a „képzeleti kitérések pontjait“ a „lehetőségek síkjával“, játszik, de nem használ könyve megértető törekvésének, sőt árt a komolyságának. Újat itt bizony nem tud mondani; azért ilyenféle eredetieskedéssel próbál elkápráztatni; a

végeredmény mégis az, hogy az érdekesség és a (rendesen nem művészi, hanem meglepőkkel dolgozó) szépség a valószerűséget sokszor aláássa. A logika és a lehetőség, bármennyire gúnyolja is őket Gál, mégis az élet két „pólusa” és amiben az író életet ad, abban ezt a két pólust a megítélés sem nélkülözheti. Gál a pszichológiai kényszer elől úgy próbál kibujni, hogy a regényeket csoportokba szedi; az első csoportban a „száraz” történelmi adatok mellett ünnepli Jókai fantáziáját; a másodikban a hősök übermensch-i hatalmával magyarázza a „kicsinyes” logikai következetesség és természetes szükségszerűség félrerugását; a harmadikban pedig éppen annak a kimutatását látja Jókai céljának, hogy „a nagy, az erős, a bátor, a tudós és az acélakarátú ember meddig tudná kitágítani a mindennapi lehetőségek határait”. Gál itt Jókainak a realitással való kapcsolatáról mondott önvallomását egyszerűen eltakarja és Jókai művészeti *elveinek* egész sorát állapítja meg, noha jól tudja, hogy Jókainál ezek ösztönszerűen élhettek, de tudatosakká sohasem váltak. Ha ennek a fejezetnek nem lenne vitatkozó éle, hanem egyszerűen Jókai megértetésére törekedne, nem is szólnánk ellene; de Gál vitatkozik és a vitában az igazságtól maga is félrecsúszik. Ma már azt senki sem tagadja, hogy Jókai képzeletének a fennhatósága sok szépséget teremtett, sőt az idő azt is bebizonyította, hogy a képzeletnek ez a „túlsága” a művészi mérséklet minden hiányaért bőven megadta a kárpótlást. De a Jókai-esztétikát egyenesen kötelezőnek, minden művésszel szemben megkövetelendőnek beállítatni éppen olyan túlzás mint amilyen Gyulai kritikája volt. Általános kötelességül mégsem szabad minden író elé azt állítani, hogy „ideálokat mutogasson a szürke embertömegnek, hogy legyen irány, mely felé kapaszkodjanak”. Azután meg arról is lehetne beszélni, hogy ez a cél milyen magasra, milyen idealizálási fokra engedi fel a hőseket annak a veszélye nélkül, hogy hatástalanok maradjanak. Jókainál is vannak példák, amelyek ideálokká éppen az arányok túlzása miatt sohasem lehettek.

A cselekvény-megoldásnak Jókainál van jellegzetessége; Gál reá is mutat ennek jelentkezésére, de a Jókai lelkével való összefüggését Zsigmond helyesebben és világosabban látta. Gál fejtegetései a megoldás vezérindokainak összeállításánál érdekesekek, de túlkorán tér át más problémákra, s így teljességét feláldozza. A drámák fejtegetésénél is mintha lankadott volna az

ereje: itt már valósággal Gyulai panaszát halljuk ki a kifogásaiból. Nyilvánvaló, hogy a színpadon látott dráma más esztétikai motívumok figyelembevételét követeli meg, mint az olvasott regény; Gál ezt nem emeli ki, így aztán a regények igazolásul felsorakoztatott érveiről is megfélekedezik, — ami könnyve hatását, előbbi szavainak meggyőző erejét is gyöngíti.

Érdekes fejezet újra a regény- és drámahősök taglalása. Zsigmond megállapításába kapcsolódik bele, de nagyon ügyesen magyarázza meg, hogy miért szereti Jókai a fiatal hőseket. A hősök sémába-szorítása, mint Gál mesterkélt sémái általában, felesleges és semmitmondó; csak arra való, hogy így az egyes csoportok „nagy belső egységét” dokumentálja. Amit igazolásul von le belőle, az erőszakolt, néha megfogalmazásában ízléstelen is (pl. amikor a Gyulai-kritikának azt adja szájába: „Jókainak egy nagy szekunda írandó a jellemzés című tantárgyból”). Hogy Jókainál sok az elképzelhetetlen félisten, azt Péterfy sem tagadta, de viszont abból, hogy nála sok ilyen van, a jellemzés esztétikája sok örömet nem meríthet. Újból azon kell sajnálkoznom, hogy Gál vitatkozik, mert ha egyszerűen ismeretné a típusokat, zavartalan és józan fejtegetést adna. Abban is igaza van, hogy Jókainak egységes világnézete nem volt; világnézet megalapozásáról szó nála nem lehet; épp ezért Jókainál mások a lelki problémák és más azoknak megoldása, mint a kiforrott világnézetű írónál. De ennek a megalapozatlanságnak ellenére is van ennek a léleknek jellemző motívumokra különíthető valósága, amelyet a „gyermeki lélek” egyoldalúan határozott meg Zsigmondnál, Gál pedig meg sem kísérel egységesíteni.

A hetedik fejezet Jókai írói értékének elemeit szedi össze: ezek: a fantázia, a humor és a nyelv. Sajnos, Gál e három érték bemutatásánál nagyon hamar elveszti az alapot: a nagymondások, a frázisszerűen nagyképzű elkülönítések, a henye, üres elmélkedések sok szép és érdekes megállapításának minden hatását lerontják. A népies illatú humor elemzése, az anekdota-vándorlás konstatálása, a „mély humorral” való lányaveti játék, a stílus szépség harmóniájának fontolgatása, a megsejtések és revelációk kiemelése, a színek és alakok sémájának összefoglalása arany színbe és kerek alakba, a metaphora erejének a Jókaihoz kötött túlzása, végül a fantázia-esztétikának éppen Diltheyről megfelelő felmázolása csak kárára van

annak a sok okos és helyes megfigyelésnek, amit egyszerűen és mesterkéletlenül is el lehetett volna mondani. Nagyon helyes például hogy Jókai fantáziáját az elbeszélésben, a leírásban és az összekapcsolásban megfigyeli, de a hármas fantázia elkülönítése már felesleges tudáskoskodás, hiszen Jókainál a három egy. Ezeket a nagy szavakat mintha az újabb magyar esztétika túlságosan szeretné, pedig pl. nem érdemelné a közönség ezt a megállapítást: „Itt lesz a szintetikus fantázia az optimisztikus világnézet egy kialakítójává“, értelmesebben, egyszerűbben, magyarosabban? Gálnak ez a megállapítása alapjában igaz, de a közönség éppen azt nem érti benne, amit Jókai lelkének megértésével tudatába kellene vésnie. Ilyenkor az olvasó könnyen gyanút fog, hogy a fejtegetőnek csak a maga értelmiségének felszínes csillogtatása a célja, — pedig Gálnál erről szó sem lehet. Lám Horváth János Petőfi-könyve a líra esztetikájának egész sereg, alig sejtett problémáját tárja fel, de ilyen filozófuskodó nagymondás egy sincs benne! A humor tárgyalásánál a humor szó tartalmi meghatározása, illetve meghatározatlansága okoz zavart; kétségtelen, hogy nem minden komikum *humor* is: nem szabad tehát őket összekeverni. A komikum köre tág: az idézett német esztétikusoknál láthatta Gál, hogy e kör parcellázása nem egységes. A magyar esztétikában ez a parcellázás a humorban az érzelmi alapot nagyon kiemeli: jobb lett volna Gálnak is e magyar értelmezésnél maradnia. Nála a komikus egyszerűen humor nevet kap. A komikum többi parcellája is sajátos flórájúvá válik: Jókainál e flóra kereszteződései nagyon érdekes tanulságra adnának alkalmat. Gál ebbe nem mélyed el; mindössze hangsúlyozza a magyarosságot és a tipikus vonást emeli ki: a józan konzervativizmust, tapasztalati életbölcséséget és fölényes, sokszor már szkepticizmusra hajló világszemléletet. A három vonás között nem tesz erőkülönbséget, pedig Jókai minden figyelmes olvasója könnyen tehetne. Van valami félresiklás abban is, hogy Jókai „humorában“ ennek a „négy évtizedes boldog korszaknak ünfeledten, megalázóan mulatozó lelkét is“ benne látja: a Kakas Márton komikus tartalmát ezzel a kijelentésével erősen megszőkíti. Gondoljunk csak a Kakas Márton-versekre, a satírai próbákra! A Jókai nyelvéről szóló részben csak két fejtegetés érdemesebb: a három tónus odakötése Jókai korszakához és nyelvbtlásainak az áttekintése.

Jókai értékében nemcsak szorosan vett irodalmi, hanem politikai és etikai értékek is vannak. Gál ezt a pontot elnagyolja, mivel éppen ezen az oldalon mások elég bőven hordták össze az anyagot; a megvilágítás nem lévén teljes, az eltagadhatatlan árnyakról sincs módjában tájékoztatni. Bizonyára a könyv terjedelemben való megkötöttsége is oka ennek, de — mivel a komponáló Jókainál oly erősen hangoztatta az ideálítkezés fontosságát, a könyvön ez a hiány nem is érződik meg.

Jókai mestereinek és tanítványainak kissé elsietett bemutatása után Jókai külföldi győzelemúttját mutatja be, művei idegen nyelven megjelent fordításainak teljes összeállításával. Fáradságos munkáját eléggé mutatja az, hogy Gulyás Pál bibliográffai összeállítását megkértszerezte. Ez a hatalmas összeállítás nemcsak Jókai nagyságát igazolja, — Gál szorgalmának, gondos munkájának is jellemző bizonyossága ez.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Hangay Sándor: Csaba útján csillag porzik. Versek. Budapest, 1925. 212 l.

Hangay Sándor ebben a kötetben háborús verseinek hatodik kiadását bocsátotta közre, összes munkáinak immár a huszonkettedik kötete gyanánt. Első munkája Szárnybontás címen 1908-ban jelent meg. Ezt követte a Magyar ekével, majd a Csókok könyve c. verskötet. Azonkívül megjelentek tőle novellák, verses dráma, regény, filozófiai és esztétikai tanulmányok. Költeményeinek már két német fordítása is van, háborús versei pedig helyet kaptak a Magyar Könyvtárban is.

Mély érzésű, őszinte, férfias lírája méltán rászolgál nagy elterjedettségére. Háborús versei ugyanis nem egyszerűen a világháborúban szerzett benyomásait örökítik meg, hanem a magyar harci dicsőségnek a világháborúban való megnyilvánulását a régi vitézi erények egyenes folytatásának tüntetik föl. A hadrakeléskor pompás szivárvány indult a földről, mely átívelve az űrt, egyenesen Csaba útjával kötötte össze a háborús jelent, mikor Tiszaköszről nomád módra messze útra kerekedtek a magyar hősök százezrei és új babérokat tűzve a régi dicsőség cserkoszorújába, a harcmezéjén át-dicsőült lelkük új szikraként gyulladt ki a hadak útján, hogy fényt adjon a Csaba-út sok csillagának. Magyar katona nem hal meg soha, mind hazaszáll majd messze idegenből s fiaikban tovább él örök dicsőségük.

A legendás ősi virtuson kívül a hazaszeretet és lelkesedés szülte az önfeláldozás és hősiesség gigászi példáit. A világ négy tájáról hosszú sorban indult. Urához sok halotti lámpa. Tisztább tűz nem volt ennél a világon. Meg is becsülik őket odaát. Az Isten jobbán is vigyáznak a hazára. »Minde-nünket odaadtuk, Erdélyország hogyha kérte: életünket, épségünket, nyomorunkat, hitet, kedvet... S láttuk Erdélyt szépnek, nagynak...«

De nemcsak az országért, hanem tűzhelyéért, csa'ádjáért, feleségéért, gyermekéért: a magyar jövőöért harcolt ez a katona típus. »Aludjál, aludjál két kis fiam szépen, virraszt az apátok fekete éjfélén, álmodokat őrizi, féltve ügyel rátok.« A halált osztó dúló fergetegben feleségére gondol a hős s azt írja neki, hogy él és megvan, mert érte él és érte van. Kicsike a ház, pár lépés a kertje, ablaka parányi, onnan néz a bánatos édesanya délre vagy északra, nyugatra és délre, hol rendíthetetlen őr virraszt s gondosan vigváz az otthonra az akácvirágos magyar falura, a pártás mátkára.

Merőben új tárgyköre a költőnek a hadiröpülés. Ezt a költői témát — a röpülőtiszt érzésvilágát — Hangay Sándor szólaltatta meg először irodalmunkban. Mindezek az érzések zenei csengésű nyelven, a képeknek színes változatával jelennek meg költeményeiben.

P.

Forbáth Sándor: Vidéki örökség. Budapest, 1925. 96 l. Pápai Ernő kiadása.

A mosolygóan könnyed külsejű kötet méltó kivetítése a belső tartalomnak. A zöld zsalugáteres, rozmaringos ablakú fehér ház, hófehér kerítéssel ragyogó napsütésben, a falusi csend, a nagy kék ég, a kövér tiszteletes, nád, rét, szőlő, hajladozó mák, mintha élne, bennünk volna, olyan eleven erővel rajzolja meg Forbáth Sándor a maga rendkívül fejlett színező képességével. Múltán dicsérhetni nála az igaz és őszinte hangulatot művészi módon kifejező nyelvet.

Csak sajnálni tudjuk, hogy a hazafias érzés nem talál hangot Forbáth lantján. Ehelyett valami nagy bánat, végtelen csalódás nyugtalanítja lelkét és keserű lemondásban oldódik fel, ami nagyon mély és őszinte érzés, de mégis csak egyéni érzelem, az emberi közösséget hidegen hagyó. Formaérzéke hivatottá tennék Forbáthot arra is, hogy a magyarság mostani érzelmeinek kifejezője legyen.

(Kőrösparti.)

Lampérth Géza: A gárda virága. Regény. Budapest, 1925. 168 l. Pallas kiadás.

Loránth András nemes ifjú Fekete György gróf körmönfont rábeszélésére belép a testőrgárdába. A cigányozáshoz, szántás-vetéshez szokott ifjú szívósen megy Bécsbe, hogy ott kiművelődjék. Nagyapja, az öreg kuruc, nem hiszi ugyan, hogy jóra vezetne ez az újabb német praktika. Andrist meg is szédíti a bécsi levegő s egy estélyen megcsókolja a gyönyörű Mimi grófnét, akit az udvari cselszövénnyel neki szánt feleségül. Mikor erről anyja értesül, nevelt leányával, Esztkével, akinek Andris még e'indulása előtt hűséget esküdött, hamarosan Bécsben terem s bátor fellépésével nemcsak Andrist téríti vissza a helyes útra, hanem az erkölcsöket gondosan féltő királynét is meggyőzi Andris ártatlanságáról Mimi grófnéval szemben. A királyné megbocsát a daliás ifjúnak, testőrhadnaggyá lépteti elő s a gárda köte'ekéből idő előtt elbocsátja. Boldogan tér haza, Esztké oldalán, elhagyott falusi birtokára.

Az író a mese keretébe ügyesen illeszti bele a Mária Terézia-korabeli vidéki magyar nemesi élet rajzát, a testőrök nemes irodalmi törekvéseit, a bécsi magasabb és udvari körök életmódját és szándékait. A magyar világ rajzában reális, a szemé'yek jellemzésében idealista. A kellemesen folyó előadás, az egészen elömlő nemes derű és komolyság kedves olvasmánnyá tesz a kis regényt.

(H. L.)

Péchy-Horváth Rezső: Havasi csend. Nemzedékek-kiadása. 1925. 123 l.

A svájci környezetbe szorított novellák közül a *Térkép a homokban* és *A diákleány* a rosszul értelemezett pacifista világfelfogás szellemét árasztják. »Mindazokra katonai börtönök várnak, akik engedik megrugdosni magukat a mi'itarizmus va'amelyik elbolondított szolgájától, valami vadparaszt szakaszvezetőtől...« (99. l.) Az ilyen megállapításokban van valami kegyelet-sértő azokkal a hősökkel szemben, akik hazájukért (s nem miként szerzőnk hiszi militarizmusért!) a világháborúban életüket áldozták. Aránylag kevés olyan magyar honos volt, aki idegen földre menekült s amíg a magyar fiúk ezrei véreztek a Kárpátoktól a Doberdóig »'apítva élt — miként a szerző írja — nem zúgolódva, hanem himnuszos hálaimákat zengve napról-napra, hogy emberien és biztonságban élhetek, élhetjük a legdrágább emberi téboly elől

olrejtett egyedüli kincsünket: a pusztá életünket.» (109. l.) »Gőgösen verem a mellem ma is, hogy otthont adtam egy forradalmár magyar katonaszökevénynek!« (110. l.) — Másik kifogásunk a szerző stílusát illeti. Csak a pesti írók rontott magyar nyelvében állják meg helyüket az ilyen kifejezések: »váratlanul jelent meg, mintha valami jól emelkedő sülyesztő köpte volna fel«. E könyv kapcsán is rámutathatunk, hogy a magyar nemzeti irodalom nemzeti és erkölcsi tovább fejlődésének megvalósulását a mai modern magyarnyelvű irodalmon át nem várhatjuk. Ezek lehetnek egyeseknek kellemes olvasmányok, szórakoztathatnak is, de igen-igen távol esnek nemzeti törekvéseinktől és vágyainktól. (Zr.)

Finta Sándor: Szenvedés. Szombathely, 1925. 100 l. Nemzedékek kiadása.

Az emberi élet mosolyra váló szenvedéseit tárgyalja ez a nyolc elbeszélés. Nem sötét, komor háttérű, megrázó véget rejtő szenvedések ezek, hanem könnyek mosoly között, vigaszt nyújtó, enyhet adó, az örömben felolvadó szenvedések. *A hűség legendája* a Bibliának ügyesen utánzott nyelvén mondja el az emberpár küzdelmes szenvedéseit a paradicsomból való kiűzetése után. A kis *Gróf Janival* a tanítójától hanyagságáért kapott dorgálásait feledtetni a beteg anyjáról és kis testvéréről való gondoskodása. *Tóth Ambrus* honvédtársainak csipkelődéseieért kárpótolja a maga fabrikálta láda sok mindenre alkalmas volta. Márton tisztiszolga szenvedése is feloldódik fogadalmának becsületes megtartásában. Van tehát szenvedés, de minden szenvedésben benne rejlik a feloldó vigasz. Ez a tanúsága az elbeszéléseknek.

A szerző stílusa egyszerű és keresetlen. A dunántúli, vasmegyei nyelvjárás sajátosságait ügyes kézzel szövi nyelvébe. A biblia ódon beszédét is meglepő szépséggel másolja. Nyelve itt és *Az ének legendájában* a legszínesebb. (—sz. —ó.)

Egri Viktor: Pierre találkozása. Berlin, 1925.

Nem tudom, hol él ez az Egri Viktor, de stílusán és témakörén olyan közömbösség érzik, hogy bátran lehet valamelyik fővárosi lapnak a tárcaírója. Ennek a rovására írom, hogy szereti az érzékiség enyhe csiklandozását, nem igen érti a nemesebb emberi érzéseket, szívesen rajzol csinált, mesterkelt, valószínűtlen lelkiállapotokat. Az olvasó érdeklődését a napi élet szenzációival akarja kielégíteni, a világot a napilap felszínes, alkudozó világ-felfogásával szemléli. Stílusa azonban könnyed, ha nem is meglepő; kompozíciója ügyesen éleződő, ha nem is szilárd és erős. Gondolatvilágának a magyar lélekbe való elmerülése nélkül igazi magyar író nem lesz belőle. (L.)

Bónyi Adorján: Jómadár. Regény. Budapest, 1925. 132 l. Légrády-kiadás.

A regény egy jóindulatú vásott fiatalembről szól. A vidám fiú különböző cselekvések után megszerzi nővéreinek vőlegényül azt a férfit, akit a leány szeret. A regényíró helyzetei nem mindenhol hihetők el, de alakjait jól jellemzi. A kisvárosi emberek elevenen jelennek meg regényében a maguk kicsinyességével és pletykálkodásával. Szívesen olvastuk a könyvet. (B. B.)

Alszeghy Zsolt: Vázlatok. Budapest, 1925. 148 l. Pallas-kiadás.

Az utóbbi idők *l'art pour l'art* és bátortalan kertelésekből álló irodalmi bírálatai után, egynéhány kitűnő esztétikus és kritikus igyekszik az örök

szép látószögéből az újabb magyar szellemi termést értékelní. *Alszeghy* neve józan konzervativizmusával, tiszta erkölcsi felfogásával, a jelenségek mélyére látó szemével, finom ízlésével, nagy tudásával közöttük is kitűnik. A XIX. század lírájáról írt nagyszabású, a fejlődést, illetőleg változást pompásan megértető műve e tárgynak sok problémáját oldotta meg. Ebben az újabb munkájában szintén belehelyezkedik a magyar szellemi élet változásaiba és azokban keresi az írók fejlődésének, tárgykörének, dolgozási módjának ezer okát vagy eredményét. Művészete abban rejlik, hogy e szociológiai, sőt majdnem biológiai módszerrel is tisztára ideális esztétikát űz, mert a módszer kereteit hiánytalanul ki tudja tölteni a léleknek szervezetünkben megjelenő reakcióival. Tulajdonképpen ezzel menti át az új, mondjuk modern esztétikai eredményeket a józan konzervatív irány kerékvágásába. Jellemző rá, hogy nagy tudományát nem fitogtatja haszontalan összehasonlításokkal, nem vágja mellébe olvasóját tetszetős idegen idézetekkel, filológias szörszálhasogatásokkal, hanem egyszerűen beállítja íróit, kedveltjeit egy-egy pompás távlatba és elmagyaráztatja azt, amit ott lát. Ebből a távlatból nem rekeszti ki a hibákat, nem tolja benne olóterbe az erényeket, ezért a gyanakvót is meggyőzi. — *Herczeggel* sokan foglalkoztak, *Alszeghy* megállapításai mégis egészen újak. Szellemesen kiemeli egy idézetét s abból világítja meg annak íróját: nagyítóüvege „domborulatában — mondja — van valami egyéni, valami önkéntelenül torzító, ami hozzásegít az író lelkének megismeréséhez“. És ezzel kezünkbe adja *Herczeg* egész lényegét kezdve onnan, ahol a Gyurkovics-lányok történetét — helyesen — derűs szatírák sorának tünteti fel, a történeti regényírók merészebb kezű Székely Bertalannak, a drámaírók pedig — egyetlen igazi drámájában, a *Bizáncban* — a jelen emberében visszahangot keltő, örökké élő mozzanatot kifejező „alkalmi“ költőnek. *Herczeg* „elvárásolni, meghatni tud, embert rajzolni pompásan szokott, mesét szőni tündéresen ért — de tud embert is formálni, szobor-embert“. Ez a befejező ítélet — és ezt nagyszerűen bizonyítgatja, anélkül, hogy száraz volna. — *Rákosi Viktor*ról, a humorista *Sipulusz*ról szeretettel, tisztelettel veszi le a bohócsipkát és megmutatja agyának nagy gondolatait, nemzeti gondjait, szívének melegségét, bánatát — szóval: a nemes magyart. Ebből vezeti le humorát és megható témáit egyaránt. „A józan ember előtt a mi világunk törtető bábjátéka komikus, de mivel emberi, hát szomorú is.“ Ez a vallomás adta *Alszeghy* kezébe *Rákosi Viktor* lelkét s maga az író jelentette ki életében, hogy senki őt úgy meg nem értette, mint szerzőnk. — *Szemere Györgyben* bemutatja az igazi zsentrit, aki fajába a nemesebb embert akarja szuggorálni. Levezeti származásából, környezetéből, tapasztalataiból azokat a regényalakokat, akik az ő társadalmi problémáit viszik színesen, változatosan, bár alakjuk „megformálása“ nem sikerül. — *Domonkos Istvánt*, mint a falu elbeszélőjét, a tükrözött élet sokoldalúságát mély szeretettel megéleveníto, kipepecselő íróját nézi. Azt, aki látja az életet, azt lerajzolja, de a hozzá való mesét csak vázolja. — *Tarczai Györgyben* a nagy művelődéstörténeti ismeretből korokat és embereket híven feltámasztó írók nézi, aki megbízható adatokból, kevés hozzáképzéssel roppant érdekes rajzokat ad — de benne a tudós elnyomja a költőt. — A lírikusok közt *Kozma Andort* a századvégi nemes, teljesen magyarrá lett liberalizmus pompás verselőjének. finomlelkű költőjének tartja. *Sajó Sándorban* a tüzes, önmagából, a tiszta

szívéből fakadó erős nemzeti, családi és emberi érzések dalosát dicsőíti. *Móra Ferenc* nyelvének sajátos szépsége, tösgyökeressége, hangjának bűgása ragadja meg és családias érzését emeli ki. *Reményik Sándor*t annak lírájából kiharsogó útmutatása alapján ítéli meg: „a sajátos természetérzék sajátos lelkének természetes vonása, milyen nemes szemérme, csendes szomorúsága, békés problemavágya“. A lélek és a forma nála összhangra talál, tehát igazi poéta. *Aprily Lajos* harmónikus verseiben Erdély szívét, emberi bánatait, álmomeséit csodálja meg s azokat Tompa Mihály legszebb elégiáihoz hasonlítja, kiemelve az író egyéniségét.

A „vázlatok“ sok új gondolatot, igazságos értékelést, kitűnő beállítást és gondos fejtegetést hoztak. Írójuk a jövő összefoglaló kritikusa számára egyengeti bennük az utat.

Pitroff Pál.

Verő György: A Népszínház Budapest színi életében. Budapest, 1925. 340 l.

Verő György munkája két részből áll. Az első részben a színészet történetével foglalkozik, a második részben a Népszínház ötven esztendő működését mutatja be.

Az első rész nem sikerült. Az írónak nincs meg a kellő történeti iskolázottsága ahhoz, hogy a helyes adatokat a rég elmúlt kor képzeletalkotta történeteiből biztos kézzel ki tudja válogatni. Ezenkívül az olvasó érdeklődését sem tudja fölkelteni.

A második rész azonban, mikor a szerző kortársi viszonyban áll a szereplő személyekkel s az eseményeket az együttérző társ szemüvegén keresztül mutatja be: nagyon érdekes és értékes munka. Érdekes, mert szinte novellaszerű frissességgel és élénk elbeszélő hangon tárgyalja a Népszínház dicsőségét, sikereit, bajait. Értékes, mert nagy szolgálat azok számára, akik bepillantást akarnak nyerni a Népszínház félévszázados működésébe.

Verő György alapos körütekintéssel, nagy hozzáértéssel és mély szeretettel írta munkájának ezt a részét. A szereplő személyekkel együtt örül, velük szenved. Kíváncsi volna, hogy a többi magyar színházak is megíraták történetüket ilyen munkákban.

(B. B.)

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Brisits Frigyes,*
Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1925. évf. febr. Altenburger Gyula: *Elmélkedés Jókairól.* Jókai filozemitizmusának fejtegetése.

Akadémiai Értesítő. — 1925. évf. 6—9. sz. Berzeviczy Albert: *Jókai emlékezete.* (Elnöki megnyitó beszéd.) Jókai nagyon öntudatos író volt. Nemes és őszinte vonás nála, hogy rendkívül érzékeny volt becsületére, hírnevére. Hevesen tiltakozott, ha őt a modern realista írókkal szemben idealistának tüntették fel. Költői hivatásáért való rajongása fölébe emeli a kiritika minden kellemetlenkedéseinek. — Négyesy László: *Jókai költői és nemzeti értéke.* Legtöbbet a fantázia-értéket szokták Jókaiában ünnepelni. Valóban, ez a képzelet bámulatosan termékeny. Ebből a szempontból Jókai valóságos csoda. Jókai képzelete a meseszömvő-típus felé hajlik, de nem kirekesztőleg. Egyúttal lélekrajzoló is. Van továbbá Jókainak elsőrangú jelenetalkotó fantáziája. Képzeletén kívül egy másik kiváló adománya: érzése. Különleges nagy értéke költészetének a humor. Erős komikai érzéke is volt. Jókai egyike a legszellemesebb íróknak. Egész alkotó munkájában egyéniség nyilatkozik meg. Ez az egyéniség sokban közös nemzetével. Ez egyéniség egyik legfőbb jegye szeretetreméltósága. Fontos érték még benne: jeles elbeszélő tehetsége és stílusa, illetőleg nyelve. Költészetének nemzeti értéke kettős: irodalomtörténeti és általános nemzeti. — Császár Elemér: *A Zalán Futású-nak százéves fordulóján.* Zalán-nak sajátosan magyar érzésvilágával harmonikusan olvad össze romantikus szelleme s az a két folyamat, mely addig költészetünkben párhuzamosan, de külön haladt, itt Vörösmartynál egymásra talált és megtermékenyül egymástól. — Császár Elemér: *Gvadányi szobra előtt.* Gvadányi teremő

ereje megvalósította azt, ami a legnagyobb költői feladat: embert formált. Azonban nemcsak a magyar embert tudta meg-
rajzolni, hanem a magyar életet is. — *Vargha Gyula székfoglalója*. A szerző három újabban készült balladáját (Báthory Erzsébet, Beldi Pálné, Furulyaszó) keletkezésük történetével együtt közli. — Némethy Géza *Üdvözlő beszédei* Jakab Ödön-
höz, Dézsi Lajcshoz, Kéky Lajoshoz, Vargha Gyulához székfog-
lalóik alkalmából.

Az Erő. — 1925. évf. 6. sz. Zsigmond Ferenc: *Jókai*. A vi-
lágirodalom összes nagy regényírói közül nincs senki, akinek
képzelete, életfelfogásmódja, egész világnézete olyan testvéri
rokonságban volna az egészséges ifjú lélekkel, mint Jókaié. —
K. G.: *A leányidéal Jókai költészetében*. Jókai költészetében
dicsőséges szerep jut a nőnek. Romantikus és lovagias képze-
lete felruhazza a nőt minden szépséggel. Az élet minden igaz
értéke: a szép, a jó, az igaz, Jókai női lelkeiben érvényesül a
leggazdagabban és legteljesebben. — Szilágyi Dezső: *„Móricz
kisasszony“ a betyártanyán*. Regényes rajz Jókainak a tisz-
amenti betyártanyán való látogatásáról. — Merényi Lajos:
Jókai és a sakk. Jókai két elbeszélése alapján arra következtet,
hogyan Jókai jól értett a sakkozáshoz.

Budapesti Szemle. — 1925. 7. sz. Berzeviczy Albert: *Meg-
emlékezés Jókairól*. — Viszota Gyula: *Politikai eljárás Széchenyi
ellen 1835-ben*. A bécsi volt házi, udvari és állami levéltár egyik
iratesomagján ez a felírás volt olvasható: Gróf Széchenyi Ist-
ván üzemeltetéseire vonatkozó tárgyalások és védekezések. Megáll-
apítható, hogy ez iratban Széchenyinek volt igaza. Metternich az
általánosan ismert besugárásokkal, korlátlan uralomra törekvő
rendszerével törvénytelen alapon állott.

10. sz. — Galamb Sándor: *A rajzforma fejlődése elbeszélő
irodalmunkban*. Az első igazi rajzot Arany János Koszorú-ja
közli. (Szász Béla: Egy este a malom előtt.) A rajzformának
meggyökeresedése Balázs Sándor, Tolnai Lajos és Beöthy Zsolt
névéhez fűződik. Más művelői még: Sebestyén Gyula, Endrődi
Sándor, Margitay Dezső, Kisfaludy Atala. E teljesség fejlődő
műfaj Petelei Istvánban találja meg legpregnansabb művelő-
jét. Benne a turgenyevi és bret-harti hatások érdekesen válta-
kozva mutatkoznak. A Peteleiben diadalra jutott műforma azon-
ban fejlődésében nem áll meg, hanem tovább csiszolódik s a
mult század kilencvenes éveiben kialakul a tárcaelbeszélés.

A külföldi irodalmakban legnagyobb mesterei ennek a formának Maupassant és Csehov, nálunk legkiválóbb művelői Herczeg Ferenc és Gárdonyi Géza.

11. sz. — Balogh Jenő: *A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása*. A köztudat szerint Széchenyi a M. T. Akadémia megalapítására vonatkozó ismert ajánlatát Felsőbüki Nagy Pál beszédének hatása alatt tette meg. E kérdésről a „legnagyobb magyar“ 1830. január 30-án Nagy Pálhoz intézett levelében így nyilatkozik: „Eltökélt szándékom volt... még-minek-előtte az Országgyűlésre mennék, — egy magyar tudós Társaságot projectumba hozni s ahhoz tetemesen áldozni. S azt, kedves Barátom, akár az országgyűlésen lettél volna, akár nem, hidd el, mindenesetre mozgásba indítottam volna.”

Egyenlőség. — 1925. júl. 18. A hatvanéves Palágyi Lajos élete és költői pályája emlékeiből. A költő egyik kezdeményezője volt a zsidó vallás recepciójának.

Élet. — 1925. év. 13—24. sz. Alszeghy Zsolt: *Gárdonyi Géza hagyatéka*. A posthumus kötetek kapcsán Gárdonyi regényműformájának kialakulását állapítja meg. A végső fok az, amikor a régmúlt a tegnapiak meghittebb köntösében lép elénk. — Brisits Frigyes: *Kocsis László*. Költészetében szinte bővülő önállósággal emelkedik uralkodó vonássá a vers-, a ritmushangulat. Muzsikája szinte kápráztató, de néha a vers éppen ezért hideg. — Pitroff Pál: *Az első dekadens impresszionista*. Lisznyai Damó Kálmánban a sok dalidó, borgőz, izgalom, gyomorrontás a színek és hangok esodálatos skáláját hozza létre: ez az erőszakolás teszi a modern impresszionizmus rokonává. — Biró Vencel: *Márki Sándor*. Egyéniségét a szerény, de becsületos munkával előretörés, tiszta családi élet, fáradhatatlan munkásság, önzetlen segítségnyújtás, a dolgozásra nevelés, a becsületesség jellemzik. — László István: *Sajó Sándornál*. Első sikere a M. T. Akadémia Teleki-pályázatának elnyerése volt. Akkor még jászberényi tanár volt. Budapestre kerülén, hamar megérezte, hogy lejtőn vagyunk: ezt az érzését tolmácsolta lírája. Ma úgy érzi, hogy életének legjava tartalmát annak köszönheti, hogy tud bízni, hinni a nemzet erejében, küzdő, éltető hazafiságában. — Gyulai Ádám: *Erdélyi József*. Jelentősége, hogy visszatért az ősforráshoz, a magyar népköltészethez. 1896-ban a biharmegyei Ujbátor-pusztán született, végigharcolta a világháborút. — Vass Tamás: *Bangha Béla*. Életének munkáját három

pontban foglalja nyomtatásban megjelent művei alapján: 1. a modern lélek isteniségének felismerése és hangsúlyozása; 2. a napi és időszaki sajtó hivatásának a keresztény és nemzeti erkölcs szempontjából való fölismerése; 3. a társadalmi szervezés. — László István: *Bodor Aladár*. Első verseskönyvén Tóth Kálmán hatása érződik; később az élmény egyénítette és Adyhoz hozta közelebb. A háború természetlen évekbe sodorta, most pedig új kötet hozza a szépségek csokrát. — Nyitrai Dénes: *Beszélgetés Szemere Györggyel*. Az irodalom és művészet tiszteletét családi örökségként kapta. Ösztönzést adott irodalomtanárja: Belák Ferenc is. A vármegyei szolgálattól birtokára vonulván, teljes erővel az irodalom munkásai közé lép, kb. 36 esztendőskorában. Az Akadémia dícsérete és Rákosi Jenő biztatása teljesen az irodalomhoz kapcsolta. Alapgondolata, minden írásában, hogy a magyar faj kiváltságos kitenyészése az irodalomnak. — Pitroff Pál: *Misztikus drámák*. A külföldi ilyen drámáinak típusba való különítése után Sik Sándor, Környey Paula és Erdős Renée vallásos tárgyú darabjairól szól. — Zs.: *Toma István*. A népi életnek minden terhét, problémáját a szívébe fogadta. Szociális érzésben Mécs László rokona, de simítóbb tapintású; a falusi néphez való szeretete Domonkos Istvánra emlékeztet, de stílje csiszoltabb, idegenebb, összetettebb. — Nyitrai Dénes: *Látogatás Bartóky Józsefnél*. Első írása az a románc volt, amelyet egyik szarvasi tanárja húsvéti vakációra feladatul adott fel neki. Az Ország-Világ fogadta először szívesen; néhány verse a Hét-ben jelent meg. Hivatalos pályáján a hivatalos nyelv megmagyarosításán fáradozott. 1918-ban vonult nyugdíjba, azóta ír újra az egész magyar közönségnek.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1925. évf. 1—2. sz. Badics Ferenc: *Adalékok „Bánk bán” történelmi forrásaihoz és magyarázatához*. A mélyebbre ható elemzésből kitűnik, mily forrástanulmányok után, mily tudatos munkával és költői intuícióval alkotta meg Katona József a máig is legjobb magyar nemzeti tragédiát, aminek érdemét sem esztétikai álokoskodással, sem történelmi tájékozatlansággal nem lehet tőle elvitatni. — Papp Ferenc: *Gyulai Pál lírai költészetének fejlődése 1858-tól 1909-ig*. A fejlődésnek azt az útját, melyen Gyulai lírai költészete haladt, részint a költői egyéniség elemei, részint az irodalmi viszonyok jelölik ki. Az ifjú költő híven követte a múlt század negyvenes éveinek irodalmi ízlését, a romantikát. Az

ötvenes évek végén s a hatvanas években a realizmus új lelki erőket fejtett ki Gyulai lírai tehetségében. Jelentős szerepe, hogy a magyar, különösen az erdélyi magyar jellem eszményképét a maga vonzó fenségében örökíti meg. Tovább fejlesztette Arany korának irodalmi eszményét s ennyiben növelte a magyar irodalomban annak a költői iránynak hódításait, melynek a világirodalom legnagyobb remekműveit köszönheti. — Mitrovics Gyula: *Arany János esztétikája* (I.). Arany esztétikai felfogása abból indul ki, hogy a szép törvényei általános érvényűek. Az örök szépségnek nemzeti különössége mellett nélkülözhetlen elemül tartja az ideált. Az igazság is hasonlóan fontos szerepet játszik Aranynál. A népköltészetnek főleg a formakincsét és formateremtő erejét tartja sokra. A költői forma mellett az érzést állítja előtérbe. Költői eljárásában a tudatosság és tervszerűség is erősen érvényesül. A költői munkában szerinte is nagy szerepe van a képzeteknek. Legtöbbet tart a nép képzeletéről. A tanulmányt nemcsak a közepesek, hanem a lángelme számára is nélkülözhetetlennek tartja. A tanulmánynak azonban nem szabad külön megéreznie a költői alkotáson. Szerkezeti és tónusegység, tartalom és alak belső egybeolvadása: ezek Arany főkövetelései. — Békei Jolán: *A francia hatás Kisfaludy Sándor lírai költészetében* (I.). A szerző az eddigi kutatások nyomán részletes egybevetés alapján fejti ki a francia írók hatásának mértékét s kiegészíti annak megállapításával, hogy az Eglé és Cyane c. mese nem egyéb, mint Voltaire Le trois manieres-ának fordítása. Deshonlières fontosságát pedig abban látja, hogy Kisfaludy akkor ismerte meg verseit, mikor hasonló lelkiállapotban volt és mikor már vágyat érzett kesergő dalok írásához. — Az Adattárban Tolnai Vilmos *Madách-ereklyékről* és Vörösmarty *Görgey-verséről* ír, — Harsányi István egy XVII. századi ismeretlen virágénekekre hívja fel a figyelmet, továbbá három, Kazinczytól való és egy Kazinczyhoz írt levelet közöl, — Baros Gyula *Jókaihoz írt levelek*-et, — Hellebrant Árpád meg *Révai Miklós levelesládájából* való adatokat tesz közzé. Timár Kálmán *Verseghy utolsó versének forrása* címen megállapítja, hogy a „Ha kívántok nagy csudákat” c. vers eredetije a Páduai Szt. Antalt dicsőítő Si quavis miracula kezdetű ismert latin responsorium. — Horváth Konstantin *Verseghy Ferenc néhány ismeretlen költeményét* ismerteti. Harsányi István *A debreceni grammatika szerzői*-nek nevét

egy régi följegyzés alapján a következőkkel töltötte meg: Gál András, Szilágyi Gábor, Kocsi Sebestyén István. — Gulyás József: *Csokonai színdarabjainak előadása*. A Somogyban írt Cultúra-t két ízben, Karnyóné-t talán három ízben adták elő Csokonai diákjai Csurgón 1799-ben. Ellenben a Debrecenben írt Tempetői s Gerson a költő életében nem kerültek színre. — Gulyás József: *Volt-e Apolloniussnak s Markalfnak régebbi földolgozása, illetőleg kiadása az ismerteknél?* Felelet: valószínűleg volt. — Gulyás József: *Arany egyik szerepéről*. Arany J. 1836 márc. 6-án a favágó szerepét játszotta Balog Istvánnak Argir és Helena címen előadott (Aranyaszájú Tündér Ilona...c.) darabjában, amely a mondott alkalommal Debrecenben került színre. — Szilágyi István *Adalékok-at közöl Benkő Ferenc életéhez*. — Verő Leó közli *Kisfaludy Károly levelét Markovics Mihályhoz*, Gulyás József pedig *Adat Zrinyi a költő halálához*. Idézet Nagyvári János Nászdalá-ból.

Katholikus Szemle. — 1925. évf. 6—8. sz. Prohászka Ottokár: *Ész és szív*. Benső lelkivilágunknak is van napja: az a hit s a szeretet, mely által Istenbe kapcsolódunk. Az irodalomnak és művészetnek a lélekidomítás, lélekkitüzesítés, lélekboldogítás művészetévé kell válniok. — Áldásy Antal: *Fraknoi Vilmos emlékezete*. Kiemeli Fraknoi történetírói munkásságának nagy körét, megállapítja a legkedvesebb korszakait; elmondja a római magyar Történelmi Intézet történetét.

Ma Este. — 1925. évf., 13. sz. Juhász Árpád: *Magyar írók Szlovénszkóban*. Petőfit és Aranyt már a XIX. század végén sokat fordították tőtra, főleg Hviezdoszlav-Ország Pál, aki Madách Ember tragédiáját is lefordította. Sok Petőfi-verset fordított a jelenleg Párizsban élő Dvoresák Győző, volt országgyűlési képviselő is. Sok fordítás jelent meg utóbbi időben a tót lapokban Ady Endre, Heltai Jenő, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes és Molnár Ferenc írásaiból.

Magyar Család. — 1925. évf., 6—9. sz. Simon Lajos: *Móra István*. M. I. megjelent műveinek méltatása rövid életrajzi bevezetéssel. — Móra István: *Istennek rendelése*. Önéletrajzi adatok. — Klobusiczky Kálmán: *Női irodalmunk fejlődése*. A női íróknak a fellépés időrendjében az 1890-es évekig ismertetése. — Köveskúthy Jenő: *Móra István*. M. I. beható jellemzése. — Gárdonyi József: *Édesapámról*. Apróságok Gárdonyi Géza életéből. — Tóth Kálmán: *Az egri remete és a nők*. Gárdonyi

Géza a női lélek alapos ismerője. Véletlen okozta, hogy elfordult a nőktől, mégis a legjobban ismerte a nők természetrajzát.

Magyar Katonai Közlöny. — 1925. évf., 3—4. füz. Gyalokay Jenő: *Kossuth mint hadtudományi író.* Kossuth sokféle elfoglaltsága mellett is szakított időt magának arra, hogy a katonai tudományok már akkor is nagy tömegének nekifeküdve, a Magyarországot majdan felszabadító hadsereg számára alapos utasításokat dolgozzon ki.

Magyar Nyelv. — 1925. évf., 7—8. sz. Tolnai Vilmos: *Katona József Bánk-jának régies személynevei.* Az első gyűjtő, aki a régi magyar neveket legelőször összegyűjtötte s a magyarság figyelmébe ajánlotta, Bod Péter volt. A Párizz-Pápai szótár 1767-i kiadásában, a latin rész függelékéül többi közt egy névjegyzéket is csatol. Katona József ebben kereste meg „a régi mód szerint” ejtett neveket. — Tolnai Vilmos: *Magyarország nem volt, hanem lesz.* E szállóige a Hitel végsoraiból alakult. Mai alakját már Széchenyi idejében kaphatta, ő maga is nem egyszer hivatkozik rá, sőt alkalomadtán változatot is ír hozzá.

Minerva. — 1925. évf., 1—5. sz. Lukinich Imre: *Báró Eötvös József kiadatlan naplójából.* Mutatvány egy a közel jövőben megjelenő műből. — Zolnai Béla: *Magyar janzenisták.* (III.) Rákóczi janzenizmusának alapja nem más, mint egy nagyvilági életet élő embernek konverziója, megtérése a szent életre. A szerző ezután helyesbíti előbbi feltevését, amely Beöthy Zs. nyomán Mikest a quietizmussal hozta kapcsolatba s megállapítja, hogy a Törökországi Levelek írójának tollát janzenista kéz vezeti és vallásos kedélyén nyomot hagy a janzenista inspiráció. — Huszti József: *Platonista törekvések Mátyás király udvarában.* (II.) Mátyást teológiai képzettsége, az asztrológia iránti beható érdeklődése és előzetes platonista tanulmányai avatták Ficinus platonizmusának pártfogójává, sőt megértő hívévé. Ami az egykorú ú. n. akadémiai törekvéseket illeti, kétségtelen, hogy volt Budán egy közös szellemi törekvésektől áthatott „coetus”, de ennek nem volt látható feje.

Napkelet. — 7—9. sz. Tormay Cécile: *Jókai.* Akkor volt legnagyobb író, mikor képzeletét nem nyűgözte törvény és szabály, akkor volt legnagyobb historikus, mikor a magyar valóság sívó homokja fölé tündérvárakat épített a magyar történet szírványaszíneiből és egy elbukott népnek nagyságról és dicsőségről.

ről mesélt. — *Egy svéd irodalomtörténetíró Jókai Mórról.* A svéd író szerint: „Jókai Mór életművész volt; a hétköznapiaság munkáját mindig be tudta aranyozni a romantika fényével; a képzetet világába ragadott fel mindenkit azzal a szeretetteljes őszinteséggel, amellyel élete utolsó percéig csüggött népén és imádott hazáján!” — Pais Dezső: *A magyar hún-hagyomány s a hún-magyar azonosság kérdése.* Hóman Bálint megállapításai szerint hún-monda abban az értelemben és oly terjedelemben, mint folkloristánk és filológusaink nagy része hirdeti, nem élt, illetőleg hebizonyíthatatlan, hogy élt a magyar népnél. — Velezdi Mihály: *Jókai „munkatársai”.* Vámbéry Árminnak és Pap Gábornak az „Eppur si muove” című regény egyes részleteire vonatkozó levelei. — Galamb Sándor: *Népszínházak és a Népszínház.* A Budai Népszínház fennállásának két korszaka volt. Az első 1861-től 1864-ig, a második 1867-től 1870 tavaszáig tartott. Legnagyobb érdeme e színház működésének, hogy életre hozta a magyar operettet. 1870-ben az István-téren a Carré-cirkusz helyére építettek egy másik kis népszínházat, melyben 1874 dec. 3-án volt az utolsó előadás. 1875 okt. 14-én nyitották meg a későbbi Népszínházat. Feltűnő jelenség, hogy a Népszínház első öt esztendejében a magyar operett e színpadon nem fejlődik tovább. Később azonban nagy sikerei voltak az ilyenmű daraboknak. Másik uralkodó műfaja e színháznak a népszínmű volt. A Népszínház 33 esztendő működésének jelentősége abban jelölhető meg, hogy a magyar drámai alsóbb fajához irányuló írói, zeneszerzői és színészi törekvéseket fegyelmezően irányította és diadalra vitte. — Makkai Sándor: *A két Bólyai tragikuma.* A két Bólyai tragikuma az egymással vívott harcban bontakozott ki, s mivel a fiú nem volt más, mint az atya zsenijének tömörített, erejében és fogyatkozásaiban megnagyított, de egyúttal beteg kiteljesedése, ennek a harcnak megakadályozása a Farkas kötelessége lett volna. — Rédey Tivadar: *Reményik Sándor lírája.* Reményik egyéniségéből hiányzik a kétségbeesés, de a humor is. Költészete irodalmi hatások nyomait is mutatja (Arany, Ady, Babits). Technikai invenciója általán nem gazdag, annál erősebb és gazdagabb a belső formában. Valódi műfaja a strófás tagolástól meg nem kötött lírai monolog. — Horváth János: *Az újabbbkori magyar vers ritmusa.* Hosszabb tanulmány a címben írt tárgyról, polemikus vonatkozással Gábor Ignác verselméletére. — Baros Gyula:

Vajda János vezeklése. Vajda Jánosnak egy Jókaihoz intézett, újabban előkerült leveléből megállapítható, hogy a jeles költő bizonyos önvádat érzett 1862-ben, álnéven kiadott két röpirata miatt. — Tormay Cécile: *Széchenyi*. Kossuth, Deák és Andrássy műve politikai lehetőségekhez kapcsolódott, — időhöz kötött volt. Széchenyi műve a magyar faj lelkének lehetőségeihez kapcsolódott és ezért időtlen. — Szekfű Gyula: *Széchenyi ünnepe*. Széchenyi programja: a társadalmi osztályoknak méltányos anyagi jólétével és magas erkölcsi színvonalával, a közértelemesség és nemzetiség megvalósításával, messze késik a beteljesülés távolában. — Barta János: *Bánk és Melinda tragédiája*. Bánk és Melinda történetét úgy tekinthetjük, mint össze nem illő embersorsok küzdelmét. Milyen a Katona-féle hős? Ha az önmagához való hűség a legfőbb követelmény, kétségtelenül tragikus személy az, aki az ellen vét, aki a sors és saját tettei folytán megszűnik önmagával, jellemével, célkitűzésével azonos lenni. Ilyen hőse csak egy van Katonának: Bánk bán.

Néptanítók Lapja. — 1925. évf., 1—26. sz. Herczeg Ferenc: *Mese-Komárom*. Ünnepi emlékezés Jókai gazdag költői munkásságára. — 5—6. sz. Úrhegyi Alajos: *Jókai*. Mintatanítás Jókai csodás költészetéről elemi iskolai III—IV. osztályos tanulóknak. — Gróf Klebelsberg Kunó: *Éötvös-émlékbeszéd* halála évfordulóján tartott emlékünnepe lyre. — Sassi Nagy Lajos: *Jókai isteni küldetése*. Jókai a legnépszerűbb regényírónk, az elnyomatás korának vigasztalója, a nemzeti szellem ébrentartója, nemzetünk örök tanítója, a magyar géniusz egyik csúcspontja. — Gróf Klebelsberg Kunó: *Jókai emlékezete*. Beszéd a Magyar Történelmi Társulat Jókai születésnapja százéves fordulóján tartott közgyűlésén. — U. az.: *A magyar nemzet pedagógusáról*. A nemzetgyűlés Jókai emlékének szentelt ülésén elmondott beszéd. — Solymossy Sándor: *A nemzetnevelő Jókai*. Jókai munkájának elemzésével igazolja, hogy Jókai a magyarság egyik legnagyobb nevelője, örök időkre szóló tanítómestere. — Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig*. Könyvírás, könyvnyomtatás és könyvtárak adatokban gazdag ismertetése 1000-tól napjainkig.

Pásztortűz. — 1925. évf., 11—12. sz. Gulyás Károly: *Gróf Teleki Sámuel könyvtáralapítása*. A XVIII. századi tudós főúr könyvtáralapításának ismertetése. — Kristóf György: *Jókai napjai Erdélyben*. Gazdag anyaggyűjtemény Jókai erdélyi kap-

esolataihoz. — Hereppi János: *Apáczai Cseri János kolozsvári lakozásának ismeretlen részletei*. Apáczai Cseri János Kolozsvárra érkezése és első lakása, ottani helyzete, gyermeke halála, testvérei, kolozsvári második lakása. — Roska Márton: *Erdély lelke*. A külön erdélyi lélek külső kereteit Erdély földrajzi fekvésében, felszíni képződésében, természeti viszonyaiban és javaiban találjuk meg. Ebből a körülményből fejlődött ki az erdélyi léleknek kardinális jellemvonása: az aggodalmaskodás, a békés jóindulat és a türelmesség. Erdély földje a maga képére formálta a rajta megtelepülőket. — 15. sz. Brisits Frigyes: *Tormai Cécile*. Írói arckép. — Papp Ferenc: *Jókai és Gyulai Pál*. A multszázadi magyar irodalom küzdő eszményei az ő ellentétes egyéniségükben érték el kifejlődésüket: Jókaiában a romanticizmus és Gyulaiban az eszményies realizmus. — György Lajos: *Andersen*. A nagy meseíró műveiben előforduló magyar vonatkozások. — 18. sz. Kiss Ernő: *A százesztendős Zalán Futása*. Alkalmi tanulmány. Szerző lehangoltan állapítja meg, hogy a mű már nem él, csak az iskolák világában van még gyenge élete. — Deák Sándor: *Nagy idő, nagy emberek*. Bohusné Szőgyény Antónia levele férjéhez, melyet Vörösmarty halálakor az árvái részére megindult országos gyűjtés megindulásakor írt. Tudatja férjével, hogy 1000 forintot adott erre a célra. — Szaboleska László: *Gárdonyi és Szaboleska Mihály*. Személyes élmény Gárdonyinak Szaboleska Mihálynál Marosfelfaluba tett látogatásáról. — Rass Károly: *Gróf Gvadányi József*. Gvadányi műveinek csak kortörténeti szempontból van értékük. Adatok a meginduló nemzeti reakció lélektanához. Mint költő, alig számít valamit az irodalomban. — Kiss Ernő: *Negyedszázad a kolozsvári Magyar Színház kultúrmunkájából*. A lefolyt 25 év alatt a kolozsvári színház az ottani tanári bizottság bevonásával ifjúsági előadásként harminc magyar színműíró 67 művét 166-szor, tizenöt idegen író 36 művét 64-szer, tíz operai 11 művét 15-ször és nyolc operettszerző 9 művét 13-szor hozta színre. — Kiss Ernő: *A jubiláló Magyar Tudományos Akadémia*. Az Akadémia alapításának körülményei és működésének száz esztendeje rövid előadásban. — Bitay Árpád: *Széchenyi és a románok*. Széchenyinek egyes kiváló román vezérférfiakkal való összeköttetésének közlése. — Gy. L.: *A Magyar Tudományos Akadémia Erdélyben élő tagjai*. Karácsonyi János, a kiváló történettudós, Szaboleska Mihály, a hírneves lírikus

és Balogh Artúr a neves jogtudós rövid életrajza és megjelent műveik címének egybeállítására.

Protestáns Szemle. — 1925. évf., 8—9. sz. Mitrovics Gyula: *Apáczai Csere János*. Sokszorosan érdeke a mi korunknak, hogy keresse azt az összetartó erőt, mely a széthullást meggátolja és az eszményt, mely kivezesse korunkat az erkölcsi, a szellemi és az anyagi züllés örvényéből. Apáczai ennek eszközéül az iskolát és a kultúrát ismerte fel; mi sem lehetünk el ezek nélkül. — Neményi Imre: *Apáczai Csere János és a magyar nemzeti tudományosság*. Azok a nagy horderejű eszmék, melyeket Apáczai drága örökségül hagyott nemzetére, azóta mind országépítő valóságokra váltak: a nemzeti iskola, az akadémia, a magyar egyetem, a tanító- és tanárképzés, a hazafias és emberbaráti érzésen nyugvó iskolai szellem, az általánosan kötelező ingyenes népoktatás és a presbiteri rendszer a református egyház alkotmányos szervezetében. — Imre Sándor: *Apáczai lelke*. Lélek szerint Apáczai nem kutató tudós, nem politikus, hanem tanító. Amit felismert és megvalósítani igyekezett, mind vitathatatlan igazság. Ilyen az: 1. hogy igazi ismeretre csak anyanyelven juthatunk; 2. hogy mindenféle munka kihat a nemzet sorsára, tehát a legkisebb részletet is a legtökéletesebben kell végezni; 3. hogy a nemzet megújódásának alapja a nevelés; 4. hogy a nemzet jövője érdekében az egész köznevelést egységesen kell szervezni. — Zs.: *Salamon Ferenc*. Nem kisebb mintái voltak, mint Gibbon, Macaulay, Thiers, Momsen. Megállapítható, hogy az az érték, amiért e nagyokat becsülte, magának is legfőbb erőssége volt: a szakismeret és az azon túlmenő sokirányú tájékozottság. — Kemény Lajos: *Csengey Gusztáv*. A Nyugat-tól „egyversű”-nek nevezett költő valójában igen termékeny munkásságot fejtett ki. „Eszter” és „Boklétás világ” című munkáin kívül egész ládára való verse van, melyekben tovább mondogatta önmagának a szépről, jóról, nemesről való vallomásait. — Szönyi Sándor: *Akadémiák és a Magyar Tudományos Akadémia*. A M. T. Akadémia századik életévében fontos feladatok előtt áll. A magyar élet számára a tervszerűség szintézisébe kell foglalnia a modern élet szerte hömpölygő áramait, hogy egészségesen s nemzeti mivoltunk ép teljességével járassuk az egyetemes emberi művelődés útjait. — Imre Sándor: *Gróf Teleki László „Tanácsadás”-a a nevelésről*. Gróf Teleki László (1764—1821.) 1796-ban írt egy, a magyar nevelői gondolkodás történe-

tében nevezetes 6 nagy 8° ívre terjedő munkát: címe: Tanácsadás a gyermeknevelés ügyében. (Egy kézirata: a M. T. Akadémiában.) A művet az teszi érdekessé, hogy a szerző saját fiainak nevelésére alkalmazza. E fiúk közül József az Akadémia első elnöke lett, László pedig a Kegyenc írója. Növeli a Tanácsadás fontosságát, hogy ezt vette alapul fia, a későbbi „árvízi hajós” nevelésében özv. Wesselényiné Cserei Ilona is. Jellemző, hogy a magyar művelődéspolitikában Teleki László — tudtán kívül — az Apáczai útján halad. — Szász Károly: *Madách és a reformáció*. Madáchnak 1863 márc. 18-án kelt, Szász Károlyhoz (a későbbi ref. püspökhöz) intézett leveléből kitűnik, hogy miért maradt ki Az eniber tragédiája képei közül a reformáció: „... magát a’ tulajdonképeni reformatiót, mint győzedelmeset azért nem véltem használhatni a’ tragédiában, mert ha használnom, azt is kénytelen vagyok valami olyan kiábrándulással végezni, mint a többi jeleneteket, hogy t. i. ez sem vezetett célra”. Az érdekes cikk Madáchnak ugyanazon címzetthez intézett, 1863 febr. 1-én kelt levelét is közli. — Kéky Lajos: *Gárdonyi Géza írói hagyatékából*. Az újabb Gárdonyi-könyvek gyarapodását jelentik irodalmunknak, de Gárdonyi írói képéhez nem nyújtanak új vonást. Ami írói erénye Gárdonyinak, ezekben a kötetekben is csorbitatlan épségben áll előttünk.

Századok. — 1925. évf., 1—6. sz. Kastner Jenő: *Kossuth és Mazzini*. A köztársasági érzelmű Mazzini Olaszország egységének megteremtése érdekében Kossuth Magyarországon látta hazájának természetes segítőjét az osztrák abszolutizmus ellen. A két államférfi már 1848 óta szoros összeköttetésben állott egymással. — Rédey Tivadar: *Jókai és a történelem*. Jókait a multak rekonstrukciójában természetszerűleg nem a történetíró becsvágya vezérli.

Természettudományi Közlöny. — 1925. évf. március. Moesz Gusztáv: *Jókai növényismerete*. Jókai műveiben 600-nál több növényfajnak a nevét említi. Bizonyára senki sincs a világ regényírói között, aki Jókait a botanikai vonatkozásokban felülmulná. A cikkíró sorra kimutatja, hogy hol ismerkedett meg Jókai a növényekkel s milyen növényeket ismert. Pl. a Hétköznapi elbeszélésébe közel 80 növényt szőtt. Az ugyanakkor írt Nepean-szigetben 38 tropikus növényeket szerepeltet. Botanikai tudásának egy részét Diószegi—Fazekas Magyar Füvészkönyvből merítette. Jeles kertész is volt. Körtéi a milleniumi kiállí-

táson díjat nyertek. Svábhegyi telkét paradicsommá alakította át. Szőlőt bámulatos hozzáértéssel és szorgalommal tudta megvédeni.

Visszhang. — 1925—1926. évf. Radványi Sándor: *Krudy Gyula*. Rövid jellemzés művei felsorolásával 25 éves írói jubileuma alkalmából. — Radványi Sándor: *Juhász Gyula*. Költői egyéniségének rövid rajza. — Váth János: *P. Jánossy Béla*: Az Erdélyi Hirnök c. képes folyóirat szerkesztőjéről. — Váth János: *Ady magyarsága és stílusa*. Dícsérő cikk. — Radványi Sándor: *Finta Sándor*. Néhány szó F. S. költészetéről. — Péchy Horváth Rezső: *A tizedik könyv*. Váth János és szerepe a katolikus magyar szépirodalomban. — *Kemény György*. A clevelandi újságíró és költő önéletrajzi adatai. — Radványi Sándor: *Gárdonyi Géza emlékezete*. Gárdonyi életének és költői működésének vázlatos magrajzolása.

Új Idők. — 1925. évf. 15—44. sz. Herczeg Ferenc: *Az Új Idők 30 esztendeje*. Történeti visszapillantás. — Rákosi Jenő: *Csiky Gergelyről*. Személyes visszaemlékezések.

II. Hírlapok.

A Nép. — 1925. szept. 6. Lendvay Béla: *Sárossy Gyula Arany Trombitájának kézirata*. Látogatás Kiss Etelka fővárosi tanárnőnél, aki II. Rákóczi Ferenc kardját, hadi tintatartóját és Sárossy Gyula Arany Trombitájának eredeti kézirátát őrzi.

Budapesti Hírlap. — 1925. júl. 24. Szász Károly: *Új regény régi írója*. Werner Gyula költői működésének méltatása. — Júl. 29. Kovács Géza: *Egy elfeledett olasz Petőfi-fordító*. Egyéb fordítók nevének felemlítése után részletesen foglalkozik Sírola Ferenc volt fumei áll. főgimn. tanár fordítói munkásságával. Közli életrajzát is. — Okt. 4. Badiç Ferenc: *Ötven év előtt egy régi szerkesztőségben*. Bensőséges hangú visszaemlékezés a Pesti Napló 1875. évi szerkesztőségére és munkatársaira.

Magyarság. — 1925. júl. 15. Vaska Géza: *Deák Ferenc könyvtáráról*. D. F. könyvtárából a parlament könyvtárába került 250 kötet általános tartalmi ismertetésén kívül néhány kötet címének közlése. — Júl. 29. Gere Zsigmond: *Petőfi ismeretlen szerelme*. Teleki Sándor gróf által mesélt történet Petőfinék egy Milka nevű gyönyörű cigányleány iránt érzett szerelméről. — Aug. 19. Rexa Dezső: „*Aprekaszión*.” Gvadányi József egy 1791-ben megjelent, kevésbé ismert kis versesmunkájának ismertetése a munka címlapjával. — Szept. 5. O h György: *Bolyongások rutén földön*. Látogatás Mécs Lászlónak, a Felvidék ünnepelt papköltőjének, nagykaposi parochiáján. — Szept. 29. Juhász Gyula: *Találkozások Tömörkényvel*. Visszaemlékezések az elhunyt íróra. — Nov. 8. Jónás Károly: *Beöthy Zsolt ismeretlen levele Kossuth Lajosnál tett látogatásáról*. Közli Beöthy Zsoltnak egy érdekes levelet, melyet Kossuthnál tett látogatása után a cikkírónak írt.

Nemzeti Ujság. — 1925 júl. 25. Rexa Dezső: *Két régi kalendárium.* Az 1583-ban Bártfán megjelent legelső magyarnyelvű és az 1626-i, a kassai székesegyház falában befalazva talált lőcsei kalendárium ismertetése a cím'ap szövegének közlésével. — Aug. 12. Zoltán Vilmos: *A szigeti csodakertész.* Arany János tölgyeit a múlt század hatvanas évei elején maga József főherceg ültette. Aranynak ma itt szobra áll. — Aug. 18. Rezek Román: *Magyar író a marengói csatában.* Szekér Joakimnak a marengói csatáról szóló feljegyzései. — Aug. 20. Császár E'émér: *Gvadányi szobra előtt.* A költőnek Rudabányán leleplezett szobránál elmondott emlékbeszéd. — Aug. 23. Mados György: *Régi magyar élet.* Ismeretlen kortörténeti adatok Gvadányi József életéből. — Szept. 13. Kelemen Andor: *Hogy született a legnépszerűbb magyar nótá.* Gróf Vass György erdélyi földbirtokos dallamszerző és szövegszerző a kottát nem ismeri. Fűtyörészve komponálja nótáit. Köztük a leghíresebb: Messze, messze Csík-országban. Több versét Fráter Lóránd és Balázs Árpád zenésítették meg. — Nov. 8. Viszota Gyula: *Az 1825. évi országgyűlés és az Akadémia megalapítása.* Részletesen ismerteti Széchenyi István szerepét az Akadémia-alapító országgyűlésén.

8 Órai Ujság. — 1925 nov. 1. Csák Zoltán: *Három befejezetlen regény van Gárdonyi írói hagyatékában.* Gárdonyi Géza után gazdag irodalmi hagyaték maradt. 16—18 kötet. Egyik legérdekesebb része a két kötetre terjedő nyelvészeti jegyzetek gyűjteménye. Három teljesen befejezett regénye, két novelláskötete, gyermekkönyve, utazási jegyzetei, irodalmi és politikai vonatkozású feljegyzései fognak még megje'enni.

Pesti Hirlap. — 1925 jún. 12. Feszty Árpádné: *Hogyan született a Sárga Rózsa.* Költői leírása annak a hortobágyi kirándulásnak, melynek élményeiből a Sárga Rózsa megfogant. — Júl. 12. Rexa Dezső: *Az első magyar opera.* Pikkó herceg és Jutka Perzei c. Kelemen László társasága által 1793 május 6 án előadott opera ismertetése. — Aug. 2. Jónás Károly: *Akadémiai emlékek.* Főleg Gyulai Pálra vonatkozó személyes élmények az akadémiáról. — Aug. 4. Balla Antal: *Kossuth Lajos három ismeretlen levele.* Közli K. L. nak gróf Teleki László drezdai elfogatása, a londoni bankjegy-pör és az októberi diploma megjelenése alkalmából különböző személyekhez intézett három levelét.

Pesti Napló. — 1925 aug. 20. Mikes Lajos: *El kell hagynom élő gyermekemet.* Szendrey Júlia ismeretlen kolozsvári naplójának közlése facsimilékkel. — Nov. 10. Kardos Pál: *Egy ismeretlen Ady-vers Debrecenben.* Közli Ady Endrének egyik debreceni barátjához írt ismeretlen versét.

Prágai Magyar Hirlap. — 1925. évf. 195. sz. Wallentinyi Samu: *„A fogoly lengyel“ keletkezésének története.* Csenger Gusztávnak A fogoly lengyel című költeménye az 1863-i lengyel forradalom idején jelent meg a Vasárnapi Ujságban. Ebből sokan azt következtették, hogy a vers a lengyelországi események hatása alatt keletkezett. A költő maga — önéletrajzában — tagadja ezt. A vers 1862 szept. 27-én készült.

FIGYELŐ.

Százéves a Magyar Tudományos Akadémia.

A legnagyobb magyar szavára egy eszme indult száz évvel ezelőtt diadalmas útjára, hogy irányt jelölő tűzoszlopa legyen a fejlődni akaró nemzet szellemi életének. Az eszme és megvalósítása: a Magyar Tudós Társaság.

Tagjai sorában mindig helyet foglaltak legkiválóbb tudósaink, nemzetünk elhivatottjai, művelődésünk halhatatlanjai. Voltak ugyan egyesek, akik kimaradtak a sorból. De ezek vagy korán elhunytak, vagy pedig olyanok voltak, akiket civódó hajlamuk, szabályokat nem tűrő egyéniségük nem mutatott alkalmasnak az önmegtagadást kívánó társasági életre. A tudományos élet fölvirágzásával nem is volt annyi megüresedő helye az Akadémiának, hogy minden érdemes tudósunk helyet foglalhasson a magyar Pantheonban.

Nekünk különösebb okunk is van arra, hogy megemlékezzünk az akadémiai ünnepségekről. Társaságunk elnöke, Négyessy László volt az, aki a főünnepen nagyszerű képen rajzolta meg a magyar irodalom és költészet százéves fejlődését. Hivatottabb kiválóság nem mondhatta volna el ítéletét irodalmunk alakulásáról. „Akadémiánk sohasem volt dogmatikus. Ma is csak egy dogmája van: az igazság. Csak az maradhat meg, aminek benső igazsága van, ami egészséges. És nem bánjuk, ha fiaink másképp írnak, mint mi, csak jobban írjanak... Ezt kívánjuk mindennekfölött. És várjuk, epedve várjuk, az új nagy költőt, aki szebben beszél mindenkinél és akinek mindnyájunk számára van édes titka, üdítő, éltető szava!”

Hallják meg és fontolják meg Négyessy László szavát: széles e hazában mindazok, akik elkeseredett ellenségeskedéssel támadják tudományos életünk fejét, az Akadémiát, éppen azért. amiért becsülniök kellene.

Levél Erdélyből.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Igen nagy élvezettel olvastam végig az Irodalomtörténet kitűnően összeállított legutóbbi számát. Különösen megkapott a *Hírek* rovata, amely mintha csak a mi számunkra készült volna, hogy minden nevezetes irodalmi mozzanatról tudósítson. Azonban éppen ebben a kiváló értékű rovatban van egy nagy tévedés. A 247. lapon Kriza Jánosról ez olvasható: „Sajnos, Kriza János sírja gondozatlan, még csak vadrózsa sincs rajta. Maholnap talán egy egyszerű sírkő sem mutatja az érdemes püspök nyugvóhelyét“.

Ezzel szemben az igazság az, hogy Kriza János sírját ma is hangulatosan díszíti a vadrózsa s a vasráccsal bekerített sírkertben a sírhant fejénél igen tisztességes s még jó hosszú idő viszontagságait kiálló gránitoszlop áll. A sírkert és a sírhant is nagyon kegyeletesen van gondozva, hiszen Kriza Jánosnak számos unokája és dédunokája él még itt Kolozsvárt, köztük Kovács Kálmán unitárius püspöki titkár és referens, ki nagyapjának az emlékét és a családi sírkertet szeretettel ápolja és rendben tartja. De ha valamikor Kriza János leszármazottjainak gyökere szakadna, még akkor is gondozottan állna Kriza János sírja, mert az unitárius egyház nagyjainak (Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel, Berde Mózes stb.) sírjai ma is a leggondozottabbak a kolozsvári temetőben. Mi itt Erdélyben különösen meg tudjuk becsülni a multat és nagyjainkat. S mindaddig, amíg magyarok élnek itt, az érdemes emberek emlékét haló porukon túl is kegyelettel fogja ápolni Erdély hálája.

György Lajos.

Hivatalos nyelvreform.

»Több mint háromnegyed évszázad mult el azóta, hogy az 1844 : II. t.-c. a magyar nyelvet kötelező állami nyelvvé tette, de ez alatt a hosszú idő alatt sem sikerült megteremteni az egységes helyes magyar hivatalos nyelvet, azaz a hivatalos írásoknak olyan általános nyelvhasználatát, amely a hatósági ügyintézésben megkövetelt méltóságot, komolyságot és szabatoságot összegyezteti a magyar észjárásnak megfelelő könnyű megérthetéssel. Ennek a hiánynak a pótlását a közérdek követeli, de különösen sürgős természetűvé teszi az a sajnálatos helyzet, amely hazánk megcsonkítása következtében állt be.« — Ez indította a belügyminisztériumot arra, hogy végre rendet teremtsen a hivatalos nyelv terén.

Hasznosabb elgondolás a megnyomorított és értelmetlenné tett magyar hiva-

talos nyelv érthetőségének érdekében még nem fogant meg. Mennyire szükséges volt már ez! Hiszen ha kezünkbe került egy miniszteri rendelet, bírósági végzés vagy egyéb hivataltól származó véghatározat, vagy esetleg megálltunk az utcán egy hatósági hirdetmény előtt, elfogott bennünket a keserűség. Próbáltuk a szöveget előlrol olvasni, próbáltuk visszafelé, magunkban és hangosan. s bizony ritka eset volt, hogy azt meg is értettük. A szavak arra valók voltak ezekben a nagyközönségnek szánt hivatalos iratokban, hogy elrejtsek a gondolatot.

Talán most mégis csak megtanulják a hivatalos tollak, hogy egyszerűen és világosan írni nem bűn.

—sz.

Szociálista álláspont a futuristákkal szemben.

Ez az álláspont: a teljes visszautasítás. A szocialisták tiltakoznak annak a föltételezése ellen, hogy a Kassák-féle értelmetlenségeket proletárművészet címen az ő nyakukba varrják. »Ez az új iskola semmi egyéb, mint a zavarcsinálás módszerének az irodalomba és a művészetekbe való belopása. Ezek a szózsonglörök és irodalmi sejt munkások. A tömeg az értelmetlenséget nem tűri.« Ha Várnai Zseni azt mondja: »Ne löj fiam, mert én is ott lészek«, ez minden ifjú és minden anya megérti, mert ez már nem is magyarul, hanem emberien van megírva. De ha Kassák Lajos azt írja, hogy „röptülni. röptülni, bianka bu lia báli, ó bum a házak tovább úsznak velem és a pécek fölmutatják a pirosra sült kenyereket“, akkor ez a bődület sem magyarul, sem művésziiesen, sem emberien, hanem egyszerűen Kassákiasan íródott. »A szocialistáknak saját szemszögükből nézve a dolgot kétségtelenül igazuk van. Várnai Zseni versét annak idején tízezer számra hordták szét s ez a vers mindenestre hatalmas lökést adott az akkori mozgalomnak. Akik elolvasták, valószínűleg át is pártoltak a szocialistákhoz. De bizony Kassák versét olvashatják előlrol, olvashatják hátulról, a szocialistáknak egyetlen hívet sem fog szerezni, de nem szerez az irodalomnak sem, mert ennek a homályos szöveggyaléknak, ennek az értelmetlen és tartalom nélküli szókotyvaléknak az irodalomhoz sincs semmi köze. Ezeket az írókat hagyjuk békében. Hiszen úgylis közömbösen és mosolyogva haladnak el mellettük az emberek, akik nem akarják megérteni, hogy miért kell Kassák Lajosnak a szó-proletárt osztályharcba vinni a mondat-burzsuj kizsákmányolása ellen.

—ó.

Elhúnytak.

BIRINYI LAJOS (1898—1925) banktisztviselő, a Sugólyuk c. (1925) színházi lap főszerkesztője.

DEKÁNY MIHÁLY áll. tanítóképző-intézeti tanár, szül. Szegeden, 1869 aug. 23 án, megh. Budapesten, 1925 szept. 26 án. Nagybecskerekén, Csáktornyan és Budapesten működött. Csáktornyan (1894—1907) felelős szerkesztője volt a Muraköz c. lapnak; utóbb szerkesztője a M. Tanítóképzőnek. Mértani és természetrajzi tankönyveket is írt.

ERDŐJHELYI MENYHÉRT r. kath. plébános, szül. Zentán, 1864 jan. 4-én, megh. Allentownban (Pa) 1925 októberében. Kiskőrösön, Zentán s végül

az Északamerikai Egyesült Államokban volt plébános. Történeti dolgozatai közül irodalomtört. érdekű: *Péter és Bánk bán összeesküvése*, 1893.

FARKAS ANTAL ny. máv. főellenőr (1852—1925). Fiatalabb korában az Ellenőrbe, Fővárosi Lapokba és Vasárnapi Ujságba dolgozott.

FELBERMANN HENRIK német publicista, szül. Mányokon, 1850-ben (?), megh. a Majna menti Frankfurtban, 1925 szeptemberében.

HEGEDÜS GYÖRGY nemzetgyűlési képviselő, ügyvéd (1880—1925), hosszabb ideig fel. szerkesztője volt a Zalai Közlönynek.

KERÉKGYARTÓ ELEK dr. ny. szföv. polg. isk. igazgató, szül. Mezőcsátan, 1847 júl. 17., megh. Budapesten, 1912 nov. 12-én. 1869 óta több irodalomtörténeti cikket írt az Egyetértésbe, a Borsodmegyei Lapokba, a Rozsnyói Híradóba, a Fővárosi Lapokba stb. Munkája tankönyvein kívül: *Tompá Mihály költészete*. Bp., 1879.

KOCSIS ERNŐ, hírlapíró (1899—1925), a Makói Friss Ujság felelős szerkesztője.

KOMORÓCZY MIKLÓS EDE (császári és bicskei) nyug. gimn. tanár, szül. Borsodtapolasányban, 1869 szept. 27-én, megh. Budapesten, 1925 szeptemberében. Előbb vidéki színész, majd megyei tisztviselő volt Nyitrán s egyúttal a Nyitrai Közlöny s. szerkesztője. Azután Miskolcon hivatalnokoskodott, majd a fővárosba került hírlapírónak. Ekkor a Nemzeti Hírlap és Székesfővárosi Lapok kötelékében állott. 1894-ben Rozsnyóra került tanárnak. Ott évtizedeken át szerkesztője volt a Rozsnyói Híradó és a Sajóvidék c. lapoknak. Vidéki színpadokon több alkalmi színművét és prologusát adták elő. Ifjúsági művei a Gyermekvilágban, Az Én Ujságomban s a Szent-István-Társulat Ifjúsági olvasmányok c. gyűjteményében jelentek meg.

MEGYERCSY BÉLA a Ker. Diákszövetség elnöke, megh. Zürichben, 1925 szept. 30-án 45 éves korában. Egyik megalapítója volt a magyarországi cserkészmozgalomnak. Szerkesztette az Ébresztőt, a Ker. Ifj. Egyesület lapját, 1918-ban pedig Magyar-ság c. szépirodalmi lapot, mely a forradalmi korban hallgatott el.

SZEMAK ISTVÁN dr. kormányfőtanácsos, c. igazgató, szül. Szászfalu-ban, 1842 dec. 25-én, megh. Budapesten, 1925 novemberében. 1891-ben az Orsz. Középiskolai Tanáregyesület megbízásából összeállította a magyarnyelvű ifj. irodalom címjegyzékét s 1911-ben újabb s hivatalosan kötelezővé tett Ifjúsági Könyvjegyzék elkészítésére nyert megbízást. Főműve: *A magyar ifjúsági irodalom története*, Bp., 1924.

SZENTKLARAY JENŐ dr. csanádi nagyprépost, a M. Tud. Akad. I., a Szt. István Akad. r. tagja, szül. Törökbecsén, 1843 jan. 21-én, megh. Temesvárott, 1925 okt. 12-én. Fiatal korában Nagyikindán és Temesvárt tanítóskodott, majd csanádi kanonok, 1918-ban nagyprépost lett. Főleg történelemmel foglalkozott, de publicisztikai működése is van. 1874—80-ig a Torontál c. hetilapot, 1907-től Szaboleska Mihállyal a Szépirod. és Szépműtani Közleményeket szerkesztette. 1903 okt. 15-én Szaboleskával megalapította a temesvári Arany János Irodalmi Társaságot, melynek húsz éven át elnöke volt.

SZEPESSY JENŐ (négyesi) dr., megh. 1925 szeptemberében. Az Érdekes Ujság rovatvezetője volt.

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN bencés tanár, szül. Csémen, 1871 aug. 19-én, megh. Balatonfüreden, 1925 nov. 19-én. Főleg a néprajzzal és etno-

gráfiával foglalkozott. Cikkei 1894 óta a Nyelvtud. Közleményekben. M. Nyelv-
 őrből, M. Nyelvben és az Ethnografiában, valamint dunántúli hírlapokban.
 Munkái: *A Pray-kódex*. Bp., 1903. — *A magyar táncnyelv*. U. o., 1906. —
Csúzy Zsigmond szatai. U. o., 1909. — *Sándor István nyelvtudománya*. U. o.,
 1909. — *A magyarság táncai*. U. o., 1924 (főmunkája).

TELLER KALMAN hírlapíró, megh. Budapesten. 1925 okt. 28 án 50 éves
 korában. Az Aradi Közlöny szerkesztője, majd a P. Napló, végül Az Igazság
 s.-szerkesztője volt.

WOLFF VILMOS ügyvéd, szül. Törökkanizsán, 1853-ban, megh. Buda-
 pesten, 1925 szeptemberében. Már mint diák dolgozott a Szegedi Híradóba,
 utóbb jogász korában a Pesti Hírlap és a Budapesti Hírlap belső munkatársa
 volt. E lapokba Don Diego álnéven törvényszéki humoros karcolatokat írt.

ZADOR JENŐ hírlapíró (1892—1925), előbb Aradon, majd Budapesten
 a Világnál, utóbb Az Est-lapoknál dolgozott. Több novellát s egy regényt is írt.

ZICHY AGOST (vásónkői) gróf, főudvarnagy, a M. Tud. Akad. I. tagja,
 szül. Pozsonyban, 1852 jún. 14-én, megh. Bécsben, 1925 októberében. Nagy
 utazásokat tett Ázsiában és Észak-Amerikában. Utirajzaiért 1880-ban akadé-
 mikus lett.

ZSILINSZKY MIHALY v. b. t. tanácsos, nyug. államtitkár, szül. Békés-
 esabán, 1838 máj. 1-én, megh. Budapesten, 1925 okt. 5-én. 1861—75-ben fő-
 gimn. tanár volt Szarvason, 1875-ben képviselő, 1889-ben főispán, 1895—1906-
 ban vallás- és közoktatásügyi államtitkár volt. Főleg a történetirodalmat
 művelte. Irodalomtörténeti és esztétikai munkái: *A magyar költészet és szónok-
 lat kézikönyve*. Bp., 1868. — *A széptan előcsarnoka*. Bp., 1872. (2. kiad.
 1897.) — *Széptani levelek*. (Horovitz után.) U. o., 1873. — *Virág Benedek
 mint történetíró*. U. o., 1880. Szerkesztette a Részvét c. albumot (1881).

Hirek.

Ki volt Anonymus? — Jakubovich Emil akadémiai székfoglalójában
 paleografiai és nyelvtörténeti adatokkal igazolta, hogy Anonymus neve P
 betűvel kezdődött. P mester valószínűleg II. Béla király idejében élt a
 1131—1135 között a király jegyzője volt. Személyét valószínűleg Péter mes-
 ter, óbudai prépostban kell keresnünk.

Gvadányi József szobra. — Rudabánya közönsége szobrot állított a
 vármegye szülöttének, Gvadányi Józsefnek. A másfélszeres életnagyságban
 készült ércszobor korhű viseletben ábrázolja Gvadányit. A szobor talapzatán
 dombormű örökíti meg a lóháton Budára tartó peleskei nótárius alakját.

Az utolsó Bolyai. — Bolyai János, a világhírű Bolyai János unokája
 és Bolyai Farkas dédunokája, a Bolyaiak egyedül életben lévő leszármazottja
 Nyiregyháza tartózkodik állás és kereset nélkül. Az oláh hadseregbe való
 belépés helyett inkább a hontalanságot választotta.

A Sárgacsikó Kanadában. — Saskatchewan kanadai község magyar-
 jai az idei farsangon a Sárgacsikót adták elő. Boldogok és büszkéek voltak,
 hogy magyar népszínművet játszhatnak. Az óhazából jött öregek tanították
 meg az újhazában született „betyárokat“ duhajkodni magyar módra. Az öre-
 gek járták a mintacsárdást is, mert az ott született magyar még azt soha-

sem látta. Előadás után az amerikai táncok helyett csárdást roptak a kanadai síkság magyarjai.

Jókai-emlékmű Balatonfüreden. — Jókai Mór sokszor nyaralt Balatonfüreden. Ennek emlékére emlékművet állítottak az ottani Jókai-téren. Virágos-kertbe foglalva áll az emlékmű, Sinkó Lajos szobrászművész műve. Három oldalát három nagy dombormű ékesíti.

Jókai-emléktáblák. — Jókai Mór születésének századik évfordulójára a Petőfi-ház Bajza-utcai oldalán Jókai-emléktáblát helyezett el a székesfőváros kegyelelte. Az emléktáblát Szentgyörgyi István szobrászművész készítette. A tábla felső részén koszorúban Jókai Mór relief-arc képe, alatta egy regét mondó magyar lantos szavát figyeli a magyar nép. — A Református Lelkész-Egyesület a kecskeméti ó-kollégiumban állított emléktáblát Jókai Mórnak. Jókai a kollégium falai között töltötte két legszebb deákesztendejét, 1842—44-ig.

Jókai és Debrecen. — Zsigmond Ferenc ezen a címen tartotta meg akadémiai székfoglalóját. Jókait Komárom, Debrecen és Erdély vonzották leginkább Pesten kívül. Fantáziáját e helyek közül mégis Debrecen ragadta meg leginkább. 1849 január elejétől április végéig tartózkodott itt, amikor a magyar kormány is Debrecenben székelt.

Jókai-centenárium Velencében. — A velencei tudományos, irodalmi és művészeti akadémiának egyik ülésén Radó Antal felolvasással áldozott Jókai emlékének. Jókaiival különösen mint politikussal foglalkozott és kiemelte azon regényeit, amelyekben olasz vonatkozásokat dolgozott föl.

Az Ember Tragédiája jidisül. — A new-yorki Jüdisches Kunsttheater elfogadta előadásra Older Józsefnek Madách-fordítását. A darab a legközelebbi szezonban kerül bemutatásra az amerikai jidis színház legjobb színészeinek közreműködésével. Az előadás iránt már is igen nagy érdeklődés mutatkozik.

Mikszáth- és Madách-ünnep Balassagyarmaton. — Nógrád és Hont vármegye közönsége Balassagyarmaton Madách Imrének és Mikszáth Kálmánnak emléktáblát állított. A vármegye két nagy szülöttének irodalmi jelentőségét és munkásságát a mai viszonyok között méltán hirdeti ez az emlékmű.

Gárdonyi-emléktábla. — Sály borsodmegyei község római katolikus iskolaszéke díszes emléktáblát helyezett el azon az iskolaépületen, ahol Gárdonyi Géza tanítómesterétől három éven keresztül a betűvetést tanulta. Hirdesse időtlen-időig ez az emléktábla annak a halhatatlan költőnek emlékeztét, aki gyöngybetűivel annyi ezer embernek szerzett gyönyörűséget.

Gárdonyi Géza mauzoleuma. — Egerben Gárdonyi Géza emlékének méltó mauzoleumot szándékoznak állítani. Ma csak egyszerű tölgyfakereszt jelöli az egri remete nyugvóhelyét. Az egriek lelkesedéssel fordultak az ország, a megszállt területek és Amerika magyarságához is, hogy a mauzoleum céljaira gyűjtés útján teremtsék elő a szükséges összeget. Három év alatt azonban csak 4.200.000 korona gyűlt össze.

A Bujdosó Könyv franciául. — Tormay Cécile kitűnő műve Marcelle Tinayre és Paul Eugène Rognier fordításában megjelent Párizsban. A történelmi események megörökítése mellett nemzetünk legfájóbb szenvedését megszólaltató könyv nemcsak elsőrendű történelmi forrásmű, hanem a szemtanu megfigyeléseit is ritka irodalmi szépségekkel köti össze.

A Bolond és a rendőrség. — Rákosi Jenőnek Bolond című operettjét az óbudai Kisfaludy-Színház nemrégiben színrehozta. A darab cselekménye zárdában játszik. Az előadáson jelenlevő ügyeletes rendőrfogalmazó ebben a valláserköles megsértését látta és kérte a darab betiltását és az inkriminált részek kihagyását. A darab újabb előadásán megjelent rendőrfőtanácsos sem vallásellenes, sem erkölcsöt sértő részletet nem talált a darabban.

Ady- emléktábla a Hűvösvölgyben. — A hűvösvölgyi szanatórium igazgatósága márványtáblával jelölte meg annak a szobának a külső falát, amelyben Ady Endre tizenkét esztendővel ezelőtt lakott.

Kiss József-monográfia. — Rubinyi Mózes avatott tollából elkészült Kiss József élete és költészete, című mű. Kimerítően tárgyalja Kiss József életét és egész munkásságát. Körülbelül tizenöt ív terjedelmű. Megjelenésének ideje bizonytalan.

A Testőr londoni bukása. — Az előkelőbb londoni lapok kicsinyítő kritikát mondanak Molnár Ferenc Testőrijéről. A Daily Telegraph szerint: „A Testőr egyenetlen és éppenséggel nem kielégítő minőségű alkotás. A szerző túlságosan sokat tételez föl a hallgatóság hiszékenységről. Egyazon húrnak állandó pengetése végül a testet és lelket egyaránt elfárasztja. A darab gyakran a bohózat, sőt burleszk nivójára süllyed.” A Manchester Guardian a következőket írja: „A Testőr olyan darab, amelyben a szerző képtelen, valószínűtlen helyzetet teremt, hogy megüssé a bohózati hangot és aztán fáradtságosan fenntartsa annak hatását. A darab una' masnak bizonyult. A karzaton néhány nyugtalan lélek a szokásos módon fejezte ki nemtetszését”.

A Lilom Hamburgban. — Molnár Ferenc színműve a hamburgi Thalia-Színházban díszes külső keretek között került először színre. A premier közönsége zajosan ünnepelte a magyar darabot, melynek színpadi kiállítása a meglepetészettségig ábrázolta a budapesti színhelyet.

Heinrich Gusztáv irodalmi hagyatéka. — Heinrich Gusztáv írói hagyatékát a Nemzeti Múzeumnak adományozta. A Múzeum kéziratárchában most dolgozzák fel ezt a több szempontból igen értékes anyagot. A hagyaték egy részét a német irodalomtörténetre vonatkozó pótlások és jegyzetek alkotják. Egy másik csoportban egyetemi előadásainak és tanulmányainak kéziratai vannak. A szerkesztői munkásságára vonatkozó jegyzetek külön csoportot alkotnak.

Magyar életrajzi lexikon. — Gulyás Pál megteremtette Szinnyei József hatalmas írói lexikonának folytatását. A vállalat első két füzetét elhagyta a sajtót. Az A-betűiben eddig legterjedelmesebb az Ady-bibliográfia, mely két ívnel többet tesz ki. Ady után Arany Jánosé a legterjedelmesebb címszó.

Új egyetemi tanárok. — Zolnai Béla, a szegedi egyetem francia nyelv- és irodalomtörténeti tanszékén, Vargha Damján és Tolnai Vilmos pedig a pécsi egyetem irodalomtörténeti tanszékén nyilvános rendes tanárok lettek. Mindhárman kitűnő művelői tudományunknak.

A kath. Sajtóvállalat. — A Központi Sajtóvállalat lapjai melegen ünnepelték Baranyay Jusztint, a vállalat megalapítóját, a keresztény sajtónak Bangha Béla mellett egyik lelelkesebb megszervezőjét, abból az alkalmából, hogy a budapesti Pázmány Péter-egyetem hittudományi karán az egyházjog tanára lett. A keresztény sajtó megalapozása rendkívüli jelentőségű kezdeményezés volt nálunk: a hontalan kereszténység hazájában.

Elő magyar írók kéziratai a Széchenyi-Könyvtárban. — A Nemzeti Múzeum Széchenyi-Könyvtárának igazgatósága az élő magyar írók és hírlap-írók kéziratait kívánja összegyűjteni s ezért arra kéri íróinkat, hogy kézirataikból és levelezésükből néhány darabot engedjenek át a könyvtár részére.

A debreceni nagyvásárról. — Még mindig akadnak vándorköltők. Tornyai János magyar vándorköltő verseit árulgatva egyik érdekessége a debreceni vásárnak. A sujtásos magyar ruházatú és árvalányhajás kalapú dalnok 2500 koronáért árulgatja füzetait, melyekben nemcsak a megrabolt ország keserű élete van rigmusokba szedve, hanem minden más helyi és országos érdekű esemény is. Az egyszerű nép örömmel veszi ezeket a füzeteket s Tornyai János vándorköltő a debreceni vásáron annyi pénzért keres, amennyit a pesti poéták talán félév alatt sem tudnak összeszedni.

A kolozsvári Magyar Színház. — A kolozsvári Magyar Színház élet-halálharcot vív létéért; mindazonáltal az idei évadban 479 előadást tartott. Dráma, vígjáték és népszínmű 205, opera 31, hangverseny 8, gyermekdarab 4, sportünnep 1 és operett 208 estén szerepelt. Külön eseményt jelent a színház bukaresti vendégszereplése. Itt négy dráma került színre.

A Magyar Bibliofil Társaság kiállításai. — Az Iparművészeti Múzeum üllői úti palotájában könyvkiaállítás volt. A kiállítás anyaga a régi magyar szerzők első kiadásaitól kezdve felölelte a könyvnyomtatás és könyvkiadás minden nevesebb termékét egészen napjainkig.

Magyar könyv szokatlan sikere. — Pálffy né Gulácsy Irén Hamueső című regénye, mely a megszállás alatti erdélyi magyar falu életét mutatja be, néhány nap alatt 1400 példányban fogyott el Kolozsvárt, ahol a mű megjelent. Szokatlan siker ez Erdélyben.

Pozsony sajtótermékei. — Pozsonyban ma háromszor annyi lap jelenik meg, mint az utolsó békeesztendőben. Míg békében három német napilapja volt s egyetlenegy magyar újságja, most ezek mind megszorodtak. Jelenlegi 11 napilapja közül 3 magyar és 2 német. A közönség nagy része természetesen prágai lapokat olvas s így a helyi újságok nem nagy példányszámokban fognak el, de mégis nagy dolog, hogy meg tudnak élni.

Magyar színészek Prágában. — A pozsonyi magyar színtársulat igazgatója júniusban színtársulatával Prágában vendégszerepelt. A cseh fővárosban ez volt az első magyar színtársulat. Megjelenése nemcsak a színházi köröket, de a cseh sajtót is hosszú időn át foglalkoztatta.

A nemzetgyűlésből. — A nemzetgyűlés Széchenyi István emlékét és a Magyar Tudományos Akadémia érdemeit törvénybe iktatta.

Magyar színdarabok Norvégiában. — Osló legelőkelőbb színházának műsorán két magyar darab szerepel: Herczeg Ferenc Gyurkovics lányok című vígjátéka és Lengyel-Biró Cárnoje. A színház igazgatója mindinkább nagyobb helyet ad a modern magyar drámáknak. Így a színház egyik legnagyobb sikere éppen Herczeg Ferenc Kék rókája volt. A darab negyvenszer ment egymásután telt ház előtt, ami Norvégiában a legnagyobb sikert jelentette.

Magyar újság Olaszországban. — Milanói Magyar Újság címmel egy magyar újság indult meg Milanóban. Egyelőre hetenkint egyszer jelenik meg.

Színházi statisztika. — A székesfővárosi statisztikai évkönyv szerint a Nemzeti Színházba 1483, az Operába 1251, a Vígszínházba 1575, a Magyar Színházba 1133, a Király-Színházba 1286, a Városi Színházba 2405, a Fő-

városi Operettszínházba 1255, a Belvárosi Színházba 456 és a Renaissance-Színházba 932 ember fér el. Esténként, ha a színházak minden jegyet eladnak, 13.000 színházi néző van Budapesten. Legnagyobb személyzete az Operaháznak van: 298 férfi és 170 nő. Ebben a számban a művészszerzőkén kívül a műszaki gazdasági és egyéb személyzet is benne van. A Városi Színház 159 férfi és 90 nőt foglalkoztat. A Nemzeti Színházban és a Kamara-Színházban összesen 69 férfi és 29 nő van. Az összes színházak 1311 férfinak és 584 nőnek, vagyis közel 2000 embernek biztosítanak állandó foglalkozást, nem számítva a szerzőket és egyéb embereket.

Új könyvek.

Verses kötetek.

- Ady-versek. Magyarázatos kiadás az ifjúság számára. Közrebocsátotta: Párkányi Norbert. Bp. 1925. 128 l. Athenaeum.
 Babits Mihály: Sziget és tenger. Bp. 1925. 100 l. Athenaeum.
 Erdélyi Gyula: Esküszünk! Bp. 1924. 20 l.
 Finta Sándor: Robinson szigetén. Szombathely. 1925. 96 l.
 Hangay Sándor Csaba útján csillag porzik. 5. kiad. Bp. 1925. 210 l.
 Hangay Sándor: A világháború nótáskönyve. 6. kiad. Bp. 1925. 210 l.
 Kisteleki Ede: Könyörgések könyve. Bp. 1925. 90 l.
 Kozma Andor: Honfoglalás. Bp. 1925. 286 l. Pantheon.
 Móra László: Álmodók szekerén. Szeghalom. 1925. 140 l.
 Oláh Gábor: Patkánybűvölő. Bp. 1925. 128 l. Athenaeum.
 Regőczy Exner Győző: Az ismétlődő óra. Székesfehérvár. 1925. 30 l.
 Szamolányi Gyula: Magyar mezőkön. Szekszárd. 1925. 48 l.
 Szathmáry István: Az álmok palotája. Bp. 1925. 108 l.
 Takáts József: Aranyos hidon. Bp. 1925. 78 l.

Elbeszélő kötetek.

- Ady Endre: Így is történhetik. Bp. 1925. 164 l. Athenaeum.
 Ady Endre: Sápadt emberek és történetek. Bp. 1925. 194 l. Athenaeum.
 Banda Jenő: Hajtóvadászat egy férfire. Bp. 1925. 160 l. Légrády.
 Bókay János: Mario, Regény. Bp. 1925. 156 l. Athenaeum.
 Bónyi Adorján: Jómádár. Bp. 1925. 132 l. Légrády.
 Egri Viktor: Pierre találkozása. Berlin. 1925. 104 l. Voggenreiter.
 Földi Mihály: Valakit szeretni kell. Bp. 1925. 208 l. Athenaeum.
 Havas István: Opálgűrű. Debrecen. 1924. 88 l.
 Kodolányi János: Börtön. Bp. É. n. 128 l. Athenaeum.
 Ifj. Könyves-Tóth Kálmán: Furulyaszó. Bp. 1925. 36 l.
 Lázár István: Istenek harca. Bp. 1925. 207 l.
 P. Pál Ödön: Tündérfa. Bp. 1926. 116 l. Szent István.
 Péchy-Horváth Rezső: Havasi csend. Nagykanizsa. 1925. 126 l.
 Toma István: Kálváriázók. Berlin. 1925. 100 l. Voggenreiter.

Szindarabok.

- Bárd Oszkár: A taposómalom. Berlin. 1925. 142 l. Voggenreiter.
 Bibó Lajos: A juss. Bp. 1925. 88 l. Pallas.
 Kiss József: A kereszt apródjai. Berlin. 1925. 32 l. Voggenreiter.
 Siklái István: Ifjúsági szindarabok. Debrecen. 1925. 74 l.

Tudományos munkák.

- Ady-Múzeum. I. és II. kötet. Szerkesztették: Dóczy Jenő és Földessy Gyula.
 Bp. Év nélkül. 404 l. Athenaeum.
 Alszeghy Zsolt: Vázlatok. Bp. 1925. 146 l. Pallas.
 Babura László: Szent Jeromos élete. Bp. 1926. 144 l. Szent István.
 Balogh József: Szent Ágoston a levélíró. Bp. 1926. 154 l.
 Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom története. Bp. 1926. 160 l. Szent István.
 Bárány Gerő: Az etikai világrend útjelzői. Bp. 1925. 132 l.
 Borbély István: A magyar irodalom története. II. kötet. Kolozsvár. 1925. 420 l.
 Budai Gergely: A gyakorlati teológia alapelve az Újtestamentomban. Debrecen. 1925. 40 l.
 Dávid Antal: Babel és Assur. Bp. 1926. 180 l. Szent István.
 Dengl János: A hazai felsőfokú kereskedelmi oktatás múltja és jelen állapota. Bp. 1925. 24 l.
 Dékány István: A történettudomány módszertana. Bp. 1925. 76 l.
 Emlékönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján. Bp. 1925. 642 l.
 Gál János: Jókai élete és írói jelleme. Berlin. 1925. 304 l. Voggenreiter.
 Imre Sándor: A családi nevelés főkérdései. Bp. 1925. 154 l.
 Karácsonyi János: Gróf Mailáth Gusztáv erdélyi püspök származása. Kolozsvár. 1925. 16 l.
 Karácsonyi János: Szent László király élete. Bp. 1926. 130 l. Szent István.
 Koppányi Tivadar: A biológia modern problémái. Bp. 1925. 128 l. Athenaeum.
 Kühár Flóris: Bevezetés a vallás lélektanába. Bp. 1926. 206 l. Szent István.
 Mihályfi Akos: Giessewein Sándor emlékezete. Bp. 1925. 38 l.
 Miskolczy István: A középkori kereskedelem története. Bp. 1926. 224 l. Szent István.
 Radványi Sándor: A párbaj. Pécs. 1925. 32 l.
 Rákosi Jenő: A tragikum. Bp. 1925. 170 l. Franklin.
 Révay Mór János: Jókai és a magyar ügy külföldön. Bp. 1925. 20 l.
 Révész Imre: A magyarországi protestantizmus történelme. Bp. 1925. 80 l.
 Scipiadés Elemér: Emlékezés Velits Dezsőről. Pécs. 1925. 40 l.
 Szémán István: Az újabb orosz irodalom. Bp. 1926. 212 l. Szent István.
 Takáts Sándor: Magyar nagyasszonyok. Bp. 1925. 540 l. Genius.
 Trikal József: A gondolkodás művészete. Bp. 1926. 220 l. Szent István.
 Trócsányi Zoltán: A régi magyar irodalom breviáriuma Gyöngyösiig. Berlin. 1925. 104 l.
 Ifj. Zulawszky Andor: Petőfi—Ady. Bp. 1925. 108 l.

Fordítások.

- Bonsels Waldemar: Indiában. Ford. Sajó Aladár. Bp. 1925. 232 l. Franklin.
 James Oliver Curwood: Kazán, a farkaskutya. Ford. Szinnai Tivadar. Bp. 19. 5. 160 l. Genius.
 Joseph Conrad: Az árnyékvonal. Ford. Kiss Dezső. Bp. 1925. 160 l. Genius.
 Kristóf György: Mauriciu Jókai. Magyarból románra fordította Bitay Árpád. Cluj. 1925. 144 l.
 Lagerlöf Selma: Két Krisztus-legenda. Ford. Leffler Béla. Berlin. 1925. 98 l. Voggenreiter.
 Merezkovszkij: Az antikrisztus Péter és Alexej. Két kötet. Ford. Kiss Dezső. Bp. 1925. 628 l. Frank'in.
 Romain Rolland: A szerelem és a halál játéka. Ford. Kállay Miklós. Bp. 1925. 128 l. Genius.
 Szent Agoston Vallomásai. Ford. Vass József. Bp. 1925. Két kötet. 334 és 360 l. Élet.
 We'ls: A szív titkos kamrái. Ford. Kiss Dezső. Bp. 1925. 192 l. Genius.
 Windelband Vilmos: Preludiumok. Ford. Szemere Samu. Bp. 1925. 214 l. Franklin.

Egyéb könyvek.

- Lengyel Miklós: Tamás érdeklődik. Bp. 1925. 174 l. Pantheon.
 Minay Lajos: Jókai élete. Mezőtúr. 1925. 44 l.
 Radnai Béla: Az egyszerű gyorsírás tankönyve. Bp. 1925. 40 l.
 Révész Béla: Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről. Második kiad. Bp. 1925. 202 l. Athenaeum.
 Szendrey Zsigmond: Zemplénmegyei néphagyományok. Sátoraljaújhely. 1925. 20 l.
 Sik Sándor: Magyar cserkészvezetők könyve. Bp. 1925. 364 l.
 Temesi Győző: Cserkészkönyv. Bp. 1925. 224 l.
 Tonelli Sándor: Emberi miniatürok. Szeged. 1925. 250 l.
 Tower Vilmos: Levelék egy szülőhöz. Szombathely. 1925. 40 l.

Karácsonyi kiadványok.

Addig is, amíg az újonnan megjelent kiadványok közül a szépirodalmi és irodalomtörténeti vonatkozású köteteket bővebben ismertethetjük, egybeállítjuk a most megjelent fontosabb újdonságok jegyzékét.

Az Athenaeum újdonságai. — Az Athenaeum kiadásában megjelent Ady Endre novelláinak gyűjteménye két kötetben. (*Igy is történhetik; Sápadt emberek és történetek.*) A novellákat Földessy Gyula rendezte sajtó alá o'yan módon, hogy a két kötetben egyesítette Ady Endre eddig megjelent elbeszélő köteteinek egész anyagát. (*Sápadt emberek és történetek*, 1907; *Új csapáson*, 1909; *A tízmillió Kleopátra és egyéb történetek*, 1910; *Igy is történhetik*, 1911; *Muskétás tanár úr*, 1913.) — Ugyancsak az Athenaeum adta ki Révész Béla ismert munkájának kiegészített második kiadását. (*Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről.*) — Megjelent az *Ady-Múzeum* két

kötete Dóczy Jenő és Földessy Gyula szerkesztésében. Ez egyike a legnagyobb szeretettel és körültekintő gondossággal készült forrásgyűjteménynek. Egybeállítja mindazokat a szétszórt adatokat, amelyek Ady életére és költészetére vonatkoznak. — Párkányi Norbert jegyzeteivel megjelent az ifjúság számára az *Ady-versek* magyarázatos kiadása. Végre egy gyűjtemény, melyet nem kell dugdosni az ifjúság elől.

A Genius ujdonságai. — Ennek a vállalatnak áldozatkészségéhez fűződik Balassa Bálint és Csokonai Vitéz Mihály összes munkáinak kritikai kiadása. Most közreadta Takáts Sándor nagyértékű történeti jellemképeinek gyűjteményét *Magyar nagyasszonyok* címmel. A régi magyar világ minden tiszteletet megérdemlő nőinek alakjai megkapó erővel bontakoznak ki ebből a munkából. — Steier Lajos *Haynau és Paskievics* magyarországi szereplését világította meg történeti anyaggyűjteményében az eddig nem ismert levéltári adatok egész halmazával. — A fordítások közül *Wells világtörténete*, *Andersen meséinek* teljes kiadása, *Az ezeregyéjszaka könyvének* VI. kötete s Romain Rollandtól a *Szerelem és halál játéka* jelent meg a vállalat kiadásában.

A Szent-István-Társulat ujdonságai. — A Szent-István-Társulat nagyhatású vállalata, a *Szent István könyvek*, újabb értékes kötetekkel gazdagították a magyar tudományos irodalmat. Dávid Antal megírta *Bábel és Assur történetét*, Fejér Adorján a *Római régiségeket*, Balogh József *Szent Agostont mint le-éllítőt* ismerteti, Babura László *Szent Jeromos életéről*, Karácsonyi János *Szent László király életéről*, Miskolczy István *A középkori kereskedelem történetéről*, Szémán István *Az újabb orosz irodalomról*, Bán Aladár *A finn irodalom történetéről*, Trikál József *A gondolkodás művészetéről* írt egy-egy értékes könyvet; ezekhez csatlakozik Kúhár Flóris könyve: *Bevezetés a vallás lélektanába*.

A Pantheon ujdonságai. — Ezek élén Kozma Andor történelmi regéje, a *Honfoglalás* áll. A magyar honalapítás eposza ez: méltó minden művelt magyar olvasó érdeklődésére. — Goethe Reinecke Fuchs című elbeszélő költeményét Benedek E'ek dolgozta át az ifjúság számára *Csili-Csali-Csalavári csalafintásaiban*. — Lengyel Miklós kedves ismeretterjesztő munkája: *Tamás érdeklődik*. — Dános Árpád és Kovács Gábor tudományos könyve: *A szociális eszmék fejlődés a modern szocializmusig*. — A kölföldi tudósok munkái közül való Raoul Francé kötete: *A föld élete*.

A Franklin-Társulat ujdonságai. — Bartóky Józsefnek két elbeszélés kötete: a *Jelenések* és a *Piros rózsák*. — Színháztörténeti szempontból jelentékeny mű Verő György könyve: *A Népszínház Budapest színi életében*. — Rákosi Jenő esztétikai tanulmánya, a *Tragikum* is megjelent új kiadásban. — Windelband *Praeludiumait* Szemere Samu fordította magyarra megfelelő magyarázatokkal.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1925. évi április hó 4-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Az elnök Greguss Agost emlékének szentelt kegyeletes szavakkal nyitja meg az ülést. Szigetvári Iván Greguss Agostról tart felolvasást.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1925. évi május hó 9-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Szász Károly.

Galamb Sándor a drámai alfajok kialakulásáról olvas fel. Harsányi István újabb irodalomtörténeti kutatásairól számol be.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1925. évi november hó 7-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Az elnök az ülés megnyitása után kegyeletes szavakkal emlékezik meg a Magyar Tudományos Akadémia fennállásának jubileumáról s az ezzel kapcsolatos Széchenyi István emlékünnepről. Indítványára a Társaság elhatározza, hogy feliratban üdvözli a Magyar Tudományos Akadémiát, Széchenyi István emlékét pedig jegyzőkönyvben örökíti meg. Az ülésen felolvastak Szigetvári Iván: Lévy József költészetéről és Gulyás József: Jókai és a kálvinista énekek kapcsolatáról.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1925. évi november hó 7-én tartott választmányi üléséről. — Elnök: Négyesy László.

1. Alszeghy Zsolt titkár bejelenti, hogy a Társaság a Gvadányi ünnepre táviratban küldte el ünnepi üdvözlését. Bejelenti továbbá, hogy Rédey Tivadar bejelentette a választmányi tagságról való lemondását. A választmány a lemondást egyhangúlag tudomásul vette.

2. Oberle József pénztáros részletes jelentést tesz a Társaság megnyugtató pénzügyi helyzetéről.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1926.

TARTALOM.

Zoltvány Irén: Czuczor Gergely ismeretlen költeményei.....	65
Perényi József: Jókai Mór, a drámaíró. (II. közl.).....	72
Összefoglaló könyvszemle.....	77
Bírálatok.....	91
Folyóiratok szemléje.....	99
Figyelő-cikkek.....	114
Elhunytak.....	116
Hírek.....	119
Új könyvek.....	121
Társasági ügyek.....	123

Tagjainkhoz és előfizetőinkhez.

Folyóiratunk kéthavonként jelenik meg. Ára egy évre 100.000 korona. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 200.000 korona. Külföldi megrendelés egy évre 200.000 korona.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Mária-tér 3.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).

A folyóirat beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Egyes füzetek külön is kaphatók a Studium-könyvkereskedésben (Budapest, IV., Múzeum-körút 21.).

TANULMÁNYOK.

Czuczor Gergely ismeretlen költeményei.

Írta: ZOLTVÁNY IRÉN.

Czuczor Gergely költői hagyatékában van három érzelmes hangú költemény. Ezek közül az egyik már régóta ismeretes. Megjelent a Toldy-féle 1858-ik évi kiadásban is mint Czuczor Gergely költeményeinek jóideig legteljesebb gyűjteményében. Czuczor költeményeinek újabb kiadásában, amely 1899-ben három kötetben jelent meg,¹ ebben az ú. n. kritikai kiadásban sikerült egyebek közt Czuczor költeményeinek eredeti lelőhelyét is megállapítani. A kiadás I. kötetének a végén található jegyzetek közt föl van említve, hogy Czuczornak *Egy lelkes hölgyhöz* c. költeménye eredetileg a régi *Athenaeum* c. folyóiratban 1840-ben jelent meg (I. félév 30. sz.) *Ete* álnév alatt, minthogy már 1836-ban megkezdődött politikai üldöztetése, s e miatt különböző álneveket volt kénytelen használni. Czuczornak ez az egyik álneve ismeretes volt már régóta. Kérdéses lehet azonban, hogy a költemény csak fiktív jellegű-e, avagy pedig van-e reális személyi vonatkozása, s ha igen, vajjon kihez lehet intézve?

Éppenséggel elgondolható volt ugyan, hogy a költemény teljesen fiktív jellegű. Hiszen tudjuk, hogy a múlt század harmincas-negyvenes éveiben divatban voltak a típusos lírai termékek, dalok és ódák egyaránt. Amióta ugyanis gróf Széchenyi István 1830-ban megjelent *Hitel* c. könyvét „honnunk szebb-lelkű asszonyinak” ajánlotta, akiket „a polgári erény és nemzetiség” védőangyalainak nevez, s akik — saját szavait idézve: „minden körül bájt és életet vonnak” —, azóta költőink gyakran aposztrofálták a magyar nőt, majd mint a haza érdekében küzdő férfiak hűséges és lelkes bajnoktársát, majd viszont mint a hazaszeretet dolgában hidegszívű, márványkeblű leányt vagy asszonyt. Elég legyen hivatkoznunk erre nézve például Garay Jánosnak *Magyar hölgy és Hazám hölgyeihez* c. verseire, vagy

¹ Czuczor Gergely összes költői művei. — Első teljes kiadás. — Életrajzzal és jegyzetekkel ellátva sajtó alá rendezte Zoltvány Irén.

Vörösmarty Mihálynak *Az úri hölgyhöz*, továbbá *A magyartalan hölgyhöz* és *A magyar hölgyekhez* c. költeményeire.

Czuczornak *Egy lelkes hölgyhöz* c. költeményét nem sorozhatjuk az imént említett költemények csoportjába; mert habár ez utóbbiakhoz hasonlóan, előfordul ugyan benne némi hazafias motívum, mégis Czuczor költeményében több olyan mozzanat van kifejezve, amelyek határozott egyénre utalnak és nagyon is élményi jellegűnek mutatják a költeményt. Két versszakot (a negyediket és ötödiket) kivéve, a többi mind konkrét vonatkozású és magasztalása egy bájos, szende és nagymíveltségű úri hölgynek. Erről a személyi vonatkozásról sikerült szájhagyomány útján annyit megtudni, hogy az a hölgy, kit Czuczor e versében dicsőít, Károlyi György gróf neje volt, akit Czuczor barátjának, Bártfay Lászlónak családi körében ismert meg Pesten, az egyetemutcai Károlyi-palotában, hol Bártfay mint a grófék titkárja lakott.

Am ez a szájhagyomány, mint az alábbiakból kiderül, nem bizonyul valónak. Sőt — amit a költemény utolsó versszaka csak nagyon halaványan sejtet — Czuczor költeménye nem csupán magasztalása egy „lelkes“ úrihölgynek, hanem ez utóbbi iránt mélyebb érdeklődést is rejt magában. Ezt azonban magából a szóbanforgó költeményből nem lehet biztosan megállapítani. Vannak Czuczornak ennél sokkal nyíltabb hangú versei, amelyeket mégis nagy tévedés lenne reális, személyi vonatkozású szerelmi költeményeknek tartani. Ilyenek pl. a *Kupidó*, *Aldozat* és *Elíza* c. versek, amelyekről a szakember azonnal fölismerheti, hogy a Czuczor idejében nagyon divatozó anakreoni versek mintájára készült pusztá utánzatok. Egyiknek, a *Kupidó*-nak címe alá maga Czuczor odaírta, hogy: anakreonteon. Ilyenféle, reális élmény nélkül szűkölködő versei még Czuczornak a *Kezdődő szerilem*. *Az alvó szép*. *Nyilatkozás*. *Kérelem*, *Leányerény* és *A ligethez* c. költemények.

A fősoroltakon kívül tudvalevőleg írt még Czuczor számos szerelmi tárgyú népdalt, mégpedig a negyvenes évek elején Toldy Ferenc biztatására külön a nép számára kiadni szándékolta gyűjteményeknek Czuczortól írt előszava szerint, azzal a célzattal, hogy megneemesítse a szerinte sokszor ízléstelen népdalokat. E népies dalok teszik Czuczor költészetének legeredetibb, s másrészt legkitűnőbb oldalát. Ezeknek irodalomtörténeti méltatása azonban nem tartozik ide, mostani tárgyunkhoz. Itt

csak azt említjük föl röviden, különösen Czuczor éveken át tartó üldöztetésére való tekintettel, hogy e népies dalokban Czuczor nem a saját érzéseit zengi meg, hanem csak arra törekszik, hogy eltalálja és híven fejezze ki a magyar nép érzésmódját. Czuczor szerelmi tárgyú népdalai e szerint legnagyobb-részt — mint szokás nevezni — helyzetdalok, vagyis a költő igyekszik beleélni magát egy magyar parasztlegény vagy parasztleány érzelmi világába. Bármily esinosak is Czuczor népdalai, éppen az élményszerűség hiánya idézi elő, hogy gyakran nincs bennük igazi megkapó közvetlenség és bensőség, s ami ennek alapját teszi: az érzés melegsége és lírai hevülete.

Egy lelkes hölgyhöz c. költeménye, az előbb említett verseivel ellentétben, határozottan személyi vonatkozású és bár tompítottan, mintegy hangfogóval fejezi ki a költő érzését, a puszta magasztaláson kívül a lelkesnek mondott hölgy iránt mélyebb érdeklődést, mélyebb érzést is rejt magában.

Ezt immár minden kétséget kizáróan meg lehet állapítani, mert erre nézve hivatalos tanubizonyságot szolgáltat özvegy Latesz Józsefné, szül. Zathureczky Janka, győrmegyei bezi föld-birtokos úrasszony, aki megküldte Czuczor *három* költeményét másolatban a pannonhalmi főmonostori könyvtárnak. E három költemény között található a „lelkes hölgyhöz“ címzett vers is. Ez utóbbi, mint tudjuk, nyomtatásban is megjelent, míg ellenben a másik két költemény mindedig *kiadatlan*.

Czuczor költeménye felső-zatúrcsai Zathureczky Zsófiára, a későbbi férjezett Kőmíves Mihálynéra vonatkozik, aki 1793-ban született és igen nagy kort ért el.

Íme tehát a „lelkes hölgy“-et nem a pesti Károlyi-palotában, hanem Győrött kell keresnünk. — De tartsunk szépen sorrendet.

Czuczor Gergely, aki 1800-ban született, 1824 őszén, tehát egészen fiatalon, mint kezdő tanár került a győri bencés főgimnáziumba, hol eleinte az alsó, nyelvtani osztályokban tanított, 1826-ban az ékeesszólás tanítója lett, az 1828/29-iki iskolai évben pedig a szintén győri főapátsági líceumban a magyar nyelv és irodalom tanáraként működött. Mikor Czuczor ifjonta Győrbe került, már akkor hírneves költő volt, mert *Augsburgi ütközet* c. eposza ekkor már megjelent Kisfaludy Károly *Aurorájában* s az ifjú bencés e művével, még Vörösmarty *Zalán futása* előtt, egy vívásra a nemzet költőjévé emelkedett. Egyébként Győrött, a tanárkodás kezdő éveiben néhány kisebb versén kívül nagyobb

költői alkotásra nem volt ideje. Másrészt sokat betegeskedett is. Betegségéből fölépülve, már nemsokáig maradt Győrött, mert főapátja, tisztán tanügyi tekintetből, 1830 őszén Komáromba nevezte ki tanárnak.

Czuczor, mint az alábbiakból ki fog tűnni, minden valószínűség szerint 1824 őszétől egészen a most említett időszakig, vagyis hat évre terjedő győri tanárkodása idején ismerkedhetett meg Zathureczky Zsófiával. Mikor Czuczor Győrbe került tanárnak, 1824-ben, Zathureczky Zsófia 31 éves volt s így hét és fél évvel idősebb Czuczornál. Zathureczky Zsófiának ekkor már jó hírnek örvendő nőnevelő magánintézete volt. Egy emlékiratában elmondja, hogy 15 éves korában elvesztette édesanyját, s mint öt testvér közül a legidősebbre, reá nehezedtek a háztartás gondjai. Azonban öt év eltelte után, 20 éves korában, tehát 1813-ban, megkérte a kezét az előkelő családból származó Kőmíves Mihály, az akkori győri evangélikus gyülekezet érdemes kurátora. Atyja beleegyezésével hozzá ment nőül, de férje hamarosan meghalt, úgyhogy 1³/₄ évi házassági együttlét után, Zathureczky Zsófia már 22 éves korában özvegységre jutott. Atyja szeretettel fölkarolta ugyan, de ő nem akarta otthon testvérei kezéből a házi kormányt kivenni s tovább is önálló ohajtott maradni, ezért özvegyi lakásán néhány év múlva, már a huszas évek elején, iskolával egybekötött nőnevelő-intézetet alapított. Mint emlékiratában szerényen említi: nem a maga érdeme, hanem atyjának, idősebb Zathureczky Sámuelnek jó hírneve miatt magánjellegű nőnevelő-intézete annyira fölvirágzott, hogy iskolájának látogatottsága miatt csakhamar, két ízben is, mind nagyobb lakásról kellett gondoskodnia.

Hogyan ismerkedett meg Czuczor Zathureczky Zsófiával? Minden valószínűség szerint úgy, hogy ez utóbbi több ízben könyveket kölcsönzött ki olvasásra, egyebek közt a győri benecések házi könyvtárából is, amelyet mint a magyar nyelv tanára, Czuczor kezelt. Esetleg Czuczor a saját könyvei közül is átadhatott egyet-kettőt olvasásra. Czuczornak mindenestre gyakrabban lehetett módja találkozhatni a nagyműveltségű és igen bájos úrihölgygel. Így történhetett, hogy a fiatal tanár szíve lángra lobbant Zathureczky Zsófia iránt, s nem is titkolta előtte érzelmeit, amennyiben a Zsófiától olvasásra kölcsönzött egy-egy könyvbe — unokahúga szerint, kinek Zsófia maga beszélte el — három verset helyezett el. Ezeknek egyike volt a

később nyomtatásban is megjelent *Egy lelkes hölgyhöz* c. ismeretes költemény.

A másik két vers eddigelé még kiadatlan. A pannonhalmi irattárban levő másolatuk és özvegy Latesz Józsefué, született Zathureczky Janka úrhölgynek emlékkönyvében is lemásolt szövegük alapján itt közlöm őket nyomtatásban először. Az egyiknek már a címe is kifejező: *A bírhatatlanhoz*, s egész terjedelmében így hangzik:

Ha messze tengerek | Szilaj hullámzaja | Szakasztna tőled el | Te,
éltem angyala: | Habokra szállanék | S a szív reménylene, | Hogy partra
juttat el | Szerelmem Istene. | Ha túl egetverő | Jégülte bérceken | El-
zárva rejtene | Bűvös tündéri hon: | Örök zarándokul | Nyomoznám lak-
helyed, | Míg végre díjamul | Megáldna Ég veled. | De most hozzád közel
| Ah — mégis messze én | Hiába csüggök úgy | Szemednek kék egén; |
Utánad karjaim | Mi haszna nyuljanak, | Ha Isten és világ | Elérnem til-
tanak. | Hát forró vágyaim | Lángolni szűnjetek. | El — messze tőlem el
| Ti boldog képzetek! | Kiért nyög e kebel, | Kit szívem úgy imád, | Hisz
úgysem bírhatom | Ez égi ideált.

A másik *Egy elbúsult naplójából* c. vers jóval rövidebb; két sora mindkét másolatban értelmetlen; egyébként így hangzik:

Ti nap, hold és csillagok | Reám ne mosolyogjatok, | Szenvedőnek a
mosoly | Marcangoló gúny és pokol. | A remény egy csalétek, | Melyet ízlelni
vétek, | Igéret, pokol vár [így!] | Káprázat, levegő ár [így!] | Kővé legyen
kebelem, | Ha így tesz a sors velem. | Oly szív miért is dobog, | Melyért
visszláng nem lobog.

Ez utóbbi kis vers szemlátomást pongyola kidolgozású és szinte azt kell hinnünk, hogy a költő csak úgy hevenyében vetette papírra.

Kőműves Mihályné, Zathureczky Zsófia, nagy kegyelettel őrizte e verseket és úgyszólván végrendelkezett felőlük, mert lelkére kötötte unokahúgának, hogy ha meghal: tegye a koporsóba a feje alá a verseket, mégpedig az eredeti kéziratban. Ez meg is történt.

A költeményekből magukból is kiviláglik, hogy ez az ismeretség csak platonikus viszony volt. Zathureczky Zsófia már említett emlékiratának végén önérzettel mondja magáról ezeket a jelentős és hármass felkiáltójellel záruló szavakat: „Életküzdemeim mellett megőriztem magamat!!!!” — Ami pedig Czuczort illeti: azt mondhatni, hogy az ő vonzalma a nálánál jóval idősebb és más vallású hölgy iránt csak egy ifjú szívben föllobbanó és hamarosan kialvófélben volt láng lehetett, amelyet éppen nem élesztettek és tápláltak a költőnek későbbi életviszonyai.

Czuczor, mint életrajzából tudjuk, már 1830 őszén Komáromba került, ahol új környezetben folytatta tanárkodását. Komáromi tartózkodása idejéből már részletes adataink vannak. Ezek közül itt csak azt az önfeláldozó készségét akarjuk kiemelni, amelyet az 1831-ben dúló ázsiai kolera alkalmával tanusított, s amellyel annyira megnyerte a komáromi hívek bizalmát, hogy az egész városban alig volt népszerűbb pap nálánál, akit nemesak a járvány tartama alatt, hanem utóbb is, névszerint hívtak sokan a betegágyhoz, hogy a vallás vigasztalásával ellássa a szenvedőket.

Komáromból Czuczor, mint a Magyar Tudományos Akadémiának Toldy Ferenc helyébe újonnan megválasztott segédjegyzője és levéltárosa, 1835 őszén Pestre került. Ezen kitüntető állás elnyerésén érzett öröme azonban nemsokáig tartott, mert már a következő évben megkezdődött a Pálffy Fidél, birodalmi kancellár kifejezése szerint „politikai tekintetben vallott szabados elvei miatt“, igazában pedig — mint manapság már jól tudjuk — tüzes magyarsága miatti folytonos üldöztetése. Az üldöztetések lecsillapultával, 1838 tavaszán főapátja a győri liceumba, majd utóbb az ugyancsak győri királyi akadémiába nevezte ki tanárnak, de megint csak zaklatni kezdték, úgyhogy kénytelen volt állását elhagyni. A jelek azonban arra mutattak, hogy zaklatása szűnőben van, emélfogva rendi elüljárója 1839 február végén újra visszahelyezte a győri liceumba tanárnak.

Tehát ismét Győrött találjuk Czuczort. Vajjon fölkerest-e ezidétt Zathureczky Zsófiát? Éppen nem valószínű. Hiszen maga írja ezidőben Toldynak: „Kérded, hogy vagyok? Mint macska a zsákban; meghúszom magamat.“ Valóban, Czuczor maga legjobban tudta, hogy úgyszólván minden lépését figyelemmel kísérik. Tartózkodnia kellett minden kényesebb érintkezéstől.

Élte alkonyán volt még egy kései rövid találkozása Zathureczky Zsófiával. Ez utóbbi, unokahúgának elbeszélése szerint, egyízben, még Zathureczky Janka kisleány korában, mikor nagynénje, Zsófia, akinél a kis Janka fölnevelődött, ez utóbbit elvitte magával a fővárosba: a Városligetben együtt sétálgattak, találkoztak egy öregebb pappal. A leányka nem tudta, ki lehet az, de a nénje és a pap néhány percre megállottak, pár szót váltottak s azután tovább mentek, egyik jobbra, másik balra, egy-egy könnyecseppel a szemükben.

Zathureczky Zsófia, noha jóval idősebb volt Czuczornál,

sok évvel túlélte a költőt. 1886-ban, március havában ünnepelték meg 93-ik születésnapját, bizalmas családi körben. Ez alkalommal Zathureczky Zsófiát a rokonság számos tagja nevében Horváth Sándor, győri volt evangélikus lelkész, aki neje, Zathureczky Teréz révén, sógora volt az ünnepeltnek, verses köszöntővel üdvözölte, melyet a *Győri Közlöny* egész terjedelmében közölt. Az agg nevelőnő nagyon is rászolgált az ünneplésre, mert évtizedeken át fönntartott nevelő-intézetében Győr városának és vidékének sok-sok derék és előkelő hölgye nyerte kiképeztetését. Így egyebek közt — mint Zathureczky Zsófia emlékiratában maga említi: Deáki Zsigmond, győri katolikus püspök két húga, gróf Sigray Lázár három leánya, Szabó Péter első alispán leányai, Meszlényi Irén, Kossuth Lajos nejének testvére s még nagyon sokan. A nevezettek katolikus leányok voltak s ez a körülmény is jellemző a nagy bizalomra, mellyel a győri társadalom viseltetett iránta. „Három felekezetű leánykák voltak intézetemben, de izraelita egy sem“ — mondja ő maga már említett emlékiratában.

A 93-ik születésnapját ünneplő matróna még teljesen jó egészségnek örvendett s nagyon érdeklődött a győri városi viszonyok iránt. A *Győri Közlöny*-nek az ünnepeltetésről szóló híradása egyebek közt azt is említi, hogy özvegy Kőmívesné, Zathureczky Zsófia, még az idén is, *pápaszemmel* igen sokat szokott olvasni. A *Közlöny* következő számában helyreigazítást tesz közzé, mely szerint az ünnepeltnek egy levélkéjéből arról értesült, hogy az előző számban foglalt híradást és ennek azt a passzusát, hogy „pápaszemmel“ igen jól olvas —: az ünnepelt „pápaszem nélkül“ maga is olvasta. A szóban forgó újságlap kijelenti, hogy ezt a helyreigazítást szívesen közli.

Az elaggot özvegy ezen ünnepeltetés után még csaknem két évig élt és 1887 október 14-én halt meg 95 éves korában Győrött, Erzsébet-téri házában.

Zathureczky Zsófia 1822-től számítva, huszonöt éven át folytatott nevelőnői működése körében áldásos tevékenységet fejtett ki, főleg a magyarság ügyében. Nem hiába nevezi őt a magyarság dolgában ugyancsak tüzes érzésű költő, Czuczor Gergely, már költeményének címében is „lelkes hölgy“-nek.

Jókai Mór, a drámaíró.

Írta: PERÉNYI JÓZSEF.

— Második közlemény. —

Jókai Mór valamennyi színműve között *A szigetvári vértanúk* c. négyfelvonásos szomorújátékának volt a legnagyobb sikere. Ez volt az abszolutizmus korának egyik legnépszerűbb drámája. Ebben a darabban Zrinyi Miklós és Szulejman szultán küzdelme mellett egy lelkes magyar honleánynak, Annának szerelme lép előtérbe. Anna vőlegényét elfogják a törökök, az ifjú törökké lesz s mint a szultán követe jelenik meg az ostromlott várban, ahol menyasszonya ráismer. A leány borzadva fordul el a renegáttól s csak akkor bocsát meg neki, mikor a szerelmes ifjú a vár bevétele után vele együtt önként meghal. A *Szigetvári Vértanúk*, mint dráma, éppen olyan gyenge alkotás, mint Jókainak többi darabja. Főhibája, hogy nincsen gerince. Tulajdonképen két cselekvénye van, melyek igen lazán fűződnek egymásba. Egyik Zrinyi és társainak önfeláldozása és a vár sorsa, a másik Annának és Szelimnek szerelmi története. Különben is a tárgy nem alkalmas drámai feldolgozásra eposzi természetűe miatt. Körnernek sem sikerült belőle tragédiát csinálni, Jókainak sem.

Körner és Jókai műve közt feltűnő a rokonság. Nemcsak közös mindkettő forrása, de Körner nagyon hatott Jókaira. Mindkét költő művében az alakok lelkében semmi változás nem történik. Mindkettőnél csak Szolimán tud tragikai érdeket maga iránt kelteni. Szolimán tragikus alak, Zrinyi nem az. Még az apróbb részletekben is sok a hasonlóság Körner és Jókai műve között. Jókainál egy új és eredeti motívum található és ez a renegát alakja és Annával való kölcsönös szerelme, ez több vonásban hasonló Vörösmarty Eger c. epikai költeményében Omár és Ida alakjával és szerepével. Ez az epizód tud emberi érdeket ébresztetni. Jókai drámájának expozíciója jól indul. Az I. felvonás egyike Jókai legjobban sikerült alkotásainak. Zrinyi imája a felvonás végén megrázó erejű. A II. felvonásban már lankad az érdeklődés. A III-ban Anna és Szelim kerülnek előtérbe. A IV-ben megint Zrinyi áll előttünk. Készül a végső tusára. Hatásos jelenetek, élénk drámai képek. Megtörténik a kirohanás, a várat beveszik a törökök, Anna és Szelim együtt halnak meg a felrobbant toronyban. „Ez az akna levegőbe röpti az egész tragikai hatást is” — jegyzi meg találóan Bayer József. Jókai művében híven ragaszkodik a történeti tényekhez, csak a II. felvonásban tér el a történettől. Zrinyi a történelemből ismert hős, ki előtt csak a haza sorsa lebeg. Zrinyi önfeláldozását így indokolja:

Jól ismerem szultánod bosszúját
 És szörnyű módját azt kitölteni.
 Nem kétkedem, hogy vesztés én leszek.
 Nem kétkedem, hogy ő hatalmasabb,
 De e helyen megállok szembe' véle!
 Nem a kétséges győzelem hitében,
 Nem a jutal'mért, mit nem áhítok.
 Nem hír után csapongva, nem bosszúból:
 De hogy maradjon fenn dicső neve
 A honfi szent erénynek, hogyha egykor
 Tagadni mernék azt korcsfiak.
 Olvassák akkor vérrel írt sorokban,
 Hogy voltak hajdan férfiak, kik egy
 Veszendő hazáért halni tudtak,
 S mit kimondtak büszke, nagy szavakkal,
 Azért megálltak és elvesztenek.

A tragédiának ebből az alapgondolatából azonnal kitűnik, hogy Zrínyi drámai hős nem lehet s hogy ez a tárgy nem alkalmas tragédia fölépítésére. De a drámát Jókai szép, ünnepélyes ruhába tudta öltöztetni. Jókai nyelve ebben teljes fényében ragyog. Különösen szép és hatásos az *Anna keserve* kezdetű monológ. A tragédia sikerét annak a hazafias tűznek és lelkesedésnek köszönheti, mely az egész darabot teljesen átfűti.

Ugyancsak 1860-ból való *A murányi hölgy* című, soha elő nem adott, csekély értékű vígjátéka.

Az 1860. évvel lezárul Jókai drámaírói munkásságának első fele, melyet a másodiktól 16 évi szünet választ el. 1860—1876 Jókai egyetlen drámai művet sem írt.

1876-ban *Milton* c. 4 felvonásos drámájával kezdődik Jókai színműírói munkásságának második fele. Mikszáth Kálmán Jókai e drámájáról írja: „Ő (Jókai) úgy bánt a maga tehetséggel, ahogy szeszélye hozta. Nemcsak a műzsákra hallgatott, nemcsak az irodalomtörténetnek írt, hanem sokszor jótékony-ságot, sőt még alamizsnát is költői tehetségének kincstárából osztogatott. Milton c. darabját például abból az ötletből írta, hogy egy megvakult németországi színész azzal a kérdéssel fordult hozzá: tudna-e olyan drámát írni, melynek főszerepét egy vak ember eljátszhatná? Eszerint Jókai ennek a megvakult színésznek kedvéért választotta volna hősül Miltont, az Elveszett paradicsom vak költőjét. De vak embert dráma hőséül választani nagy feladat. Active nem is igen vehet részt a cselekvényben, Jókai színművében Milton megtagadja leánya kezét egy királpárti lovagtól, mire ez bosszút esküszik, el akarja csábítani a vak költő ifjú nejét, de terve keresztülvitelében Milton

leányának vőlegénye akadályozza meg, párviadalban megöli. Maga Milton, csalódva neje szerelmében, fájdalmanak lesz áldozata. Ez sem igazi dráma, inkább egy dramatizált regény hatását kelti. A műben sok szép gondolatot olvashatunk csillogó költői nyelven. Miltont 1894-ben Londonban is előadták.

Hős Pálffy címen három drámai képben a Mária Terézia korabeli Pálffy Antalnak vitézségét és szilárd jellemét ünnepli. *Az aradi hősnők* történeti vígjáték bohózati alakokkal. *Az Olympi verseny* és a *Thespis kordéja* alkalmi darabok, melyek a magyar színészet gyermekkorát, az önfeláldozó úttörők érdemeit dicsőítik. *A jószíru ember* is alkalmi darab, melyet a „Jószív” egyesület számára írt és az országos árvízkárosultak javára adták elő. Alkalmi darab a *Barangók* című is, melyet a Vígszínház megnyitására írt (1896). Az egész nem egyéb, mint tarka képsorozat bohózatos keretben.

Utolsó drámai műve a *Levente*. A darab cselekvénye a honfoglalás. Főleg a magyarok és a kazárok egymás ellen folytatott küzdelmeit viszi a színpadra. Elénk állítja, hogy ezekben a küzdelmekben hogyan pusztítják el egymást Árpád és Marót ivadékai. Az első ötletet ehhez a darabhoz Ipolyi Magyar mythológiájából merítette (1845.) és — mint maga bevallotta — műve alapeszméjét több mint négy évtizede érlelte. Ipolyi mythológiájából átvette a magyarok ősi vallására vonatkozó adatokat, egyes mondákat, pogánykori hagyományokat, szólásmódokat, szavakat. Ezenkívül felhasználta Horváth Mihály történeti művét, Orbán Balázs „Székelyföld” c. munkáját és Anonymus meg Kézai krónikáit, tanulmányozta Szinnyi tájzótárát, Diószeghy Sámuel Magyar fűvészkönyvét. Ez a mű eddig színpadra nem került. A darab olvasása — keresett régiessége miatt — fárasztó. Nagyobb szabású koncepció, mely világképet akar adni a honfoglaló magyarság egész életéről. Az egész munkát túlszűfolttság jellemzi, sok benne a költészet és a honfoglalás történetét a tündérmese rózsaszínű felbőjébe burkolja.

Dramatizált művei legnagyobbbrészt drámaírói működése második felének termékei. E művek közös tulajdonságai, hogy magukon viselik eredetüknek és eredetük hiányának nyomait. Ami a közönséget gyönyörködtette bennük, az a költő nagy mesélő ereje volt. A regények bája mentette meg a drámákat. Hogy ezek a dramatizálások miért nem sikerültek? erre a kérdésre így felelhetünk: mert Jókai a jellemzés terén és a megokolásban a leggyengébb, már pedig a dráma lényege ezeken alapul. Jókai a dramatizálással tulajdonképpen megtépázza regényeit. Regényeinek legfényesebb részei semmivé válnak a drámákban. Valamennyi dramatizált regénye közül csak egy, *Az aranyember* tartotta magát a színpadon, a többi (*Dalma*, *Szép Mikhál*, *A fekete gyémántok*, *A bolondok grófja*, *Keresd a szívet* és *Helrila*) néhány előadás után lekerült a műsorról.

Jókai tehetségét éppen leggyöngébb oldaláról mutatják drámái. A regényíró egyéniségének ismerete adja meg a kérdés helyes megfejtését, hogy miért nem sikerültek drámai művei. Jókai romantikus költő, koránál, egyéniségénél fogva is talán az utolsó nagy romantikus költő. A francia romantikus drámák kedvelt problémáival szeret foglalkozni. Ezeknek a drámáknak típusait szerepelteti. A szenvedélyek uralma, a bosszú, a hatáskeresés, a különös, meglepő, a váratlan és borzalmas kedvelése is a francia romanticizmus hatását mutatja. Fogatkozásai, melyeket a műbírálok regényeiben is megróttak, drámáiban még inkább kitűnnek. Gyulai Pál szerint szerencsésen kezdett meséit vagy alakjait hamar elrontja, mintha nem tűrné a természetet, az igazi emberit, csak ördögökben és angyalokban és csodákban telnék kedve. Nem a jellemekből fakad a cselekvény, hanem a cselekvény alakítja a jellemeket. Alakjai csak addig következetesek, míg a költő azt az ötletet, melyet hozzájuk köt, tovább tudja fonni, ha pedig az ötlet elszakad, előáll hőseiben az a „saltus”, amilyen „non datur in natura”. Meséi és alakjai így a legtöbbször valószínűtlenek és nem bírják meg a színpadi világítást. S azért mégis tudja a nézőket nemesebb írói sajátságaival kárpótolni. E sajátságai közül legfontosabb előadása, nyelve. Olyan ez a nyelv, mint a prizma, mely sokféle színben töri meg a nap sugarait. Olyan hangon szólalt meg, mely mindig megtalálta az útát hallgatói szívéhez. Ha meséire azt mondjuk, hogy nem igazak, rögtön hozzátesszük, hogy szépek, kápráztatók. Ha észrevevessük, hogy nem valódi életet állít eléink, elismerjük, hogy költői álomba ringat. Mesét mond, ragyogó, tarka mesét, melyet mindenki szívesen hallgat. Ha nem is tud meggyőzni, elkápráztat, elandalít. Hangjában, nyelvében sajátszerű poézis van akkor is, amikor szakít a való élettel. De van egy másik szempont is, amely Jókai drámaírói munkásságának hasznát és irodalomtörténeti értékét dokumentálja. Jókai tragédiái — a Zsidó fiú és a Milton kivételével, — az abszolutizmus korának termékei. Ebben az időben a Nemzeti Színház volt tulajdonképpen az egyetlen hely, ahol a nemzeti szellem, a nemzeti élet megnyilatkozhatott. Jókai ebben az áldatlan, szomorú időben néhányadmagával élesztette a nemzeti érzést, táplálta a nemzeti lelket drámáival éppen úgy, mint regényeivel is. Ebben a különös időben a drámaíró nemcsak a művészi, az esztétikai szempontokat vette figyelembe, ha-

nem még inkább a politikait. Az akkori közönség nemcsak élvezni akart, hanem inkább lelkesedni, reményt meríteni. A történeti drámák tulajdonképen buzdítottak, lelkesítettek, tanítottak. A Nemzeti Színház a nemzet igazi iskolájává lett, a drámaíró és a színészek tanító mesterek, kiknek ajkairól mohón lesték a vigasztaló, biztató szavakat. Az ötvenes években senki sem tudott a magyar közönség szíve szerint pompásabban, magával ragadóbban, hatalmasabb szuggesztív erővel írni, mint Jókai. Az ő hangzatos verseit hatásosan lehetett szavalni és ugyanebben az időben senki sem tudott oly szépen szavalni, mint Jókainé, Laborfalvi Róza. Jókai drámái a maguk idejében értékek voltak. Ha egyikük sem emelkedik is felül még a magyar tragédiák átlagos értékén sem, mégis megvolt a jelentőségük. Jókai valódi nemzeti hivatást teljesített velök és célját is elérte velök.

•

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Jelentősebb szépirodalmi alkotások.

I. Költők.

Babits Mihálynak immár ötödik verskötete hagyta el a sajtót (*Sziget és tenger*). Irodalmi életünknek nevezetes eseménye ez, nemcsak azért, mivel az írók és a közönség egy táborra vezérnek vallja őt, hanem azoknál a letagadhatatlan költői értékeknél fogva is, amelyeket köteteiben barátoknak és ellenségnek egyaránt el kell ismernie. A közönség szívesen adja kedvelt írójának a „legnagyobb“ jelzőt, — ha ezt Babbitstól, a ma költői között, el is kell vitatnunk, az bizonyos, hogy a későbbi irodalomtörténet is korunk legjelentősebb poétái között fogja értékelni. Az értékelésnek hármas gyökere: a nyelv, a forma és a tartalom szépsége. Babits Mihály nyelvében van nem egy erőszakoltság; a szó hangzásbeli ritmusának szójátékká fajulása, egy-egy szónak mesterséges csonkítása, a néha sértő szó-megnemválogatás: mindez folt Babits stílusán. De egyoldalú az a kritika, amely e mellett meg nem látja, hogy „mennyi illat, mennyi szín“ van ebben a költészetben, mennyi frissesség a kifejezésben, mennyi kép-újság a színezésben, mennyi melegség egyszerűségében. A foltokat eléggé hangsúlyozták, de a szépségekre nem igen mutattak. Aki Babits líráját csak recenzióból ismeri, az talán legjobban azon akad meg, hogy kifejezésének egyszerűségéről szölok; mert megszoktuk őt hidegnek, játékosnak, iparművész-verscsinálónak mondani. Maga Babits is játékos-önmagát szerette jó ideig fitogtatni. Elmondta, hogy a szobáknak baglya, hogy nem a nap, hanem a kölesönfényű hold a világa; kedvenceinek vallotta a jégvirágokat, gyönyörű fénynek a lámpafényt; nem titkolta, hogy gondolata szeret öltetni hosszúra-dőztetű tógát, stb. Nem bánta, hogy forma-virtuóznak dicsérik, és csak egyetlen-egyszer fakadt ki az ellen, hogy hidegnek és mesterkéltnek tartják (*Arany János*hoz). Egyik versében felveti ezt a furcsa kérdést: „Ki érti meg ma énekem, ki érti meg? S ki tudja — mert én nem tudom —, hogy mit jelent?“ Meg kell vallanunk, hogy messze van ettől annak az egyszerű-

ségnek a kívánása, amelynek dalát „ha egy drága barát meghallgatná egy este, nem tudná, szavakat hall-e, vagy a saját szívét dobogni.“ A lírai művészetnek ehhez az állomásához a *Nyugtalan-ság völgyé*-vel ért el, de még ott is felmerült benne a kétség, vajjon lelke most meg nem „üres hangszerláda-e, mely zenés lemeze híján csak prózai csikorgásokat ad?“ A *Szekszárd, A jó-ság dala*, a *Zsoltár gyermekhangra*, a *Reggeli templom*, végül új kötetében a *Rekonvaleszcencia* azonban a művészet egyszerűségének megnyilatkozásai. És érdemes lenne füzérbe kötni színes és mégis egyszerű kifejezéseit: a délutáni napsugárról, amely „lengi fényfüggönnyel a házak vállát bevonja puhán“; a természet haláláról, amikor „a házak állán tél eresztett jégszakált“; a napsugárt csipkéző lombról, a barna cigánycödökről, stb. Pedig Babits stílusát mély gondolati tartalom tölti meg, újabb költeményei szinte már a vívódás lelki élményéből születtek. Az egyszerűség, a szavak könnyű folyamata, a kifejezés mindennapi színe erre a differenciált lélekre nem illik. Nemesak a szavak keménységére mondott panasza vall erre („Ó ti kemény magvak, ti lelkem magvai, szók“), hanem lelkének a köztől való örökös elkülönítése is. Első kötetében írja: „Az álmok síkos gyöngyeit szorítsd, ki únod a valót: hímezz belőlük fájó lelkedre takarót“. A világgal való elégedetlenség akkor még csak visszahúzó-dás-erejű, — amint mondja: marad önnön-maga számára börtön. Úgy látja, hogy lelkében már ily fiatalon „nincs hajnal, semmi remény, — nincs hajnal, semmi vidámság, nincs hajnal, semmi öröm“. Az egyedüllétet tartja boldogságnak, — remetevért érez magában. A gondolatok és álmok világában él. Álmaiban szembetűnő a visszafojtott erotika: természetmegjelenítései is ilyen álmokból fonódnak (*Mindenek szerelme*). A gondolatok közül legnagyobb harcait a gigászi Miért?-tel állja, de nem tudja mindig elfogni az eszmét, amely „megrántotta kabátja csücskét“. Így csupán megesiszillan a vak sors alakja, a vágy és bánat ölelkezése, a szépség hihatatlanságának kérdése. Még második kötetében is sok az élménysóvárgása (*Ima*) és sokszor csendül felénk a panasz: „Rosszkor születtünk s nincs mód újralenni, nekünk csupán az élet csontja jut.“ Valami „desolatio“ fejlődik ki benne, sajátos „spleen“: „érzi, hogy minden hiában“. Irtózik az egyedüllétől: nem köti le a könyv, nem oldja fel az álom. Fájó, fázó éneket dalol; keserű szívvel elpihenést kíván. Ez a fogarasi idők hatása, de a kéreg

Budapesten sem enged: „emléklevendulából lett alma ecetágy“. Hangulata csak néhány természeti képet, néhány emlékforgácsot enged művészetté érni, néha csendes idillben halkul el; legtöbbször a l'art pour l'art játékához ragadja. A *Recitativ* költeményeiben még a gondolati problémákra is reánehezedik a hangulatnak ez a köde (leghívebben a *Modern festményen* lehetne bemutatnom); így született ez a sokat emlegetett önjellemzése: „Barangoló borongó, ki bamba bűn borong, borzongó bús bolyongó, baráttalan bolond.“ Kötetéről is joggal idézhették: „Lelkem is itt szertecicáz, elmóricáz csöndesen.“ Ady Endre közelsége azonban nagy hatással van a lelkére. Még hirdeti ugyan, hogy nem tud hangos lenni, de már határozottabban látja az emberi célt maga előtt: „magyar lélek, de nem betegnek aggva, — költő, csekély, de büszke és igaz“. Az a májusi forradalom, amelyben — Kaffka Margit regényének tanúsága szerint — a „Nyugat“ írói egész lelkükkal részt vettek, széttöri Babits költészetének belső és külső nyűgeit: a forrongó napok a cselekvés felé ragadják. „Minden mindegy már! — mondja ekkor — zúgjon fel a tengerek alja! hányódjon fel a geny! jöjjön a forradalom!“ Ekkor válik nyilvánvalóvá, hogy a desolatio nemcsak élményhiányból, nemcsak egyéni sorsa keserűségéből fakadt, hanem nagy, kínzó részvétből. Itt, a részvétben gyökerezik háborúellenes gondolkodása: nem hazafiatlanság ez nála, bár annak gondolták, hanem a háború áldozatain való igazi sajnálkozás. Természete, gondolkodása a szerelmet, az embert, az életet többre becsüli az embertipró diadal éretalpainál: nem válogat a jövőben, nem tesz kikötéseket, csak azt sikongja: „Legyen vége már! — Legyen béke már!“ A haza fogalmának jelentősége nem kisebbedett a szemében, de nem látja a küzdelem célját, nem reméli értelmét, — sokalja tehát a patakokban ömlő embervért. A messzeségből a haldoklók nyögése, a panaszosok átká, az árvák jajgatása tölti meg fülét és szívét — magatehetetlenségének érzésében tehát futni próbál előre a fehér falu csendes szobájában, a szoba szánakozó függönyei mögé. A nyugtalanság azonban lidércként üli meg szívét; egyre jobban érzi a reménytelenségét annak az óhajnak, hogy még egyszer együvé ülhessenek mind, akik szeretik egymást, „együvé, nyugodt halálig, mint jámbor állatok“. A kereszténység és a honszeretet jelszava alatt hiába keresi az igazi emberszeretetet, kiúzi a templomból a háborús imádság és a propagandát csináló

újságárús szoknyás-hadsereg. Ködbe borul könnyes szeme előtt az Isten alakja; de felhőbe borul az Ész palotája is: amikor heidelbergai filozófus barátjának elestéről értesül. Valósággal úgy érzi, mintha a talaj futott volna ki a lába alól, s ő, az önzetlen szeretet dalnoka, önzést kénytelen esdeni a Sorstól, mert az önzést látja a világ tengelyének. A „minden mind-egy-rímek“ messze maradnak tőle: nagyon is a szívébe vág most minden kérdés. A jóság zászlaját lobogtatja, nem lázongva, csak siránkozva; a jóság evangéliumát hirdeti. A szenvedésben látja az új emberiség kovászát, azon fáradozik tehát, hogy könnye és szitka a szenvedő embert ennek a tudatára ébressze. Becsüli, szereti az embert; zsoldárában (a *Consolatio mystica*-ban) így dicsőíti: „... kedvedért alkotott (az Isten) mennyet és földet és tengereket, hogy benned teljesedjenek; — s korok történetét szerezte meséskönyvedül, — s napba mártotta ecsetét, hogy kifesse lelkedet.“ Meg akarja tehát menteni, — de akaratára a szó ver bénaságot, szavát a bénaság teszi kesergővé. A jelszavak mögött a hazug tartalom gyilkos fegyverét látja, a saját költői szavát pedig dermedt madaraknak érzi. Ez a lelki tartalom a játékos formát, a dallamon elhintázkodó kompozíciót félrelöki: a jambikus forma hosszú sorokba ömlik át, amelyeknek zárója a puszta rím, időmértéke pedig a rokontípusú melódia. A jambus az anapaestusszal, choriambusszal, paeonival zenei lüktetést ad szavának, az ütemes hullámok az érzési és gondolati hangsúly lendülését hozzák; nem a nyugodt lélek ritmusa ez, nem is klasszikus hagyomány, nem is sokban különbözik a ritmikus prózától, de ott, ahol a kompozíció a partot gátba szorítja, mégis erőteljes és szuggesztív. Egyik ilyenfajta verse alá ezt jegyezte: „versek, darócban“. Találó meghatározás, de a daróc melegségén kívül a szabad sorok tagolásával is versjellegét biztosít szövegének. Ez a tagolás értelmi: az alanyi és állítmányi részt, a hasonlót és a hasonlítottat, a főmondatot és a mellékmondatot állítja párba, — ámde nem a mondatban, hanem a hangsúly szempontjából. Legvilágosabban talán ebben a versszakban látható:

„Ha nézem a tükörben néma ajkamat: Valaha — elgondolom —
bimbó volt az, akkor is fonnyadt már, látszólag, csukott szárom,
de mikor megjött az este, a falusi este, és szólt a harang,
haranggá nyílt az ajkam, mint az esti virág, és zengett mint a harang.“

A tagolás törvényszerűsége nem mindig ilyen tiszta; régebben is megvolt Babits költészetében a hajlandóság, hogy a sorok

mondattani elkülönülését feloldja; másrészt a szenvedély, indulat hangsúly-lüktetése magában is elfojtja a mondatelkülönülést, hiszen sokszor a lélekzet, nem az értelen méri a kirobbanás határát; mégis ott, ahol a nyugodtabb ritmus áramát a szenvedély hullámsodra meg nem zavarja, valamelyes törvényszerűség a tagolásban is érezhető. A megállapodott formai művészet érthetően a *Nyugtalanság völgye* című kötetben a legritkább. Hogy maga Babits sem érezte ezt elég művészinak, hogy a szabad vers ritmusánál a zárt ritmust többre becsüli, azt új kötete igazolja. Ennek élén így sóhajt fel: „A líra meghal. Nagyon is merész kezekkel téptük a kényes leány hegedű-testét, vad-vad hangokig csigázva, hogy ma már csak nyögni tud s hörögni, mint halódó... Nincs ütem jajában többé, nincs se szó, se tag: az értő agy s zenés szív nem beszél, csak a tüdő liheg, csak a torok kiált s a szédült gyomor álmodik.” Ezzel a szigorú ítélettel lép át a nyugtalanság dalain, de a régi könnyű dal hangját már nem találja: a dal szárnya könnyektől nehéz. A könnyek első-sorban gondolatának talaját termékenyítették meg: bölcselmi kérdéseket bagoz, amelyeket az emberszeretet kötözött szívéhez. Az értelmi ember küzd benne az érzelmi emberrel nehéz, halálos harcokat. A Sors áldása ekkor hozza a szerelmet szívébe; van tehát erdei tisztás, ahová a gondolatok kínzó tusája elől elmene-külhet. Ez hozza meg a „rekonvaleszcenciát“, a nyugodt szemléletet, a reményt, a szép nyarat. A kötetnek legszebb költeményei ezen a tisztáson születtek: melegség, dallam, szépség van bennök; hangulatuk valami élményi alapon pihen és ereje annál nagyobb, mivel maga a költő csak a kompozíció lezárójául lép elénk. A szigetre azonban a szellő elhossa a távoli tengerek sós-könnyes ízét. A magyar haza sorsa — az örült anya fájdalomra — panaszra készteti az esztergomi bazilika előtt, számadásra vonja az Istent és átkozza a vad erőszakot. Ahhoz a meleg, szerelmes vallomáshoz, amelyet első kötetében Itália-csodáló lelke sóhajtott Dunántúl felé, most ezt a megállapítást fűzi: „Soha el nem hagyhatod hazámat; útjaidat akármerre bolygod, egy országot hordozol magaddal, veled jön egy makacs íz, egy halk dal: viszed, mint a kárhozott a poklot; de halálig, mint ki bűn között él, várja híven az Éden sugáros türelme: úgy vár rád a város és a kis ház, melyben megszülettél.” Lelke az igazi Magyarországot sóvárogja, amelyet nem a határ, hanem az élő lélek egysége tart össze. A hon vesztesége mellett megérzi az emberek

szenvedését, nyomorát is, sőt mintha a gond a költő szemét is fátyolba burkolná néha. Ebből a hangulattól születnek idege-sebb versei, melyekben a remegést a meggondolás fegyverzi le, ide vezethetők vissza emlék-szövedékű költeményei, s innen fakad néhány küzködése a Sors ádáz hatalmával. A lélek teljes békéjéről nem lehet szó — a béke talán itt is a halál —, de a formai tisztulás, amely megmaradt mesterkéletlennek és érzés-ben izzónak, Babits költői fejlődésében itt a legteljesebb. Csak egy pillantást kell vetnünk például hexameteraire: itt tartalmuk, stíljük, hangzásuk komolyra, elegikusra vált, nem lüktető játék immár. A *Temetői tavasz* ezt a klasszikai formát ugyanazzal a hangulattal tölti meg, mint Vörösmarty tette a *Mikes bújában*; *Kanizsai Dorottya*jának megindulása nemcsak erőteljes, de már ódai fenségű, pedig érzelmi indítéka ugyanaz, mint a *Bogárkák jó haláláért* dalolt egyszerű kis éneké. Így gazdag, változatos, erős élményekből épülő, külső és belső formában szépséget bőven adó ez a kötet: Babits Mihálynak máig legszebb verskötete.

Vele szemben Lendvai Istvánt — úgy gondolnók — a politika nagyon is messze ragadta a költészettől. Az bizonyos, hogy a társadalmi harcnak olyan harcos és hangos bajnoka, hogy míg egyrészt költői megnyilatkozását is jórészen politikai programja ihleti, másrészt megítélésében is nehéz a költészet politikai tartalmától eltekinteni. Az olvasót új kötete (*Szüreti versek*) is ma ezzel a költőiségen kívül álló hatóerejével kapja meg, vagy riasztja el. Tisztán a kötet hitvallásánál maradván, a magyar mult tanúságaira építeni törekvő, erős magyar szív revelálódik előttünk. Nem békés „minden mindegy“ hangulat uralkodik rajta, hanem örökké harcos szenvedelem. Ez az örök harc Lendvainak a vérében van. Már első két verseskönyve alapján megállapíthattuk, hogy „szenvedélyes egyéniség, az állandó lobogás poétája, aki mindig lángban ég, a haza vagy a szerelem lángjában. Mintha benne az érzés mindig szenvedéllyé lenne szítva, — minden sora perzsel, minden szava gyújt. Stílje tehát Ady lángolását is meghaladja, túltesz annak nyersségén, túlharsogja kegyetlen vadságát. A szó úgy árad ajkáról, mint a bosszú átka, — így árad még akkor is, amikor elvesztett bánatot sirat. Szenvedélye áttör minden gátat és partot, néha bántóan nyers, de mindig igaz és az ihlető érzésben mindig nemes. Ereje néha nagyobb, mint amennyit a szépség elbír, forrongása néha több, mint amennyit versbe lehet szorítani, de mindig meg-

rendít és a legtöbbször magához bilinesel.“ (L. A modern magyar líra. Élet. 1923. 244. l.) A „Szüreti versek“ között a gondolati tartalmú rapszódiaák vallanak leginkább a régi Lendvaira; formájuk, szenvedélyes lendületű stílusuk, bölcselmisségük mámoros felhője csak halvány hangulatot ébreszt, megnyerni tehát nem tud. Maga írja itt: „A távol eonok csontjaim ijedő fáján jajszavú húrrá csavarítottak, s zengeni kínzanak vembes kínok és tépnek örömrre, hogy nevedet, Ünnepe, elkiáltsam a szélbe.“ Valóban, valami kínzó telítettség érzik e verseken, amely a nyelvet is túlságosan tömörré, nehézkessé teszi, noha a sorok áradásának művészi kompozícióval nem vet határt. Különösen nehézze teszi e mondatok szövést az a stíl-sablon, amely a melléknevet birtokviszony révén főnévvé lépteti elő (pl. „kék szemed új tisztáján...“). Pedig könnyedebb hangon is tud szólani. A mosolyos derűket köszöni az Úrnak és így mondja el történetüket: „Belöledvalók, a Te békességed nagy mosolyából, mikor hetednap vígan láttad, hogy a tegnap és többi öt napod mit hozott elő, s a Sátán — a sanda kémlelő — hasztalan ödöng, lázad:... amaz ős vasárnap megderültél, hatalmas ezüst fölleghajódon ülve, örök kék szemed a Mindent megmerülte, és — ráborulva halálra, búra, bánatokra — kivirult felséges mosolyod bokra, s e bokorról tépett minden mosolyunk...“ Ez a szelídebb hang sokszor egészen népköltészeti erejű, különösen azokban a dalokban, amelyek a haza megesonkítását siratják (*Mária árvái*). De másutt is eredeti és szép stílussá formálódik Lendvai költészetében: így mélytartalmú második bordalában, *Arany még a nap korongja* kezdetű pompás énekében, a *Régi Máriához* intézett könyörgésben és a *Violákról való balladában*. Ezek a versek a népiesség új művészetét mutatják: mint valami nagy művész önkénytelen nekifeledkezései. Nem mesterkéltek ezek, — teljesen, szinte akaratlanul közvetlenek. A kötet művészi értékét mi ezekben a versekben látjuk, meg abban a csendes tisztai tájképben és a keserű Dante-megszóltatásban. Általában az új verseskönyv meglepő bőséggel ad politikamentes költeményeket is: Lendvai stílusának és érdeklődésének sokoldalúsága gyarapodott első kötetei óta, a szenvedélyből már a nyugodtabb, bár ezzel egyerejű szomorúsághoz is le tud művészetében szállani, hangját is a megragadó részvét szavává tudja halkítani. Azt hisszük, Lendvai Istvánt a politika melegebb, meghittebb költővé tette.

A melegség, meghittség, természetesség és egyszerűség, a modern poézisnek ezek a sóvárgott tisztásai voltak a fővonásai Lévay József egyéniségének, aki posthumus kötetként nyújtja nekünk a Kisfaludy-Társaság kiadványai között *utolsó verseit*. Megható dolog, hogy az 1827-ben született költőnek új kötetéről lehet szólnunk 1926-ban! Hiszen igaz, hogy művészet szempontjából nem nagyjelentőségű ez a kötet, nem is ad újat ahhoz a finomfestésű arcképhez, amelyet a költőről Zsigmond Ferenc folyóiratának 1918. évfolyamában állott össze. mégis jól esik lapozgatnunk benne, keresve a régi idők emlékének a máról formált ítéleteit. Mert a mai időkben bőven vagyunk, akik szívbéli szomorúsággal nézzük az ember, a magyar ember lelkének megváltozását, a magyar sorsnak és a magyar jellemnek derékbátörését, és jól esik szívünknek az a hit és bizalom, amely a nagy idők fiában kiirtatlan maradt. Az utolsó versek köteté elsősorban ezért kedves nekünk: átfűti szívünket az Istenbe vetett hit, amelyből az agg költő „az élet kedvét és reményét“ nyerte el; áthatja lelkünket a békés életöröm, mely Lévay ajkán „e szép világot, Isten remekét“ oly sok öröm derűjéért köszöntötte; megragad az az emberszeretet, amely már 1915-ben „örületes gyilkolás bűnéről“ beszélt és szomorúan panaszkodta, hogy az emberben már csak vadállatot talál, s esdve kérte a Megváltót, hogy a vérözönbe fulladt lelket a vadállati indulattól szabadítsa meg. 1918-ban pedig „teterrima causa belli“ gyanánt az átkos ösztönt jelölte meg, siratva az ártatlan nép nyomorát, keservét. A szabadságharc egykori lantosa már nemcsak lelkesíteni tud, hanem siránkozni is. Látszik rajta, hogy azt a doktorságot, amelyet egyik tárca-versikéjében vállalt, komolyan vette: „Ki gyógyulás végett hozzám kerül, Verseimet ajánlom gyógyszerül.“ Tagadhatatlan, hogy a szív melege ad is gyógyító erőt költeményeinek. Voinovich Géának a kötet elé csatolt szép tanulmánya egy-két művészeti érdekességre is rámutat: néhány verstéma továbbélésére. Ítélete szerint ezek a témák itt értek meg és így Lévay lelki fejlődésének állomásairól tanuskodnak. Magának a költészetnek a továbbfejlődéséről azonban mi nem mernénk szólni; teljes költői pályájáról elmondható az, amit 1913 októberében mondott: „Folydogál élttem folyója, — Tükre csendes, tiszta, mély.“ Az öregség ezt a mélységet nem tette magvasabbá: a *Végtelen színjáték*, a *Föld*

himnusza a reflexiók elmélyedéséről nem tesznek bizonyosságot. A szív egyszerű bölcsesete ez, amely a gondolat örvényeit nem ismeri. Épp ezért van meg a nyugalma; épp ezért menekül Istenhez még a kétségek lehetőségének elgondolásánál is. Igazat kell azonban adnunk a tudós méltatónak abban, hogy a forma, nyelv és szerkezet készsége nem apadt meg az utolsó tíz esztendő folyamán sem Lévyban: az maradt, aki volt, még az 1917 augusztusában írt *Tompa emléke* c. ódájában is. Egy helyt a költő ezt írja le kívánságul: „Ha majd a föld alá költözködöm, rólam akkor se beszéljen hétköznapi szólam, vontszemű bírálat vagy léha dicséret“, — úgy érezzük, rövid ismeretetésünknek is határt szab ez az óhaj; hiszen nem is kritikát vagy dicséretet akartunk róla mondani, csupán röviden rámutatni arra, ami a mai líra termésének szemléletéből az elhunyt költő, Petőfi és Arany barátja felé vonja tekintetünket.

Érdekes eseménye az 1925. év fordulójának Kozma Andor éposza, a *Honfoglalás*. Magának Kozmának írói egyéniségéről már folyóiratunkban is (1925. 3—5. l.), azonkívül is (*Vázlatok* 1925. 111. sk l.) szólottunk. Kozma Andor pályájának ismerőit semmiesetre sem léphette meg, hogy az éposz formájához fordult. Kisebb történeti elbeszélései között a magyar multnak, és pedig a mondai multnak néhány pompás megjelenítésére akadunk (Heribald, Magyarok szimfóniája, A második fehér ló). 1922-ben *Turán* címen ösregét tett közzé s abban a saját képzeletének ihletéből rekonstruálja a turáni népek regeszerű őstörténetét. Ennek az epikus műnek jóformán semmi mondai vagy történeti alapja nem volt: egész cselekményét Kozma Andor képzelete teremtette. Épp azért minden részlet-szépsége ellenére sem lehetett erősebb hatású. Igaz, hogy az ós mítoszokat még a tudomány sem ismeri, nemhogy a közönség ismerné, — mégis megvolt az éposznak az a fogyatkozása, hogy ósmítosza csinálnak érzett. Kálmány Lajos összeállította annakidején a finn-ugor teremtés-mítosznak néphagyományainkban meglévő rokonságát: azt hiszem, az ilyen népies átformálódás Kozma Andornak is jó útmutatást adhatott volna a maga mitológiájának a megalkotásában. De volt valami, ami Kozma meseformáló képzeletét mégis megkötötte: a közel-mult eseményei; sajnos, ezek a kelletténél jobban áttetszenek az ósrege meséjén és annak mondai-époszi hatását zavarják. Ez a két mozzanat a *Honfoglalás* époszában eltűnt, noha még-

maradt mindaz a költői szépség, amelyet a szabadon mozgó művészi képzelet az első époszban igazi értékül felmutat. Mert itt sem a krónikás mondák nyomán halad a költő; itt is képzeletének kell megalkotnia az alakokat, az eseményeket és a levegőt, de történeti elmélyedés és néplélektani következtetés ad szárnyat fantáziájának. A történeti adatok csak halvány keretet jelöltek ki; Kozma — époszköltőnél meglepő gondol — nemcsak megismerte ezt az ősi multunkra éppen most kissé több fényt bocsájító anyagot, hanem alakjainak és meséjének megformálásában is innen szedi a vázat. Annál meglepőbb ez, mert hiszen hőseinek eseményes életéről történelmünk semmit sem tud; Árpád fiainak ilyen eltagolt, szépen rendeződő történetéről közvetlen adatot sehol sem talált. De a történeti adatok mellett ismeri a főszyökeres magyar lelket is: az új adatokat ez az ismeret szórja magul a mesébe. A legszemléletesebb példa Leventének és a kereszténységnek a viszonya: egy szó adatunk sincs erre vonatkozóan, de mégis erős a valószínűsége az éposz előadásának, mert a szláv népekkel való érintkezés és a magyar paraszt természete igazat ad a költő sejtésének. A néplélektani következtetés művészi erejét a honfoglaló magyarság vallásának ismertetésénél érezzük: az a mesterkelt rege, amelyet Ösről és Túrról mondott el az első éposz, itt nemzetségi mondanaként kerül eléünk és egyszeriben elhithető erőhöz jut. A *Honfoglalás* azonban nemcsak Kozma Andor pályáján jelentős fejlődés, — irodalmi jelentősége is elismerésre méltó. A magyar honfoglalás egész eseménytartalmát magában foglalja, sőt az Attila örökeként megszállott földön kívül veszi fel a fonalat és Szent Istvánra való utalással végzi az époszt. Ez a nagy eseménycsoport azonban Árpád fiai körül csoportosul, mint az őséposz hőseinek csoportosulhattak: ez által művészi egységekre osztódott. A nagy meseanyag tehát pihentető ponthoz jut; az éposz nem fáraszt, nem ernyeszti el az érdeklődést. A honfoglalás harcái tényeit a mesemondó költészete üdíti fel, megalkotván Előd, Tukma, Dzsindzsa, Lóna alakját az ősz Álmos, Árpád és a három fejedelemségre. Így biztosítja az époszi kompozíciót és a mesetartalmat. Az egészet Kozma előadásának szépsége ragyogja be: már a két szótaggal bővült sorok is époszibb előadást biztosítanak ennek az éposznak, de a humor kedves játékának is több teret enged itt a költő, nyelvének áradó szépség-bőségét sem korlátozza. A nyelv

magyarságának szépségét az az egy példa is világosan bemutatja, ahogya Előd a magyar földet szemlélteti. Azt hisszük, a *Zalán futásának* centenáriumát a magyar irodalom a legszebben ezzel az új honfoglaló éposszal örököltette meg.

II. Elbeszélők.

A széppróza művelői között szinte már a legtermékenyebbek egyike Bartóky József. 1921-ben lépett ki első kötetével, s most az a kötelességünk, hogy a hetedik kötetéről adjunk számot. Ma már tudjuk, hogy ez az írói pálya nem 1921-ben kezdődött; egy kedves nyilatkozatában (*Élet*, 1925, 482. l.) a kezdés időpontjául hatodik gimnazista korának húsvéti szünidejét jelölte meg és azt is elmondotta, hogy a Békésmegyei Közlöny, Ország-Világ és a Hét hivatalnok-kora előtt már hozta írásait — érdekes, hogy verseket is! Ugyancsak a szavaiból tudjuk, hogy ma a novellát szereti a legjobban: „mert ez a legnehezebb műfaj. Az elgondolásnál a képzeletnek s az észnek egyaránt munkát ad... A novella kis terjedelme tökéletes szerkezetet és értékes belső tartalmat követel.” Bartóky novelláinak egyik érdeme meséivel való rokonsága: az ember úgy érzi, mintha a novella is zárt meseként született volna meg benne, és így megvan a gerince, amelyet semmi kitérés sem hajlít meg. A mesékkel rokon bennök az is, hogy a természetes végiggondolással az író olyan természetes színezetet ad nekik, hogy még a történelmi témát is élményeknek képzei az olvasó. Jellemző példája ennek új kötetének (*Piros rózsák*) első elbeszélése. Nagy Lajos leányának, a Vörösmarty megénekelte Hedvignek ez a túlságosan hétköznapi életészlete szinte már a blasphemia határán áll — de Bartóky kedves egyszerűsége olyan meghittséget ad a történetnek, hogy a megvilágítás furesaságára reá sem ébredünk. A novellák életszerűségét biztosítja az is, hogy az író mindig meghitt ismeretségben képzeljük alakjaival: nem is kételkedünk benne, hogy a gyerekek, akik olyan derék magyaroknak ígérkeznek, csakugyan az ő unokái, hogy a kalaphistória az ő környezetében esett meg, sőt az orosz irodatiszt sorsát is közvetlen ajakról hallotta. Az előadás meleg hangja, mesterkéletlen egyszerűsége segíti ehhez a hatáshoz. Van azonban ennek a melegségnek még egy eredménye: a humor, ami nála igazán a szív humorá. Nem helyzeteken épül ez, hanem sorsokon; nem gúnyol és mosolyog le, hanem szomorkásan fejet csóvál. Végül nagy ereje

Bartókynak gazdag élettapasztalata: annál nagyobb, mivel nem szemmel nézte, füllel hallotta, hanem meleg szívvel átérezte az embertársai sorsát. Ezért öröm nekünk ez a termékenység, Bartók József termékenysége.

Élményi alap ad melegséget Komáromi János új regényének is (*Pataki diákok*); ez az élményi alap annál kedvesebb, mivel Barla Jóska konya-diák alakjában az írónak gyermekkori emléképét gondoljuk magunk előtt. A pataki diák-élet szeretettel festett képe ez a könyv: egy kis diák esztendeje és mindaz, ami egy esztendő alatt ennek a diáknak a szeme és lelke elé kerül. Az eredeti alakok és az eredeti kollégiumi élet — Jókai tollára méltó romantikus sziget — a szeretet színező aprólékosságával, kedves fontoskodásával, meleg hálájával örökítődött meg. Komáromi kedvenc Vidróczyjának és a *Zúg a fenyves* szerelmes tüzének eredeti bája ad keretet egy gyermek-sors elmondásához és ennek kapcsán egy pusztuló kultúremlék megörökítéséhez. Az epikus részletezés lassúsága itt olyan jóleső, mint a nyári estén a szellő: szívünkben ássa mélyebbre az érzelmi állásfoglalást. Nincs sok cselekménye, nincs nagy szenzációja, de vannak meleg élményei és azokkal hódítja meg az olvasót — nemcsak a regény alakjaihoz, hanem elsősorban az ősi pataki kollégiumhoz.

III. Színműírók.

A drámai alkotások között színen és könyvben egyaránt nagy sikert ért el Herczeg Ferenc színjátéka, *A híd*. A mai könyvpiacón általában is ritka, színműnél pedig egyenesen páratlan, hogy rövid néhány hónap alatt három kiadásban fogyott el. A meglepő sikernek bizonyára volt külső támogatója is: Széchenyiről szólt, akit most ünnepelt a nemzet, és Herczeg Ferenc tollából ered, akinek írói pályája most jutott el a negyven esztendőös mult megünnepléséhez. A magunk részéről ugyan azt valljuk, hogy Herczeg írói működésében a drámai költészet másodrangú jelentőségű, de elismerjük, hogy a *Bizánc* a leghatalmasabb magyar tragédiák sorában foglal helyet. Ez a színjáték — minden siker ellenére — a *Bizánc*-hoz nem mérhető; alapjában ünnepi játék, és így a költőt Széchenyi tragikus sorsának kidomborításában az ünneplő kegyelet nagyon is megkötötte. A tragikus mag azonban benne van a darabban; a nádor erre a magra így mutat rá: „Őn, gróf Széchenyi, a civilizáció fátylájával megy végig a nagy hídon, hogy megvilágítsa a magyat

éjszakát. Gondoljon reá, sok gyulékony anyag van az országban... A magyar fáklyahordó nyomában a tűzvész jár!” Széchenyi, aki felébreszti nemzetét és aki később e felébredés eredményéül a forradalmat látja, valóban tragikus alak. Csak-hogy tragikumához az lenne szükséges; hogy ne csak a beteges önvád kapcsolja össze a fáklyagyújtást a tűzvésszel, hanem igazi okozati összefüggés legyen a két tűz között. Ez természetesen nincs meg; Széchenyi tehát nem tragikus, hanem sajnálatra-méltó nagyság. A másik baj az, hogy a mi magyar szívünk a szabadságharcban nem is annyira pusztító tűzvészt, mint inkább a magyar faj legnemesebb erőfeszítését látja. Széchenyi összeomlását nem érezzük egészségesen jogosnak, szükségszerűnek, — nem az eseményben, hanem Széchenyi lelkében látjuk ennek az összeomlásnak az okát. A mi szívünk nemcsak Széchenyit ünnepli, hanem hozzá van forrva Wesselényihez és Kossuthhoz és ezeknek épp úgy igazat ad, mint Széchenyinek. A darab művészi hatásának ez a repedése; innen van, hogy igazi meleget csupán az utolsó felvonás testi összeomlása ad Széchenyi sorsá iránt való érdeklődésünknek. Herczeg Ferenc nem feledkezik meg hőseinek aggályoskodó természetéről, de ezt a természetet nagyon a szavak kerge alá dugta; neki a nagy reform-alkotóra volt szüksége, nagyot alkotni pedig csak a határozott akarat tud. A nagy Széchenyit csak az első felvonás revelálja: itt a költő a híd eszméjében foglalja össze mindazt a nagy tervet, amely Széchenyi újjáalkotó programjában élénk kerül. Azonban itt viszont fölötte érzünk valakit, akit a költő túlságosan idealizált: a nádort. A második felvonásban már vele egy magasságban látjuk Kossuthot. Jobb szerettük volna, ha a Széchenyi—Kossuth-ellentét nem annyira határozottan a *Kelet népe*, tehát a megírt politikai mű, hanem a Deákhoz 1841 február 1-én írott levél általánosabb alapján áll; a hatalmasnak ígérkező párosjelenetben a tett és a szó embere egyaránt *beszél*, az ész híve nagyon a szív hangján szónokol. A költő nyilván Széchenyi pártján van, Kossuthról legalább is annyira hidegen ítél, mint Lévy József (*A sírpalota mellett*). Azt a nagy ellentétet, amely a két politikust és bennök az ezer év két örökös pártárvát elválasztja, igazságosan igyekszik visszaadni, de a Széchenyi lakásán tartott minisztertanács látszólag Kossuthnak ad igazat: a mai magyarság Kossuth szavát tartja helyesebbnek, mint ahogy a költő szerint a cenki káplán is így gondolkodott. Mivel így a

tragikus érdek Széchenyiből elveszett, a darab Széchenyi sorsának művészi képsorozatát adja. Ebből a szempontból a jelenetmegválogatás művészi tapintata, az esemény-sűrítés pompás kiélézései, az alakok jellemző megszólaltatása avatott művész kezét dicséri. Csak Zichy Károly megjelenítésénél vezetett valami félre a költőt és a színházat — ha ugyan hiteles az az arckép, amelyet Zichy Antal róla közöl. A többinek még a torzított képe is éles reflexű, Crescencia megkapó márványfaragás. Meg kell említenem még párbeszédeinek gazdag tartalmát, magávalragadó folyását: azt, ami Herezeg drámáinak a színszerűség mellett legnemesebb sajátossága.

A másik költő, kinek színművéről itt megemlékezni kötelességem, Zilahy Lajos. Fiatall poéta, kinek már jutalmat nyert drámai műve is szerepelt a könyvpiacra, de aki az igazi művészi sikerhez és e sikerben önmagához legújabb darabjával jutott el, a *Zenebohócokkal*. Eddig inkább az utat kereste a közönséghez, stílust próbálgatott és nézőket mulattatott. Igazi mélységet először ebben a művében adott. Bizonyára voltak itt is irodalmi mintái, de szomorú commediájában annyira a szíve szólal meg, hogy irodalmi hatást nem tudunk keresni benne. A szomorúnak és a mulatságosnak mesterei keveréke ez a munka „arról, hogy egy férfi halálosan szeretett egy nőt és a költőről, akinek könnye és szomorúsága nem kellett a közönségnek“. Az élet kettős képe olvad itt össze: az, amelyet másnak életében az idegen komikusnak lát és az, amelyet az élet embere keservesen szomorúnak él meg. Ez a sajátos kettősség adja a darab ellenállhatatlan erejét; ott fogja meg a nézőt, ahol legkevésbé várja: a mulatságos melódiára dalolja el megható nótáját. Beállításában van meglepő, talán némi erőszakoltság is, alakjai megmaradnak játékfiguráknak, de a keret és a mese összeszővődése, az eljátszott és a megéltnek vallott szerelmi történet egyezése kifelé az igazság kiemelését szolgálja. A dráma legnagyobb sikere, hogy a megjelenítés ötlete és a megjelenítés eszközei így összevágának. Aki a drámában ezt el tudja érni, az ihletett drámaköltő; — Zilahy Lajost e darabja után ilyen ihletett művésznek kell ítélnünk.

Alszegehy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Térey Sándor: Visszatérés. Budapest. Év nélkül. 224 l. Franklin-kiadás.

Tersényi Ádám, a német telepes Tersény község földesura, őseinek le-
apadott, jórészt zsidókékre került birtokán özvegyen marad két kis fiával,
Györggyel és Imrével. Györgyben nagyszerű zenei hajlamok ébrednek, de
atyja hallani sem akar fia szándékáról, hogy zenésszé képezze magát, mert
ő megyei hivatalnokot akar belőle nevelni és nem cigányt, a világ csúfjára.
György azonban oly feltűnő tehetséget mutat, hogy atyja végre beleegye-
zik, hogy egy híres mester iskolájában hegedülni tanuljon. Különböző buda-
pesti élmények után György hazamegy, nőül veszi fiatalkori eszményképét
s a kivárosi élet egyhangúságából menekülve, a zeneszerzésben keres enyhet
és megnyugvást. Felesége nem érti meg s visszamegy anyjához Bécsbe.
Györgyöt egymásután a legnagyobb csapások érik. Összekülönbözik a kis-
városi társadalommal, a tagosítás miatt magukat bécsapottnak érzett
parasztnak rágyújtják a házat, atyja meghal, akinek költekező életmódjával
csinált adósságai miatt a birtok csak nehezen menthető meg. Ilyen körü-
lmények között kapja a meghívást egy bécsi hangversenyre, hol az udvar
jelenlétében nagy sikerrel játszik. Ennek hatása alatt visszatér igazi hiva-
tásához: a zene műveléséhez.

A különösebb bonyolítás nélküli mese könnyedén gördül. Előadásában
biztonság érzik s ez a regény egyik kiválósága. A nyelve nem nagy érzé-
seket hordozó, de a meséhez engedelmesen simuló, nem nagyon színező, de
jóveretű magyar nyelv. Mint általában a hivatott művész a maga anyagát
hű szolgájaként tudja tenni az ihlettség percében fogant eszme megvalósí-
tására, hasonlóképpen könnyedséggel és keresetlenséggel bánik tárgyművészete
anyagi hordozójával: a nyelvvél és ez a másik kiválósága regényének.

Személyei élő alakok, jól mintázott emberei a nyolcvanas éveknek.
A mellékalakok gondosan kimért körben mozognak a főszemélyek körül.
Szinte pontos mérlegeléssel vannak beállítva és kiki a neki szánt szerepkör
bevégzése után eltűnik, meghal. A szereplő személyek közül — körülbelül
huszan vannak — a fele meghal a regény végére. Huszonöt év alatt végre is
lehetőséges ennyi halott, de azért az olvasó csodálkozik.

Van még valami kifogásolni valónk. És ez — úgy látszik — a mai
igényekhez mért szexualitásnak a regénybe való erőszakolása. Nem hinnénk,
hogy e nélkül ne lehetne regényt írni, még a mai olvasóközönségnek is,
hiszen méltán legnagyobbinak mondott és csodált regényíróink bámulatos
tisztaságban tudják megtartani személyeiket s ez nincs népszerűségük rová-
sára. Mi szükség Györgynél, a fiatal diáknál, betegségében a nevelőnővel
való jelenetre, vagy minek a nászéjszaka beállítása? Erotikum nélkül is
van művészet, sőt az erotikum nem is művészet, minek tehát megrontani

a műélvezetet egy disszonáns, kirívó, semmivel nem indokolható és emiatt hamis hanggal?

A Kisfaludy-Társaság jutalma nem ért méltatlan művet. Ereve és jelessége kétségtelenül az előadásban és jellemzésben van. Árnyoldalai ezeket a kiválóságokat nem rontják le.

Halász László.

Kodolányi János: Börtön. Regény. Budapest, 1925.

Egy dölyfös parasztemberről szól a regény, aki a tehetetlen, öreg édesapját is pörbe viszi a földje miatt. Nagy kevélységében nem ismer sem Istent, sem rokont. Csak magában bíz. De súlyos csapások érik. A lova megdöglik, a felesége meghal. A csapások teljesen elkedvetlenítik, megváltoztatják. Úgy látja, hogy nem érdemes küzdeni. A dolgos, büszke parasztból dologtalan, iszákos ember lesz, míg végre fölakasztja magát.

A regény hősenek börtön a világ. Börtönén csak úgy tágíthat, ha a földjéhez még többet szerez. A paraszt ember föld-éhségét, a földhöz való ragaszkodását kitűnően mutatja be az író, de a rossz tulajdonságait erősen túlozza. Az ő paraszt embere kovélyen lenézi és gyűlöli az urakat. Nagyon kegyetlen. Kegyetlenségében és fősvénységében a beteg feleségéhez nem hív orvost, mert az orvos és a patika sok pénzbe kerül, de a beteg lovánál nem sajnál semmi áldozatot.

A gimnáziumot végzett parasztleány és a folytonosan káromkodó, minden jóérzés nélküli, fiatal parasztleány alakjai rajzolásánál erősen túloz az író. A magyar falut sötét realizmussal festi. Szomorú ez a kép nagyon. Jóérzés, emberszeretet sehol nincs. Érdek, rosszindulat, reménytelenség vonul végig az egész történeten. Mindezeknek ellenére érdeklődéssel olvastuk, mert meséjét ügyesen szövi és sehol nem unalmas. Jóllehet Móricz Zsigmond erősen hatott rá, meglátszik a regényen, hogy tehetséges író munkája.

(B. B.)

Finta Sándor: Robinson szigetén. Szombathely, 1925. Nemzedékek kiadása.

Meleg érzés, színes szó, könnyed dallam: ez jellemzi Finta Sándor kötetét. A szó színösszege ellenére is közvetlen, a sok keserű élettapasztalat ellenére is lelkes. Rendesen az önmegfigyelés lélekelemzése szól a verséből, ami az emlékek túlsúlyát biztosítja; az élmény erős hatása inkább elnémítja. Jellemző bizonyosság erre, hogy a világháborús dalok sohasem a keserű áradatban, mindig a magány percében születtek; olyanok, mint a holttesttel fedett mezőn a pacsirta éneke. Van benne tudatos törekvés a kompozícióra és gondos figyelés a stílus szépségére. Ez a kettő a költő meleg szívét néha kissé távolabb tolja az olvasótól, néhol pedig az érzés vagy hangulat okának, helyzetiségének elhallgatásával nem tud megatni. A derű és fájdalom váltakozik benne. Közülük a fájdalomhoz simul jobban a szava. Gondolati tartalmát nem kristályosítja ki; ebben valami ködösség nyügét érezteti. Fejlődött-e, vagy fog-e még fejlődni? — nehéz kérdés; azt hiszem, a forma és közvetlenség hangjában fejlődött, de erőben, mélységben nem.

(L.)

Földi Mihály: Valakit szeretni kell. Budapest, 1925.

Ebben a kötetben tizenkilenc elbeszélést közöl Földi Mihály. Témái és alakjai nagyon változatosak. A ézeény mesteremberekről éppoly érdekesen

ír. mint a gazdag urakról, a szelíd, jóságos asszonyokat éppoly élethűen eleveníti meg, mint a kacér, tetszenivágyó nőket. Alakjait nagyon gondosan jellemzi. Általában a nemes érzés uralkodik minden személyén, akik érző, élő emberek. Helyzetei csak ritkán túlzottak. Elbeszélő hangja kellemes, az érdeklődést mindvégig ébren tudja tartani. Mélyebb problémákkal is foglalkozik. Kifogásoljuk azonban némely novellájában az erős érzéki jelene-
teket, s ezenkívül a néhol előforduló ilyen kifejezéseket: „gömbölyű nagy fejére ráloccsant a nap”. Földi Mihály könyve azonban így is a tartal-
masabb elbeszélő-köteteink egyike. (B. B.)

Ifj. Bókay János: Mario. Regény. Budapest, 1925. 156 l. Athe-
naeum kiadása.

A regény egy tengerészből lett pincér szerelmi története. Alakjait — pincérek, kenyereslányok, szállodai alkalmazottak — az életből vette ugyan az író, de szinte kómikusan túlzó intelligenciával díszítette föl. Az egyik kenyereslány így beszél a regény hőséhez: „Itt vagyok én, a szü-
letett párod, aki megérteltek! Miért nem kellek neked?... Igen, értem a nyelvemet, értem a véred zúgását és versenyt vágtatok a képzeletteddel. A Vezuvok lánya vagyok és az ölem olyan, mint a forrongó kráter. A csó-
kom meg a nápolyi borhoz hasonló, mintha illatos vérbe mártanád ajkadat. A mámor hevében száz polipkarom támad, átkarollak és magamba szívlak, mint a tengerirózsza... Maradj mellettem a parton és felejtsd el a tengert, gyönyörködj viharzó testemben, mely fölött villámok cikáznak...” Ez Szomorú-stílus az egyébként világos beszédű regényben. Schol sem unalmas, de nagy hibája, hogy a szerző az elbeszélés menetében nem egyszer durvaságig
menő erotikumot tüzdelt. Erre semmi szükség sem volt. (B. B.)

Hegyi István: Szegénység. Szeged. Koroknay-kiadás.

A falu népének fájó problémáit szedi össze kötetében Hegyi István. Nagy, nehéz problémák ezek, de Hegyi szívének melege mindig talál valami csendes, elpihentető kiutat. Ez a lelkeség adja meg a kis kötetnek a logérté-
kesebb újságot. De a szeme is pompásan figyel meg, a tolla is ügyesen örökít meg. Novellái gondos egészé tömörítik az élet apró torzóit. Meg tudja találni az eseménynek művészet szempontjából leghasznosabb magját és egységet biztosító oldalát. Ebben talán Gárdonyi a mestere, de a nép-
ből való származás Hegyi hangját és megszólaló szívét mássá formálta: az ő szíve nem szólal meg, csak a légkör melegét adja, az ő hangja nem reprodukál, hanem önkénytelen. Az író elbeszélése egybeolvad a szereplők beszédjével: kifejezésben, hangulatban. Érdeme az is, hogy témájában vál-
tozatos: mert nem kívülről nézi az egyszerű embert. Ilyen híven ma alig is örökíti meg valaki. A melegség, a témagazdagság és a kerek forma azt engedni sejtetni, hogy Hegyi Istvántól még sok értékes munkát várhatunk. (L.)

Takáts József: Aranyos hidon. Budapest, 1925. 79 l.

A kis verseskötet inkább a tartalmával kap meg: az egyszerű, meleg, tisztességes érzésvilággal. Ennek kifejezése is egyszerű, közvetlen, mester-
keletlen. Nincs problémája, csak szomorúsága; nincs verselő művészete, csak egyszerűsége. De ez egyszerűség mögött néha kevés a tartalom, néha szinte üres a vers. Máskor problémáskodó a tartalom, de ilyenkor hideg a dal.

Nincs újsága, a forma, a kép, a szó, még a megelevenítések is megszokottak, de a végig egyszerű lélek köntöséül jól illenek. Ereje az egyszerű, kedves dalokban van. (L.)

Liszt Nándor: Csillagos ég. Budapest, 1925. 72 l.

Az ötletes *Lisztius* leveti kacagtató álarcát ebben a verseskönyvben s ránk tekint a csillagos ég varázsától ihletett költő, aki vágyó lélekkel kutatja Atlasz terhének titkait. Liszt Nándor fiatal poétáink egyik legtehetségesebbje. Amiben poézist talál, a lelke visszhangot ver s költői elgondolásainak méltó kifejezésére utat talál duzzadó formakészségében. Nem egy verse megfogja szívünket. Gondolataiban, érzéseiben, kifejezéseiben és nyelvében is törzsökös magyar. (Lr.)

Gábor Ignác: A magyar ritmus problémája. Budapest, 1925. 196 l. Lampel-kiadás.

Ez a könyv Gábor Ignác ritmikai munkásságában a második állomás. Tizenhét évvel ezelőtt megjelent könyvében rámutatott arra, hogy a magyar ősi ritmus és más finn-ugor népek ritmusa lényegesebb sajátágaiban egyező az Edda-dalok ritmusával. Ritmusunk későbbi fejlődése feltűnő analógiákat mutat az ó-germán vers ritmusával. Bizonyítani törekedett, hogy szemben az eddigi tanításokkal, a ritmikai hangsúllynak mindig össze kell esni a mondatnyi hangsúllyal, vagyis hogy az ütem lüktetőjét az értelmi (logikai, mondatnyi) hangsúly adja. Ha pedig a verssor súlytalanul kezdődik, az nem adhat lüktetőt, ictust, hanem ütem-előzőnek tekintendő, mivel Arany Jánosnál is sok súlytalanul induló sor található. Arany János nem ezeket, hanem a következő hangsúlyos szótagot vette lüktetőnek, mert csalhatatlan a ritmusérzéke, sohasem tévesztette szem elől az értelmi és ritmikai hangsúly azonosságát. Igyekezett igazolni, hogy az alliteráció nem versdiszítő cifra-ság volt, hanem a verssorok lüktetőinek összecsendítése által a felsorok összefűzésére szolgált. Aztán azt próbálta kimutatni, hogy az ősi magyar versformában az ütemek súlytalan szótagjainak a száma folyton nagy szabadsággal váltokozott és hogy súlytalan nélküli, csupán lüktetőből álló egytagú ütem is egészen szabályos, a többivel teljesen egyenértékű volt. Majd legrégibb költészetünk termékeit ritmizálta és arra az eredményre jutott, hogy azok az ő ritmikai törvényei szerint akadálytalanul ritmizálhatók, különösen, ha azokat nem a mostani kifejlődött alexandrinushoz mérjük, hanem ha történeti gondolkozással a magyar vers ritmikai fejlődésének egy-egy fázisát látjuk bennük. Foglalkozott még a különféle ütemű verssorok kialakulásával. Legősebb verssoroknak a négyütemű alexandrinus-típusú verssort tartja.

Az előttünk fekvő könyv — a szerző eddigi ritmikai tanításainak megismétlése után — behatóbban foglalkozik Zrinyi Miklós verselésével. Ennek verestechnikájában az alexandrinus fejlődésének egyik fázisát látja. Azonkívül az ütemelőző meglevését igyekszik tisztázni. Végül az első könyvére tett kritikai megjegyzésekre reflektál, Horváth Cyrillnek a Régi Magy. Költők Tárában foglalt verstani megállapításaival vitázik és Horváth Jánosnak a *Magyar ritmus, jövevény-versidom* című könyvével polemizál.

Gábor Ignác meg volt róla győződve, hogy tanításai forradalmi jellegűek az eddigi ritmikai elméletekkel szemben, mert ha igazaknak bizonyulnak, a magyar ritmikának törvényeit teljesen felforgatják és az egész ritmi-

kai rendszert rombadöntik. Mindazonáltal a magyar ritmika művelői és meseterai, legjelesebbül Négyesy László, ezekre az új tanításokra nem válaszoltak, hanem eszméit agyonhallgatják. Akik pedig tudomást vettek róla, vagy bántó módon kicsinyelték az eredményeket, vagy pedig a forrás megnevezése nélkül új verstani kutatások tengelyévé tették. Így mondja ezt Gábor Ignác.

Azt meg kell állapítanunk, hogy Négyesy László vitára hívása olyan hangnemben történt, amelyre semmi szín alatt nem támadhat kedve vitázni. Mert Négyesy László „nagy kegyesen mentegeti” Arany János súlytalan kezdetű sorait; „nem is diluviális, hanem... antediluviális felfogás uralkodik” a magyar ritmikában (érted Négyesynél): a verstani kézikönyv adatait egy *gondolkodáshoz szokott diák* is kétségbe vonhatná; Négyesynek nem lett volna szabad más ritmust keresni Arany verseiben, mint amilyent Arany János érzett benne; olyan szerep jut a hangsúllynak Négyesynél, mint Oroszországban a dumának... irgalmatlanul elhallgattatták. Költőink botfűlűek voltak, csak metrikusainknak adatott meg a helyes ritmusérzés isteni sikrája. Négyesy körömszakadtáig védelmezte teoriáját (tehát úgy látszik mégis nyilatkozott); Négyesy szerint Gyöngyösit szekundába kellett volna ponálni; óvatosan stilizált Höfer-jelentés Négyesy nyilatkozata, stb. Ennyire személyes élel nem lehet tudományos vitát folytatni.

Arról van szó, hogy Négyesy László eddig nem hajlott meg Gábor Ignác tanításai előtt s nem hajlandó azoknak csatlakozhatatlanságát és megdöntetlenségét elismerni. És igaza van. A ritmust alkotó, a lüktetőt teremtő logikai hangsúly (értelmi hangsúly) statualásában megegyezik tanításuk. Itt tehát Gábor nem halad új csapáson. Az ütemek változó szótagszámát szintén megtaláljuk mindkettőjük tanításában. Az alexandrinus nagy változatosságáról már Dengi János azt mondja 1884-ben megjelent *Verstana* 26. oldalán, „ha a hatos tagnak *csak e három* változatát vesszük: 3/3, 4/2, 2/4, az egész sornak e kilenc változata lehetséges”. Az ütemelőzőt, ha nem is ezen a néven, megtaláljuk Arany Jánosnál, de megvan Denginél is. Azt írja i. m. 13. oldalán: „Van eset, mikor az ütemnek nem az első tagja van kiemelve, hangsúlyozva, hanem más; de ez csak akkor történik, ha az értelem súlya nem arra a tagra esik, vagy ha az ütem első tagja súlytalan szó (kötőszó, név elő)”. Következnek a példái.

Rövidre fogva tehát mondókánkat: Gábor Ignác tanításának, a történeti szempontot kivéve, nincs olyan része, amelyről verstani értekezéseink említést ne tettek volna. Ilyen részletesen, az igaz, nem vizsgálta meg a kérdést egyetlen elméletírónk sem, a történeti fejlődés egymásutánját nem állította össze — legalább főbb vonásaiban — Gáboron kívül senki. Ez tehát határozottan az ő érdeme. Tanítása azonban nem merőben új, csak a törvények alkalmazásának következetessége új, mert eddigi elméletíróink is eléggé alkalmazkodó képletekkel dolgoztak, jóllehet csak bizonyos kor verseiből vonták le ritmikai törvényeiket. Gábor mindenesetre szélesebb alapvetést csinált, de verstani alaptörvényének hátrányára, mert bizony a logikai hangsúlyt a legrégebb verses maradványoktól egészen Zrínyiig kimutatni nem sikerült. Mindenütt szóhangsúlyok vannak. A mintapéldák alig egynemelyike mutat logikai (értelmi) hangsúlyra. Ha az eddigi pattogó ütemezés nem oldotta meg a ritmus problémáját, nem sikerült a zár kulcsát megtalálnia Gábornak sem a szó első tagját egyhangúan nyomkodó ütemezésével. A dolog nem is

olyan egyszerű. Míg táncunk és zenénk ritmusát meg nem találtuk, ezektől elszigetelten a versritmus sem állapítható meg biztonsággal.

Halász László.

Báró Wlassics Tibor: Balatoni Kalauz. Budapest, 1925. 374 l. Balatoni Társaság kiadása.

A Balatoni Kalauz felöleli mindazt a tudnivalót, amit költészet, művészet, tudomány és gyakorlat magyar tengerünkről egybegyűjteni képes. A vaskos könyvecske valóságos enciklopédiája a Balatonra vonatkozó tudásunknak.

De ezen irodalmilag értéket jelentő feldolgozásban van a Kalauznak végzetes hibája, hogy amire talán elsősorban szánták: idegenvezetőnek egészen hasznavehetetlen. Némi túlzást is láthatunk abban, hogy a Balaton költészetével pl. öt cikk is foglalkozik, holott egy cikkben mind az öt egybefoglalható lett volna. A cikkek túltengésének áldozatául esett az üzleti hirdetések közé ékelt útmutató, az igazi kalauz, az egész könyv gyakorlatilag legfontosabb része. Az idegent, vagy a Balatonnal nem ismerős magyart, ha oda szándékozik menni, aligha érdekli a balatonfüredi kémek Bécsnek szóló jelentései, vagy a Balaton hidrológiája. Egyet különösen meg kell említenünk. Ez a hirdetések lehetetlen elhelyezése. Pl. a keszthelyi szállodák felsorolása után a 156. lapon megszakad a városról szóló egyéb tudnivalók elmondása, mert egy csomó hirdetés van közbeiktatva és csak a 185. lapon folytatódik. Harmincsapnyi hirdetés átfordítása után ugyan ki emlékszik már arra, hogy előbb miről volt szó. Balatonberény szállodái is így jártak. 185. lapon azt olvassuk, hogy „Magyar Tenger“. A „szálloda“ szó csak a 191. lapon következik utána. A 192. lap szövegrésze „a Balaton partján“ szavakkal végződik — tehát mondat közepén, mert semmiféle írásjel nincs a lapvégződésnél. A folytatás „és vasút mellett“ csak a 200. lapon található meg. A 205. lap „Egy penzió“ kezdetű mondata a 208. lapon „van a telepen“ szavakkal folytatódik.

Kőrösparti.

Harsányi István: Szinyei Gerzson élete és munkája. Sárospatak, 1925.

A kis értekezés voltaképpen emlékbeszéd, amelyet a sárospataki kollégiumban adott elő a szerző, híven ahhoz a kegyeletes szokáshoz, amely a XVI. század óta fel-felidőzi a kollégium dísztermében egy-egy elhunyt jeles tanár emlékét. Szinyei Gerzson munkái egyrészt tanügyiek (pl. gimnáziumi reform, tankönyvek), másrészt irodalomtörténeti és történeti dolgozatok (közük a Bessenyei Györgyről, Apácairól szólók), jórészt egyenesen a pataki kollégiumnak a multjával foglalkozik. Harsányi István nemcsak ismerteti mindezeket, hanem az újabb és saját kutatásokkal ki is egészíti. (L.)

Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom története. Budapest, 1926. 160 l. Szent-István-Társulat.

A szerző hálás feladatra vállalkozott: a testvérnemzet irodalmi kincsesházának ékköveit művészi foglalatban csillogtatja meg előttünk.

Bán Aladár könyve kellemes, élvezetes és mindenekelőtt tanulságos olvasmány, amelyet köszönhetünk a szerző előadásbeli készségének, de a finn nemzeti irodalom határozott szépségeinek is. A könyv három főrésze: 1. Bevezetés. 2. Népköltés. 3. Műirodalom. Bevezetésében ismerteti Suomi földrajzi,

etnográfiai és történeti viszonyait, mert hiszen ezek a viszonyok irányítják elsősorban minden nép szellemi életének kialakulását. A népköltés tárgyalásában jellemzi ennek általános jellegét, a finn népies verselést, rövid kivonatban adja a *Kalerala* tartalmát, esztétikai méltatását és tudományos jelentőségét s bírálja ennek a halhatatlan s szépségeiben csudálatosan gazdag naiv-éposznak szerkezetét. A varázsköltészet, közmondások, találós mesék tárgyalása mellett megemlékezik a modern népköltésről is. Munkájának háromnegyed részét a műirodalom részletesebb tárgyalása tölti ki. Határozott vonásokkal rajzolja meg a finn nemzeti irodalom reprezentánsainak és világirodalmi vonatkozásban is jelentős alakjainak portréit.

Bán Aladár jelentős munkát végzett, hiszen mi magyarok a rokon finn nemzet irodalmának történetét eddig jórészt csak Szinnyi Józsefnek a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban (1883–84) megjelent munkájából ismertük. Bán Aladár könyvét elolvassva s vele a finn nemzeti irodalom történetét megismerve, azzal a megállapítással tesszük le, hogy jó könyv s hogy a finnek költészete nem harsogó folyó, mely gátakat törve talán romboló hatással rohanna szerteszét, hanem csendes, kristálytisztá csörgeteg, melynek alapja aranyfőveny, a tiszta erkölcsiség... (Zr.)

A győri sakk-kongresszus, Nemzetközi mesterverseny és főtorna. 1924. Maróczy Géza és többek közreműködésével szerkesztette Chalupetzky Ferenc. Győr, 1925. 200 l. A Győri Sakkör kiadása.

A Győri Sakkör kiadásában egy meglepően gazdag tartalmú könyv jelent meg, amely a sakk történetével és irodalmával foglalkozik, továbbá bemutat számos nevezetes sakkmérkőzést, híres sakkjátékosokat, végül beszámol a Magyar Sakkszövetség 1924-ben Győrben tartott kongresszusáról és versenyéről.

A könyv első részében Janny Géza a sakkjáték történetével foglalkozik. A sakk Indiában keletkezett, onnan Perzsiába került, a perzsáktól az arabok vették át s ők juttatták Európába, ahol Spanyolországban a VIII. században már ismerték. — Galgóczy Ferenc a magyar sakkozásról és a magyar sakkirodalomról ír behatóan. A magyar sakkjáték első nyomát Róbert Károly idejében találjuk. Az első magyarnyelvű sakkönyv 1758-ban jelent meg Budán. Szerzőjét nem ismerjük. Címe: Säch avagy királyos játéknak szabott rendtartási. Kempelen Farkas sakkozó-gépéről, amely Európaszerte híressé vált, sok munka jelent meg, nemcsak itthon, hanem a külföldön is. 1864-ben alakult meg Erkel Ferenc elnöklétével az első magyar sakk-kör. Chalupetzky Ferenc a magyar sakkozók hazai és külföldi eredményeiről számol be. Ugyancsak Chalupetzky Ferenc tájékoztat a győri kongresszus történetéről és a győri sakkversenyéről.

Ez az értékes és nagy gondossággal megírt könyv kimutatja, hogy Magyarország több elsőrendű sakkmestert adott a világnak és több díjat nyert, mint Európa és Amerika bármely más állama. (B. B.)

Szémán István: Az újabb orosz irodalom. Budapest, 1926. 211 l. Szent-István-Társulat.

A Szent-István-Társulat kiadásában megjelenő Szent István-könyvek sorozatában már több értékes irodalmi munkát kaptunk. (Alszeghy Zsolt: A XIX. század magyar irodalma, Zoltvány Irén: Erotika és irodalom, Motz Atanáz: A német irodalom története, Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom

története.) A sorozat 38. száma újabb örömmel kedveskedik az irodalom barátainak, amikor Szémán István tollából közreadta az újabb orosz irodalom történetét.

A szerző munkájában rövid áttekintést nyújt az orosz ösköltészetéről a régebbi orosz irodalomról Puskin felléptéig, majd rátér az újabb orosz irodalomra. Ez a rész biztos áttekintésről tanuskodik. Az újabb orosz irodalom csaknem minden valamire való írójáról van megjegyezni valója, ha csak pár sorban is; a kiválóbb írók méltatásának pedig külön fejezeteket szentel. Legérdekesebb részlete könyvének az, ahol az orosz modernekről és az utolsó forradalmak koráról ír.

A forradalmi túlzásba és naturalizmusba fetrengő újabb orosz irodalomnak megtisztulásához vezető reménységeként említi meg utolsó munkájában Kraszov volt kozák generális írói fellépését, akinek Berlinben 1921-ben megjelent A cári sástól a vörös zászlóig c. regénye jelenti az ellenforradalom gondolatának az újabb orosz irodalomban való megjelenését.

Szémán Istvánnak legnagyobb érdeme, hogy munkáját nem kizárólag a nálunk eddig megszokott német forrásmunkák alapján írta meg, hanem forrásmunkáinak jelentékeny részében az orosznyelvű irodalomra támaszkodott.

Azok számára, akik az orosz irodalommal tudományosan akarnak foglalkozni, nélkülözhetetlen ez a könyv. Zr.

Ifj. Zulawski Andor: Petőfi—Ady. Budapest, 1925. 108 l.

Irodalmunknak — mint általában minden irodalomnak, mely erre a névre számot tarthat — két emberien értékes tulajdona volt: a nemzeti eszme és a tiszta erkölcs. Ezen a két kardinális támaszponton épült és nyugodott irodalmunk különböző ízlések alkotta — de vezérlő eszméit mindig gondosan megőrző — sziklavára. Jött azonban egy kor, mely szédelgett, ha ősei várára föltekintett s idegen-imádatában lerombolni igyekezett — jórészt sikerrel — a várat, hogy a maga eszménytelen épületét rakja a helyére.

Az ultramodernek egyenrangúnak szeretnék elismertetni Ady Endrét Petőfi Sándorral. Pedig a két költő: két világ. Egymás mellé állítani nem lehet őket — amit a két költő műveiből vett gazdag idézetpárhuzammal igazol a tanulmány szerzője —: nem lehet a párisi szellemnek a Petőfiével való ellentétes iránya miatt, melyet Ady Endre egész költészete kifejez, illetőleg szolgál. Ady Endre felfogása, szemlélete és minden költői megnyilatkozása a legszögesebb ellentéte Petőfinek. Még ott is, ahol a költői tárgyban különben egyeznének, homlokegyenest mások a tárgy ébresztette benyomásaik, gondolataik, képzettársításai. Petőfi és Ady: a legmerevebb ellentét. (H.)

Lósy-Schmidt Ede: A mérnöki rendtartás XVIII. századvégi első nyomai Magyarországon. Budapest, 1925.

Örömmel üdvözljük szerzőt, mert fáradságot nem ismerve kutatta föl a megyei levéltáraknak poros anyagából a II. József által kiadott rendletbe foglalt mérnöki rendtartást. Fáradozásának eredményét nemcsak a magyar mérnöki kar fogadhatja büszkeséggel, hanem a magyarság egyeteme is, mert ez a világ legrégebbi mérnöki rendtartása. A mérnöki képesítést és gyakorlatot ez a rendtartás kötötte legelsőnek egyetemi végzettséghez és mérnöki oklevél megszerzéséhez. (P.)

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1926. évf. I. sz. Altenburger Gyula: *A haza bölcse.* Deák Ferenc egyéniségének és műveinek méltatása halálának ötvenedik évfordulója alkalmából.

A Magyar Asszony. — 1925. évf. 10—11. sz. Tolnai Vilmos: *Széchenyi s a magyar nő eszménye.* Széchenyi munkás hazaszeretetének két vezető eszméje van: a nemzeti nevelés és a nemzetvédelem. Éltető tényezőként a nőt is beállítja a nemzeti újjászületés egyetemes munkájába. Eszménye: a művelt nő, aki nemzeti hivatásának tudatában van.

Budapesti Szemle. — 1925. évf. 12. sz. Berzeviczy Albert: *Deák Ferenc miskolci szobra előtt.* Deák példája a jog legyőzhetetlen erejében való hitre tanít bennünket. Az erkölcs erejébe vetett hite nem volt kevésbbé szilárd, mint jogérzete, s e téren éppúgy nem ismert megalkuvást a politikai célszerűség tanácsaival. Ő véste szívünkbe azt, hogy a hazáért mindent kockáztatnunk kell, de a hazát soha kockáztatnunk nem szabad. — Kaán Károly: *Gróf Széchenyi István és a Nagy-Magyar-Alföld.* Széchenyi gyakorlati irányú reformtervei közt egyik legjelentősebb az a sokoldalú elgondolás, amellyel a Tisza-völgyet rendezni, a Nagy-Magyar-Alföld népének gazdasági és szociális haladását elősegíteni, a magyar faj kiválását, megerősödését biztosítani igyekezett. — Voinovich Géza: *Jókai.* A „Jókai-regény“ külön faj, azt lehet mondani: mese-regény. A mesemondónak fő a cselekmény, abban leli kedvét, ritkán jellemez, akkor többnyire túlzottan. Úgy van ez Jókainál is. Regényeit népszerűekké teszi a költő magyarsága. Sokszor egy-egy leírással ad valószerű hátteret az eseményeknek. Előadásának is főbája pompás magyarsága. Majd minden munkájához szava

lehet a kritikának, de nincs egyetlen könyve sem, melyben valami szépség ne találkozónék. Különösen egy megnyerő vonása emelkedik ki: humora. Világnézete is vonzotta hozzá az olvasók tömegét.

1926. évf. 1. sz. — Magyary Géza: *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar jogtudomány*. Jogtudományunk az akadémia alapítása előtt elég számottevő volt, erős nemzeti szellem hatotta át, de nem volt magyar. Az ezen korbéli jogi irodalmunknak legjelentősebb terméke Verbőczy Hármaskönyve. Az Akadémia behatása alatt jogtudományunk magyarrá lett s bekapcsolódott a kor reformmozgalmaiba. Ez Akadémiánk döntő befolyása a magyar jogtudományra. — Császár Elemér: *Bayer József emlékezete*. Bayer József munkáinak beható elemzése. — Radó Antal: *Lévay a műfordító*. A magyar Molière-ben Lévay csak két darabbal van képviselve (Mélécerte; Don Juan). Shakespeare-ből már többet fordított (A makrancos hölgy; IV. Henrik; V. Henrik; Titus Andronicus, Vízkereszt). Legsikerültebb köztük IV. Henrik átültetése. Mint külön műfordítói munka Lévaytól csak egy kötet jelent meg: Burns. Értéküknél fogva jelentősek — külön kötetbe nem gyűjtött — angol népballada-fordításai. Vegyes kisebb műfordításai sorából, melyek száma ötven-hatvanra rúg, figyelmet érdemelnek a Longfellow-fordítások. — Balogh Jenő: *Gróf Széchenyi István munkái*. Kritikai széljegyzetek Széchenyi műveinek újabb kiadásához. — Vértess József: *Újabb adatok gróf Széchenyi István első szerepléséről*. A múlt század elejéről a bécsi állami levéltárnak „Seiner Majestaet“ (I. Ferenc) és a Stadt Staatskonferenz c. aktaesemői igen érdekes adatokat tartalmaznak. Metternich ugyanis egy Ferstl nevű tudósítót küldött az 1825-i országgyűlésre, aki minden nap rendes tudósítást küldött a kancellárnak. Jellemző ezek között Metternichnek széljegyzete egy a király elé terjesztett irat kapcsán: „Széchenyi fejében nincs két egyforma gondolat. Az ő fejében minden csak lendület, de minden számítás vagy magasság nélkül, tehát az ész ellenőrzése nélkül... De azért nem akarom Széchenyit elejteni, ő lesz majd a magyar tömeg hőmérője.“

Egészség. — 1925. évf. 11—12. sz. Viszota Gyula: *Széchenyi István gróf és a közegészségügy*. Egészségügyi szempontból még a „Pesti por és sár“-nál is fontosabb mű a Döblingben

1858-ban írt Önismerete, melyben szól: az egészségről, az orvosokról, az orvostudományi rendszerekről, az étkezésről, az ételrendszerről, a táplálék minőségéről és arról is, hogyan lehetne az egészségügyet a legsikeresebben előmozdítani.

Egyenlőség. — 1925. okt. 24. Erődi Jenő: *A Tudományos Akadémia és a magyar zsidóság.* A *Sürgöny* szerint 1840-ben egy névtelen pesti izraelita 700 pengő forintot hagyományozott az Akadémiának; 1860-ban a pesti zsidóság bált rendezett az Akadémia felépítésének segélyezésére és tiszta haszonként 950 forintot fordított e célra. Ugyanez időtájt úgy a pesti, mint több vidéki zsidó hitközség is gyűjtést indított az Akadémia céljaira, több-kevesebb eredménnyel. Azután felsorolja az Akadémia zsidó tagjait, akiknek sorát az 1840-ben beválasztott Bloch (Ballagi) Mór, későbbi ref. konvertita nyitja meg. Végül a cikk a háború előtti újabb nagyobb adományokat is felsorolja.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1925. évf. 7—10. sz. Lajti István: *Ötven év.* Visszapillantás a Budapesti Philologiai Társaság multjára. Ötven év alatt a Társaság kb. 720 felolvasást tartott s közel 50 vaskos kötetet töltött meg munkálataival. Akik ezt az impozáns munkát elvégezték, túlnyomórészt középiskolai tanárok voltak. — Harsányi István: *Erazmus és Komjáthy.* Komjáthy Erazmusnak a római levélhez írott paraphrasisait 1529-ben, a bécsi egyetemen való tartózkodása alkalmával fordította le magyarra s adta ki önálló kötetkében Krakkóban. — Szigetvári Iván: *Alarcos versek.* Vörösmartyt és Petőfit be kell iktatni a nibelung-vers művelői közé. Az utóbbinál nyolc tiszta és három vegyes példáját találjuk. — Rác Lajos: *Apáczai és a francia nyelv.* Ha egyenes és közvetlen adatunk nem szól is mellette, bizonyos adatokból nagy valószínűséggel következtethetünk arra, hogy Apáczai értett és tudott franciául. — Rác Lajos: *Egy legenda rége.* Az az adat, hogy II. József meglátogatta Rousseaut vagy találkozott vele, az eddig közzétett források alapján nem igazolható.

Ifjúsági Testnevelés. — 1925. évf. 18—19. sz. Mező Ferenc: *Irodalmunk nagyjai a magyar sportban.* Széchenyi István érdemei a magyar testi kultúra terén.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1925. évf. 3—4. szám. Horváth János: *Herczeg Ferenc.* E terjedelmes tanulmány abból az alkalomból készült, hogy a M. T. Akadémia Herczeg

F.-nek Az élet kapuja c. nagyobb elbeszélését a Nobel-díjjal való kitüntetésre ajánlotta. A történeti regényírás terén az előzmények után abban rejlik Herczeg F. újdonsága, hogy történeti jellegét feltűnés nélkül érvényesíti s költészetet és korszerűséget akként tud összeegyeztetni, hogy sem a romantika pathetikus, de hűtlen történet szemléletébe, sem a historiai realizmus tanulmányosságába bele nem esik. Mindamellett, mint minden valódi költői szemlélete a történetnek, az övé sem független maga és a jelenkor eszményeitől. (Az Adattárban ez értekezéshez tartozik az „Adalékok Herczeg F. életéhez és munkásságához“ c. cikk, melynek főbb pontjai: 1. Herczeg F. életrajza; 2. Művei és ismertetései; 3. Művei idegen nyelveken; 4. Tanulmányok, cikkek Herczeg F.-ről.) — Mitrovics Gyula: *Arany János esztétikája*. Ha Arany idetartozó nyilatkozatainak végigtekintünk, látjuk, hogy bár elszórtan, rendszerbe nem fogva, de az esztétikai kérdések főbbjeiről igen jól átgondolt, végsőleg egymással összefüggő, sőt egymást szervesen kiegészítő nézetei voltak. Arany tehát nemcsak nagy költő, hanem az esztétikai köztudatnak is fejlett ízlésű s tudású és így nemzeti sajátosságaink legméltóbb képviselője a nép kultuszában. — Békei Jolán: *A francia hatás Kisfaludy Sándor lírai költészetében*. Kisfaludy S. lírai költészetére Mme Deshoulières hatott legerősebben. Ő az egyetlen a Dragnignanban megismert francia írók közül, kinek verseit minden versgyűjteményében felhasználja. Jelentőség szempontjából utána Parny következik. Kisfaludyt természetfestése tanította és Rousseau hatásához a szellemi talajt előkészítette, ezenkívül a Magyar Thalia gondolatát megadta. Rousseau hatása a Himfy érzéstartalmára és szellemére lett döntő befolyású. — Császár Elemér: *A magyar hún-mondák kérdésének mai állása*. Az újabb kutatások eredményei alapján megállapítható, hogy 1. a magyarság a XIII. századtól kezdve kimutathatólag hisz a hún eredetben; 2. már a XI. században, a Szt. László-kori elveszett Gesta Ungarorumban írásban is meg volt rögzítve ez a tudat; 3. a Gesta írója ezt a hagyományt nem merithette máshonnan, mint a magyar népi forrásból; 4. ez a hagyomány a magyar népnél apáról-fiúra szálló szellemi tulajdon volt, s azt a magyarság keletről hozta, mint a hún származás vagy hún kapcsolat örökségét. Megállapítható továbbá, hogyha volt a magyarságnak

századokon át élő hún-hagyománya, akkor ez vagy hőseinek (hősdalok), vagy kerek mondák alakjában élt a nép ajkán. — Ferenczi Zoltán: *Kuruc Vay Adámné, br. Zay Anna imádságos könyve*. Zay Annának cím szerint eddig két kézirati műve volt ismeretes. Újabban került elő egy címlaptalan, nyomtatott imádságos könyve, mely „ajánló levelé”-ből következtetve, 1721-ben „Danczkán” készült. — Baros Gyula: *Petőfi és Gvadányi*. Petőfinék A hóhér kötele c. regényében a Hiripi Gáspár nevű szereplő több ízben idéz Gvadányitól. Szigetvári Iván „A száz-éves Petőfi”-ben kétségbevonja ez idézetek nagyrésznének hitelességét. A cikk kimutatja, hogy az idézetek csakugyan Gvadányiból valók. — Timár Kálmán: *Kódexünk legendái és a Catalogus Sanctorum*. A Catalogus Sanctorum — Vargha Damján megállapítása szerint — két kódexünkre hatott forrástanilag: a Debreceni és Érdy-kódexre; a többi kódexre való hatás közvetett. A szerző némi tekintetben módosítja és kiegészíti e megállapítást. — Harsányi István: *Balassa istenes énekeinek függékében közölt két ének szerzője*. A „Bűn testétől...” és a „Könyvem forrása...” kezdetű énekek szerzője valószínűleg Körösi István, aki 1592-ben subscribált a debreceni ref. kollégiumban s később az abaújmegyei Komjátiban rektoroskodott. — Harsányi István: *A „Halni mégyek...” kezdetű ének igazi szerzője*. A P. Horváth Ádám kéziratos dalgyűjteményében található „Halni mégyek...” kezdetű ének szerzője: Győri Mihály. — Gulyás József: *Csokonai Georgicon-fordítása*. A címben írt mű vizsgálatából kitűnik, hogy Csokonai nemcsak jeles költő, hanem kitűnő műfordító is volt. — Hellebrant Árpád: *Jókai két levele Toldy Ferenchez* (1857 márc. 21. és 1859 febr. 3.). Adatközlés. — Major Ervin: *Verseghy mint dal- és zeneszerző*. A Verseghynek tulajdonított harminc szerzemény közül csak kilenc bizonyult valódinak.

Katholikus Szemle. — 1925. évf. 10. sz. Turi Béla: *Az ifjú Széchenyi*. Széchenyi közéleti fellépte előtt. Nagy Pál beszéde csak mint szikra gyújtotta meg és lobbantotta lángra Széchenyi lelkét, melyben már tíz év óta forrott és alakult nemzetnevelő és politikai programja. Széchenyi teljesen megérett államférfiúi képességekkel és készséggel is jelenik meg a politikai arénán. Lelkében ott ragyogott az idealizmus, az eszmékért való hevület, de fel volt fegyverezve a tudás, a hazaszeretet, a reali-

tás iránti érzék, a céltudatosság, nemzete és a világ ismeretének minden fegyverével.

Magyar Család. — 1925. évf. 12. sz. Gárdonyi József: *Édesapámról*. G. G. írásáról és tibeti hieroglifjei. — Matlál József: *Gárdonyi édesanyja*. Látogatás az egri Gárdonyi-portán a költő édesanyjánál. Néhány apróság G. G. életére vonatkozólag.

1926. évf. 2. sz. — Móra István: *Havas István*. Írói egyénisége a Virágénekek, most megjelent verseskötetének bírálataival.

Magyar Könyvszemle. — 1925. évf. 1—4. sz. Lukinich Imre: *A magyar bibliografiálás első kísérletei*. A magyar bibliografiálás első kísérleteinek Czvittinger Dávid, Spangár András és Bod Péter idetartozó művei tekinthetők. Mindezek a művek a XVIII. században készültek, amely század második fele a magyar könyvkultúra első virágzási korának nevezhető. Sándor Istváné az érdem, hogy a már fejlett könyvkultúra igényeinek figyelembevételével a korábbi adatgyűjtő irodalom gazdag anyagát helyes bibliografiai érzékkel feldolgozta és rendszerbe foglalta. — Jakubovich Emil: *Az eredeti Bonfini-kódex második töredéke*. Valószínű, hogy a Nürnbergből és Szegedről a M. N. Múzeum kéziratárába került két töredékünk, melyeknek elseje Bonfini I., második pedig a IV. decasából való és mindkettő azonos kézzel hártavalevélre van írva, a nagy humanista történetíró személyes felügyelete alatt János scriptor által tisztázott s a Corvinába elhelyezett első másolati példányának ismét összekerült darabja lehet. — Lukesics Pál: *Salamon magyar király leányának históriája*. Jakubovich Emil utalása nyomán a torinói könyvtárból egy XIV. századbéli francianyelvű kódex-töredék került elő. Tartalmából megállapítható, hogy Salamon király leányáról szóló regényes elbeszélés. — Baros Gyula: *Jókai a szépirodalomban*. A százéves forduló alkalmából ünnepelt regényíróra vonatkozó költői művek bibliografiája. — Pukánszky Kádár Jolán: *Krecsányi Ignác hagyatéka a Nemzeti Múzeum könyvtárában*. Krecsányi Ignác hagyatékával a küzdelmes vidéki színészetnek történetére vonatkozó anyaggal gazdagodott a N. Múzeum könyvtára. — Sulica Szilárd: *A Múzeumi levéltár és legújabb gyarapodásai*. Kossuth Lajosra vonatkozó újabb adatok. — Goriupp Akin: *Adalékok az 1848/49-i hírlapok bibliographiájához*. Magyar-, német-, tót- és románnyelvű hírlapok könyvészeti leírása. —

Hajnóczy Iván: *Gálszécsi István hittani műve és Dévai Máttyás Tízparancsolata*. Könyvészeti széljegyzetek. — Havrán Dániel: *Petrik Géza*. Nekrológ a magyar bibliográfia nemrég elhunyt érdemes munkásáról. — Jakubovich Emil: *Az Ehrenfeld-kódex a M. N. Múzeum kézirtatórában*. A legrégebb írott magyar könyv megszerzésének története.

Magyar Kultúra. — 1925. évf. 11. sz. Székely László: *Ady magyarsága*. Ady Endre nem volt a miénk. Politikai álláspontja már nagyváradi újságíró korában a radikalizmus. Különösen szilaj volt a haragja a konzervatív vezető magyarság iránt. Mindamellett Ady költészetében és lelkében jelentkezik szeretet is magyar fajtájához. — 12. sz. Csóka Lajos: *Széchenyi István tragédiája*. Tragédiája akkor indult meg, amikor reformmozgalom nagyarányú kibővülésével kapcsolatban a haladás tempója is oly arányt öltött, amelyre a nemzetet még gyengének tartotta. — Váth János: *Sziklay János írói jubileumára*. Ünnepi megemlékezés. — 1926. évf. 1. sz. Jablonkay Gábor: *A Jókai-centenárium után*. A lefolyt ünnepeleken általában nagyobb volt a lelkesítés, mint a lelkesedés. Az ünnepeleknél minden világnézet és ízlés megtalálta a maga álláspontját. Jókai annyira megigézett bennünket, hogy bár mi is reális alapokon nyugvó nagy megújulást hirdetünk, mégis nem annyira a reális embert, Széchenyit ünnepeltük, hanem a mesekirály, a nagy álmodó képe előtt borultunk arera.

Magyar Művelődés. — 1925. évf. 9—10. sz. György Lajos: *Az erdélyi könyv és újság*. Az elszakítással önálló irodalmi életre berendezkedett Erdély az 1919—1924 közötti hat esztendő alatt 1066 könyvet termelt. Ebből egyharmad esik a szépirodalomra: 252 darab. Vezető műfaj benne a széppróza (52%, de tekintélyes a verskötet is: 35%. A színdarab a legkevesebb: 13%). Második helyen áll a tankönyvirodalom: 244 darab. Harmadik helyen a szaktudomány és népszerűsítő tudományirodalom szerepel: 196 darab. A 1066 könyv közül fordítás 122 darab (11%), eredeti munka 944 darab (89%). A példányszám az egyes könyvek jellege szerint elég nagy eltéréseket mutat. Átlagos példányszám 1000-nek mondható. Időszaki sajtótermék 330 jelent meg a mondott időszakban. Ezek közül 87 még az 1919 előtti időből való. A többi 243 új alapítás. — Lechner Tibor: *Széchenyi István emléke és a tanulóifjúság*. A gyermek vagy serdülő ifjú nagy távolságot érez önmaga és az ünnepelt jeles-

nek számára megközelíthetetlenül nagyarányú egyénisége között. Hogy ezt leküzdhessük, tegyük a megemlékezéseket gyakorlatibb hatásúakká. Pl. Széchenyiről mondjuk el, hogy nagy sportférfiú volt, amivel őt igen közel hozhatjuk a mai ifjúság lelkéhez.

Magyar Nyelv. — 1925. évf. 9—10. sz. Karácsonyi János: *Hol írták a Halotti Beszédet?* Megállapítható, hogy a Halotti Beszédet Somogyvárt írták az 1195—1203. évek valamelyikében. Az idegen ajkú pap kíségetésére jegyezték bele a szertartáskönyvbe, hogy a magyarul nem tudó lelkész azt felolvashassa. De megállapítható az is, hogy a Pray-kódex túlnyomó részét Székesfehérvárt írták és díszítették. Ez tehát a középkori magyar papság alkotása, s az istentiszteletnél használt szokásainak gyűjteménye. — Tolnai Vilmos: *Jókai és a magyar nyelv.* Jókai a műveiben található sokféle, tarka beszéddel elsősorban mesterien jellemez, midőn előadása önként tárgyához simul, alkalmazkodik. Munkáiban a hangulat az elbeszélésből áradó objektív tényező, a humor pedig az író szubjektív érzelmét jelenti. Amilyen gazdag szókinése, oly kifogyhatatlan szóláskészlete is. Nyelvének legnagyobb gazdagsága ott nyilvánul, ahol szemléltet, a leírásban, legyen az emberé, állaté, tárgyé vagy vidéké. Jókai különösen a rokonjelentésű szavak bőségében látja nyelvünk kiválóságát és árnyalatokban való gazdagságát.

Minerva. — 1925. évf. 6—10. sz. Császár Elemér: *Jókai.* Jókai költészetének varázsa jórészt az esztétikán túli tényezők-ből sarjad ki, s művészi erejének egyik legfényesebb bizonyossága, hogy ezeket a tényezőket egészen bele tudta kapcsolni a költői hatás elemei közé. — Zolnai Béla: *Magyar jansenisták.* Rákóczi Vallomásai, Mikes Levelei és Fessler Visszapillantásai: három tizenneveadedik századi magyarnak három különböző nyelven tükröződő önarcképe. A jansenizmustól nem választhatók el. Mikes megmarad az öntudatosság fokán, Rákóczi recipiálja és befelé éli a jansenizmust, Fessler küzdő híve lesz ennek az üldözött és üldöző szektának.

Múlt és jövő. — 1925. nov. Avigdor Haméiri-Feuerstein: „*Jakob kútja.*“ *Nyílt kérdőlevél Molnár Ferenchez és a többiekhez.* Szerző Pierre Benoit francia író cionista regényének olvasásával kapcsolatban felszólítja Molnár Ferencet, Karinthy

Frigyest s a többi magyar zsidó író, hogy látogassák meg Palesztinát és írjanak róla és a zsidó nemzeti törekvésekről. — *Megjelent Avigdor Haméiri-Feuerstein összes műveinek első két kötete.* Híradás arról, hogy a magyarországi származású héber költő összes műveit 21 kötetben fogja közreadni a jeruzsálemi „Haketáv“-bizottság. E kötetek közt öt magyar vonatkozású kötet is lesz, ú. m. Petőfi: Az apostol, Ady: Vér és arany e. műveinek fordítása s egy-egy monográfia Kiss Józsefről, Makai Emilről és Patai Józsefről. — *Az Ember tragédiája* — *jidisül.* Hír arról, hogy a newyorki zsargon-színház elfogadta előadásra Holder József Madách-fordítását. — 1925. dec. Komlós Aladár: *Beszélgetések a zsidókérdésről.* Interjú Biró Lajosnak, aki „a kevés magyar zsidó író közül való, aki — Isten és ember előtt — vállalta a zsidóproblémát“. Az interjú szerint most is foglalkoztatják regénytémák, amelyekben a zsidó sors kérdéseire akar választ adni. Ezek egyikéről, melynek Jeruzsálem pusztulása volna a címe, bővebben nyilatkozik.

Napkelet. — 1925. évf. 10. sz. Kornis Gyula: *A fiatal Széchenyi.* A filozofáló hajlandóság, mely Széchenyit haláláig kíséri, már fiatalkori Naplóiban minduntalan megszakítja konkrét, az egyes dolgokhoz fűződő élményeinek leírását. A tragikus lelki típusú ember erős filozofáló hajlamából, életbölcseégi irányából természetszerűen következik az önismeretre, a saját maga lelkének elemzésére való folytonos törekvés is. Ez viszont finom tapintatot fejleszt ki Széchenyiben a mások lelki életének éles megfigyelésére. Így az önelemzés e rendkívül érzékeny, hyperaesthesia-sben szenvedő lélekben a magát örökösen gyöttrő önvádaskodás kútfejévé válik. Hogy később Széchenyi egész tetteiről a nemzeti műveltség és jóllét érdekeinek szentelte, ennek a lelki diszpozíciónak csiráira már ifjúkori önvallomásaiban rá-rábukkanunk. Ifjúkori Naplóiból gyakran felbuzog mély esztétikai-irodalmi fogékonysága és ízlése is. A fiatal Széchenyi lelki arcképének e vázlata még sok finom árnyalattal egészíthető ki: mély vallásos érzelmével, katonai erényeivel, finoman beleélő természetérzékével, szellemének sokfelé szikrázó villámaival. Ha vannak az emberi szellem nagyságát és hatalmát bizonyító „Emberi Okmányok“, Széchenyi Naplói valóban azok. — Horváth János: *Vörösmarty.* (Zalán futása ünnepére.) Bár kimondhatatlan szépségekkel gazdag az

ő költészete, mégsem jut eszünkbe soha irodalmi mesterséget, tudatos művészkedést csodálni bennük, hanem igenis az ember lelki szépségét, a költő erkölcsi magasrendűségét látjuk általuk lírai hatalommal elősugárzani. A belső idom egység-elve többnyire hiányzik műveiből. Líraisága nem a szerkezetben, hanem a kifejezésben keres és talál idomot: alkotása egy folytonos, egyéni stílteremtés. — Makkai Sándor: *Erdélyi irodalom*. Az 1925. év az elbeszélés és a regény előtérbe lépésének ideje lett az erdélyi irodalomban s voltaképpen ezzel indult meg egy külön irodalmi élet kibontakozása Erdélyben. Kialakulásában jelentős szerep jut Pálffy-né Gulácsy Irénnek, akinek két regénye is jelent meg egymás után: a *Förgeteg* és a *Hamueső*. Nagybbszabású regénnyel gazdagította irodalmunkat Tabéry Géza is, aki a két Bólyai életét dolgozta fel *Szarvashika* cím alatt. — Kozáky István: „*Az Ember tragédiája*” s a *modern haláltánc-költészet*. 1831-ből való az első lényegileg tiszta és Európaszerte olvasott „történelmi haláltánc-részletképsorozat”: *Der Totentanz. Ein Gedicht von Ludwig Bechstein*, 48 Kupfernach Holbein (Leipzig, Fr. Aug. Leo, 1831.). E mű bizonyos vonatkozásokban rokonságot mutat Madách művével. — 1926. évf. 1. sz. Horváth János: *Vörösmarty* (Zalán futása ünnepére). Vörösmarty az egyetemes lírai részvét költője. Nyomot hagyott a Zalán futásában szerelmi érzése is, mely mind komplex jellegét, mind magyarányú hevületét tekintve, méltó társa a hazafi és emberi érzés azon erősen egyéni ihletének, mely egyébként oly jellemző a költőre. A magyarság legnagyobb költői egyikének valljuk őt. De magyarnak is azért nagy, mert embernek nagy. Nemzeti mivoltában is ez embertudat, embertisztelet, testvériség és emberméltóság leghívebb szószólója. — Balassa Sándor: *Színhagyomány Vörösmarty Mihály életének egy részéről*. 1853 tavaszától kezdve Vörösmarty szülőföldjén, Kápolnásnyéken tartózkodik. E falut az életrajzírók tévesen Pusztanyéknak jelölik, holott ilyen hivatalos neve e községnek sohasem volt. — 2. sz. Pauler Ákos: *Brassai Sámuel esztétikája*. Brassainak „A gyönyörűségről, melyet a szép művek szemlélése vagy hallása okoz” c. kis munkája az esztétikai élvezés lélektanához érdekes adalékot nyújt.

Néptanítók Lapja. — 1926. évf. 5—6. sz. Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig*. A buda-

pesti egyetemi, az Országos Széchenyi, a M. T. Akadémia és a Városi Nyilvános Könyvtár fejlődése és állománya. Néhány jobban felszerelt vidéki könyvtár.

Nyugat. — 1925. évf. 10—11. sz. Schöpflin Aladár: *Színház*. Az elmúlt szezon a színházakra nézve a terméketlen erőlködések ideje volt. A színház nem tud ma eleget mondani az embereknek. A mai színházi technika már annyira kiadta összes eszközeit, hogy a legkiválóbb színésztehetségeket leszámítva, a többinél már éppen csak technika. — 12—13. sz. Schöpflin Aladár: *A Vörösmarty-Akadémiáról*. Az újjáalakult nyugatos írók irodalmi tömörülésének céljai és védekezés a hírlapi támadások ellen. — Krudy Gyula: *A kakasos ház és vendégei*. Kép Ady Endre és író-barátai éjjeli életéből. — Schöpflin Aladár: *A posthumus Gárdonyi*. Gárdonyi elbeszélő módszeréről, stílusáról, ábrázolásáról és szerelmi történeteiről. — Hatvany Lajos: *Ady-versek*. Értelmező glosszák Ady néhány verséhez. — 15—16. szám. Nagy Lajos: *Idegen regények garmadája*. Hogyan legyen a magyar irodalom erős, magasröptű, érdekes, hogyan állja a versenyt a franciával, oroszsal, dánnal, ha a magyar írók veszni hagyják s idegen írók termékeivel árasztják el a könyvpiacot? A magyar író pusztulásában hibásak a kiadók, a közönség, de hibásak az írók maguk is. — Ranschburg Viktor: *Válasz Nagy Lajos cikkére*. — Révay Mór János: *A „garmadáról”*. Hozzászólás Nagy Lajos cikkéhez. — Tóth Árpád: *Az egyversű költő*. Megemlékezés Csengey Gusztávról. — Hatvany Lajos: *Ady-versek*. Jegyzetek Ady verseihez. — 20. sz. Mórícz Zsigmond: *Oláh Gábor*. Néhány vonás Oláh Gábor írói egyéniségéből. — Karinthy Frigyes: *Babits: „Sziget és Tenger”*. Egy-két szó Babits lírájáról. — Szerdahelyi Sándor: *Révész Béla*. Révész Béla írói jellemének néhány vonása. — 22. sz. Schöpflin Aladár: *Lévay József száz éve*. Rövid jellemzése Lévay József lírájának. — Nagy Endre: *Bevezető conference*. Kosztolányi Dezső szerzői estjéhez bevezető. — 23—24. sz. Földessy Gyula: *Ady és a zsidóság*. Válasz Dóczy Jenőnek a Magyarorság 1925 december 6-i számában ezen a címen megjelent cikkére. — 1926. évf. 1. sz. Kardos László: *Karinthy Frigyes*. Írói egyénisége. A Nyugat kritikai tanulmánypályázatán II. díjjal kitüntetett pályamű. — Kosztolányi Dezső: *Somlyó Zoltán*. Bevezető szavak szerzői délelőttjéhez. — Nagy Endre: *Reszonanciák*. Szabó Dezső

Segítség c. könyvének lesujtó bírálata. — Babits Mihály: *Karinthy Frigyesről*. Rövid jellemkép K. F. írói egyéniségéről. — 2. sz. Komlós Aladár: *Ady Endre*. Költői fejlődésének rajza. A Nyugat tanulmány pályázatán III. díjjal kitüntetett pályamű. — Heltai Jenő: *Conference*. Bevezető Karinthy Frigyes szerzői estjén. — Elek Arthur: *Az új magyar irodalom egy olasz folyóiratban*. A Lancianóban megjelenő I Nostro Quaderni c. folyóirat magyar számot adott közre. A közlemények javarészt Antonio Widmart írta. Jókai alakjának bemutatásával kezdi, majd Herczeg Ferenc pályáját rajzolja meg. Ady Endrének jut a legbővebb hely. Gellért Oszkár, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső bemutatása után Móricz Zsigmonddal igen részletesen foglalkozik. — Palmer Kálmán: *Visszaemlékezések Greguss Agostra*. Személyes élmények G. Á. egyetemi tanári életéből. — Gyergyai Albert: *Gellért Oszkár*. Írói egyéniségének jellemzése. — Osvát Kálmán: *Erdélyi elbeszélők*. Az erdélyi elbeszélő írók és műveik ismertetése. — Karinthy Frigyes: *Utólagos jegyzetek a Molnár-darabhoz és a kritikához*. Törekvés Molnár darabja igaz értékének megállapítására.

Pásztortűz. — 1925. évf. 23. sz. Gy. L.: *Dr. Szentkláray Jenő*. Életének és írói munkásságának rövid adatai. — 24. sz. Csüry Bálint: *A régi székely írás az újabb kutatás világában*. Rövid összefoglaló irodalmi szemle a székely írás kérdéséről. — Surányi Miklós: *Dekadencia?* Ezen a ponton temérdek optikai csalódás zavarja az objektív kritika és a szubjektív impresszió megállapításait. Ezért bánjunk csínján az irodalom dekadenciájának megállapításával. — Kristóf György: *A magyar export dráma*. Biró-Lengyel Cárnojának kolozvári felújítása alkalmából rámutat a cikkíró arra, hogy költői, irodalmi, művészi szempontból sajnálható, hogy a közönség még mindig nem ébredt rá, hogy a Cárno és társai mennyire értéktelen silányságok, mennyire csupán vásári mutatványok, jóllehet világszerte előadják őket. — 25–26. sz. Papp Ferenc: *Br. Kemény Zsigmond*. Halálának félszázados évfordulójára kegyeletos megemlékezésül P. F. nagyobbszabású művéből egy részlet. — Kristóf György: *Az erdélyiség irodalmi vonatkozásai*. Egy nagyobb tanulmány bevezető fejezete. — Jakabffy Elemér: *Herczeg Ferenc, a politikai jós*. H. F. a képviselőház választójogi bizottságának ülésén mondott beszédének egy részlete. — Kiss Ernő: *Reményik Sándor*. Írói arckép. — Siklóssy László:

Az erdélyi exlibris. Az erdélyi exlibrisek történeti fejlődése facsimilékkel. — Gy. L.: *Író.* Benedek Elek levele György Lajoshoz. Életrajzi és írói munkásságának adatai. — 1926. évf. 1. sz. Bisztray Gyula: *A százéves Gyulai.* Gy. P. költői és kritikai pályájának méltatása. — Papp Ferenc: *Gyulai Pál, a műbíráló.* Műbíráló munkásságának egy része irodalomtörténet. Az irodalom jelenét tárgyzó kritikájának egyik fele viszont a lírai és elbeszélő költészet újabb alkotásairól, másik fele meg a színház és dráma életéről mond ítéletet. — 2. sz. Kiss Ernő: *Blaha Lujza.* Nekrológ.

Új Idők. — 1926. évf. 3. sz. Kumlik Emil: *Ahol a Tudományos Akadémiát megalapították.* A pozsonyi trinitáriusok temploma és és kolostora rézmetszetének közlésével megjelöli az 1825-iki országgyűlés helyét. — Hegedűs Lóránd: *Herczeg Ferenc.* Megemlékezés H. F. negyvenéves írói jubileumára.

Turán. — 1925. évf. 1—4. sz. Sassi Nagy Lajos: *Az Ember Tragédiája új világitásban.* Madách Az Ember Tragédiájában az uralkodó árja faj tragédiáját írta meg, főképp az európai kultúrárja tragédiáját, de oly mesteri módon, hogy e kép egészben véve minden kultúrnépre ráillik.

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1925 nov. 13. Schmidt Attila: *A löcsei fehér asszony várkastélya.* Gömör megye nyugati határán emelkedik az a várkastély, ahol hajdan Korponay Jánosné, született garamszegi Géczy Juliánna élt. Jókai Mór löcsei fehér asszonyát 1714 szept. 25-én végezték ki a győri piacon, hazaárulásért. — 11. sz. Darnay Kálmán: *Utcai kaszinózás.* Kisfaludy Sándor, Pestetics György, Deák Ferenc és mások tréfái. — 1926. évf. 23. sz. Dánielné Lengyel Laura: *Herczeg Ferenc, a drámatró.* H. F. történeti és társadalmi drámáiról.

Magyarság. — 1925 nov. 15. Dóczy Jenő: *Bárony István magyarsága.* B. I. nemzeti szelleméről születésének hetvenedik évfordulója alkalmából. — 1925 dec. 6. Dóczy Jenő: *Ady és a zsidóság.* Adyra, a tüzes magyarra, Nagyváradon, a „peceparti Páris“-ban ragadtak rá az internacionalista szölamok s az a frazeológia, mely öntudatosan és öntudatlanul zsidó faji érdekeket szolgált. — 1926. évf., jan. 17. Szabó Aladár: *Egykorú feljegyzés Vörösmarty és Deák Ferenc apagyi látogatásáról.* Csizsár Imre apagyi ref. lelkész 1845-i feljegyzése a címben közölt látogatásról. — 1926 jan. 24. Galántai Fekete Béla: *A tekintetes úr.* Emlékek Lauka Gusztávról.

Miskolci Napló. — 26. évf., 219. sz. Tóth Kálmán: *Ahol Gárdonyi a betűvetést tanulta.* Egy sályi parasztgazda visszaemlékezései a nagy íróra. — 233. sz. Tóth Kálmán: *Vadnay Károly rétője.* Levelek a miskolci hírlapírás emlékeiből. — 269. sz. Sassy Csaba: *Mikor először köszöntöttem Lérayt.*

Visszaemlékezés az 1911-i országos Léway-ünnepélyre. — 274. sz. Tichy Kálmán: *Egy ismeretlen Léway-életrajz*. L. rövid autobiográfiája egy Pákh Alberthez intézett levélben.

Nemzeti Ujság. — 1926. jan. 1. Sziklay Ferenc: *A felvidéki magyar irodalom fejlődése az elszakítás óta*. A felvidék önálló irodalmi élete nehezen indult meg. Az írók dolgoztak ugyan, de a közönség hozzá volt szokva, hogy Budapestről kapta az irodalmat. Később kezdték megbecsülni a maguk íróit, de azért olyan egységes magyar szellemről, amilyen pl. az erdélyi, a Felvidéken szó sem lehet. A Kazinczy-Társaság kassai működése sokat lendített a fejlődésen, még többet a berlini Voggenreiter-Verlag, mely másfél év alatt 22 magyar könyvet adott ki. — Jan. 24. Bisztray Gyula: *A százéves Gyulai*. Gyulai Pál életrajzi adatainak és munkáinak ismertetése születésének századik évfordulója alkalmából.

Népszava. — 1925. dec. 25. Tiedler Zsigmond: *Ady és a Népszava*. Sokan gyöngíteni iparkodnak a költő mély kapcsolatát a munkássággal. Pedig Ady Endrének az az 58 verse, melyet hat év alatt a Népszavába írt, tanuskodik proletár-lelkесedéséről. Aki ezeket a verseket olvassa, az látja, hogy Ady Endre mennyire egy a munkássággal érzésben, gondolkodásban, világgfölgásban. Jöhetnek számosan, próbálhatják csürni-csavarni, simítani, magyarázni a dolgot, azért azt letagadni sohasem lehet, hogy ez az Ady igazi arca.

8 Órai Ujság. — 1926. jan. 17. Gyalui Farkas: *Gyulai Pátról*. Gy. P. három levelét közli annak igazolásául, hogy Gy. P. nemcsak epés tudott lenni, hanem sok szenvedés által megtisztult lelke tele volt jóssággal is.

Pesti Hirlap. — 1925. nov. 22. Tamás Ernő: *Gvadányi József ismeretlen verses levele galántai gróf Fekete Jánosnak*. Kaimér Nándor által a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott négyoldalmi kéziratos verseslevél közlése. — 1926. jan. 1. Rákosi Jenő: *Bárd Miklós*. Bárd Miklós most megjelent verseinek és egész költészetének a jó barát lelkesedésével írt dicsérete. — Jan. 31. Porzsolt Kálmán: *Herczeg Ferenc jubileuma*. Egész irodalmi pályáján a nemzeti szellem és a magyar történelem varázsa vezette. Lírai érzésekkel telített költő, aki minden munkájába beleviszi a maga egyéniségét.

Pesti Napló. — 1925. nov. 24. Kardos Pál: *Szemlelvények Léway Józsefnek Gyulai Pálhoz írt ismeretlen leveleiből*. — 1926. jan. 22. K. A.: *A százéves Gyulai Pál*. Beesülettel, hittel, hivatottsággal, magyar bátorsággal és európai felkészültséggel forgatta a kritika tiszta kardját és ragyogó paizsát.

Szózat. — 1926. évf. jan. 22. Petri Mór: *Ady és Kölcsey*. Adatok K. F. születéséről, fiatalságáról és A. E. diákkoráról, Zilahon töltött éveiről és ottani életéről. Mint Adynak volt tanára, noteszében őrzí Ady kalkulusait. — Jan. 24. B. Ö.: *Szemere Bertalan verseskönyve*. Harsányi István sárospataki kollégiumi tanár által az ottani könyvtár irattárában felfedezett kéziratok versesfüzet ismertetése.

Ujság. — 1925. júl. 23. Révai Mór János: *Jókai és a magyar ügy külföldön*. Néhány gyakorlati eszme, hogy miként lehetne Jókai regényeit felhasználni magyarságunk megismertetése érdekében külföldi propaganda és agitáció céljaira. — Szept. 4. Kóbor Tamás: *Kezler József*. Vezércikk az újság-

író K. J.-ről nyolcvanadik születésnapján. — Vulpes: *Keszler József*. Apróságek K. J. újságíró-életéből. — 1926 jan. 14. Mező Ferenc: *A döblingi halott*. Egykori feljegyzések Széchenyi haláláról. Gyászjelentésének közlése.

Világ. — 1925 júl. 5. Rab Gusztáv: *A sárospataki diákság megtagadja Móricz Zsigmondot*. Kesergő írás arról, hogy a sárospataki negyvenéves Sárospataki Ifjúsági Közlöny elítélőleg nyilatkozik Móricz Zsigmondnak, a volt pataki diáknak, írói működéséről. — Júl. 12. Krudy Gyula: *A tegnapok ködlovagjai*. Adatok Vay Sarolta grófnő kalandos életéhez. — Aug. 18—19. Feszty Árpádné: *Emlékezések Bródy Sándorra*. Személyes emlékek B. S. életéből. — Okt. 11. Krudy Gyula: *A tegnapok ködlovagjai*. Ady Endre éjszakái Pesten és vidéken. Elmondja, hogy a költő hogyan mulatta át számos éjszakáját. — Nov. 1. Lestyán Sándor: *Jókai Mór életbiztosításának eredeti dokumentumai*. Tartalmazza egy pesti orvosnak Jókai Mór egészségi állapotáról 1864 márc 24-én írt bizonyítványát. — Nov. 15. Krudy Gyula: *A tegnapok ködlovagja*. A Disznófejű Nagyúr és költője. Intim részletek Ady Endre életéről. — Nov. 22. Vér Andor: *Öreg bútorok, albumok, levelek, versek*. A Lévy-centenárium alkalmából Miskolc városa által rendezett Lévy-emlékkiállítás darabjainak ismertetése. — Dec. 25. Krudy Gyula: *A tegnapok ködlovagja*. A költő utolsó karácsonya. Visszaemlékezés a beteg Ady Endrénél tett látogatásra. Mélyen lobangoló észrevételek sorozata.

FIGYELŐ.

Blaha Lujza.

A magyar népszínmű Blaha Lujza visszavonulása és halála óta siratja letűnt dicsőségét, fényét, magyarságát, mert vele és általa teljesítette be küldetését, azt a küldetést, hogy az új Magyarországot, de főleg az új Budapestet megmagyarosítsa. Blaháné feltűnésével leszorult a budapesti színpadról a német operett s elnémult a német színház. Ő némította el az idegen szót bűvös-bájos magyar szavával, sírva-vigadó magyar nótájával. Ennek a nótának szíve volt. Lelkes érzések heve égett szétáradásában. Ez a nóta magyarra tette a fővárost és ritka kivirágzáshoz segítette a magyar nép drámáját: a dalos népszínművet. Ezért kegyelettel hajol meg emléke előtt irodalmi célokat szolgáló folyóiratunk is.

Badics Ferenc Horváth Jánosról.

Badics Ferenc a Szent István Akadémia 1926 február 12-iki ülésén — abból az alkalomból, hogy tiszteleti taggá választották — hatalmas képet rajzolt Horváth Jánosról. Bizonyára sokan vannak, akik Horváth János veszprémi kanonoknak még a nevét is alig hallották. Pedig Horváth János emlékét érdemes fölntartani, mert negyven évi működésével derék része volt a Kazinczy-korabeli irodalmi mozgalmakban.

Badics Ferenc az Országos Levéltár, a székesfehérvári püspöki és káptalani, a veszprémi és zirci apátsági levéltárakban nagyon sok érdekes életrajzi, korrajzi és irodalomtörténeti ismeretlen anyagot talált, melyek alapján kijelölte Horváth János helyét irodalomtörténetünkben. Az előadót Négyesy László osztályelnök a következő remek fogalmazású beszéddel üdvözölte:

Mélyen tisztelt Társunk! A tiszteleti tagokat az Akadémiák alapszabályai nem kötelezik arra, hogy székküket értekezéssel foglalják el. Legkevésbé kívánhattunk volna értekezést Öntől, aki műveinek hosszú sorozatával elgondolásunk szerint már előre elfoglalta székt, s azzal, hogy választásunkat elfogadta, viszonzta is tiszteletadásunkat és Akadémiánk teljes jogú tagja lett.

Őn azonban többet tesz betűszerinti köteletségénél, itt is, mint mindenütt. Jobbanmondva nem köteletségnek érzi a munkát, hanem jognak. Élni akart és él azzal a joggal, hogy nálunk is dolgozzék. És noha mai irodalomtörténetíróink társaságában az atyamester tekintélyének örvend, mégis elkészíti nekünk is a bemutatkozó munkát, a „remeket“, mint az új tudósok, akiket először iktatunk be zártkörű tudós társaságba. Engedje meg, hogy ezt a tanulmányt, mely nemcsak abban az értelemben „remek“, hogy mintegy felavató munkának készült, hanem abban az értelemben is, hogy a maga nemében a tudós alaposságnak, a lelkiismeretes kutató és az adatokból egységes képet szerkesztő történetírói munkának egyik mintaszerű terméke, — ezt a becses tanulmányt, illetőleg egész könyvet, mi külön ajándéknak tekintsük, melyhez az Ön önkéntes jóvoltából jutottunk hozzá. Nagy elégtételünkre szolgál, hogy tiszteletadásunkat Ön ilyen értékkel méri és viszonzja.

De bocsássa meg gyöngeségünket, ha a reményen felül vett jó mindjárt reményeket is ébreszt bennünk. Ön nem akarja nálunk beérni a dekoratív szereppel, munkakedvet hozott és munkaerőt! Legyen hála a Gondviselésnek, a kedv is, az erő is fogyatéktalanul megmaradt Önben, s az a remény ébred bennünk, hogy feladatainkban tettel, tanácsal támogatni fog bennünket. A mi Akadémiánknak, s külön ennek az osztálynak is megvannak a különleges teendői: feltárni a katolicizmus részét a magyar szellem multjában. Senki e feladat iránt nagyobb fogékonysággal nem bír, mint Ön, aki a mai székkfoglalója tárgyát ebből a körből választotta s a magyar katolikus egyházi szónoklatnak egy egykor nagy hírű, de újabban már-már feledésbe merült jeles alakját felelevenítette és őt újra irodalomtörténetünkbe iktatta. De mennyi tennivaló lenne még! Szinte becsületbeli köteletségünk pl. a katolikus énekköltészet kincseit összegyűjteni és kritikai kiadásban hozzáférhetővé tenni. Ha anyagi eszközeink meglennének vagy meglesznek hozzá, az Ön búvárkodó gyakorlatának, szövegkritikai lelkiismeretességének, korrajzoló képességének, amire nézve úgyszólván páratlanul áll közöttünk, és föltétlenül biztos feldolgozó módszerének mennyi eszmét és irányítást köszönhetnénk vagy köszönhetünk majd ilyen természetű munkánkban!

Ilyen szép tervek, kívánságok és ábrándok támadnak lelkünkben az Ön érkezőkor: érezzük, mennyivel gyarapodtunk, Önben. És mindez nem is ábránd többé, ha Ön is köztünk van, hanem komoly terv lehet. Az anyagi eszközökre van még szükség, a fontosabb: a szellemi erő készen van. Talán lesznek azok is, akik az anyagi áldozatot meghozzák.

Meleg köszönettel mostani székkfoglalójaért, minden tisztelettel eredményekben oly gazdag tudományos multja iránt, és kérve, remélve munkásságunk további bölcs támogatását, üdvözlöm Múltóságodat Akadémiánk tiszteleti tagjai sorában.

Műköltészet a Balaton partján.

Az ezer tündéri színben pompázó Balaton hosszú időn keresztül eszményi tárgya volt legkiválóbb költőinknek. Szóval volt, igazán volt balatoni költészetünk. Mi az hogy volt? Balatoni költészetünk van ma is. Halljuk csak:

Siófokon lenn a strandon van ribillió,
Itt lenn jaj de jó
Csöpp kicsikém.
Siófokon csupa jampec van vagy millió,
Hogy már egészen
Pál vagyok én.
Itt mindenki harcra kész
Mikor jön a hettyegés
És mikor szól a dzsessz
Már mindenki fatig lesz.
Vén bácsi a táncosom,
Szemem rajta átoson,
Szivem úgy tipeg-topog
Míg peregnék dzsessz-dobok.
Siófok, csudaszép, csudajó, csudamód mulató kincsem,
Csak férfi tehetős, mulatós, kicsikét mutatós nincsen.
Jön a szombat, jön a férfi-sereg
És a Schvartzné, máma nem kesereg
Van-e pénzed Samukám...
Mert a fő a dohány, apukám...

Ezt a versszerű hadarékot szabadon (tehát nem kényszerzubbonyban) írta *Pribék* és egy nagy revűben énekelték a *görlök*. Tehát kultúrköltő kultúr-énekeseken át kultúr-füleknek készítette műzöngeményét. Mi persze, kultúra nélküliek, de akik azért tudunk magyarul, némi borzadállyal szemléljük ezt a balatonparti kultúr-műköltészetet. Nagy revű, görl, strand, ribillió még hagyján. De mi a jampec, a hettyegés, a fatig? A meg nem hibbant józan ész nevében tiltakozunk a Balaton költészetének megfertőzése ellen. Ahonnan Tihanynak riadó leánya száll ki szent hegye közül, ott nem lehetnek nyelvgyalázó pribékek és kabaré-görlök. Feljegyeztük ezt az adatot a XX. századi magyar költészet dicsőségére.

Elhunytak.

ALVINCZY (1887-ig Baris) SANDOR ny. középisk. tanár, szül. Nagy-kikindán 1852 ápr. 16., megh. Budapesten 1925 dec. 16. — Fiatal korában több évet töltött Párisban mint francia hírlapíró, majd két vilá körűl utazás után 1886-ban visszatért hazájába s nyelvtanár lett az ország legkülönbözőbb helyein. Legutoljára Nagyváradon működött, de ideje javarészt szabadságon töltötte, mígnem 1907-ben nyugdíjazták. Ezentúl felváltva Keskeméten, Párisban és Lipcsében élt. Számos útirajza és tárcája jelent meg a Fővárosi Lapokban. 1894-ben párisi levelezője volt a Hazának s szá-

mos más budapesti és vidéki lapba is írogatott. Írt egy nyelvtanítási módszertant (Méthode Alvinczy. Lipse, 1910, 2. köt.) és több tárcakötetet párisi élményeiről. Űtirajza: *A Szaharóban*. Bp., 1890.

BLAHA LUJZA (Reindl Lujza, özv. br. Splényi Ödönné) a Nemzeti Színház örökös tagja, szül. Rimaszombatban 1850 szept. 8., megh. Budapesten 1926 jan. 18. d. e. 11 óra 10 perckor. — Apja Várai néven vándorszínész volt. A kis Lujza 1858-ban lépett föl először Győrött Köles Lujza néven. 1864-ben a budai népszínházban, 1865-ben Szabadkán játszott. Itt férjhez ment Blaha János színházi karmesterhez. 1866-ban Blaháné néven Debrecenben szerződik, 1871-ben pedig már mint özvegy Budapestre kerül a Nemzeti Színházhoz, ahol népszínműben, operetben és operában egyforma sikerrel lép föl. 1874—79. Zsoldos Sándor földbirtokos, 1881—1910. br. Splényi Ödön felesége volt. 1875-ben az akkor megnyílt Népszínház tagja lesz s nagy szerepe van a főváros megmagyarosítása terén. Erdemei elismerésül 1901-ben kinevezték a Nemzeti Színház örökös tagjává, de azután is állandóan vendégszerepelt a Népszínházban. Utolsó nagy színpadi sikere 1908-ban volt Csiky Gergely operetté átdolgozott Nagymamájának címszerepében. — Életem naplója c. memoárjai megjelentek a M. Hirlaphan (1905 jan. 1-től) és a Polgárban (1909: 254—1910: 57. sz.).

CSERZY MIHÁLY borbélymester, szül. Szegeden 1865-ben, megh. u. o. 1925 dec. 16. (?). — Tömörkény István hatása alatt kezdett írogatni a szegedi népeletről vett rajzokat a helyi lapokba. Utóbb főleg Az Ujság, a P. Hirlap és a P. Napló kedvelt tárcáírója lett. Munkái: *Kint a pusztán*. Szeged, 1899. — *Földmivesek*. U. o., 1903. — *Kialvó lángok*. Regény. U. o., é. n. — *Játszik a délibáb*. Regény. U. o., 1912. — *Régi világból*. Elbeszélések. U. o., 1918. — *Az öreg Szeged*. U. o., 1922. — *Ugarimadás*. U. o., 1922. (Szalay Józseffel.) — *Legendás idők*. Regény. U. o., 1925. — Álnéve: Homok.

HEGEDÜS ISTVÁN nyug. egyet. ny. r. tanár, a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy-Társ. r. tagja, szül. Kolozsvárt 1848 szept. 7., megh. Orosházán 1926 jan. 1. — 1887—1891. a kolozsvári, azontúl a budapesti tud. egyetemen tanította a klasszika filológiát. Főleg a hazai humanizmus történetével foglalkozott s mint műfordító is kitűnt. A magyar irodalomtörténetet érdeklő munkái: *Költemények*. Bp., 1881. — *Hermann és Dorothea*. Goethe után. U. o., 1881. — *A költő leánya*. Drámai költemény. Kolozsvár, 1881. — *Wallenstein halála*. Schiller után. Bp., 1883. — *Medea*. Grillparzer után. U. o., 1888. — *Gróf Széchenyi István mint a magyar társadalom reformátora*. Kolozsvár, 1890. — *Guarinius és Janus Pannonius*. Bp., 1896. — *Diesének Jacobus Ant. Marcellusra*. Pannonius után. U. o., 1897. — *Apácai Cséri János pedagógiai munkái*. Összegyűjt. és részben ford. U. o., 1899. — *Bacchylides költeményei*. Ford. U. o., 1903. — *Raguzai emlékszed Mátyás király felett*. U. o., 1906. — *Analecta recentiora ad historiam renaissance in Hungaria litterarum*. U. o., 1906.

HELLEBRANDT ÁRPÁD kir. tan., ny. akadémiai könyvtárőr, a Szt. István Akadémia r. tagja, szül. Pesten 1855 nov. 18., megh. Budapesten 1925 dec. 5. — 1876-ban lépett a M. Tud. Akadémia szolgálatába. Megírta a magyar könyvnyomtatás történeti vázlatát a Beöthy-féle képes irodalomtörténetbe (1896), számos bibliográfiai adalékot közölt a M. Könyvszemleében (1877-től) s egyéb folyóiratokban. De főérdeme azokban a bibliogr. repertóriumokban rej-

lik, melyek az Egyet. Phil. Közlönyben (1885—1919), az Irodalomtört. Közleményekben (1893—1924), az Ethnographiában, a Századokban (1913—), a M. Paedagogiában (1906—) és a M. Nyelvben közölt s amelyekben a legapróbb részletekig feldolgozta az illető folyóirat tárgykörébe eső irodalmat. — Munkái: *A M. T. Akadémia könyvtárában lévő őnyomtatványok jegyzéke*. Bp., 1886. — *Kiss János superintendens emlékezései*. 2. kiad. (Olcso Könyvtár. 283. sz.) U. o., 1890. — *Régi magyar könyvtár*. III. Magyar szerzőktől külföldön, 1480—1711. megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok. U. o., 1896—98. (Szabó Károllyal, 2. köt.) — *Egyleteles nyomtatványok a XVIII. századból a M. T. Akad. könyvtárában*. U. o., 1908.

KEMENES (Géfin) LAJOS hírlapíró megh. Budapesten, 1925 nov. 27-én, 35 éves korában. Eredetileg színész volt, s a Vigzínház tagja. Utóbb hírlapírásra adta magát s az Új Nemzedék c. napilap b. munkatársa volt. 1919/20-ban szerkesztette a Gondolat c. riportlapot.

KOZMA FLÓRA (Perczel Ferenéné), megh. Baracsán, 1925 dec. 31-én. Szociológiai és vallásfilozófiai cikkeket és tárcákat írt 1906 óta fővárosi és vidéki lapokba. Több ilyenmű kötet is van. 1909-ben Ipolyságon szerkesztette a M. Közművelődés c. folyóiratot.

OPZOOMER ADEL (Antal Gézané) ref. püspök neje, szül. Utrechtben 1858-ban, megh. Rotterdamban 1925 dec. 27-én. — A. S. C. Wallis néven lefordította holland nyelvre Madách: Az Ember tragédiáját s több ismeretést és fordítást közölt a m. irodalomból a De Gids s más holland folyóiratokban. Anthológiája magyar költőkből (Haarlem, 1924). Magyarul megjelent tanulmánya: *Az Ember tragédiája*. Ford. Erdélyi Károly. Bp., (1913).

PODHRADSKY EMIL műfordító, megh. Szolnokon 1925 novemberében, 71 éves korában. — Petőfi-fordításokat tartalmazó tótnyelvű munkája: *Vibor z básni Alexandra Petőfiho*. Besztercebánya, 1894.

PORCSALMY GYULA (porcsalmi) ny. ref. igazgató-tanító, szül. Érszentkirályon (Szatmár vm.) 1865 márc. 14., megh. Hajdúböszörményben 1925 dec. 3. (temetés napja). 1886 óta több száz tárcája és számos regénye jelent meg a Szabolcsi Szabadsajtóban, a Debreceni Ellenőrben, az Urambátyámban, a Verhovay-féle Függetlenségben, a szerkesztésében megjelent Hajdúböszörmény és Vidékében, valamint más nyiregházai, debreceni és bpesti napilapokban. — Munkái: *Az elpusztult család*. Regény. Hajdúböszörmény, 1892. — *Turka képek*. U. o., 1892. — *Boda Katalin*. Regény. U. o., 1893. — *A mesterlegény regénye*. Debrecen, 1907. — *Magyar tört. elbeszélések és népmondák*. Bp., 1912. (2 köt.) — *A magyar történelem hősnői*. U. o., 1912. (2 köt.)

SZÉKELY ISTVÁN dr., c. főimn. igazgató, sz. Olaszán 1863 máj. 24., megh. Budapesten 1925 dec. 18. — Mint a Juventus c. latin ifj. lap szerkesztője, több magyar költő versét áttültette latinra. — Műfordításai latnból: *Suetonius: Császárok életrajzai*. Bp., 1897. — *Corn. Nepos: Híres férfiakról*. U. o., 1901. — *I. Petronius Arbiter: Trimalchio lakomája*. Győr, é. n.

SZÉKELY SAMUEL hírlapíró, szül. Somogyuszilben 1857 júl. 3., megh. Budapesten 1926 febr. 14. — 1886—92. Párizsban tartózkodott mint francia hírlapíró és a P. Napló, a Föv. Lapok, majd a B. Hírlap levelezője. A Panamabotránnyal kapcsolatban a B. Hírlapba írt egyik cikke következtében kiutasították Franciaországból és Székely, mint a B. Hírlap munkatársa Londonba

ment, ahonnan 1894-ben visszatért Budapestre s megalapította a Politikai Heti Szemlét. 1903-ban Newyorkban volt több európai napilap levelezője. — Munkája: *Egy újságíró emlékei*. Bp., 1926.

SZÉKI ANDOR hírlapíró, megh. Budapestén 1926 jan. 26-án, 47 éves korában. Legutóbb a Magyarság b. munkatársa volt.

TORDAY ADORJÁN hírlapíró, megh. Budapestén 1925 dec. 18-án, 53 éves korában. 34 évig volt a B. Hírlap belmunkatársa, utóbb s. szerkesztője.

VAROSY GYULA ny. r. k. plébános, szül. Szegeden 1858 febr. 9., megh. u. o., 1926 jan. Az 1880-as években került a kisteleki plébánia élére. 1896—1901. a csikkarefalvai kerületet képviselte a parlamentben Ugron-párti programmal. Regényei és humoros elbeszélései: *Apák bűne*. Szeged, 1887. (2 köt.) — *Tik-tak*. U. o., 1889. — *Vörös Dániel*. Lugos, 1889. (2 köt., 2. kiad. 1891., 3. kiad. 1899.). — *Gyémánt a homokban*. Bp., 1891. (2 köt.) — *Mosolygó levelek*. Lugos, 1892. — *Derült ég*. U. o., 1892. (2. kiad. 1893.) — *Válogatott víg elbeszélések*. U. o., 1895. — *Derűs képek*. Bp., 1897. — *Mosolygó lapok*. U. o., 1898. — *Jóízű történetek*. U. o., 1898. — *Kedélyes történetek*. U. o., 1899. — *Vidám históriák*. U. o., 1900. — *Lélekvidámtató*. U. o., 1901. — *Gondűző*. U. o., 1902. — *Káplán, plébános, kanonok*. U. o., 1905. Arcképpel.

ZIVUSKA JENŐ dr., debreceni egyet. m. tanár, szül. Debrecenben 1876 aug. 10., megh. u. o., 1926 jan. 12. — Előbb erdészeti pályán működött. 1904-ben tanári oklevelet szerzett s Besztercebányán, majd Debrecenben tanított. Tudományos téren a görög filozófiával foglalkozott. Szépirodalmi tárcái a Selmeci Híradóban, a Felvidékben, a Besztercebánya és Vidékében, a Besztercebányai Hírlapban, az Ungban, a B. Hírlapban, a P. Naplóban stb. — Szépirodalmi munkái: *Az ítélet*. Szomorújáték. Selmecbánya, 1898. (Bemutatták Debrecenben. 1898.) — *A becsületbíró*. Színmű. Bp., 1901. (Előbbi mű átdolgozása, mely 1899-ben megnyerte az Akadémia Teleki-díját. Bemutatta a bp.-i Nemzeti Színház 1901. IX. 6.) — Irodalomtört. munkája: *Pyrker László élete és művei*. Besztercebánya, 1904. G. P.

Hírek.

Petőfi Sándor verseinek német fordításai. — 17 német író fordította eddig Petőfi Sándor költeményeit. Dux Adolf már 1846-ban kiadott egy kötet németre fordított Petőfi-verset. Utána többen kísérleteztek. Nehányan nem tudtak jól magyarul, szótár segítségével dolgoztak, s ezért nem egyszer olyan hiba csúszott fordításukba, mely nemcsak a költemény értelmét rontotta, hanem komikusan is hatott. Azonban a németek így is élvezték Petőfi költeményeit, elismerték világirodalmi nagyságát. Legutóbb Landgraf Lörine foglalkozott Petőfi versei német fordításaival.

Jókai az észt irodalomban. — Az észak lelkesen ünnepelték Jókai centenáriumát. A tartui egyetem aulájában volt az irodalmi ünnep az egyetem képviselőinek, az észt irodalmi egyesületek vezetőinek, a középiskolai tanárikarok kiküldöttjeinek jelenlétében. Az ünnepi beszédet Virányi Elemér, az egyetem magyar lektora mondotta.

Komjáthy Jenő emléktáblája. — Balassagyarmat emléktáblát állított Komjáthy Jenő emlékére az ottani polgári leányiskola falába. Az emlékmű Keviczky Hugó szobrászművész alkotása.

Herczeg Ferenc negyvenéves írói jubileuma. — Herczeg Ferenc most tölti be írói működésének negyvenedik évét. E jubileum előkészítésére a társadalom színe-java jött össze a Magyar Tudományos Akadémiába. Megalakították az országos bizottságot, megválasztották a végrehajtó-bizottságot. Nemcsak Budapesten, de vidéken is jubiláris ciklust rendeznek Herczeg Ferenc színdarabjaiból. Munkáiból gyűjteményes díszkiadást adnak ki, legjelesebb műveit német, francia, angol, esetleg más külföldi nyelvekre fordítják.

A Petőfi-Társaságból. — A Jókai-centenárium alkalmával a Petőfi-Társaság emlékbélyegeket és rajjegyeket adott ki. A bélyegek előállítása és forgalombahozatala körül viszályok támadtak, úgyhogy a belügyminisztérium a főváros vezetősége útján szükségesnek látta a Társaság vagyonkezelésének felülvizsgálatát. Ezeknek a dolgoknak a napilapokban történt tárgyalása a megszokott kárörvendő reklámhajhászás jegyében folyt le.

Császár Elemér kitüntetése. — A Kisfaludy-Társaság Greguss-díját Császár Elemér A magyar regény története c. műve nyerte el. Kiváló munka kiváló íróját érte ez a megtiszteltetés. A döntés általános meglepedést keltett.

Csathó Kálmán és Surányi Miklós kitüntetése. — A Magyar Tudományos Akadémia a legjobb történeti regények jutalmazására szánt Péczely-díjat Csathó Kálmán „Földiekkel játszó égi tünemény” és Surányi Miklós „Nápolyi asszony” c. műveinek ítélte oda.

Jubileumok. — Bársony Istvánt hetvenedik születésnapja alkalmából a Pátria Klubban ünnepelte az irodalmi és művészeti világ számos kiválósága. — Palágyi Lajos hatvanadik születésnapját s negyvenéves írói jubileumát a Lipótvárosi Kaszinóban ünnepelték. — Szatmári Mór és Sziklay János ötvenesztendei ujságírói működését a Magyarországi Ujságírók Egyesülete a Royal-szállóban ünnepelte. — Haraszthy Lajost huszonötéves írói jubileuma alkalmából a magyar írói társadalom a Pátria Klubban ünnepelte.

A német könyvről. — Németországban évente több könyv jelenik meg, mint Angliában, az Unióban és Franciaországban együttvéve. 1921-ben pl. 29.285 kötet hagyta el a sajtót. (Nálunk ugyanekkor 2318 kötet.) A német könyvek túlnyomó nagy része tudományos munka.

A poruográfia védőinek figyelmébe. — Párizsban legutóbb revízió alá vették azt az 1857-ben hozott törvényszéki ítéletet, mely Baudelaire „Fleurs du Mal” kötetét hat verse miatt betiltotta a közérkölcsök ellen vétő tartalmáért. Az igazságügyminisztérium döntése: az ítéletet nincs módja megváltoztatni. Az annakidején eltiltott hat vers kinyomatása továbbra is tilos.

Magyar tárgyú hollandus regény. — L. Penning, Hollandiában ma élő kiváló író egy regényt írt a magyarországi kommunizmusról. Az író 1923-ban másfél hetet töltött Magyarországon, hogy adatait kellőképpen gyűjthesse. Az egész regényen izzó magyarszeretet vonul végig.

Uj könyvek.

Verses kötetek.

- Balogh István: Hó — Fa. Bp. 1926. 112 l.
 Bányai Kornél: Örök arc. Trilogia. Bp. 1925. 88 l.
 Havas István: Virágénekek. Bp. 1925. 96 l. Lampel.
 Lévy József utolsó versei. Bp. 1925. 188 l. Kisfaludy-Társaság.
 Liszt Nándor: Csillagos ég. Bp. 72 l. Stephaneum.
 Sebestyén Gyula: Gesta Hungarorum. Bp. 1925. 892 l.
 Sziklay János: Szent László király. Bp. 1926. 140 l. Pázmány-Egyesület.
 Vályi Nagy Géza: Fáj ma élni! Bp. Év n. 96 l. Arany János Műintézet.

Elbeszélő kötetek.

- Bartók József: Piros rózsák. Bp. Év n. 280 l. Franklin.
 Benda Jenő: Hajtódadászat egy férfira. Bp. 1925. 160 l. Légrády.
 Draeche-Lázár Alfréd: Azaldár. Bp. 70 l. Singer és Wolfner.
 Falu Tamás: Kicsinyesek. Berlin. 1926. 130 l. Voggenreiter.
 Gabányi János: A magyar várak legendái. Bp. 1925. 392 l. Szent-István.
 Kallós Ede: Regélnek a műzsák. Bp. 1925. 96 l. Fővárosi Könyvkiadó.
 Karinthy Frigyes: Capillária. Harmadik kiadás. Bp. 1925. 198 l. Kultura.
 Komáromi János: Pataki diákok. Bp. 1926. 240 l. Stádium.
 Konez János: Mesék. Bp. 1925. 94 l. Községi jegyzők.
 Lőrinczy György: Az álmodó bükk. Bp. 1925. 120 l. Singer és Wolfner.
 Móra Ferenc: Georgikon. Bp. Év n. 106 l. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda.
 Móricz Pál: Magyar sirató. Tahitótfalu. Év n. 272 l. Szerző kiadása.
 Móricz Zsigmond: Kivilágos kivirradtig. Bp. 1926. 216 l. Athenaeum.
 Teveli Mihály: Az én kis hőseim. Bp. 96 l. Szent-István.
 Váth János: Imitatio Christi. Arad. 1925. 176 l.

Szindarabok.

- Heltai Jenő: Arcok és álarcok. Bp. 1925. 172 l. Athenaeum.
 Herczeg Ferenc: A híd. Bp. 1925. 112 l. Singer és Wolfner.
 Lengyel Menyhért: Mária. Bp. 1926. 80 l. Athenaeum.
 Zilahy Lajos: Zenebohócok. Bp. 1926. 96 l. Athenaeum.

Tudományos munkák.

- A Szent István Akadémiának a Magyar Tudományos Akadémia alapításának százéves évfordulóját ünneplő ülése. Bp. 1925. 48 l.
 Az erdélyi magyar irodalom bibliographiája, (1919—1924.) Összeállította: György Lajos. Kolozsvár. 1926. 72 l. Minerva.
 Bajza József: A magyar-horvát unió felbomlása. Bp. 1925. 76 l. Franklin.
 Baros Gyula: Jókai a szépirodalomban. Bp. 1925. 16 l. Stephaneum.
 Császár Elemér: A magyar-hún mondák kérdésének mai állása. Bp. 1925. 32 l. Pallas.
 Csernoch János: Székhelyi Mailáth György emlékezete. Bp. 1926. 16 l. Szent-István.
 Dános Árpád—Kovács Gábor: A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig. Bp. 1925. 400 l. Pantheon.

- Forster Gyula: Adalékok a káptalanok történetéhez. Bp. 1925. 38 l. Stephaneum.
- Báró Forster Gyula: Gróf Berchényi László, Franciaország marsallja. Bp. 1925. 220 l. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda.
- Gesztyei Nagy László: Az Alföld. Bp. 1925. 32 l.
- Hegyaljai Kiss Géza: Lorántfy Zsuzsanna I. Rákóczi Györgyné fejedelemasszony. Tahitótfalu. 1924. 180 l. Sylvester-kiadás.
- Hegyaljai Kiss Géza: Nagyasszonyok a Magyar reformációban. 2 köt. Bp. 1924., 1925. 152 l. Bethlen Gábor Rt. kiadása.
- Hegyaljai Kiss Géza: Nagyasszonyok a magyar reformációban. Bp. 1925. 82 l. Bethlen Könyvtár.
- Hegler Antal: Michelangelo. Bp. 336 l. Franklin.
- Hevesy Iván: A filmjáték esztétikája és dramaturgiája. Bp. 1925. 220 l. Athenaeum.
- Horváth János: Herczeg Ferenc. Bp. 1925. 28 l. Pallas.
- Horváth Sándor: Ismereteink egyenmősége és a hittételek. Bp. 1925. 88 l. Stephaneum.
- Karácsonyi János: Szent László király élete. Bp. 1926. 152 l. Szent-István.
- Keszthelyi Helikon. Szerkesztette: Lakatos Vince. Keszthely. 1925. 434 l. Kiefaludy-Társaság.
- Lázár Béla: Munkácsy. Bp. 1925. 192 l. Kultura.
- Mitrovics Gyula: Arany János esztétikája. Debrecen. 1925. 28 l. Csáthy.
- Nagy pedagógusok. Szerkesztette: Wessely Ödön. Bp. 1925. 320 l. Lampel.
- Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. A művelt közönség számára. Második kiadás. Bp. 1926. 364 l. Franklin.
- Stimakovits László: Bevezetés a művészettörténelembe. Bp. 1925. 144 l. A szerző kiadása.
- Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. I. köt. Bp. 1925. 292 l. Magyar Tudományos Akadémia.
- Szinnyei József: A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar nyelvtudomány. Bp. 1925. 24 l. Magyar Tudományos Akadémia.
- Vidéki írók. Szerkeszti: Váth János. Veszprém. 1925. 64 l.
- Zsigmond Ferenc: Jókai és Debrecen. Debrecen. 1925. 88 l.

Fordítások.

- Goethe: Csili Csali Csalavári csalafintaságai. Átdolgozta: Benedek Elek. Bp. 1925. 102 l. Pantheon.
- Grimm Testvérek: Hófehérke és a hét törpe és más mesék. Átdolgozta: Gaal Mózes. Bp. 1925. 384 l. Légrády.
- H. G. Wells: A világtörténet alapvonalai. Második kiadás. Ford.: Kiss Dezső. Bp. 1925. 792 l. Genius.
- H. G. Wells: Világok harca. Ford.: Mikes Lajos. Bp. 200 l. Lampel.
- Nils Fredrik Cronstadt: Gripp, egy kutya kalandjai Afrikában. Átdolgozta: Gaal Mózes. Bp. 1924. 140 l. Légrády.
- Raoul Francé: A föld élete. Ford.: Vadász Elemér. Bp. 1925. 304 l. Pantheon.
- Rousseau: Egy magános sétáló álmodozásai. Ford.: Rácz Lajos. Bp. 180 l. Franklin.
- Shakespeare: III. Richárd. Ford.: Radó Antal. Bp. 1925. 150 l. Franklin.

Egyéb könyvek.

- Horváth Jenő: A nemzetközi egyetemközi kapcsolatok. Pécs. 1925. 30 l.
 Madai Gyula: Magyar feltámadás. Bp. 1925. 160 l.
 Müller Lajos S. J.: Az isteni erények. I—II. köt. Bp. 1926. 192 l.
 Nyisztor Zoltán: Szekták Magyarországon. Bp. 1926. 90 l. Szent-István.
 Radnai Béla: A beszédírás tankönyve. Bp. 1925. 32 l. Szerző kiadása.
 Szász Károly: Emlékek. Bp. Év n. 264 l.
 Szent Terézia nővér szelleme. Bp. 1926. 308 l. Szent-István.
 Walter János: Gaudeamus. I—II. köt. Bp. 300 l. Szent-István.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1926 január 9-én tartott választmányi üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Alszeghy Zsolt titkár bejelenti a márciusban tartandó közgyűlés ügyrendjét. A választmány nevében Szász Károlyt kéri fel a Gyulai Pál emlékének szentelendő elnöki megnyitó megtartására. — Oberle József pénztáros jelentést tesz a Társaság anyagi helyzetéről. — Négyesy László elnök jelenti, hogy Balogh Jenő, a Magy. Tud. Akadémia főtíkára megleghangú levélben köszönte meg a Társaságnak az akadémiai jubileum alkalmából kifejezett üdvözlését.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1926 január 9-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László.

György Lajos Az erdélyi könyv címmel tartott felolvasást. Négyesy László elnök György Lajost a felolvasás befejezése után a következő beszéddel üdvözölte:

„Nem szokás társaságunkban, valamint más tudományos és irodalmi társaságokban sem szokás, az előadónak az elnöki székéből köszönetet mondani, vagy egyes előadásokra kiemelőleg visszatérni. Egyes előadások bármily kiemelése az elnöki pártatlanság elvének áttörése lenne s az elnök hivatott sem lehet minden előadás értékelő összemérésére. Azt hiszem azonban, a Társaság helyeslésével találkozom, ha t. Társunk előadására visszatérek s hozzá néhány reflexiót fűzök. Természetes, ezek a reflexiók nem lesznek politikai természetűek, hiszen Társaságunkból minden politika alapszabályszerűleg ki van zárva, de szándékunk sem lehet t. Társunk otthoni helyzetét nehezíteni. Amit mondani akarok, tisztán a szellemi élet és irodalmi élet körére vonatkozik.

Az ország nagyobb részeinek elszakításával az addig egységes magyar irodalmi élet is több részre szakadt. Attól lehetett tartani, hogy az addig túlságosan egy központhoz szoktatott magyarnyelvű irodalom folyama csak a törzsmederben, az anyaországban, tudja megtartani eleven erejét, az elrekesztett ágakban homokba vesz, vagy állóvíznek marad. Most azonban azt látjuk s t. Társunk alapos előadásából adatszerűen meggyőződünk arról, hogy a keleti elszakított magyarság élénk irodalmi életet folytat. Ebben az esetben igazolódott a régi mondás, hogy minden rosszban van valami jó. Szétszaki-

tásunknak, régi szellemi egységünk megosztásának, az idegen államokba kebelezett részek elszigetelésének is megvan az a viszonylagosan jó következménye is, a sok hátrány mellett, hogy az elszakított területeken az eddiginél önállóbb jellegű, a helyi viszonyoknak nyilván megfelelőbb és a helyi szükségleteket inkább kielégítő irodalom fejledezik a tehetségek közelebbi alkalmat találnak érvényesülésükre. A magyarnyelvű irodalomnak a kényszerű decentralizálás annyiban javára válik, hogy mintegy változatai támadnak. Az elszakított részek irodalma még nem kapta meg határozott jellegét és nem találta meg biztos irányát, nem alakult ki teljesen, de él, alakul, és — mint hallottuk is — minden biztató jel megvan arra, hogy ki fog alakulni, irányát meg fogja találni. Most csak az lesz szükséges — kulturális értelemben szólva —, hogy a több mederben folyó magyar irodalom ágai közt bizonyos közlekedés álljon fenn, amely biztosítsa a színvonal bizonyos kiegyenlítését, a nyelvi, stílusbeli és tartalmi elemek körforgását és egyöntetűségét, az egymásra hatást, az ösztönző és fejlesztő erők kölcsönös átáramlását. Mint a kíváncsú közlekedés örömdetes esetét fogadhattuk a mai felolvasást, mely az új erdélyi magyar irodalomról olyan becses és tanulságos közléseket hozott számunkra. Üdvözlöm a felolvasó t. Tagtársat, aki az ottani irodalmi életnek egyik legkészsültebb és legtevékenyebb munkása és kérem, ápolja tovább is az összeköttetést, szerencséltesse Társaságunkat előadásával.“

Végezetül Gál János az esztétikai formaproblémákról értekezett.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1926.

TARTALOM.

Szász Károly : Gyulai Pál	125
Gábor Géza : Zempléni Árpád	136
Lakatos Dénes : Péterfy Jenő ifjúkori levelezése	144
László Vince : A Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgéséről	152
Kisebb közlemények	157
Összefoglaló könyvszemle	160
Bírálatok	167
Folyóiratok szemléje	176
Figyelő-cikkek	187
Elhunytak	194
Hírek	196
Új könyvek	197
Társasági ügyek	200

Tagjainkhoz és előfizetőinkhez.

Folyóiratunk kéthavonként jelenik meg. Ára egy évre 100.000 korona. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 200.000 korona. Külföldi megrendelés egy évre 200.000 korona.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Mária-tér 3.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).

A folyóirat beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Egyes füzetek külön is kaphatók a Studium-könyvkereskedésben (Budapest, IV., Múzeum-körút 21.).

TANULMÁNYOK.

Gyulai Pál emléke.

— Születésének százados évfordulóján. —

SZÁSZ KÁROLY

elnöki megnyitója a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1926 március 13-án tartott közgyűlésén.

Az után a méreteiben és ragyogásában páratlan csillag-rajzás után — amely a magyar égboltozatot a XIX. század első negyedében a Deák és Kossuth, Arany és Petőfi, Kemény és Jókai, Szigligeti és Madách megjelenésével gazdagította — a jeles férfiak bölesejében szintén nem szegény második negyedszázadot 1826 elején *Gyulai Pál* születése nyitja meg. Ennek az irodalmunkban oly fontossá vált eseménynek most értük el évszázados fordulóját, nem természetes-e tehát, hogy mikor a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezévi közgyűlésére egybe-sereglettünk: első szavunkkal Gyulai halhatatlan szellemét idézzük s emlékét dicsőítjük?

Kazinczy után senki sem volt annyira igazán és olyan kizárólagosan irodalmi ember, mint Gyulai. Bizonyára voltak nálánál nagyobb tehetségű és termékenyebb íróink, de nem volt egy sem, aki az egész világot annyira az irodalom szemszögéből nézte volna, lelke minden gondolatát s napja minden percét egy teljesen az irodalom ügyének és az irodalmi élet kérdéseinek szentelte volna, mint ő. „Nekünk az irodalom és művészet több, mint más, szerencsésebb nemzetnek, nemcsak a műveltség és szellemi élvezet kérdése, hanem a nemzetiségé, a nemzeti lété is egyszersmind“ — ezt mondotta Gyulai egy helyen és ezt érezte mindig, s ez a felfogás sugárzott minden megnyilatkozásából.

Gyulai hatása formailag voltaképen kettős irányban nyilvánult. Egyik: amit irodalmi műveiben megörökítve átszár-maztatott a késő századokra is, a másik: amely az ő földi

személyéhez volt kötve, s amely eleven erőként élt benne és vele, de halála után — sajnos — nem maradhatott meg egyebüttl, mint kortársai emlékezetében s ezzel lassanként elhalványodik és el is fog tűnni. A nagy írókkal való személyes érintkezés — ugyan nem mindig, de sok esetben — jelentékenyen erősíti egyéniségük helyes ismeretét és ennek következtében igazi hatását. Különösen fokozta Gyulainál, akit valójában csak az érthetett és értékelhetett, aki jól ismerte őt, aki tudta, hogy Gyulai gyakori haragja sohasem fakad bosszúból, irigységből vagy más nemtelen indulatból s mérgesen pattogó szavainak jégesője nem annyira a személynek szól, akinek fején kopog, hanem annak az elvnek, — vagy talán elvtelenségnek, — mit az illető képviselt és hangoztatott.

Tudjuk, hogy a Gyulai-család már a XVI. század végén nemességet kapott. Címerükben fehér rózsza és fehér lilium díszlik, a szív őszinteségének és a lélek becsületességének jelvényei. A címerszerző ős bizonyára a maga nyíltságával és komolyságával szolgált rá e kitüntetésre, s így századokon át öröklődő családi vonásoknak mondhatók azok, amelyek Gyulai Pált is elsősorban jellemezték. Nemesak mint ember tűnt ki e tulajdonságokkal, mint költő is, úgy a líra, mint az elbeszélés terén, s mint kritikus is, ezekkel ékes. Mint ember, élete egyetlen viszonylatában sem vetkezte le írói jellegét, s mint író, sohasem tagadta meg emberi eredeti természetét. Nyíltság — párosulva valami meg nem alkuvó szeretetével az igazságnak — és komolyság, nyomában a legerősebb felelősségérzetel: ezek voltak a főtényezők, amelyekből Gyulai értékes egyénisége formálódott. Barátai közül a legnagyobbak: Arany János, a költő, — Deák Ferenc, az államférfi, — Görgey Artúr, a hadvezér — mintha vele együtt valamennyit egy bordában szőtték volna, értelmi kiválóságuk mellett az erkölcsi nagyságnak voltak halhatatlan képviselői, csupa okos, józan, tisztos, lelkiismeretes férfiú, minden hiúság, képmutatás és szertelenkedés nélkül.

Gyulai egyik fő-főjellemvonása: a nyíltság, harcos természetének megfelelően olyan páratlan bátorsággá éleződött ki, hogy irodalmunkban ahhoz foghatót talán még sohasem tapasztalhattunk, korunk egész közéletében is talán csak Tisza István szokimondó bátorságával hasonlíthatjuk össze. Amit Tisza István a politika terén annyit hangoztatott, keményen korholva

a magyarnak a népszerű jelszavakkal szemben való gyávaságát, azt vallotta és cselekedte Gyulai irodalmi téren. Örök kár, hogy Gyulai már a patriárkáknak cselekvésre kevésbé képes, közömbös korát járta, mikor századunk elején felütötte fejét az az erkölcsiekben léha, ízlésben nem válogatós, nyelvében nyálkás és sokszor az érthetetlenségig szenvelő, gyakran egyenesen nemzetellenes, de legalább is nemzetietlen költői irány, melynek összefüggése a háború után ránk szakadt, nemzeti katasztrófával immár kétségtelen, s mely egy csomó jóhiszemű rövidlátó, s egy sereg tudatos méregkeverő segítségével megint mind erősebben és erősebben kezd mozgolódni, mótelyezve ifjúságunk lelkét, s megtévesztve a közönséget. Oh, ha ez a veszedelmes mozgalom még harcos kedvének és erejének teljében érte volna Gyulait: szembeszállása az emberi közösség és a világhaladás hangzatos jelszavaiba burkolt méregterjesztőivel bizonyára áldásos eredménnyel járt volna. S mennyire kellene ma is a Gyulai ítéletének éles boncolókése, hogy apróra szétszedje azoknak a tehetségben itt-ott nem jelentéktelen — bár egy esetben sem óriási —, erkölcsi érzékben és nemzeti érzésben pedig eléggé fogyatékos és kifogásolható poétáknak költészetét, akiknek nevét írják lobogójukra — kisebb-nagyobb betűkkel — azok az úgynevezett modern szellemek, akik a haladást költészetünk legdrágább hagyományainak lerombolásában s e hagyományok követőinek időtlen lekicsinylésében látják. Oh, mennyire kellene ma a Gyulai igazságának súlyos buzogánya, hogy megdöngetné kicsit a palánkot ezek körül a „progresszivek“ körül, akik a maguk ultramodern dekadenciájának lidérbetűivel nem átallják mind mélyebbre csalogatni boldogtalan nemzetünket a lelki lezüllottség ingoványába.

De mikor arról beszélünk, hogy mennyire üldözte Gyulai az idegen szellemen élősködő, s a magunk „fényes nemzeti bélyegét letépő“ magyarokat, nem győzzük említeni és hangsúlyozni, hogy viszont más oldalról mennyire távol állott az úgynevezett vadmagyarságtól — a maga józan, természetes és egyenes felfogásával és modorával mindig kifogásolva a szájhősök nagyhangú hazafiaskodását, a merész tudatlanságot, a színpadias páthoszt, s az igazság komoly és őszinte szeretetének hiányát. A politikai pártéletben voltaképen sohasem vett részt, de — s ez is ősi magyar vonás volt benne — a nemzeti politika

sorsdöntő kérdései iránt állandóan élénken érdeklődött, nem léha pártoskodásban, hanem a nemzeti közérdek áldozatos szolgálatában látva a politika igazi feladatát. De mint izig-vérig irodalmi ember, az országos politikában sem tévesztette soha szem elől a kulturális szempontokat, ismervén mibenlétét és értékelvén jelentőségét annak a kölesönhatásnak, amelyben politika s irodalom áll egymáshoz, s tudván, hogy mit jelent a népek életében, a nemzetek fejlődésében az irodalmi műveltség. „Az emberiség éppen úgy nem lehet el költészet nélkül, mint egyes nemzet — mondotta egy alkalommal —, mert legnemesebb gyönyöreiről, legédesebb vigaszáról mondana le, s eszményi világát tagadná meg.“

Bizonyos, hogy Gyulai egyéniségének legnagyobb ereje jelleme tulajdonságaiban rejtett, s kétségtelen, hogy e tulajdonságok alapján fejlődött az ő írói lényének uralkodó vonása: a kritikai érzék. És tisztánlátáson és erős meggyőződésen alapuló kritikai hajlamát nemcsak mások művein elégítette ki. Ő kritikus volt saját magával szemben is, s ez, ha talán egyben-másban lankasztotta is versei vagy beszélei hatásának közvetlenségét, viszont igen nagy előnyére is vált költészetének, melynek mezejéről a frázisnak rikító színű virága, mérget rejtő eszmatokja, a bombasztnak bolondgombája, az ízléstelenségnek útszéli gyomja teljességgel hiányzik. A költészetet a természet és az emberi szív eleven és szabatos rajzának mondotta, s ezt követelvén másoktól, ezt adta a maga műveiben is. Igaz nélkül nincs valódi szép — ezt az elvet hirdette és követte — s ha a nagy felindulások heve és a képzelet álmainak ragyogó fénye hiányzik is költeményeiből, őszinte hangon szóló tiszta érzése mindig megtalálja az utat lelkünkhöz.

Sokan csak kritikusként ismerik, csakis annak tartják Gyulait, de ez tévedés. Ha Gyulai soha egyetlen sor kritikát vagy irodalmi tanulmányt sem írt volna, néhány novellája: elsősorban a *Régi udvarház utolsó gazdája*, mely irodalmunk legkiválóbb jellemképeinek és korrajzainak egyike és egy csomó verse: a *Hadnagy uram* és a *Pókainé*, az *Éji látogatás* és a *Szeretnélek még egyszer látni*, bizonyára fenntartanák nevét. Sőt megkockáztathatjuk azt a kijelentést is, hogy egy-két költeménye még nevét is túl fogja élni, mert a *Hadnagy uram*-ot, mely három rövid strófában szabadságharcunk hatalmas hőskölteményét sűríti össze és az *Éji látogatás*-t, mely

klasszikus kifejezése az emberiséggel együtt született és csak vele elhunúló szülői érzésnek: az iskolai olvasókönyvek névtelen darabjai között, a népköltés termékeivel együtt szavalni fogják s lelkesedni és megilletődni fognak rajtuk akkor is, mikor Gyulait magát már talán nem is emlegetik.

De nekünk itt ma Gyulairól a magunk szakmájának, az irodalomtörténetírónak különleges szempontjából kell volta-képen szólanunk. Nem mint költőt kell őt tekintenünk és méltatnunk, hanem azt kell vizsgálnunk, hogy mint irodalomtörténész micsoda munkásságot fejtett ki, s micsoda jelentőségre tett szert?

Ezt a tevékenységét vizsgálva, természetesen nemcsak a szorosabb értelemben vett irodalomtörténészt kell benne szemügyre vennünk, hanem a kritikust is. Ő kritikáival is az irodalomtörténetet szolgálta, mint ahogy kritika és irodalomtörténetírás a legrokonabb tudományok. Az irodalomtörténet voltaképpen a mult kritikája — és vajjon a kritika nem a jelen irodalomtörténete-e? A kritika — hogy egy kissé triviális, de talán eléggé találó és szemléltető hasonlattal éljek: a forrásban levő must — az irodalomtörténet a seprőjétől megtisztult, meg-higgadt, meg-nemesedett bor.

Kétségtelen, hogy Gyulai elsősorban kritikai tehetség. Hogy ez a talentuma mily korán fejlődött, arra van egy érdekes adat Szász Károlynak — a későbbi püspöknek — fiatalkori, nagyrészt kiadatlan naplójában. 1849 tavaszán, mikor a napló-író — még a harc térre vonulása előtt, Debrecenben, az oda-menekült kormány közoktatásügyi minisztériumában együtt foglalmazóskodott Tisza Kálmánnal — Gyulai, átutazóban, meglátogatta őt. Ez alkalommal Szász Károly felolvasta egy akkor-tájban készült költői beszélyét Gyulai előtt, s ez erősen megkritizálta már akkor is régi — mert a tanulókorából való — barátja művét. „Csodálatos — jegyezte föl naplójában Szász Károly Gyulairól —, hogy mily élesen, helyesen, igazán tud ítélni szépirodalmi dolgokban. Más emberben nem tapasztaltam soha ily helyes ítéletet...” Pedig akkor Gyulai még csak huszonhárom esztendős ifjú volt, de már úgy látszik birtokában annak a három fontos tényezőnek, melyeknek összhangja teszi és jellemzi az igazi kritikust: az esztétikai érzéknek, a boncoló értelemnek és a szókimondás erkölcsi bátorságának.

E tulajdonok tették a magát folyton művelő Gyulait csak

hamar nagy — és tegyük hozzá: félelmes kritikussá. Mert féltek, nem is annyira tőle, mint inkább az ő leplezetlen igazságától, amely mindig erős meggyőződésből fakadt és mindig elvi alapon állt. Maga Gyulai sem tagadta, hogy bizonyos felindulás nélkül nem tudott kritikát írni, — nem titkolta, hogy rokon- vagy ellenszenvet érez, s a párthoz tartozást sem restellte bevallani. De a személyeskedéstől — e szónak rút, bár sajnos: közönséges és mindennapi értelmében — mindig tartózkodott, véleménnyel mindig véleményt állított szembe, s nem tartotta megengedhetőnek, hogy a kritikus — ha pártember is — pártoskodásba tévedjen, s többet merítsen a szimpátia vagy antipátia forrásaiból, mint elveiből és tanulmányaiból. A szókimondásnak és az igazság hirdetésének viszonyát olyan szigorú lelkiismeretességgel értelmezte, hogy nemcsak igazságtalanságot nem mondott soha, jobb meggyőződése ellenére, hanem az igazság elhallgatását is erkölcstelenségnek tartotta volna.

Felfogásának, világnézetének folytonos hangoztatása, éreztetése természetesen népszerűsége rovására ment, de mit bánta azt ő, aki szinte szeretni, majdnem keresni látszott a népszerűtlenséget. El lehet mondani, hogy az ő elmúlásával megszűnt az igazi kritika, mert még azok közt az újabb kritikusok között is, akik az ő nyomát szeretnék és akarnák követni: egyetlenegy sem bír a Gyulai bátorságával, kimondani miudent, ami szívéen fekszik.

„Szólj, tégy, törekedj, hass,
Világra ne hallgass,
Ha dicsér, ha gyaláz.
Mit tartasz igaznak,
Szolgálj híven annak,
S csak erre vigyázz —“

írta *„Egy ifjú emlékkönyvébe“*, de szólt benne minden idők valamennyi kritikusának is. Sajnos, hogy akik ezeket az elveket elméletben helyeseknek tartják is — a gyakorlatban nem tudják egészen a Gyulai példája szerint követni.

Gyulai erős elvi álláspontjait ellenfelei és ellenségei — mert persze ezek is voltak szép számmal — szerették az esztétikai dogmatizmus szélsőségei közé sorozni. Pedig Gyulai ettől éppoly távol állott, mint az esztétikai nihilizmustól. A művészet és morál sokat vitatott viszonyában is milyen bölesen ítelt, mikor elismerte, hogy a költészetnek nem az a célja, hogy erkölcsi prédikáció legyen, de nyomban hangsúlyozta, hogy még ke-

vésbbé szabad az erkölestelenség prédikálásának lennie. Páratlan józansága megóvta Gyulait minden túlzástól és az arany középutra vezette. Ezen az úton aztán — mely az igazság mérőföldjelzői közt visz — bátran, egyenesen haladt, s így jutott a magyar kritika történetében a legelső helyre, azóta meg sem közelített tekintélyre téve szert. Tekintélyét — bizton mondhatjuk — kivétel nélkül mindenki elismerte, legalább titkon, szíve mélyén, mert akik tagadták és küzdöttek ellene: jobb meggyőződésük ellenére tették, haragból, bosszúból, gyűlölködésből.

A kritikus Gyulainak mint irodalomtörténetírónak is nagy érdemei vannak. Éppen most telik be ötven éve, hogy Gyulai elfoglalta a Toldy Ferenc halálával az egyetemen megüresedett irodalomtörténeti tanszéket. Gyulai a katedrán is érdekes egyéniségnek bizonyult. Lényéből folyt, hogy ott is került a szavakkal való hatáskeresést, megvetette a frázisokat, amikről nagyon jól mondotta Riedl Frigyes, hogy azok Magyarországon többet pusztítottak, mint Mohács. De Gyulai egyébként nem volt elsőrendű szónoki tehetségnek mondható. Néha éppenséggel nehezen, akadozva beszélt, de előadása mindig rendkívül tartalmas és igen érdekes volt. Tudásának reflektorával fényesen megvilágította irodalmunk nevezetes alakjait, s elosztatott sok tévedést, sok félreértést és félremagyarázást. Az irodalmi szakos tanárjelöltek mindenesetre nagyon sokat tanulhattak tőle, sok igazság, sok helyes ítélet vésődhetett lelkükbe ezeken az előadásokon, egy kiváló szellem ellenállhatatlan büvőkörében. Ez az elnöki szék, amit most elfoglalok, természetesen nem a személyes érzések, nem az egyéni visszaemlékezések megnyilatkozásának helye. De talán nem veszi rossz néven hallgatóságom, ha a magam tapasztalatának közvetlenségével teszek bizonyosságot arról a hatásról, amit Gyulai a katedrán ért el. Nem voltam az ő fakultásának hallgatója, de külön engedelmével, mint vendég, eljártam drámai-irodalmi előadásaira, s mondhatom és ma is hálás kegyelettel őrzött jegyzeteim is tanúsítják, hogy hogyan meg tudta fogni lelkünket Gyulai rapszodikus, de lebilincselő és minden formai fogyatkozása mellett is élvezetes előadása.

De nemcsak a tanári szék volt Gyulai irodalomtörténész-i tevékenységének színtere és eszköze. Irodalomtörténetírásunk legnevezetesebb termékei közül nem egy ékeskedik a Gyulai szerzői nevével. Gondoljunk csak a legszebb irodalmi életrajzra,

a Vörösmartyéra, mely párját ritkító tökéletességgel állítja elénk a *Zalán* és a *Szózat* költőjének tiszteltreméltó alakját és grandiózus pályáját, s világítja és érteti meg a kort, melyben ez a nagy szellem dolgozott, amely kornak viszonyai reá és költészetére hatottak, s amely kor viszont olyan jelentékeny hatásokat vett tőle. Vörösmarty — Arany és Kemény mellett — egyik kedves költője volt Gyulainak. De míg manapság szinte divattá vált e nagy poéta legkülönb versének a lázas hangulatú, szaggatott menetű, nem egy helyen éppenséggel homályos értelmű *Vén cigány*-t tartani — mely a már testben-lélekben megtört beteg költő utolsó alkotásainak egyike —, addig Gyulai, aki általában az egyszerűséget szerette, s a kedély bensőségét mindennek fölébe helyezte: a *Szegény asszony könyvé*-t majdnem többre becsülte mindannál, amit Vörösmarty. csak valaha is írt.

Nagyobblélekzetű irodalomtörténeti munkája *Vörösmarty életrajzá*-n, valamint a *Katona József és Bánk-bánja* című korszakos monográfián kívül — melyben a legnagyobb magyar kritikus a legnagyobb magyar drámaírónak oly örökéletű emléket emelt — nem sok van Gyulainak, aki általában nem igen szeretett hosszabb munkát írni. Hiszen verses művei közt is egyetlen nagyobb elbeszélő költeménye, a *Romhányi* — irodalmunk nagy kárára — bevégzetlen maradt. A hosszabb művektől való tartózkodásából azonban nagy tévedés lenne Gyulai lustaságára, állhatatlanságára, könnyűvérűségére következtetni. Éppen ellenkezőleg. Szinte túlságba menő lelkiismeretességéből folyt, hogy ritkán mert olyan nagyobb terjedelmű munkába fogni, ami neki sokkalta több idejét foglalta volna le és sokkal nagyobb erejét vette volna igénybe, mint amyi más, könnyebben és kevesebb aggályoskodással dolgozó társának. Sokat volt vele alkalmam érintkezni, s tudom, hogy egy-egy, aránylag nem is hosszú Kisfaludy-Társasági elnöki megnyitón — minden más munkát félretéve és a világtól egészen elzárkózva — több héten keresztül a legnagyobb gonddal dolgozott. Így lettek aztán ezek a megnyitók a maguk nemében igazi műremekek.

De Gyulainak kisebb terjedelmű irodalomtörténeti nevezetes dolgozata sok van. Ide foghatjuk a *Petőfi Sándor és lírai költészetünk* címűt, melynek során még az ötvenes évek első felében elsőnek állította be igazi helyére az irodalomtörténetben a nagy költőt. Különös nyomatékkal akarok azonban rámutatni

az emlékbeszédekre, Gyulai irodalomtörténeti tevékenységének ezekre a talán legszebb termékeire. Ő mondta volt, hogy Kemény Zsigmond az egyénekben rajzolta a kor eszméit és szenvedéseit. Így adja Gyulai — ha nem is teljes egészében — újabb irodalmunk történetét, egyes pályák mesteri rajzában. A Kazinczy, Kölesey, Vörösmarty, Széchenyi, Eötvös, Toldy, Kriza, Szigligeti, Kemény, Csengery és mások fölött tartott emlékbeszédek a legnagyobb irodalomtörténeti fejezetek, nemcsak egyes irodalmi hősoket s munkásságukat, hanem egy-egy korszak hangulatát s törekvéseit és eredményeit ismertetve. Lehetetlennek érzem, hogy közülök egyet külön ki ne emeljek e vázlatos és töredékes megemlékezés során. Az Arany Jánosról szóló az, melyet egész emlékbeszéd-irodalmunkban a legszebbnek, a leghatalmasabbnak tartok, mellyel Gyulai nemcsak két jeles emlékbeszéd-író elődjét — Köleseyt és Eötvöst — múltá felül, hanem önmagát is. Ebben az emlékbeszédben vannak részek, melyek a magyar értekező próza legmagasabb csúcsát jelentik, azt, ahová Gyulai előtt még senki sem tudott fölélni, s ahová emelkedni ő utána sem tudott magyar író.

Ne mondja senki ezeket a kijelentéseimet a köztem és Gyulai közt egykor fennállott meleg viszonyból kifolyó hízelkedésnek. Igaza volt Köleseynek, mikor a Kazinczy fölött tartott emlékbeszédben gyűlöletesnek mondott minden hízelgést, kivált a koporsón túl: „ahol a történet komoly Múzsájának országa kezdődik“. Gyulai ma már igazán történeti alakká magaszkodott, s ha valaha valakivel szemben helytelen volt — úgy ő vele szemben egyenesen megengedhetetlen volna a kritika nélküli dícsérgetés, éppen baráti részről, ahonnét ő róla, ő hozzá méltóan, csak a tárgyilagos igazság szavainak szabad hangoznia. De bizonyára nem leszek hűtelen sem az ő elveihez és emlékéhez, sem az általa mindig oly rendületlenül védelmezett igazsághoz, ha Gyulaiban ma itt azt az embert ünneplem, akinek helye a magyar Parnassuson a legkiválóbb szellemek között van. Irodalmunk legnagyobb lírikusa, legnagyobb epikusa és legnagyobb drámaköltője — Petőfi, Arany és Katona — mellett a legnagyobb magyar kritikus volt ő, kinek hiányát ma még nagy társaiénál is élelnebben érezzük. Mert költészetünk említett fejedelmeinek hátrahagyott művei elevenen ható erőként élnek ma is irodalmunkban, s nemzedékek élhetnének még belőlük, századokon át, ha méltó utódaik nem támadnának is.

De a jelenkor kritikája nélkül annál kevésbé lehetünk el, minél inkább hiányzanak az igazi nagyok, s minél inkább van szükség az új irodalom fattyúhajtásainak nyesegetésére, a gyorsan terjedő dudva irtására, az elhatalmasodó bozótban való irány-mutatásra.

Mikor 1859-ben, Kazinczy születésének százados évfordulóján, Gyulai a maga forrón szeretett kedves szűkebb hazájában, Erdélyben és éppen szülővárosában, Kolozsvárt rendezett ünnepélyen emlékbeszédet tartott a nagy nyelvújító és irodalmi reformátor fölött, többek közt e szavakkal fordult az ünnepeltnek megdicsőült szelleméhez: „...Ha valaha csak gondolatban is fajulni kezdenénk, ha csak egy pereig is ingadoznánk, ha csak lankadni is mernénk — jelenj meg közöttünk éjjelenként, mint az ősa veszélyben forgó unokáinak, ints, vádolj, kérj, követelj, buzdíts és vezess...”

Ki tagadhatná, hogy néhány év óta a lankadásnak, az ingadozásnak, az elfajulásnak tünetei már mutatkozni kezdenek szerenésetlen nemzetünkön. Hitvány gyávaság, nyomorult kishitűség lenne azonban máris arra gondolni és azt hirdetni, hogy a magyarsággal leszámolt a Gondviselés és a pusztulás útján nincs módunkban megállani és megfordulni. De viszont léha könnyelműség, veszedelmes nemtörődömség lenne abban az ábrándban ringatni magunkat, hogy nincs semmi baj, nem kell megijednünk a posványoktól és örvényektől. Az erkölcsi érzésnek irtózatossá megrendülése és sarkaiból való kifordulása, s a nemzetköziséggel kacérkodó elnemzetietlenedés sorvasztó kór-sága nyomán olyan lángbetűkből álló belsazári írás jelenik meg előttünk, hogy igazán össze kell szedni ebben a boldogtalan országban minden jóra való akaratot és törekvést, hogy sikeresen meg tudjuk vívni a ráncszakadt küzdelmet, az erkölestelenségnek, a léhaságnak, a hazafiatlanságnak felszabadult alvilági erőivel. Ennek a küzdelemnek jelentékeny részben éppen irodalmi téren kell lefolynia, nemcsak szorosan vett irodalmi, hanem egyetemes nemzeti érdekből is. Mert amint egész nemzetedékeket tönkre lehet tenni a silány irodalom eszközeivel, éppúgy megvan a jó irodalomnak is a maga átalakító, jobbító, nemesbítő, fenntartó ereje.

Ebben a küzdelemben elengedhetetlen szükségünk van a vezérkarban a Gyulai komoly és lelkes szellemére, szükségünk van az ő feddhetetlen és meg nem alkuvó egyéniségének emlé-

kére, hogy nemes büszkeséggel utalhassunk multunk dicsőségére, ernyedetlenül végezhessek a jelennek szorgos, nehéz munkáját, s biztosíthassuk irodalmunknak és vele nemzetünknek boldog jövődjét.

A Gyulai Pál emlékének dicsőítésével, az ő példájának követésére való buzdítással, az ő szellemének idézésével, s ezek nyomán igazi nemzeti irodalmunk további virágzásába vetett bizakodó remény hangoztatásával nyitom meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezévi rendes közgyűlését.

Zempléni Árpád.

Irtá: GÁBOR GÉZA.

Élete. — Zempléni Árpád, családi néven Imrey Árpád 1865 június hó 11-én született a Megyaszó községhez tartozó Újvilágpusztán, Zemplén vármegyében. Középiskoláit a sárospataki és debreceni kollégiumban végezte. 1886—1887-ben Debrecenben tartózkodott és a helybeli lapoknak volt a munkatársa, egyben a református egyház díjnoka. Állását otthagyta és Budapestre ment, ahol a Pesti Napló és Budapesti Hírlap szerkesztőségében dolgozott. 1893-ban a Földhitelintézet díjnoka. 1896-ban beiratkozott az egyetemre „tanárjelöltnek“, de tanulmányait rövidesen abbahagyta. 1896 októberében a Földhitelintézet levéltárosaának nevezték ki. 1901-ben feleségül vette Riszdorfer Révész Anikót. 1902-ben a Petőfi-Társaság rendes tagjául választotta. 1911-ben a Kisfaludy-Társaság rendes tagjául választotta. 1919 derekán nyugalomba vonult. 1919 október hó 12-én meghalt Budapesten.

Munkái. — *Költemények* (1891. első, 1892. má-odik, 1893. harmadik kiadás). — *Új Versek.* 1893—1897. — *Zempléni Árpád. Válogatott Versei.* *Költemények.* *Új Versek.* 1884—1892—1897—1898. — *Kisemberek.* Elbeszélések (1899). — *Didó.* Verses lírai regény (két kiadás, 1901). — *Wesselényi Emlékezete.* Pályanyertes óda, melyet br. Wesselényi szobrának leleplezésére írt és Zilahon elszavalt 1902 szept. 18 án. — *Washington.* Óda. 1906 szept. 16 án szavalt Budapesten, a leleplező-ünnepélyen. A Budapesti Washington Szobor-Egyesület pályázatán az első díjjal tüntették ki. — *Bosszú.* Osztályk hősi ének. A Kisfaludy-Társaság 1907. évi Bulyovszky-díjával jutalmazta (1908-ban kétszer, 1911-ben harmadszor kiadva). — *A Kalapács.* A Magyar Tudományos Akadémia gróf Nádasdy-díjával jutalmazott elbeszélő költemény (1909). — *Istar és Gilgamesz.* Babiloni rege (1910). — *Turáni Dalok* (1900—1910). Mondai és történelmi hős énekek (két kiadás, 1910). — *Miranda.* Fogazzaró Antal verses lírai regénye. Műfordítás olaszból (1911). — *Zempléni Árpád: Mikszáth Kálmán Emlékezete* (1911). — *A Halál Őlegény.* Elbeszélő költemény. A Kisfaludy-Társaság 1911. évi dec. 6-i ülésén tartott székfoglaló felolvasása (1912). — *A Hermelin.* A Kisfaludy-Társaság 1913. évi Bulyovszky-díjával jutalmazott kisebb elbeszélő költemény (két kiadás, 1914-ben). — *Vasfő és Ime.* Vogul rege. A Magyar Tudományos Akadémia gróf Nádasdy-féle elbeszélő költemény-pályázatán 100 arannyal jutalmazott pályamű. — Cikkek, elbeszélések, novellák, versek a Debrecen, Debrecen-Nagyvárad Értesítő, Debreceni Híradó, Pesti Hírlap, Képes Családi Lapok, Vasárnapi Újság, Regényvilág, Élet, Tokaj-Hegyalja, Petőfi Album, Hasznos Mulattató, Auróra, Budapesti Hírlap, Egyenlőség, Középkori Képcsarnok, Újságírók Almanachja, Nagybánya és Vidéke, Új Szemle, Ukrania, Háborús Antológia, Turán, Tornaügy c. folyóiratokban és napilapokban.

Kéziratai. — *Dicsőség Arnyéka.* Szatíra két felvonásban (1885—1888 között). — *Munkásrezér.* Dráma három felvonásban. Írták: Zempléni Árpád és Kósa Rezső. (Munkásdráma a budapesti munkások életéből. 1889.) — *Váci lakodalmas.* Felköszöntő Szentcsy Gyula esküvőjére. 1895 június 2-án. — *Emlékirat a nemzeti kérdésekről és a közművelődési egyesületekről.*

Írták Somlyó Gyula és Zempléni Árpád (1901). — *Deák*. Óda (1902). — *Sziriusz*. Regényes színmű három felvonásban. Írták: Zempléni Árpád és Erdélyi Zoltán Herczeg Ferenc Sziriusz c. elbeszéléséből (1903). — *Lafontaine* meséiből 28 mesének fordítása (1911). — *Három híres lengyel ének*. Bányaí Károly prózai fordításai nyomán (1914). — *Az Aranyhalász*. Japán mesejáték három felvonásban. Írták: Barátosi Balogh Benedek és Zempléni Árpád. Zenéjét szerezte Okosán Zéra (1915). — *Szentessy Gyula költő életrajza* (1918). — *Ady Endrére költemény* (1919). — *Ifjúkori Diák Emlék 1880-ból*. „Kézirat a harminc év előtti versem emlékezetből átdolgozva“ (1919 febr. 19).

Irodalom. — Élet. 1892. évf., 750. l. — Vasárnapi Újság. 1892. évf., 46. szám, 1903. évf., 1. szám, 1910. évf., 15. szám, 1911. évf., 7. szám. — Pallas Nagy Lexikon. XVI. köt. — Budapesti Hírlap. 1902. évf., 355. szám, 1910. évf., márc. 26-i szám, 1919. évf., okt. 14-i szám. — A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. 42. 1907—1908. 123., 128. l. — Akadémiai Értesítő. 1909. évf., 261. l. — Pesti Hírlap. 1910. évf., 38. szám, 1919. évf., okt. 14-i szám. — Szinnyei József: Magyar Írók élete és művei. XIV. köt., 1786—1787. l. 1910. — Új Idők. 1911. évf., nov. 12-i szám. — A Hét. 1911. évf., dec. 17-i szám. — Az Újság. 1911. évf., dec. 24-i szám. — Turán. 1917. évf., 255. l. — Budapesti Szemle. 1918. évf., máj. 298. l., 1919. évf., okt. 14-i szám. — Nyugat. XIII. évf., 1919. nov. 14—15-i szám, 1919. évf., április 1-i 7. szám, 504. l. — Zászlónk. 1919. évf. — Képes Krónika. 1919. évf., okt. 18-i szám. — Helikon. 1919. évf., márc. 9-i l. szám, 8. l. — Új Nemzedék. 1919. évf., okt. 14-i szám. — Kelet. II. évf., 1920. okt. 7-i szám. — Új Magyar Szemle. 1920. évf., máj. 96—98. l.

Idegen nyelvre lefordított munkái. — *Turanische Lieder* von Árpád Zempléni, von Julius Lechner, von der Lech. (1914.) — *Turanian Songs*. Gregori A. Page. (1916.)

A XIX. század utolsó évtizedeiben a magyar közéletet új szellem hatja át, ugyanaz, ami az irodalmat. Ebben az új szellemen lassan háttérbe szorul a nemzeti feladat, sőt az emberi élet hazug nemzetköziségével szemben néha meg is hal s így a költészet is, ha nem is egészében, de leghangosabb képviselőiben, elszakad a fajtól.

Ennek következményeként a nemzeti hagyományokkal szemben „a sürgés, a robaj, a tömeg gyorsárjá“-nak öblös hangja megzendíti az új irány forradalmat hordó mozgolódásait.

Ezekből a mozgolódásokból emelkedik ki Zempléni Árpád eredeti alakja. Két élesen elkülönített részből álló költészete érdekes képét nyújtja egyénisége és kora vajudásának. Forrongó lelke, hevülékeny véralkata, álmodozó alaptermészetébe belevegyült megalkuvást nem tűrő függetlenség, emberi, politikai szabadságvágya, élete körülményei belekergetik a romboló irány

árjába, keményveretű fajszeretete, kora nemzeti irányú áramlásai, magáraébredése azonban kiragadja az árból és a nemzeti hagyományokhoz sodorja, ahol megteremti sajátos lelkülete értékes megnyilatkozásait.

Az első szülte ifjúkori líráját, a másik turáni dalait.

Lírájának nyitja lelke keseredett hangulatában, élete körülményeiben és érzékiségében rejlik. Szellem, mely Arany, Petőfi, Vörösmarty, Csokonai kultuszán melengett, érzésvilága, mely Vajda érzéki szikrázásán, elégedetlen világgyűlöletén forrt, a XIX. század olasz lírikusainak termékein puhult s Baudelaire ványadt erotikáján vált perzselő testimádóvá, híven tükröződik költészetében. Könnyen borzongó lelkivilága, hol a lemondás, hol az életkedv, hol a kétségbeesés hangját szólaltatja, hogy azután az anyai szeretet melegénél időzzék és innen a rózsaszínű ködben keresse a „Szép jelenést“, majd a perzselő tűzszerelem lángjaiban fürössze érzéki szenvedélyét és ennek lelohadásában megtalálja az élet nagy kérdéseit, melyekre felelni nem tud ugyan, de eljut az Istenhez, akiről nyíltan kimondja, hogy újra megfeszítenék a földön.

Életküzdelse mázsányi súllyal nehezedik lelkére s ezért életkedve néha dacza fordul. Életfelfogása sívár. Az élet és halál előtte játék, melyben az ember vesz s így egyiktől sem vár semmit. Az élet miért-jére nem tud feleletet találni. A lélek halhatatlanságában kételkedik. Hite csenevész virág, gyötrő tudat a kínzó csüggedésben, ellágyulása pillanatában mégis Istenéhez emeli szavát. Ez az elkeseredett hang néha meleg fiúi szeretetet vet felszínre és ő Petőfi örömeivel siet otthonába; néha friss dalt fakaszt. Friss, nemes érzései mint könnyű megrezzenések elvesztek érzéki szerelmi költészetében. Szerelme, szenvedélye perzselő, ezért csalódása leverő s a nagy lelki meg rázkódtatásban megszületik szerelme regénye: Didó. A lírai regény tárgya bűnös szerelem. Főhőse, Énéász, beleszeret Didóba. Didó szíve, lelke, lénye egész odaadásával szereti Énéászt, aki előtt feltárja megkínzott élete szörnyű titkait. Énéász megdöbbenve hallgatja a vallomást, lelkében megvillan az elválás gondolata, de nincs ahhoz való ereje. Didó még jobban ragaszkodik kedveséhez, akihez lázasán, betegen is siet. A találkozás után Didó meghal. Énéász nem tudja feledni, elbujdosik a nagy világba és a búrok földjén végre megtalálja (amit óhajtott...) a sírt.

Ez a rövid történet a szétfolyó szerkezetben lassan bogozódik. Jellemzése reális, nyelve kifejező, verselése ügyes és változatos, erkölcsi felfogása alantas. A regény iskolapéldája annak az iránynak, amelynek szolgálatában és vonalában állott a költő, amely a keleti szerelem minden erotikáját a maga póré meztelenségében szereti látni. A nyugatias irányzat, a „Hét“ eszméi, festése, szemlélődése rikít a sorokban. Épp ezért világnézete megfosztja a regényt értékétől, pedig jellemző ereje, nyelve, verselése figyelmet keltő.

Az erotika hangja nem fakad egyéniségéből, annyira nem, hogy 1901 után elhallgat és nem is tér többé vissza lantjára. Háborgó szenvedélye elcsendesedik s ő felemelkedik a fenséges érzelmek, gondolatok ódai világába és hódol a szabadság, a bölcsesség magasztos eszméjének méltóságos, de erőt zengő ódáiban.

Lelkén, az erotikán, az ódai lendületen túl, lefojtott, megnevezhetetlen elkeseredettség uralkodik, amely megnyilatkozásaiban kavargó örvényléseket mutat. Ezt a nyugtalan állapotot át nem szűrt tanulmányai még inkább növelték, úgy, hogy belső élete kialakítására nem jutott ideje s így bölcsekedése zavaros, szétfolyó s szilárd alapfelfogást nélkülöz.

Költészetének első része szorosan összefügg életével. Innen merítette tárgykörét. Leplezetlen nyíltsággal tárja fel élményeit, szenvedélyét, hangulatait és amikor lelke fordulópont-hoz ér, a hazafias gond és az emberszenvedésen feltépődő szánalom más hangokra készíti.

Élményei házassága után elhalkulnak s komoly tanulmányaiban lelke igazgyöngye fényleni, színesedni kezd. A fajszereket messze vidékekre, idegen tájakra ragadja, képzelete pedig visszaszáll az ősmeszőkre, megfürdik az Ob vizében, bele-néz a felkelő nap aranykupjába s köszemű-vasszemű rémeket lát; hótalpakra kap és a széllel versenyt siklik a hómezőkön; bosszúra vezeti az ősnépet, megostromolja az éghez kötött vasvárat; az eget-földet összekötő láncon felkúszik az ősi istenség elé. A szárnyalást a rémek muzsikája kíséri. Zengenek-bonganak és új világba ringatnak, ahol a mese, rege, monda alakjai ködlenek a távolból. A költő forrón öleli keblére az alakokat, mert azt hiszi, hogy rokonokat ölel, akiket az eltemetett évszázadok homályából hozott ismét napvilágra. Szeretetében nem ismert határt, rendszert, minden név, emlék, amit

kikutat, lelkében életre kel és színes selymén új szint képez. Szemében a magyar, a vogul, az osztják, a tatár, a kalmük, a turkoman, a finn, a babyloni, egy közösséget jelent, melyet egy névben a Turán-ban összefoglal.

Azt hitte, hogy a magyar költészet ősforrásaira bukkant és a rokon népek énekeiben a magyar költészet őseredetisége lüktet. Csalódott. Csalódását nem akarta észrevenni és lelke egész hevével élesztette az áldozati tüzet, mely köré kicsi, de lelkes tábor verődött. Csalódásával új terekre, értékekre — a finn-ugor szövegkiadványok értékes költői anyagára — fordította a figyelmet.

Különös és sajátos próbálkozásában, melyet 15 éven át ápol, a képzelet és az ihlettség kezét fog és sokszínű fátyollá szőyik ábrándképeit, melynek szálai visszanyúlnak az ismeretlen múlt csodás világába, a történeti századok szomorú jelenébe s a jövő döbbeneteibe. Álom, hit, hazaszeretet, érdekes öntvénye turáni költészete.

Turáni költészetének eredményei kisebb elbeszélő költemények, hősénekek, regék, balladák, ódák és egy japán mesejáték.

Első nagyobb alkotása a Bulyovszky-díjjal jutalmazott Bosszú, osztják hősi ének. Tárgya: Munkeszi hadisten bosszúja atyja megölőjén, Lonchsát jagalin. Meséje kerek. Az indulatok erővel rajzoltak. Alakjai érdekesek. Nyelve eredeti képekkel bővelkedik, festői. Verselése sajátyszerű harmadoló.

Hasonló tulajdonságokat mutat az Edde Trymskvidha és Völundarkvidha énekek nyomán alkotott s gróf Nádasdy-díjjal jutalmazott A kalapács, finn rege is. Tárgya Völund diadalmas kiszabadulása és kalapácsának visszaszerzése. Trym óriás királyfi ellopja Völund kalapácsát, ezért Völund megöli. Az óriás király elfogatja, inait elvágja és egy szigetre zárja. Bathilda az óriás király leánya megszereti és nejévé lesz. Szerelmüket Jótung — a leány öccse — halála megzavarja. Az óriás király számonkéri gyermekeit és meg akarja ölni. Völund szárnyra kap, szembenéz ellenfelével, majd felemelkedik a levegőben és délkeletnek vágva eltűnik.

A mitikus történetet biztos kézzel vezeti a költő, megőrzi a mitikus színezetet is, amellet jól rajzolja kifejező nyelven a nibelungeni sorokban az emberi indulatokat.

Gyermeki játék, kellem, derűtség hatja át legjobb alkotását a Kaltes-monda I—XI. fejezetein alapuló s gróf Nádasdy-díjjal jutalmazott Vaszó és Ime vogul regét. Tárgya Vaszó és Ime szerelme. Hőse, Vaszó hereeg, megszereti Imét, kiállja a próbát, legyőzi és felülmulja Ime bátyját, Holló hereeget és elnyeri Ime kezét.

A rege kerek szerkezetében élethű jellemzés, mozgalmas előadás bájos részletekkel ölelkezik. Egyszerűség, közvetlenség, melegség áramlik a változatos rímű, kihangzó ritmusú, meglepő technikájú verssorokban, melyekben a nyelv könnyed játéka üde és festői.

Kisebb költeményeiben az ázsiai rokonnépek egyszerű világa tükröződik éles világítással. Balladáiban a zordság az erővel párosul. A napkelet sugárözönéből csapongó képzelete vissza-visszatér a hazai földre s büszkén megemlékezik nagyjairól, ám a fájdalom, az aggodás, a szeretet tépi lelkét, ha népe sorsára gondol. Hirdeti, hogy az ezeréves harc apasztja a nemzetet, forduljon hát keletre, mert az árja népek támadása előbb-utóbb elnyeli (Keletre magyar). Hazaszeretete a Vörös-marty óta hirdetett eszmét zokogva ismétli. Fájdalmában a legnagyobb magyar hite, útmutatása, jóslata int feléje és ő újra bízó hittel hirdeti: Alkotni fel, történelem tanuja. Táplál a szerszám és megvéd a kard, Míg a föld újra csodálni tanulja, A munkás szittyát, az örök magyart!

Ami ezen túl riad fel lelkében, az szorongó félelem, nemcsak hazája, hanem Európa miatt, melyet az új mongol had eltipor.

Költészetének második része fajszeretetéből sarjad ki. Fajszeretetében magára tudott eszmélni, le tudta rántani magáról az idegen mez veszedelmes köntösét és tudott használni nemzetének. Míg lírája kezdetben a dekadens irányzat erotikájában fürdik, addig turáni költészete tisztán ragyogtatja a nemes eszmék lángjait. Míg költészetének első része az eltévelyedett magyar lélek megszólalása, addig turáni költészete a fajra találó magyar fájó, de bízó hitű harsonája. Költészetének első része reális, de sekélyes, költészetének második része szokatlan álmodozás, de vonzó és felemelő. „Az égbe röptült táltos“ itt sem szárnyalt fenséges magasságokban, nem szórt hatalmas gondolatokat, de adott álmainkhoz egy új álmot, színeinkhez

egy új szint, házasszeretetünkhez új erőt és költészetének ez elvitázhatatlan eredménye.

Kevesebb szín, erő jellemzi prózáját, mely éles megfigyelésről, de kevés fordulatosságról tesz tanuságot. Levegője magyar, ha elbeszéléseit tekintjük, elvakult és félrevezetett, ha ujságcikkeit szemléljük.

Több erőt, mélyebb elmerülést, tárgyilagosabb megítélést mutatnak esztétikai dolgozatai. Lavotta János, Pálóczi Horvát Ádám, Mikszáth Kálmán életrajzai tömör összefoglalások. Szentessy Gyula életrajza megértő melegségével, Rusztavelli Sota tanulmánya nagy körültekintésű, tervszerű, kimerítő átgondolásával, biztoskezü fejtegetésével tűnik ki.

Fordításai nagy nyelvérzékre, határozott fordítási készségre vallanak. Különösen kitűnő fordítású a Fogazzaro Miranda lírai regény.

Míg lírai, epikai munkái, fordításai napvilágot láttak, addig drámai munkái A kard c. vígjáték II. felvonásán kívül nem kerültek napvilágra. Ez a műfaj nem az ő alkotástere. Nem is műveli egyedül. Kosa Rezső, Erdélyi Zoltán, Barátosi Balogh Benedek a segítő társai. Három színműve maradt meg kéziratban. A Munkásvezér a budapesti munkáséletből vett háromfelvonásos dráma. Tárgya a munkások kenyérharca, amelyben az eszme a vezér családi boldogsága árán diadalmaskodik. A mese érdekes. A bonyodalom nehézkes. A jellemzés megkapó. Éles megfigyelés, darabos erő, erőltettség, kevés színhatás jellemzi.

Jobb munka a „Sziriusz“ regényes színműve, melyet Herczeg Ferenc Sziriusz c. elbeszélése alapján írt. A színmű követi az elbeszélést, azért meséje izgalmas, alakjai érdekeseek. Érdeme a nyelv feltűnő korhűsége. Ez sem színpadra való alkotás.

Sikertelen próbálkozás után végre utolsó alkotásában színpadra való, hatásos darabot írt Az Aranyhalász c. háromfelvonásos japán mesejátékban, melyet Urashimataro c. japán ösmeséből készített. Urashime, az aranyhalász megszereti Otohime-t, a tündérkirálynőt, akit ismételten kiment Szaiszano szelek királya kezéből, ezért elnyeri kezét s 700 évig él vele boldogan a Napasszony szigetén. Azonban erőt vesz rajta a honvágy és ő faluba tér vissza. A falu, a nép megváltozott. Nem tud többé beleilleszkedni az új világba, kinyitja Otohime ajándékát, a vigasztalás szelencéjét s abból kibontakozik a halál. Kitér az

orosz-japán háború és haldokolva látja népe harcavonulását. Szeretné hazáját segíteni, de nem teheti. Megjelenik Otohime és megvigasztalja.

Fordulatos meseszöveg, mozgalmas világ, kápráztató színpompa, lelkes hangulat, lírikus átszövés, bájos jelenetezés, festői környezet, látványos felvonulás, a japán néplélek zamatja, megkapó, kifejező, színes nyelv, 3, 5, 6, 7, 8-as sorok, páros- és keresztrímeinek csengése, a folyton áramló faj és hazaszeretet gyönyörködtető.

*

Költészete keretében Zempléni Árpád a magyar fajhoz tartozó, forrongó lelkű költőt mutatja, aki kora hatásainak hódolva, szellemében megfürödve juttatta kifejezésre erotikába tévedő érzéseit, háborgó szíve lázongó, sötét indulatait, hogy a magáraébredés pillanatában elforduljon multjától és egy eszméért küzdjön hittel, erővel, ábránddal és termelje a hazaszeretet gyöngyét az új irány forradalmi mozgolódásai közepe, melyben a keleti nap sugara tükröződik, amely valónak álam, álomnak bűbajos mese.

Autodidakta volt, aki sokat tanult, de tanulmányait nem szűrte át teljesen, akin kora, olvasmányai erős nyomokat hagytak. Ember volt, ki mostoha életkörülményei között is egyénivé tudott fejlődni. Költő volt, aki meg tudott szabadulni a ráhatásoktól, aki rá tudott találni a nemzeti hagyományokra és eredeti tehetségével önmagából egy új szint tudott adni nemzetének.

Péterfy Jenő ifjúkori levelei.

Írta: LAKATOS DÉNES.

Csodálatos élet! Nagy problémákon gyötrődik, önmagát emésztli, erejét felőrli s mégsem jut nyugalásra; de még elhamvadóban is nemes értékeket termel.

A szülői ház szomorúsága, atyjának könnyűvérűsége, anyjának titkolt fájdalma ránehezedett koránérett lelkére. Tanult, gondolkodott, alkotott, míg végre hitét veszítve összereszkadt s eldobta magától munkás életét.

*

Péterfy Jenő — irodalmunk kiváló essay-írója — Székesfehérvárral közeli kapcsolatban volt. Levelezett az Eltér-családdal, mert szerette ezt a fincm műveltségű, zenei kultúrájú családot. Tizennyolc éves korában indult meg ez a levelezés,¹ melyből megrajzolhatjuk érdekes ifjúkori egyéniségét.

Péterfy Jenő már zsenge ifjúságában sok hányódáson ment keresztül. Családi tragédiák sebeztek lelkét, úgyhogy amikor az érettségit követő szünidőben Székesfehérvárra jött és ámuló szemekkel nézhetette az annyira nélkülözött családi kör mintáját, érthető elragadtatással írhatta az Eltér-család egyik nőtagjának: «Te előtted, ki az ily körben növekedtél és élsz, te előtted a „Kedves otthon“ talán már megszokott; — s mint a legszebb vidék lakói közönyösek az őket körítő illatos berkek s hímes mezők iránt, — mert folyton szemük előtt fekszenek; úgy talán te sem fogod érezni azt a rajongást, mely engemet elkap, ha egy családot szemlélhetek, amelyet a szív s a belsőből folyó emelkedettség kapasa tömörít egy elválhatlan egésszé, ha nem mulaszthatom el egy levelemben sem azt dicsőíteni. De nézd el ezt a szegény Jenőnek, kinek az ily családi lét — ideálja, s ki az életben maga körül ennek csak romját láthatá.»

Az Eltér-család fejében „egy nemes atyára s egy valóemberre“ ismert, akinek vonzó egyénisége mély benyomást gyakorolt emlékezetére.

Szerencsétlen helyzetében, családi tépetteiben mégis volt

¹ A négy évet (1868—71. aug.) felölelő, 27 levélből (9 magyar- és 18 németnyelvű) és 2 levelezőlappból álló sorozat az Eltér-család hagyatékából került a Fejérv. és Székesf. Múzeumi birtokába.

egy nagy öröme, boldogsága, szeretett édesanyja, akinek „a közele vígasztalólag hatott“ minden vergődésében, kínzó vágyakozásában, kárpótolta a sok mostohaságért, s akitől egy percre is alig tudott elszakadni, mert mint írta: „Kedves mamámat egyedül nem hagyhatom.“

Az anyai szeretet csodás gyöngédsége, könnyes fájdalma és büszke reménysége mellett végezte egyetemi tanulmányait. 1868 őszén a jogi karra iratkozott be. „Az egyetemi polgárok tisztes sora közé“ jutása sok lőtásfutásába került. Ezt még csak tűrte panaszszó nélkül. De amint múltak a hónapok, mindjobban ráeszmélt arra, hogy pályát tévesztett. 1869 januárjában már a levélfírást is felhasználta arra, hogy „a colloquiumok és törvénykönyvek paragrafusainak száraztó tömkelegéből“ kissé kiemelkedjék. Két évre rá beállt a szakítás. 1871 január 3-án jelenti, hogy „filozófus lett, még pedig valódi filozófus“. Átment a bölesészeti karra és a tanári pályára készült. Élénk színekkel festi a tanulmányi változást és indítékát: „Teli torokkal kiáltottam vale-t a szikár Themis-nek, amely engem fekete paragrafusaival majdnem halálra kínzott, és mint egykor Faust, minden tehertől megszabadulva égő buzgósággal fordultam a spekulációhoz. Ez az én terem! Ahol a nagy szellemek magasztos szárnyalását követhetem és a mindenség szellemi összhangjában gyönyörködhetem. Mily szánalmasan jelennek meg most ezek a paragrafuslovagok, akiknek a céljába én is tartoztam, akik az igazság helyett inkább a guruló pénz után kapkodnak.“ Édesanyja is belenyugodott ebbe, különben nem írhatta volna, hogy „szereti az ő filozófusát“.

Az új stúdiumra mintegy predesztinálta a már diákéveiben magabagyökreztetett nagy olvasási kedv, amely sokszor szerzett neki „egyedüli mulatságot, majdnem egésznap elfoglaltságot“. Olvasmányai tárgykörében előkelő helyet biztosított Shakespeare-nek, akit „kétszeresen“ is megkedvelt akkor, amikor megtudta, hogy a tőle igen tisztelt Eltér-család is szívesen foglalkozik a nagy költővel; ettől kezdve a levélváltásba shakespeare-i témák megbeszélését kívánta beleszőni.

Amint tanulmányai végzését, úgy a tanítást is szigorú kötelességének tekintette. Az előbbi igazolja az a munkánkatadása, szellemi elmélyedése, amely mellett „egyik nap mult a másik után, mint az óraütés“ — simán, zökkenés nélkül s lett ő önkéntelenül is „mechanizmussá“, különben „nem tudta volna

elvégezni azt az óriási anyagot“, amelyet elébe tárt a végleges választás, a tanári hivatás tudásos felfogása. Az utóbbit eléggé jellemzi az a „tantalusi“ keserűség, amellyel le kellett mondani fehérvári látogatása megismétléséről, mert az istenek magántanítónak kárhoztatták ama meghagyással, miszerint a szülők méltányos kívánatára Humboldtokat, Aristotelesekét csináljon keménykoponyájú tanoncaiból. „Nagyon is prózai dolog“ volt neki Telemachusokat vezetni, valami „lélekölő kötelesség“, de mégis magáravett kötelesség, amelyet mint „a második húsvéti bárány“ fájó lemondások közepett is lelkiismeretesen teljesített: „a legvérvöröss szívvel engedelmeskedett kötelessége szavának“.

Péterfy Jenő élete a munka, a tanulás és önképzés jegyében folyt. Hogy a szellem erőit túl ne feszítse, közbe-közbe szórakozásról is kellett gondoskodnia. De ez nem volt üres időtöltés, hanem ami pihenni vágyó lelkét betöltötte, amit a művelt lelkek áhítoznak: a zene. Már gyermekkorában tanult hegedülni. Később félretette. Mikor azonban a filozófiának adta magát, ismét elővette, mert annak útmutatásával „művészetében is új élvezetre lett“. Ettől kezdve igen szorgalmasan és sokat játszott valami kitűnő mester vezetésével. Jól esett neki, hogy „törekvéseiben kifáradva, a felséges Muzsika hangjai által megnyugodhatott“.

Ha a zene gyakorlásában nem is vitte valami sokra, annál jobban tudta élvezni és értékelni mások tudását, főleg a „szép“ zongorajátékot, amelynek hangja „a művelt lélek csendéletét“ is csak nemesen zavarja. Zenei lelkesültsége volt az egyik kapocs, ami az Eltér-családhoz fűzte, ahol olyan „felejtethetetlenül és kiválóan tudták Schumannnt és Beethovent értelmezni“. A klasszikus zenétől szinte megittasult.

Ha nem is írta volna, hogy „a szép iránt szeretettel bírván, a klasszikus zene iránt a legnagyobb fogékonysággal van“, leveleiből lépten-nyomon kimutathatjuk, hogy állandóan idegondolt, ahol Mendelssohn fugái és szonátái csendültek meg, ahol a Kreisleriana- és a Beethoven-szimfóniák hangjai lebegnek körül; ide vágyódott, a virágkehelyhez, „ahol a Beethoven-művészet édessége rejtőzik és a Schumann-muzsika sötét lepkeje ringatózik“, hogy lelkét a magasztos hangok „gyönyör-lakomájá“-ban részesítse. Este, amikor álomra hajtá meggyötört fejét, Schumannnak itt hallott exotikus zenéje vagy Wagner óriás-akkordjai szenderítették el. Ha pedig ideje volt,

nem a vigadóba ment táncot lejteni, hanem a „Grál templomá“-ba „imádott“ Wagnerét hallgatni, Lohengrint megbámulni, melynek minden hangjában egy kis világot vélt felfedezni. „Méltó befejezése“ volt ez fehérvári élvezetének. Erről nem győz eleget beszélni s nem állhatja meg, hogy Lohengrin hatását is le ne fesse: „Mikor a zene a nyitányban a Grál templomát rajzolja, előttem élt még a benyomás, mintha csak Indiába varázsoltattam volna, a Ganges-folyó mellé, ahol az a száz meg száz illatos virág görnyedez; ahol örökös tavasz van; ahol a balzsamos illatú légből kéjittas mámorba esik a vándor; ahol a vízhullám loccsanása egy végetlen költői sóhajnak látszik; ahol a szellő suttogása mintha elmúlt szép időkről, lovagkorról, költészetről beszélne. — S ismét, midőn a moll-hangokból az iszonyú dur-ba vezette az óriás hanghullámokat a legnagyobb mester keze, midőn a vad Ortrudot rajzolja, mintha egy éjszaki — végzetistennőt festene, ki az emberiség szent érzelmeit egy rémes kacajjal akarja kitépni a kedélyből; mintha a daemon vad víjjogását hallanák — oly nagy, oly rémes a zene.“ Még azt is hozzáfűzi, hogy sehol sem tűnt fel előtte annyira a különbség az ének és a többi hangszerek közt, mint Lohengrinben. „A többi hangszerek, a futamok, a bravour, a hangszeren kifejthető technika, mindez úgy tűnik elém, mint a színes pillangó, vagy a tarka tollú madár, mely után szívesen kapkodnak, melynek hatása mulattat; — csak az ének, csak ez a genius valódi röpte, mely akarva, nem akarva, magával ragadja jobb „énünket.“

A Péterfy lelkét végighasogató tragikus vonás jelöli meg életfelfogását. Ebből érthetjük meg sorsának éles kritikáját, önmagának és az emberi léleknek tüzetes vizsgálását, mások ironikus megfigyelését. Fürkésző, kutató természetét, elmélkedő hajlamát e levelekbe is belefektette. Elismerte ugyan, hogy „fukar kézzel dob felém rózsákat a sors, — de ha egyszer elvétve felém röpít egyet — az illatos leend“; legtöbbször mégis „keserű csaló“-nak kellett a sorsot bélyegeznie. Hányszor kellett „bánatos fülemüle vérébe mártania follát“, hogy ecsetelje szomorú helyzetét, elfoglaltságát, amely miatt a „szép és jóságos“ fehérvári meghívásnak eleget nem tehetett. Volt arra is eset, hogy a kemény sors még a lakást is megvonta tőle s ő kénytelen volt egy egész hónapra át „örökké bolygó zsidó“-ként Pest és Buda közt tétován forogni.

A külső hatások, az élet tüszúrásai hevesen érintették mimóza-lelkét. „Fölséges nyugalmat“ áhítozott, de nem érte el soha. Összhang nélkül, folytonos lelki küzdelmek közt futotta a világot. Zárkózott volt mindenkivel szemben, de ha egyszer belső kialakulásának megfelelő környezetre lett, „belső világa függönyét“ azonnal széthúzta, szívének kamráit megnyitotta. Lelkének nemes érzései csordultak kifelé pazar színekben, verőfényesen. Közlékeny lett. Feltárta sóvárgása egész történetét, bemutatta lelkének rajzát, végigszemléltette kedélyének hullámzását. Sajnos, kevés ilyen eset fordult elő életében. A fehérvári volt az első. „A szívesség“, amelybe jutott, a harmonikus, „szép családi élet“, amely felé szárnyalt, annyira megragadták, hogy a megismert és megszeretett család „második otthoná“-vá vált. A viszontlátás többszörösítése lett azután lelke táplálásának egyik főcélja, „az élet fanyar áradata“ azonban mindig megállította. Csak az emlékezés és a képzelet enyhített „lelki száműzetés“-n, meg az írás hatalma. Szellemének húrja nagyon érzékeny volt... „mint az aeolhárfa a legkisebb szellőre, úgy ez a leghalkabb mozgásra megrezdül; azután felcsendül a lélek csodálatos muzsikája, a képzelet és az emlékezés a korábbi taktusokra“.

Az írást is nagyon felhasználta. Levelet levélre küldött s kiöntötte bennük lelkének dús tartalmát. A kezdés nehéz volt neki. „Már egy órája gondolkozom, hogy kezdjem leveletem?“ Feltolult érzelmeit nem volt könnyű papírra tenni. Majd „örökös köszönés“-be fog s azután így elmélkedik: „Ugyan miért is van mindennek oly nagy árnya? — miért van az, hogy minél nagyobb az öröm, annál nagyobb az öröm multával — az utána való fájdalom is? S pedig annyira nagy, hogy jelenlegi magányom pium desideriuma csak az, bár *ne* éreztem volna oly jól magam; — úgy legalább az elröpült szép percek után való bánatom sem lett volna olyan fokozott. De hiában! az életben úgy, mint a természetben: — magas hegynék mély a völgye“. Már első levelében megfakasztja a visszaemlékezés forrásvizét, bár szomját nem olthatja, mert „még ez is konok játékát űzi velem. Mert nem csillapít, hanem azon tulajdonságánál fogva, hogy még a légszebbet is szépíti, megaranyozza —: csak gergjeszti vágyamat“. A harmadik levelében emberkerülésére mutat rá: „Ha az ember a külvilággal való érintkezésében csak szomorúságot tapasztal, — s az emberek közönye miatt attól mind-

inkább visszahúzódik: — oly jól esik, ha van legalább egy hely, — hol jókedve fáklyáját szabadon lobogtathatja.“

Harmadik levele után egy hónapig hallgatott. S amikor megtörte a csendet, a hosszabb kimaradást lélektanilag így magyarázza: „Az ember maga egy kis világ; megvannak saját rejtélyei, melyeknek ő a legnagyobbika. S individualitása tanúsít életében nem ritkán oly jelenségeket, melyek a pszichologia szemüvegén keresztül mint merő ellentét, mint merő képtelenség tűnnek fel előttünk s összhangzásba egyáltalán nem hozhatók — lelke ösztöneivel és sugallatával.“ Így volt most ő is. Nem a vonzódás, a szeretet fogyatkozott meg benne, hanem egyetemi ügyei elvették idejét, kedélyére pedig „bizonyos nyugtalanság“ ült a városi légkörbe való behelyezkedés szokatlansága miatt. Bármennyire is igyekezett a lelki kontaktust fenntartani s azt minél gyakrabban betűkkel érzékíteni, ha bármi is akadályozta ebben, azt teljes őszinteséggel megvallotta. Egyik levelében pl. gyengeségével menti magát: „Vannak percek az életben, hol az ember önmagának rejtvény; midőn — ha érzési képessége a legnagyobb is, — az élet különböző ingredientiai behatása folytán érzésének kifejezést adni képtelen. S a szó legszorosabb értelmében ez állapotban sinylődtem én.“

Még az „aranyos május“ is alig tud benne érzést fakasztani. Egyedül a viszontlátás foglalkoztatja: „...a fák zölden mosolyognak a vándor elé — s kedélyem még sem virul s nem dobog teljes akkorddal az élet elé; szóval ama magasztos összhang, mely az emberi kedély s a Természet élete között fennáll, — nálam még csak tört húrokra lel. — S valjon mi hangolhatja föl e húrokat, mi csalhat belőle ki helyes összenét? Oh! én jól tudom! — én bensőleg ismerem a bűvös kezét, mely csak egy érintésével is — mint szél lengése az aeolhárfát — felszólaltatja keblemet. A mosolygó öröm — a mindent széppé varázsoló barátság — ez az a bűvös kéz, melynek reám ily varázsa van. — S boldog én! kinek nem kell átfutnia messze, helyeket, hogy megtalálja, mit keresett; — ki közelében bírja, — mi kielégíti őt. Közelében — ott nálatok, mert ott találok az őszinte barátságot, szíves hajlamot, jóakaratot, szinlelés nélküli előismerést.“

Tudott követelőző is lenni egy-egy válasz lassúbb tempója miatt. Türelmetlenségét szintén szemléletesen adta tudomásul: „Már húsz hosszú-hosszú, borus, esős-szeles nap szállt el a végtelen semmiségbe, amióta én Apollóhoz könyörgök egy levélért

az ő fehérvári múzσαι székhelyéről. De oh Sors! a lant istene a meunydörgés istenévé lett csekélységem iránt — és hasztalan a könyörgés! Szavam elhallszik zajtalanul a lapos fővárosi élet sivár pusztaságában, — és levélszomjas énem nem kap enyhülést, — semmi levelet!... Én jajgatok föl, mint egykor Oedipus, midőn szörnyettének tudatára jött; jajgatok, mint az összes tragikus hősök... jajgatok, mint maga a megszemélyesített Jajgatás, — és mégis — sehol egy levél, sehol egy istenküldött, egy levélhordó Merkur, — aki nekem letaszított Orpheusnak hírt hozna kedvenc helyemről — az Olympról!... Semmi levél? Érdemtelen vagyok egy sorra?... Kitaszított vagyok? Most aztán bosszú, bosszú Olympnak! — Ő ellökött engem, de én büszke vagyok szomorúságomban; szívem vérzik belsőleg — de in publico azonban — amint te látod — gúnyolódok, nevetek, tréfálkozom!”

A munkától és várakozástól felizgatott lelkülettel írta e sorokat. A végén kissé lehiggadt; bocsánatot kért a kitérésért. Sőt a másnapi 8 órai hozzátoldásban „a szomorúság dithyrambusi ugrásai helyett a nyugodt elbeszélés epikai folyásába” terelte iridulatoskodását. Ugyancsak elégedetlenkedett, amikor egy alkalommal levél helyett levelezőlapot kapott. Köszönte azt is, de hozzáfűzte: „Nem keltett benned kellemetlen érzést, — zenemű helyett csak bevezető akkordokat hallani? Gondolom, hogy ez csak tapogatási próba volt, és a darab legközelebb következni fog.” Mikor pedig a hideg és kimért, szűkszavú, ominózus levelezőlapok, „a barátságnak e thermométere”, ezek „a négy-szögű bizonyosságok” megháromszorozódtak, nagyon is pesszimisztikus nézőpontról bírálta meg az emberi változékonyságot: „...elfog engem a vígasztalan bizonyosság, hogy mi emberek is csak szemei vagyunk a végtelen természeti láncolatnak s nem más lények, akikre más törvények állnának. — De nem pusztán a külsőnek, az ember belsejének is léte örök, éretörvényei szerint kell körben mozognia. Nem csupán a virág kelyhe veszíti el színponpáját, nemcsak a tengernek van árapálya, hanem az emberi érzések is elveszítik idővel magasztosan édes illatukat. — Igen, alig nézel magad körül és a barátságnak gyengéd keze Eggyel egészen hideg, idegen kézzé lesz.”

Esztétikai belsősége az életanalízis útjára terelte. Mindenkit erősen szemügyre vett, boncolgatott, mindenben ítélkezett, sőt a ferde szokásokat, életfuresaságokat sokszor szatirikus

módon, de bizonyára javítási és hozzá hasonlítási szempontból kiéltelte. Amikor a „női szokásra“ hivatkozott, amely minden levélben bocsánatot kér a rossz írásért, vagy amidőn azt a kijelentést kockáztatta, hogy „ha a nőknek bármi esekélységben is ellentmondunk, — már megsértjük — legbelsőbb érzésüket“, még elég gyengéd tréfálkozás volt tőle. Jóval erősebben nyilatkozott különös modorú és életprogrammú rokonairól: a Csillagékról, akiknél anyja lakott egy ideig, akik „az ő tündöklő ruhájukat a földies korlátoltság rongyával és a kanti kritika sértő posztójával foltozzák“; budai nagynénjeiről, akiknél kultúrhistóriai tanulmányt végzett és minden előleges szakismeret nélkül azonnal rájött, hogy „azok a jelenkor és ókor összekötői lehetnének; ha beszélnek, a modernség penészét érezzük, ha hallgatnak, a múmiák világába képzelődünk“. Kitűnő „erkölcsfilozófiai festés“-hez adtak anyagot azok a magántáncmulatságok, amelyekre 1870 telén eljárt s amelyekben a heterogén elemek által bemutatott női szívet „kezdve a legegyszerűbbtől, a bakfisperiodusától föl a modern kifejlődésüig“ végigmustrálhatta, s amelyekről levélváltója kérésére — különböző „Mama-portré“-kat is olesó árban küldhetett volna.

De ne vádoljuk őt egyoldalúsággal. „Szabadszájú“ volt — mint magát nevezé —, azzal szemben, ami neki nem tetszett; ami azonban megfelelt felállított életnormájának, azt elismerésben részesítette, sőt „száraz filozófus létére“ csodálni is tudta. Így meghajtotta fejét a nőknek azon finom művészete előtt, amellyel „a női szellem azalatt, míg a férfi bizonyítási eszközeit rendezgeti, célját már ki is jelölte, ellenfelét gondolatszikraival elvakítja, a fegyvert kezéből könnyen kicsavarja s a férfinak kegyelemre vagy kegyvesztésre meg kell magát adnia“. Kedvesen egyszerű szavakkal magasztalta azt „a gyöngéd, fáradságot nem ismerő ápolást“, amelyre csak a nők képesek a betegek irányában s „az anyának azt a kedélygazdagságát, szeretetteljes kezét“, amely a gyermeket az élet minden szirtje és egyenetlenségei közepett is biztosan eligazítja.

Péterfy Jenő meghittjeivel folytatott társalgásában színes, ötletes, fesztelen volt. Még inkább leveleiben. Ritka tudását itt ragyogtatta legfényesebben. Maga írta: „A tollat jobban forgatom, mint a szót.“ S csakugyan. Levelei élvezetes olvasmányok, telve szóképekkel, hasonlatokkal, alakzatokkal, amelyeket klaszrikus és zenei műveltsége s természetrajongása diktáltak neki.

A Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgéséről.

Írta: LASZLÓ VINCE.

Legrégibb összefüggő szövegű nyelvemlékünkéről nagy irodalom tárgyal.¹ A nyelvemlék befejező része, az ú. n. Könyörgés.

A Könyörgés jellegéről s a szertartásban való szerepéről közölt nézetek módosításra szorulnak.

Mindenekelőtt rá kell mutatnunk a „Könyörgés“-nek, azaz imádságnak, mint irodalmi jelenségnek legfőbb ismertető jegyére s jeleznünk kell röviden a katolikus halotti szertartásnak akkori lefolyását, hogy tiszta fogalmakhoz fűzhessük vizsgálatainkat.

Az imádság legáltalánosabb értelemben a léleknek Istenhez való felemelését jelenti. A léleknek ez a felemelése végbe-mehet tisztán csak az értelemben, vagy szavakba formáltan is kifejezésre juthat. Az előbbi az elmélkedés, az utóbbi a szoros értelemben vett imádság.²

Az elmélkedésnek mint írásműnek formája az értekező próza. Az imádságot, mely ugyancsak próza, ezzel szemben jellemzi és még egyéb írásművektől is megkülönbözteti a megszólító forma. Állandó és közvetlen hozzábeszélés ez egy jelenlevő Személyhez: Istenhez. Nem mondható társalgásnak, beszélgetésnek, dialogusnak, ha ehhez olyan kölesönösséget értünk hozzá, amelyben a felek felváltva nyilvánítják egymásnak gondolataikat.³ A hozzábeszélő jelleg az imádságforma legfőbb jegye. Vagy úgy is mondhatjuk, hogy ez a közvetlenül Istenhez-beszélő jelleg az imádságforma. Csak azt kell ehhez megjegyezni, hogy ez a hozzábeszélés természetesen nem zárja ki a szövegből a helyenkint első személyben való magánbeszédet. Ilyen például az ember eszmélkedése a maga gyarlóságáról, vagy ilyen az egész „Hiszekegy“, a hitvallás.⁴

¹ L. Pintér Jenő: A magyar irodalom történetének kézikönyve. Budapest, 1921. I. kötet. 45—46. l. Azóta is jelentek meg kitűnő értekezések; így Szinnyei Józseftől (Kleblsberg-emlékkönyv, Budapest, 1925. 143—153. l.), Karácsonyi Jánostól (Magyar Nyelv, 1925. évf. 221—232. l.), s legújabban is Szinnyei Józseftől (Magyar Nyelv, 1926. évf. júniusi szám).

² „Az imádság két részre osztatik. Egyik Elmélkedés¹ l s-másik Szóból-álló imádságnak mondatik.“ Baranyi Pál: Lelki paradicsom. Hely nélkül. 1700. (Intés A' Keresztyén Olvasohoz.)

³ A katolikus hittudományban elterjedt meghatározások közül Arany-szájú Szent Jánosé jelöli meg legpontosabban az imádságnak ezt a formai jegyét: „Oratio est locutio ad Deum.“ V. ö. Christianus Pesch S. J.: Prae-lectiones dogmaticae. Tomus IX. Friburgi Brisgoviae, 1911.² pg. 151. s.

⁴ Van még néhány, a hívő áhitat megszentelte szöveg, amely sem formai-

Ismeretes, hogy a Halotti Beszéd a temetőben való elmondásra készült. A halottat a templomból vitték ünnepélyes menetben a temetőbe. Ott először a nyitott sírt a pap szenteltvízzel meghintette és égő tömjénnel megfüstölte; majd a halottat egy zsoltár és egy könyörgés imádkozása közben lebocsátották a sírba. Ezután újból szenteltvízhintés és tömjénfüstölés következett, ami már a sírban levő halottat illette. Az eddigieket latin nyelven végezték s most jött a nevezetes mozzanat, amelyet a szertartási szabály, a rubrika így írt elő: *Hic fiat sermo ad populum*, azaz beszédet kell intézni a néphez, természetesen a maga nyelvén, ebben az esetben magyarul. Erre az alkalomra való a Halotti Beszéd.

Az ilyenfajta beszédek vagy a halott érdemeit méltatták, vagy pedig a híveket buzdították, hogy imádkozzanak a halott lelkének nyugodalmáért.⁵

A beszéd után újból latin nyelven folytatódott a szertartás. A pap a Szentháromság nevében háromszor földet hintett a sírba, elmondott egy antifónás zsoltárt, s ekkor megint egy szempontunkból fontos rész került sorra: az az Oremus fratres charissimi kezdetű szöveg, amely a Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgésének latin eredetije. Végül több imádság elmondásával fejezték be a szertartást.

A temetési szertartásnak itt előadott rendje megvan a Halotti Beszédet magában foglaló Pray-kódexben is.⁶

A Halotti Beszéd befejező részének, az úgynevezett Könyörgésnek latin eredetijét Révai Miklós jelölte meg először.⁷ Csakhogy ő a nürnbergi Szent Katalin-kolostornak XIV.

lag, sem tartalmilag nem imádság ugyan, de sok imádságoskönyvben és egyszerűbb emberek mindennapi imádságában is szerepel: a Tízparancsolat, az Egyház öt parancsolata, a hét szentség felsorolása.

⁵ „Olim sive ante sive post mortui inhumationem flebat ad eos, qui convenerant, solemnis sermo, vel in defuncti laudem, vel ad excitandos fideles, ut instantes ad Deum preces funderent pro ipsius animae requie.” Edmundus Martene: *De antiquis ecclesiae ritibus*. Editio secunda. Antverpiae, Typis de la Bry. 1736. Tomus II. Liber III. Caput XIV.

⁶ A Pray-kódexet leginkább csak Ocskay Antalnak (Régi Magyar Nyelvelmékek. Első kötet. Budán, 1838. A bevezetésben, O. A. aláírással [= Ocskay Antal püspök]), Széchy Károlynak (Irodalomtörténeti Közlemények, 1895. évf.), Réthei Prikel Mariánnak (A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend Története. Szerkeszti Erdélyi László. Első kötet: A Pannonhalmi Főapátság Története. Budapest, 1902. 439–470. l.) és Karácsonyi Jánosnak (i. h.) leírásaiból ismerjük, mivel a kódex a mai napig sincs kiadva. Pedig már Széchy Károly 1895-ben s legújában is Karácsonyi János sürgette közzétételét.

⁷ Révai Miklós: *Antiquitates Literaturae Hungaricae*. Volumen I. Quod complectitur duas allocutiones funebres. Pestini, M.DCCC.III. pg. 40–42.

századból való Agendájában találta meg ezt a latin szöveget, míg Ocskay Antal magában a Pray-kódexben fedezett fel hasonlót. Ez a két latin szöveg eltér egymástól két helyen egy-egy szóban, tehát egymásnak változatai. Nevezetes körülmény azonban, hogy a Halotti Beszéd úgynevezett Könyörgése a két változat közül nem a Pray-kódexben levőt követi, hanem pontosan azt, amit Révai Miklós a nürnbergi Agendában megjelölt. Az igazi eredeti szöveget tehát mégis csak Révai Miklós mutatta ki, Ocskay Antal pedig az eredetinek egy változatát derítette fel.

Az alábbiakban párhuzamosan egymás mellé állítjuk a nürnbergi Agendából való eredeti latin szöveget, azután ennek szövszerinti mai magyar fordítását és végül a Halotti Beszéd Könyörgését; ez utóbbit az egykorú kiejtés szerint, Szinnyei József olvasásában.⁸

<i>A nürnbergi szöveg:</i>	<i>A nürnberginek fordítása:</i>	<i>A Halotti Beszéd szövege:</i>
Oremus, fratres charissimi! pro spiritu <i>chari nostri</i> , quem Dominus de laqueo huius seculi liberare ⁹ dignatus est, cuius corpusculum hodie sepulturae traditur: ut eum pietas Domini ¹⁰ in sinu Abrahae Isaac, et Jacob, collocare dignetur; ut, cum dies iudicii advenit, inter Sanctos et Electos suos, eum in parte dextra collocandum resuscitari faciat.	Imádkozunk, kedves testvéreim, <i>kedveltünknek</i> lelkéért, akit az Úr e világ tömlőcéből kiszabadítani méltóztatott, akinek testét ma temetjük: hogy őt az Úr kegyesége Ábrahám, Izsák, és Jákob kebelébe helyezni méltóztassék; hogy, mikor az ítélet napja elérkezik, szentei és választottai közé, jobb oldalra állítani támassza föl.	Szerelmes brátim! Vímádjomuk <i>ez szegény ember</i> lilkiért, kit Úr <i>ez nopun ez homus</i> világ timnúcébeleül mente, kinek ez nopun testét temetjük: hogy Űr üjt kegyilméhel Abraám, Izsák és Jákob kebelében helyhözje; hogy bírságnop jutva <i>mënd</i> üj szentü és ünüttei küzikün joy feleül joktoniá fleszje üjt. <i>Es tiij bennetük. Clamate ter: Kyrie eleison.</i>

A Halotti Beszéd fordítása, mint ebből az összehasonlításból kitűnik, hű, de nem szolgai, sőt inkább mondhatni, esinos

⁸ L. a Magyar Nyelv 1926. évf. júniusi számában.

⁹ *liberare* helyett a Pray-kódex Ocskay-felfedezte szövegében *vocare* van.

¹⁰ *Domini* után a Pray-kódex közbeszúrja: *immensa*.

fordítás. A latinban is ez esetben csak figurális jelentőségű „dignatus est. — dignetur” szavakat nem fordítja le; a „pietas Domini” birtokviszonyt más szerkezettel adja vissza.

Ezt a szöveget a Régi Magyar Nyelvmélekben való kiadatása óta emlegeti az irodalomtörténet „Könyörgés”-nek. Azelőtt „Rövidebb megszólítás”-nak,¹¹ vagy „Allocutio funebris altera brevior”-nak,¹² vagy csak „sermo”-nak¹³ nevezték. S ezek a régi elnevezések inkább is illenek rá.

Hogy nem nevezhető „Könyörgés”-nek, azaz imádságnak, az első tekintetre világos. Híjával van ugyanis az imádság-forma legfőbb jegyének, az Istenhez hozzábeshelő jellegnek. Hiszen nem Istenhez fordul vele a pap, hanem a népet, a körülötte állókat szólítja meg: „Szerelmes brátim!” Felhívja őket: „Vimádjomuk...”

Hasonló eredményre jutunk, ha a „Szerelmes brátim” kezdetű szöveg latin eredetijének a szertartásokban való szerepét tekintjük.¹⁴ Ez a latin szöveg valóban többször előfordul „Oratio” = Könyörgés megnevezéssel a régi szertartási könyvekben,¹⁵ bár sem tartalma, sem használata szerint nem imádság, hanem csak bevezetés az utána következő imádsághoz. Efféle szerkezetek a multban általános használatúak voltak az egyházi liturgiában. A mai szertartásokban is megtalálhatók még számos esetben, s különösen tisztán megvannak a nagy-pénteki ünnepélyes könyörgésekben. Minden egyes könyörgés előtt kihirdeti ünnepélyesen a pap, hogy kikért mondja legottan imádságát és felhívja a híveket, hogy imádkozzanak vele; majd „Hajtsatok térdet” fölszólítás és „Keljete fől” fele-

¹¹ Régi Magyar Nyelvmélek. 6. l.: „Könyörgés, vagy eddig úgy nevezett: Rövidebb megszólítás.”

¹² Révai Miklós, i. h.

¹³ Koller József: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii, 1782. Tomus I.* (A Pray-kódexről szóló II. appendixben. 382—416. l.) — Irodalomtörténeti kézikönyveinkben és tankönyveinkben úgy olvassuk, hogy a Halotti Beszédnek teljes szövegét Sajnovics János adta ki először. Azonban a Demonstratióknak „Hafniae Mense Januario Anno MDCCLXX” megjelent kiadásában semmi sincs a Halotti Beszédből; a Nagyszombatban, 1771-ben (Tyrnaviae, év nélkül) megjelent II. kiadásban pedig „sermo Ungaricus” megnevezéssel a beszéd első, nagyobb fele van meg, a „Szerelmes brátim” kezdetű befejező rész még itt is hiányzik. A teljes szöveg csak Koller Józsefnek itt említett művében jelent meg először. Őt említette egyébként a teljes szöveg első kiadójaként már Széchy Károly is i. m. 8. l.

¹⁴ A görög vonatkozásokra l. Czebe Gyula: A Halotti Beszéd és Könyörgés s a görög és latin szertartás. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1915. évfolyam 38. l.

¹⁵ Ez a körülmény ejtette tévedésbe a Régi Magyar Nyelvmélek kiadót.

let után mondja el a könyörgést, az imádságot.¹⁶ Ugyanilyen szerkezetben szerepelt az „Oremus, fratres charissimi“ kezdetű szöveg is. Martene Ödön¹⁷ hatalmas művében huszonegy változatot¹⁸ közöl a középkor első századaiból fennmaradt temetési szertartásokból. Ezekben majdnem kivétel nélküli következtetésséggel szerepel ez a felszólítás a halott sírbatétele után mondandó könyörgések előtt.¹⁹ Úgy, mint a fönnebb leírt temetési szertartásban is.

Az „Oremus, fratres charissimi“ tehát nem Oratio = Könyörgés, azaz nem imádság, hanem — a liturgikus írók kifejezései szerint — : előszó, vagy bevezetés, vagy monitio, azaz felszólítás, intés, buzdítás.

A Halotti Beszéddel kapcsolatos „Szerelmes brátim“ kezdetű szöveget illetőleg Ocskay Antal és Réthei Prikkel Marián úgy vélekedtek, hogy azt nem az előtte levő beszéddel együtt mondogta el a pap, hanem kevéssel utóbb a latin szertartási szövegbe az eredetije, az „Oremus, fratres charissimi“ helyett beillesztve. Ez azt jelentené, hogy a Pray-kódex használati egy kis magyarosítással éltek a szertartásban, más szempontból pedig azt, hogy a liturgia szabályai ellen cselekedtek. Ilyesmit ezekről a buzgólelkű ismeretlen egyházi emberekről feltételeznünk nem lehet s nincs is okunk rá.

Ez a magyar szöveg semmi egyéb, mint a Halotti Beszéd befejező része. Egyetlen célja, hogy buzdítsa a híveket: imádkozzanak a halott lelkének nyugalomáért. Az első rész ecseteli a bűnbeesés szomorú következményeit, hogy hathatóssá tegye az imádságra való felhívást; ami utána következik, a befejezés — a „Szerelmes brátim“-tól kezdve — újból, még nagyobb buzgalommal törekszik a beszéd egyetlen célzatának elérésére: imádkozásra bírni a híveket.

¹⁶ Lonovics József: Népszerű egyházi archaeologia. Bécs, 1837. Első kötet: Az egyházi évkör. 163—167. l. — Valentin Thalhoffer: Handbuch der katholischen Liturgik. Freiburg in Breisgau, Herder. 1890. II. Band. 548. l. (1912-ben megjelent átdolgozott kiadásához nem sikerült hozzájutnunk). — Artner Edgár: Az egyházi évek, ünnepeinek és szertartásainak kimerítő leírása és magyarosítása. Budapest, 1923. 161. l. — Ugyanez a véleménye a legnagyobb magyar liturgikus tudósnak, Mihályfi Ákosnak is.

¹⁷ I. m.

¹⁸ A pápa-temetés és a szír-temetés formulájával együtt értendő a 21.

¹⁹ Egy-két változathoz nincs szertartási szöveg, csak rubrikák vannak. Egyszer előfordul, hogy valóságos Oratio van az „Oremus, fratres charissimi“ előtt. De ekkor is következnek utána egyéb Oratiók.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Madách Imre és a francia forradalom.

E tárgyat eddig legjobban megvilágította egy értekezés (Philol. Köz. lőny. 1912. 860. old.) és a három magyarázatos kiadás (Alexander Bernát, Becker Hugó, Pintér Jenő). Nekem most az a nagyon szerény feladat jutott, hogy a fényes palota disztó motivumai közül egy virágra ráírjak egy nevet és kiigazítsak egy csekély történelmi botlást.

Az *ember tragédiája* 9. színe Párisban, a Grève piacán játszik. Itt van a botlás. A Place de Grève, a mostani Place de l'Hôtel de Ville (Városház-tér) régebben csakugyan kivégzésekre szolgált, ámde a forradalom alatt a vérpad a guillotine-nal nem itt állott, hanem a mostani Place de la Concorde-on, mely 1792 óta Place de la Révolution nevet viselt. A forradalom áldozatai Párisban itt fejeztettek le, mintegy 3000-en, köztük *Danton* is, aki Madáchnál a forradalmi szín főszemélye. Magyarázatos kiadásokba ezt a javítást föl kell venni.

Ádám-Danton hízeltő szavaira mondja Éva mint előkelő fiatal lány e szavakat:

Az áldozatra szánt állatot
Sem gúnyolák útjában a papok.

Szinte nehezemre esik ezt a nagyon szép képet Madáchtól elvitatni, de az igazság az, hogy valahol készen találta.

Hol? En a következő munkából ismerem: *Mignet: Histoire de la Révolution française*. Onzième édition. Paris, 1875. 2. kötet.

E munka már első kiadásában óriási sikert ért el egész Európában, több nyelvre lefordították. Magyarul: A francia forradalom története. 1844. 2. kötet, szerző és fordító megnevezése nélkül. Ismerjük azonban az utóbbi is: *Gaal József*, a Peleskei Nótárius szerzője.

A fentebb említett kiadásban a Chapitre VII. az 1793 június 2-i fölkelést tárgyalja. Ez alkalommal mondta *Lanjuinais*, a bevádolt girondisták egyike, mikor a beszédben meg akarták akadályozni: Quand les anciens préparaient un sacrifice, ils couronnaient la victime de fleurs et de banderoles en la conduisant à l'autel. *Le prêtre l'immolait, mais il ne l'insultait pas*.

Az aláhúzott rész ugyanazt mondja, amit Madách idézett szavai, de hogy innen vette, azt nem merem mondani. Könyvtára jegyzékében Mignet nincs meg, e jegyzék azonban nem teljes. Ettől tehát benne lehetett. Azt is látjuk, hogy az idézett szavakat nem Mignet mondja, hanem a *convention* (nemzetgyűlés) egyik tagja, tehát más történelmi munkákban is benne lehet.

Hogy Madách mennyire ragaszkodott a történelmi forrásokhoz ahol csak tehetette, mind világosabban áll előttünk. Nem részletekben akart eredeti lenni, hanem egészben, a koncepcióban.

Szigetvári Irén.

A Buda Halálának forrásaihoz.

Kis adat, de élénken jellemzi Arany hagyománykereső eljárását. Buda Halála I. énekének 33—37. versszakában le van írva Buda és Etele kölcsönös hűségesküje. Ez élénken emlékeztet a francia nyelv legrégibb emlékeire: a strassburgi eskükre (842), melyekben Kopasz Károly és Német Lajos királyok hasonlóképen esküsznek egymásnak hűséget. A két király esküje majdnem azonos szövegű. Fordításuk:

„Isten szerelméért, e keresztény népért és közös jóvoltunkért, e naptól kezdve, amennyire Isten tudnom és bírnom adja, meg fogom segíteni e fivéremet (Károlyt) és segélyére leszek minden dologban, úgy amint igazság szerint az embernek fivérét segítenie kell, azért, hogy ő is így tegyen velem; és Lothárral soha semmi egyetértésre nem lépek, amely akaratom e fivéremnek (Károlynak) kárára lenne.“ — Aranynál:

Buda esküje:

Had ura, im hallj szót, kinek neved Isten!
Igaz nekem úgy légy, mint igazán eskem:
Hogy e mai szertől soha el nem állok;
Etele öcsémmel viszázt nem csinállok.

Etele esküje:

Hadak ura, Isten! az enyém is halljad!
Soha te ne segélj, ha cselekszem olyat,
Hogy e mai szertől valaha elállok,
Jó Buda bátyámmal viszázt ha csinállok.

Az ezeréves időköz s a politikai okmány és Arany művészi epikus előadása közti különbözőség dacára az egyik hatása a másikra megállapítható. E föltevésem valószínűségét támogatja az a hasonló eljárás, amellyel Toldi Szerelmében találkozunk: itt Arany a III. ének 57. versszakában tudvalévően a Régi M. Nyelvmemlékek II. kötete 336. lapján olvasható Nagy Lajos korabeli eskümintát írta át. Adatom egyúttal egyike azoknak a ritka eseteknek, ahol a francia irodalom közvetlen hatása Aranyra kimutatható.

Hajnóczy Irén.

Magyarok, normannok.

Azok a kalandos hadjáratok, amelyekkel őseink a honfoglalás után, a X. században zaklatták, pusztították a közeli és távoli népeket, általános rettegés tárgyává tették a magyar nevet. *Muratori* közöl egy verses könyörgést, amelyet Modena város templomában énekeltek Szent Geminianus, a város védőszentje pártfogásáért. Alljon itt két sora:

Nunc te rogamus, licet servi pessimi,
Ab Ungarorum nos defendas jaculis.

(Most kérünk téged, bár legrosszabb szolgálid, hogy a magyarok dárdaíttól védelmezz meg bennünket. — *Muratori: Antiquitates Italicae Medii*

aevi. 1738. — Tóth Béla *Szájruł szájra* c. munkájában az egész könyörgést közli.)

Tudomásunk van hasonló könyörgésről Bajorországban is. (Pauler Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig. 1900.)

Ez ismert adatok után rámutatok arra, hogy a magyaron kívül más nemzet is részesült hasonló megtisztelésben. A normannok (északi emberek) 843 óta folyton, szünet nélkül zaklatták Franciaországot betöréseikkel, pusztítva, rabolva, gyilkolva, amerre jártak, míg végre *Charles le Simple* francia király letelepítette őket a mostani Normandiában, 911-ben. Éppoly félelmetesek voltak, mint a magyarok és éppen úgy befoglalták őket a litániába: *A furore Normannorum libera nos, Domine*. (A normannok dühétől ments meg Uram minket. — A. Albert—Petit: *Le millénaire de la Normandie*. *Revue des deux Mondes*, 15 mai 1911.)

Igy találkozunk a kor két réme: a tengeren járó hajós normannok és a nem kevésbé rettegett gyors lovas magyarok.

Szigetvári Irán.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Jelentősebb irodalomtörténeti munkák.

Több mint húsz esztendőös kutatás eredménye az a szép kötet, amely Szinnyei Ferenc tollából a M. Tud. Akadémia kiadásában megjelent: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. I. k. Úgy érezzük, kötelességünk ennél a nagyjelentőségű munkánál megállani és rövid pillantást vetni arra az értékes tudományos termésre, amelynek ez a betetőzése.

Szinnyei Ferenc irigyletesen szép auspiciumokkal indult tudományos pályáján. 1898-ban jelent meg Bacsányi Jánosról szóló életrajzi munkája, s az a kitüntetés érte, hogy annak második kiadása 1904-ben a M. Tört. Életrajzok sorába vététt fel. Jellemző tulajdonságai már ebben az ifjúkori dolgozatban szembetűnők: világos célkitűzéssel dolgozik, még dolgozata felépítésében is a gondos tagolásra törekszik. Nem elégszik meg a kézenfekvő adatok összeillesztésével, hanem szorgalmas kutatással böngész át minden forrást, különösen az Akadémia kézirati kincsét. Elsősorban az író érdekli, a kor rajza még a bővebbre szabott második kiadásban is vázlatos; maradnak megoldatlan problémái, a tudós és a költő elkülönítése is erőszakolt, az aprólékos mindenről-megemlékezés is nehézkessé teszi néha, de a kép, amelyet Bacsányiról fest, hű és élénk színű, ha nem is olvadnak a színek művészi egységbe.

Ettől kezdve tudományos munkássága határozott irányba indul. Két témája van: Arany János és a magyar széppróza. Arany Jánost nem az esztétikai elemző és műélvező szemével nézi, inkább megfigyeléseket közöl. Összegyűjti a *Toldi Szerelme* forrásait (1905), rendszerbe szedi Arany esztétikai jellegű nyilatkozatait (*A compositióról*, 1908. — *Tudományos munkássága*, 1910). A gondos kutatás és határozott célkitűzés sok apró megfigyelését teszi becsessé. Egy-egy aprólékos adatra ő hívja fel először a figyelmet (pl. Szénfy ritmuselméletére), nagyon ügyes az azonos témák felfogásbeli különbségeinek elkülönítésében,

jó szemmel veszi észre egy-egy szövegrész félreérthető voltát (pl. a naiv eposzról szólóban). Arany egyéniségére, lelkületére vonatkozóan nem von le minden következtetést; inkább azt ismeri feladatának, hogy Arany esztétikai felfogását tételesen tisztázza. Arany János lelkének megvilágításához Arany humorának bemutatásával jut el (1905). A humor esztétikai kategóriája már előbb (1903) a humorról szóló magyar elméleti irodalom áttanulmányozására készíti; közben maga is egyre határozottabban kiformalja erre vonatkozó esztétikai felfogását. Nagy Ignácra írt dolgozatában (1902) a komikumtól való elválasztás még nem elég következetes; később egyre jobban látja a humorban az alany és tárgy érzelmi kapcsolatának a jelentőségét, megérzi alapjában a jóságot és emberszeretetet, amelyet a tapasztalás tett többé-kevésbé keserűvé. Arany János pályáját és lelkét ebből a szempontból tekinti át; lelkének legfőbb mozgató erejét kiváló szellemi erejében és rendkívüli érzékenységeiben találja meg. Megállapítja tehát, hogy a humorra való hajlandóság veleszületett, életének körülményei pedig ezt még fejlesztették. Ebből a szemszögből nézi Aranyt és gyűjt össze minden, humorára vonatkozó adatot. Fejtegetése ritkán melegszik át, de adatfüzése teljes és van nem egy finom megfigyelése (pl. Arany humorának a néphumorra való rokonságáról). Az elemző részletezés azonban két örvényt ás: a humor körébe néha az egyszerű tréfa is becsúszik, másrészt — és ez a nagyobb baj — az összefoglaló kép marad el. A becses értekezés inkább adatgyűjtemény, mint művészi megírt tanulmány. Ezt az összefoglaló képet akarta pótolni az Arany-életrajz, mely 1909-ben jelent meg. Az esztétikus Szinnyi pályáján ez volt a legnehezebb feladat, mert Riedl művészi könyve után szép Arany-életrajzot írni talán lehetetlen feladat. Viszont az adatok elmondásában is voltak becsületes előzői, az elmélyedő megvilágításban is elsőrangú az, amit Haraszi Gyula írt. Úgy érezzük, Szinnyi nem is tudta megoldani a művészi életrajz feladatát, de adott becsületes, gondos összefoglalást. Arany lelkületének bemutatásánál sokszor szószerint is előző tanulmányához ragaszkodik, gondosan rekapitulálja Arany műveinek megítélését, de stílusa inkább józan ismertetés-jellegű. Úgy látszik, a kiszabott terjedelem is megkötötte, — hiszen néha megelégszik az értékelésnek ilyenféle tág szövegezéssel: „Külön méltatásra volna érdemes.” A művészi összefoglalástól való idegenkedésére jellemző könyvé-

nek illetően záródása: „Itt csak ismétlődésekbe bocsátkoznánk, amelyek a figyelmes olvasónak úgysem szükségesek. Ha egész könyvünkkel el nem értük célunkat, egy rövid összefoglalással még kevésbbé érhetnők el.”

Gazdagabb és értékesebb termést hozott a magyar széppróza történetére vonatkozó kutatása. Már 1902-ben meglep a mult század első felének folyóirat- és hírlaptermésében való alapos elmerülése; nemcsak Nagy Ignác munkásságának pontos megismeréséhez segítette ez Szinnyeit, hanem a kor irodalmi érdeklődésének helyes megállapításához is. Az apróbb-nagyobb cikkeknek hosszú sora készítette elő most megjelent nagy könyvét; e kötet korhatárából mindössze két tanulmánya lépett ki: az Ambrus Zoltánról (Irodalomtört. 1918) és a Justh Zsigmondról (Bpti Szle, 1918) írott. A módszer azonban ezeknél is az, mint amellyel Jósika Miklóst (1915), Kemény Zsigmondot (1924) vagy Kármán Józsefet (1924) mutatta be. Gondosan összeszedi az íróra vonatkozó életrajzi és kritikai anyagot, sorra veszi minden kötetüket, a regény poétikája szempontjából mérlegeli értéküket, figyelmesen tisztázva minden kérdést, ami az egyes művek vagy egyes írók kapcsán az irodalomtörténet kutatóinál fölvetődött. A megírás művészete mindig másodrangú cél: elsősorban hű és kimerítő tájékoztatást igyekszik adni. Tanulmányainak legjellemzőbb darabja akadémiai székfoglalója Jósika Miklósról. Nem vet fel új szempontokat, de józan következetességgel tisztázza a Jósika-kritika összes ítéleteit. Megállapítja, milyen és miben nyilatkozó regényeinek erkölcsi irányzata, jellemzi reflexióit, összeszedi az elbeszélő formára vonatkozó adatokat, vizsgálja a belső szerkezet hiányait, megvilágítja a mesék és motívumok romantikus jellegét, részletesen áttekinti leírásait, bemutatja korrajzainak a külső és belső világra vonatkozó adatait, sorra veszi a változatosság és a jellemzés ereje szempontjából regényalakjait, megméri lélekrajzainak mélységét, jelzi az idegen hatásokat. Figyelme mindenre kiterjed, lelkiismeretessége mindennek végére jár, de éppen ezért munkája darabos, — szinte úgy tekinti az ember, mint részlettanulmányok egybegyűjtését.

A kutatónak tiszteletreméltó gondossága adja új munkájának is főértékét. Már a XVIII. század végének és a XIX. század elejének rövid áttekintésében is meglepő teljesség jellemzi. György Lajos értékes összeállítását (E. Ph. K. 1913) harminc címmel gyarapítja. Az irodalmi ízlés jellemzésére röviden bemutat

egy csomót, rávilágítván az eredeti alkotások kétes eredetiségére. Valamelyes értéket csak Kisfaludy Sándor és Vitkovics Mihály levélregényeinek tulajdonít. A voltaképeni tárgyalás fonalát a huszas éveknél veszi fel. Nagyon ügyes gondolat volt, hogy fejtegetése elé megrajzolta e kor fővárosának hű képét és megismertet a zsebkönyvek, folyóiratok és hírlapok külső adataival. Első fejezete az úttörőket (Fáy, Kisfaludy K. és Kovács Pál) és követőiket ismerteti; rámutat a német novellairodalomnak jellegadó hatására, végigértékel minden jelentősebb alkotást és egész teljességében átveszi a követők termését. A sablont híven jellemzi a Rajzolatok-ból közölt paródia. Második fejezete a Jósika előtti történelmi novellákat szedi számba, utalva Kisfaludy Sándor regéinek hatására, a korabeli német történelmi novellák jellege és motívumaira, az ossziáni stílus emlékeire stb. Túlságosan szigorú az ítélete Kisfaludy *Tihamérjáról*, viszont elismerést juttat Majláth János novelláinak és Bártfay László próbájának. Hosszabb méltatást szentel a *Szirmay Ilonának*, rávilágítva Scott és a német követők hatására. A társadalmi novellák próbáinak bemutatását ugyanily módszerrel írja meg, méltatva egy-egy elfelejtett nevű kísérletező érdemét (köztük Ináncsi Pap Gáborét, Bajzáét és Szalay Lászlóét), s ugyancsak az első társadalmi regény bemutatásával végzi, Badies gondos fejtegetését egy kissé szorosabb Lafontaine-párhuzammal toldva meg. A 30-as évek derekáig terjedő termés méltatásának utolsó fejezete a francia és angol irányt különíti el; gondos részletességgel szól Csathó Pálról, akit minden oldalról megvilágít, értékeli Petrichevich Horváth Lázár regényét, melyre Ferenczi Zoltán hívta fel a figyelmet, és kimutatja Bulwer és Irving hatását Bérczy Károly szépprózáján.

Az 1836—1848-ig terjedő szépprózai termés ismertetésének élén Jósika Miklósról szól, ügyes átcsoportosítással használván föl akadémiai székfoglalójának részletkutatásait. Ugyanilyen önálló egész a Vajda Péterről szóló fejezet (v. ö. Irodalomtörténet 1922. évf.). Megállapításai közül érdekes itt, hogy Voltaire, a német romantikus ironia és a német humoristák hatását Vajdára elébe állítja Novalisénak (az igazolás azonban vázlat maradt), és értékes Vajda Péter keleti novelláinak és prózai dalainak e korban található gazdag visszhangja. A kötet zárófejezete Eötvös *Karthusijáról* szól (v. ö. E. Ph. K. 1919 és Ak. Ért. 1916).

A magyar regény történetét már Császár Elemér is meg-

írta (1922), messzebből kezdve és máig haladva. Császárnak nem állott rendelkezésére az anyagnak ez a bősége, nem ismerhette az egész szépprózai termést, amelyet Szinnyei felkutatott és számbavett, de fejtegetése művészből, megstilizálása élvezetesebb, áttekintése könnyebb. A megállapítások értékmeghatározásai sem változtak meg Szinnyei kötetével, mégis Szinnyei munkáját nagy elismerés illeti. A teljes termés számbavétele két szempontból jelentős: a kor ízlésének képéről ad hiteles képet, másrészt az értékelés alapjául szolgáló irodalmi milieut tárja fel. Szinnyei fáradozása éppen a milieu föltárásával ad új szint az értékeléseknek: megérteti a nagy alkotások létrejöttét, megadja újdonságuk mértékét és hatásuk erejét. A kutatás nagy munkája ezt a kötetet ezzel teszi nélkülözhetetlen becsűvé.

*

Elhagyta a sajtót Kolozsvárt Borbély István irodalomtörténetének második kötete. Anyaga 1825-tel kezdődik, de nem terjed tovább Arany János halálánál. Az „1880—1900-ig terjedő magyar szellemi (és irodalmi) életnek részletes elemzése“ a harmadik kötetre maradt. A 409 oldalas új kötet feldolgozási módja lényegesen eltér az itt már ismertetett első kötetétől. Borbély látható szeretettel mélyedt el néhány íróban és kerek essayben rajzolja meg képmásukat. A tanulmányyszerűség újsága és elmélyedése néhány fejezetét az összefoglaló köteten túlnövő jelentőségűvé teszi. Ilyen az 1849—900 közötti kor szellemi életének (nemzeti konzervativizmus, materializmus, szocializmus) történelembölcseleti jellemzése és az irodalomnak e szellemi forgatagba való beillesztése; ez az első kísérlet e korszak szellemi életének irodalomtörténeti megvilágítására, meglepő történelmi, szociológiai tudással és nemes etikai alapon. Hogy Borbély István a társadalmi eszmék vizsgálatában milyen elmélyedésre képes, azt már Eötvös állambölcseleti munkájának tárgyalása is mutatja: itt azonban még magasabbra emelkedik, gazdag szociológia-történeti alappal kezd a váz fölépítéséhez és finom megfigyelésekkel teszi igazzá fejtegetését. Azt hisszük, a könyvnek ez a legszebb része. De tanulmánnyá szélesedik Petőfi, Arany és Tompa, Jókai és Madách méltatása is. A tanulmány-szerűség megóvja az iskolás sablontól és módot ad saját, talpraesett megjegyzéseinek az előadására. Stílusa is elevenebb, példák és következtetések közbeszövésével meggyőzőbb, szubjektív

lelkesedés hevétől melegebb. Petőfinél pl. meglátja, hogy „ott élt a szomorúságra hajló merengésnek egy kis része lelke mélyén minden időben“ és gondosan kikutatja e szomorúság forrását és stílformáló erejét. Bölcselmi költeményei kapcsán Petőfi jellemző sajáttságául emeli ki „a hangulatban való merész elmélyülést“ és az esztétikai mérlegelésnél ezen a megfigyelésen épít. Nagyon ügyes Thaly Kálmán pályájának megvilágítása; már a Lisznyai-féle Balassa-dalokhoz való kapcsolás is sikerült észrevétel, de különösen becses a Rákóczi-kultusz történetének finom vázlata. Ki kell emelnem a *Buda haláláról* szóló részt, Arany balladáinak tárgyalását; mind a két részlet a megfigyelés egész sereg finom újságával lepi meg az olvasót. Szép és gondos a Jókairól írott fejezet, amelynek magja ez a megállapítás: „Jókai eszményeket írt le regényeiben a népmesék és népmondák logikájával és lélektanával.“ Borbély esztétikai és filozófiai elmélyedésének értékes bizonyysága végül a Madáchról szóló rész, „Az ember tragédiájának életbölcseleté“-ről szóló.

A kötet azonban nemcsak e tanulmányszerű részekben ad értékes újdonságokat: egészében is a gondos autopsia és önálló gondolkodás rokonszenves eredménye. Vannak értékelései, amelyek ellenmondást követelnek, vannak megállapításai, amelyek nem fogadhatók el, vannak felesleges aprólékosságai, de sokkal több, amazokat feledtetően több az érdekes megfigyelése, adata, megjegyzése. Csak azt sajnáljuk, hogy Vörösmarty egyénisége (elsősorban lírája) és Arany János lírája oly szemmel látható mellőzésben részesül, amikor még a hirhedt Somogyi Antal is megemlítéshez jut. Ahhoz, ahogyan a nagy írók mellett a kisebbeket megválogatja, lenne a legtöbb szavam, de a meglevő könyvhöz itt hozzáfűzni ilyesmit feleslegesnek tartok. Nem sorolom fel az értékelésekre vonatkozó megjegyzéseket sem: úgy látszik, ott, ahol nem tanulmányszerűen dolgozott, némi elsietésre kényszerült. Ebből néha aránytalanság támadt, pl. Arany *Toldi Szerelmével* kapcsolatban.

Érdeme a kötetnek, hogy Fogarasi János jelentőségét kiemeli; nagyon ügyes a *Bélteki ház*nak Fáy mondásával való jellemzése; sikerült az angol történeti regényírók hatásának rajza, de a francia naturalista regényírók jellemzése mellől a magyar szépprózán jelentkező hatás megállapítása sajnosan elmaradt. Rövid, de találó Eötvös költeményeinek jellemzése, és bővebb kifejtést érdemelt volna az a helyes ítélet, amely a

Magyarország 1514-ben regényéről hangzik el. Nagyon talpraesett Czakó kapcsolatának kiemelése a magyar filantrópiához. Teljesen új a magyar tánc és zene kifejlődésének a vázlata és a magyar népdal fejlődésének vizsgálata. Helyesen látja meg itt az egyszerűségben és a dallamhoz kötöttségben a magyar népdal jellemző vonásait. Nagyon sikerült elemzések kerülnek elénk a Petőfiről írott fejezetben, Petőfi népiességének fejtegetésében, a *Szeretlek, kedvesem* meglepő értékelésében. Élvezetes olvasmány Kriza *Vadrózsák* című kötetének a méltatása, benne az oláh népköltészet erdélyi hatásának a megokolt visszautasítása. A műdal kifejlődésénél Simonffy, Szentirmai és Dankó szembeállítás a irodalomtörténeti szempontból is tanulságos. Igazat kell adnunk Tompáról mondott ítéleteinek is: amikor az architektónikus erőt nélküli költészetében. Hogy stílusa élénkítésére Borbélynak milyen tudatos gondja van, ezt Tompa kapcsán Deneczkyne Volf Irma illusztrációinak a *Virágregék*-kel való esztétikai összemérése mutatja. Rövid és mégis gondos kidolgozás Arany esztétikai nézeteinek a bemutatása; figyelmes kritikára vall Arany balladáinak ez a skémája: „élethű képeknek rajzolása által előidézett hangulatunknak a költemény záró soraiban szavakba foglalása“. El kell ismernünk azt is, hogy még Kemény Zsigmondról is van egyéni észrevétele (pl. a *Rajongók* világtörténelmi témájáról). Meglep Szigligeti *Czigány*-ának nyújtott elismerésével; ha nem is győz meg arról, hogy a II. felvonás „önmagában véve egyik legmegrendítőbb hatású népdramánk“, a darab elemzésében sok ügyességgel vezet.

Mint mondtam, ez a II. kötet önállóbb, nagyobb elmélyedéssel, szabadabb, függetlenebb értékeléssel, egyes nagy fejezeteiben sokkal több gondnal készült, mint az első. Élvezetes és tanulságos könyv, egy tanult, gondolkodó, elmélyedni szerető főnek szép alkotása.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Tabéry Géza: Szarvasbika. Regény. Budapest. Év nélkül. 232 lap.

Erdélyi író regénye s bizonyára érdemes regény, mikor itt is akad rá kiadó, Budapesten, ahol annyi szép és komoly munka hever kéziratban.

Erdélyi levegő! Romlatlan magyarság, erő és tisztaság. A Heltai Gáspárok, Dávid Ferencek, Apáczai Csere Jánosok, Mikes Kelemenek, Baróti Szabó Dávidok, Jósika Miklóso, Kemény Zsigmondok és Gyulai Pálok feledhetetlen világa.

A regénynek nemcsak szerzője, hanem témája is erdélyi: a két Bolyai tragikus élete. Olyan téma ez, hogy egy közepes tehetségű elbeszélő is pompás hatást érhet el vele, ha az íróművészet megbecsülésével és némi komoly elmélyedéssel fog kidolgozásához. Aminthogy ennek a regénynek is van egy szép részlete: a szarvasbika halála. A szarvasbika betéved egy kastély üvegcsarnokába és ott halálra sebzí magát. Sorsa Bolyai János szomorú életének jelképe.

E regény megjelenését a hírlapi kritika egyöntetű dicsőrete követte. ami a legjobb ajánlólevél a könyveket vásárló közönség számára. A kritikák egy része természetesen csak a kiadóvállalat hirdetésének átirásából állott, de voltak olyanok is, akik átfutották a könyvet s így írták meg elismerő soraikat. A jóindulat elsősorban bizonyára az Erdélyben élő írónak szólt. de szólt a Bolyai-témának is. Mindenesetre magasra fokozta az elismerés mértékét az a beteg érzéki levegő is, mely a mocsarak gőze gyanánt nehezedik erre a regényre.

Valóságos erotikus történeti ponyva ez a regény: a Bolyaiak és a Telekiek megalázása. Amint valójában nincs védelem manapság a becsület támadói ellen, úgy nincs magyar törvény, mely lesujtana azokra, akik a nemzet multjának kiválóságait perverz képzelettel szennyezik be. Hiszen igaz, bajos ilyesmire törvényt hozni, de az ember lelkéből önkénytelenül kiszakad az ilyen sóhajtás, mikor látja, hogy magukat íróknak és művészeknek nevező egyének mit nem merészelnak az írói és művészi szabadság kalóz zászlója alatt. A gyújtogatókat — ha mindjárt eszelős gyermekek vagy lelki kényszerből üldözött szerencsétlenek is — biztos helyre zárják, a lelkek rombolói azonban szabadon gyilkolnak.

Egyik aljas szerelmi helyzet a másik után s mindez a két Bolyai alakjához s a nők közül főképen báró Kemény Simonné gróf Teleki Anna személyéhez fűzve. Szemérmetlen képek, förtelmes viszonyok. A pornográf kéjlegés mellett a történeti érzék teljes hiánya az emberismeret siralmas egyoldalúsága. A két Bolyai tragikumából semmit sem érzünk, a leghálásabb jeleknek — így Bolyai János párbajszorozata — a riport technikájával peregetnek le a szerző tolla alatt, szenny azonban van bővével. A stílus pedig, ez a

dekadens-futurista erőlködés, ez a már Pesten is nevetségbe fulladó badar zagyaság — mit mondjunk erről a stílusról?

Életek íze málladozott garatban, ingerelte a szájpaddás bolthajtásait s a nyelv érzékeny pádimentumát.

Vértelen szájszögletén törötten buggyantak ki a mániás ígék, hogy benne téhen-istennében, kis barna téhenben most sarjadzik nagy barna ökör s mire szörnű bikává szüli magzatát, el is enyésznek forró kéntavakban.

Lehetetlenség volt hinni, hogy e két zseni képes volna a szörnűségekre, amiket előtte a francia az imént vakmerő nemi képzelgések sötéttáblájára felvázlatozott.

Titokrepező golyószemei odalótték, hangosan pörölyöző szíve odakovácsolta, örvénylő füle odafacsarta lábujjhegyes kíváncsiságát az átkozott ajtó félfájához.

Az empire nagyvonalúbb, parvenű egyszerűségét inkább kismellű ezüzek juttatták szóhoz, akik úgy találták, hogy érvényesülésük az elomló selyemnek közvetlen melle alatt kötését kívánja meg.

A pubertás kínos érzékenységgel nem elsőízben eszmélt útközben titkzatos összefüggésre Keményné és a szolga között.

Végzetes uszályként vitte magával oda is megbokrosodott problémáját. Csak nő nem akadt sehol a környéken, akinek szűz képzelgései cibálta volna százezer izre a viharfertős Bolyai vér.

Eldöntötte magában, hogy belterjes társadalmi élet kiélésére lesz szűkeége addig a napig, amíg a Kaiser parancsa tovább nem helyezi innen is.

Csak egy generáció messzeségében izzott még az arcpirító aljasság, hogy osztályelönnyök reményében a nemesség saját hazáját adta el.

Élveteg kiuzsorázásával az ígérkező jó előtti pillanatoknak, örvényezte érzékeibe a férfi az elomlott asszony szépségét s bujaságbamártakozó környezetét.

Egy távoli bitón haldokló fény fetrengett, tusázott istentelenül. A holt-asszonnyal hold is kibukott gyászrongyaiból. Képlet, számok, szavak gyürköztek szellemidéző emberi vággyal a gondolataiba részegült főhadnagy előtt. Asszony, asszony kellett volna most, terhelt asszonyember, akár hajadon, csak érte galoppozó gondolatait. Okos lilomállat, amelyet a föld még nem virágozott, finyás észlénnyel, fölényes, válogatós, szent, akit egyetlen szóval halálra sértene:

— Dög!

Elmélkedhetnénk most arról, hogy lehet-e így írni a magyar klasszikusok stílusreemtől emberöltői után; s felvethetnők a kérdést, hogy akad-e az erdélyi szászok vagy románok között olyan író, aki hasonló tartalmú és nyelvű könyvet ír s akit a szász és román kritika ezért lelkesen megdicsér. Mi azt hisszük, nem akad. Az ilyen vérbajos irodalommal csak a mi íróink táplálják nemzetünk szerencsétlen ifjúságát. Ezért mondhatta Goga Oktávián már 1913-ban, hogy a magyar nemzeti irodalom tulajdonképpen megszűnt s helyet adott — az új magyar lélek tükörképeként — egy új irodalomnak. Elvesztek — úgymond ő — Jókai Mór romantikus típusai és Kemény Zsigmond nyakas, nehézkes, büszke nemesei; a régi hőseket másokkal helyettesítették. A túlzott individualizmusnak hánykolódásai, brutális cinizmus és eddig ismeretlen frivolitások kértek szót a mai magyar irodalmi alkotásokban. De vigyázniuk kell a magyaroknak! Ahol nem tudják, hogy a nyelv még nem teszi magyarrá az irodalmi alkotást, ott a veszedelem halálos.

Más nemzet tanul és nem feled. Mi azok közé tartozunk, akik semmit sem tanulunk és mindent elfeledünk. A gáton átszivárog a víz, azután elönt az áradás, mi pedig állunk közömbösen, míg egyszer csak örökre ellep mindent a vízözön.

Egykor úgy volt, hogy amit nem adott meg tanítványainak az iskola, azt helyrehozta az irodalom. Ma úgy van, hogy amit mi éjjeli és nappali erőfeszítésekkel megteremtünk, azt lerombolja az irodalom.

Kibírja-e Erdély a maga ultramodern szellemi fáklyavivőit? Ha nagylelkű a sors: idővel talán kiheveri őket. Egy azonban bizonyos. Inkább ne legyen erdélyi magyar irodalom, semhogy ez legyen az erdélyi magyar irodalom.

Pintér Jenő.

Erdős Renée: Báro Herzfeld Clarissz. Budapest, 1926. 362 lap.

Erdős Renée regényei általában vegyes hatással vannak reánk: a művészi előadásba merül valami bántó mozzanat, többnyire erkölcsi diszharmonia s a műélvezetet megzavarja a bosszankodás, néha azonban az erkölcsi csömör is. Így vagyunk ezzel a művével is. Nem mindennapi művészettel megírt regény, de a tárgya visszaszatizító, alakjai kellemesen csevegnek, de cinizmusukkal felháborítanak, pompás lelki elemzések mellett ott találjuk a romantika ócska fogásait, plasztikus és vonzó leírásokra durva, erotikus jelenetek következnek. Hőse a dúsgazdag, már kikeresztelkedett zsidó család hisztériás leánya, kiben az elfajult vér s az elhibázott nevelés páratlan önhittséget és megdöbbentő erkölestelenséget vált ki. Hogy a leányos tisztaság korlátaitól megszabaduljon, odaadja magát a család szép külsejű szolgájának, akit megkívánt, de akibe nem szerelmes. Megijedvén a viszony élettani következményeitől, fölkeres egy, a büntető törvényekbe ütköző operációkkal foglalkozó orvost s örömeiben, hogy ijedelme alaptalan volt, kezét nyújtja régi imádójának, egy bécsi gróf-bankárnak. Szerelem persze nem fűzi urához s ez is másutt talál vigasztalást. A hősnő most tulajdon unokabátyjával kezd kacérkodni. Majd ismét visszatér a szolgálóhoz. Ez azonban ráeszmélvén, hogy a nő csak állati vágyból, nem szerelemből lett annak idején kedvese s most mást készül kegyei részesévé tenni, felháborodik s midőn úrnője durván megsérti, megfojtja a hűtelent s magát is megöli.

Foglalkozunk csak kissé behatóbban ennek a komor mesének hősnőjével! Árva leány. Nagyszülői nevelik fel, azaz rontják el kényeztető szeretetükkel. Bonyolult lelkivilágú, modern nő lesz belőle. Bámulatosan okos fő, ami abból látszik, hogy sok mindent összeolvas, naplót ír, Istenben nem hisz, a patriotizmus mérge — saját szavai! — nem jutott el hozzá, életeleme az artisztikum s már ifjú fővel eltökéli magában, hogy nem fog gyermeket hozni a világra. Ellenben nagyon érdeklődik a buddhizmus iránt s valami nagy dolgot szeretne végrehajtani, egyelőre azonban csak vadászik, nyaktörő lovasbravúrokat hajt végre, viszonyt köt a szolgával és levelezést folytat egy hindu táncosnővel, akit valami külföldi fürdőn megismert s aki kedvéért megtanul magyarul. Egyszerűen keresi az „én“-jét! Nietzsche-tanítvány létére, erős és őszinte, azaz van ereje aljasság elkövetésére és elég őszinte tettének cinikus elmoséséhez.

Íme, ilyen hősnőt választott Erdős Renée regénye számára! Hogy lehet e hitelünk ebben az alakban, nem könnyű megmondani. Elhisszük az írónőnek, hogy a modern pénzarisztokrácia körében rettenetes pusztításokat visz véghez a vér és arany mótelye, de midőn valakinek érzelmi és akarati élete ilyen súlyos zavarokat mutat, mint ezé a leányé, az a valaki már a pszichiátert érdekli, nem a művelt regényolvasó közönséget. Elvégre is a lelkibeteg elme-

gyógyintézetbe való, nem regénybe. Nem sikerültek a regénynek egyéb rétegekből való alakjai sem.

Alaposan elrajzolta Erdős Renée a színésznő alakját, aki elválik urától, hogy azután szeretője legyen, tönkreteszi, hogy magához láncolja. Ez a Herczeg Ferenc Lanszkyja, elrontott, női kiadásban. Még hazugabbak a többiek: a szolgává lett orosz gróf; az istenfő és páratlanul nemes gondolkodású erdőőr, aki gyilkosságért már fegyházat is ült; a magzatelhajtással foglalkozó orvos, aki egy misét sem mulszt el; a hindu táncosnő, aki csak a színpadi hatás kedvéért került a mesébe. Mindezek a régi, jó romantikusok fantáziájához illő alakok s a modern átfestés mellett sincs keresnivalójuk a naturalista regényben. Hiába vannak reánk a regény jellemei helyel-közzel az élményszerűség hatásával, hiába a realiztikus jellemzés minden raffinérijára, nem hiszünk ezeknek az alakoknak sem bűneiben, sem erényeiben, nem hiszünk az egész regényben, de hiszünk a regény anyagi sikerében: az a közönség, amely még képes könyvet vásárolni, éhes a szenzációra, ezt pedig csak úgy ontja ez a mű.

Dedk Viktor.

Móricz Zsigmond: Kivilágos kivirradtig. Budapest, 1926. Athenaeum kiadás.

Móricz Zsigmond új regénye nem igazi regény, csak egy éjtszaka története. A jószágigazgató nevenapját ünneplik; a rokonok, barátok esznek, isznak, mulatnak. A házigazda fiatal leányát egy gazdag zsidó fiatalembernek ajánlja feleségül, de mikor a jószágigazgató megtudja, hogy harminc éves helyét el kell hagynia s a helyébe a gróf zsidó bérlet küld: kiutasítja a vejének szánt udvarlót.

A regény alakjai és jelenetei érdekesek és elevenek, — de mint mindig, Móricz Zsigmond most is nagyon szomorú képet ad a vidéki keresztény társadalomról. Annyi emberi gyarlósággal és bűnnel ruhazza föl személyeit, hogy egészen elkodvetlenedünk. Nem mondjuk, hogy nincsenek ilyen típusok, de — vannak mások is. A hibákat meglátja az író, de az erényeket nem akarja meglátni. A házasságot különösen sötéten festi. A zsidókérdés mellett főleg ez foglalkoztatja gondolatvilágát.

Mindezekről eltekintve, ez a regény egyik legsikerültebb munkája Móricz Zsigmond most is nagyon szomorú képet fest a vidéki keresztény társaság egy pillanatra sem lankad s ez nagy érdem oly regénynél, ahol voltaképen nincsen semmi eseményfejlődés.

B. B.

Neményi Imre: Apáczai Csere János. Budapest, é. n. 180 l. Lampel-kiadás.

A latin szónok emfaticus felkiáltása jut eszünkbe — Ó fortunate adulescens, qui tuae virtutis praeconem Homerum inveniris —, mikor ezt a meleg szeretettel megírt tanulmányt olvassuk. A házsongárdi temető sírja rég eltűnt, Apáczai Csere János haló porai régen elegyültek a haza földjével, de fent van időt múlt szelleme műveiben.

A hálásnak mondott, de valójában csak felejteti szokott utókor jóformán alig tud valamit Apáczairól. Főérdemének szoktuk mondani, hogy magyar nyelven ő szólaltatta meg először a filozófiát, Descartes filozófiáját és hogy feltette magában, hogy addig meg nem hal, míg a magyarnak minden tudományt magyarul nem ad. Pedig Apáczai ennél sokkal több volt.

Apáczai a magyar nemzet művelődéstörténetének első kultúrpolitikusa volt. Egy látnok ihlettségével állapította meg a hazai kultúrának nemzet-fenntartó erejét és lelki elhivatottságtól sugallt bátor programmot adott egy jellegzetesen magyar és modern pedagógiai alapon felépítendő kultúrához. Ő ismerte fel és nemzeti szerencsétlenség súlyával bíró körülmény gyanánt elsőnek ő állapította meg azt a tényt, hogy hiányzott nálunk az erőteljes kezdeményezés az európai általános kultúrába kapcsolódó önálló nemzeti művelődés megállapítására és fejlesztésére; hiányzott Apáczainak megrázóan erőteljes megszólamlásáig annak a tudatos meglátása és előérzetes felismerése, hogy politikai önállóságunknak megingathatatlanul erős alapjául is kizárólag szellemi önállóságunk és önálló nemzeti kultúránk szolgálhat.

Neményi Imre tanulmánya alapján nemcsak Apáczairól alkotott eddigi felfogásunkat kell több tekintetben megváltoztatni, hanem át kell értékelnünk Apáczainak Comenius-hoz való viszonyát is. Eddig általában Comenius-tanítványnak tekintettük Apáczait. A szerző Adelung, Hormayr, Bayle, Kvacsala és Palaczky megszólaltatásával igazolja, hogy Apáczai semmit sem vett Comeniustól. Neményi szerint: „Apáczai már csak annál fogva sem lehetett Comeniusnak követője és tanítványa, mert Comenius összehasonlíthatatlanul alacsonyabb szellemi mintájú és az összehasonlítást kizáróan szűkebb látókörű ember volt, mint Apáczai. Apáczairól tudjuk, hogy az ismeretek egész birodalmát felölelő éles elme mellett a dolgok zseniális tisztánlátásának isteni adományát is birtokolta. Ezzel szemben Comenius fél-tanult ember volt; a fél-tanultsággal együttjáró minden szellemi, lelki, jellembeli és erkölcsi tanulságokkal terhelve“.

Irodalomtörténetileg is fontos adata Neményi Imrének Apáczai Csere János névírásának megállapítása. Eddig a névírásban meglehetősen ingadozás volt és hol a Csere, hol meg a Cseri, sőt még a Ceéri név jogosultságát is vitatták. Voltak olyanok is, akik Csereinek írták. Neményi Imre bőséges adathalmazzal a Csere név írása mellett dönt.

Halász László.

A Keszthelyi Helikon. A Kisfaludy-Társaság megbízásából összeállította: Lakatos Vince. Keszthely, 1925. 426+VIII l.

Ez az inkább testes, mint díszes kötet beszédes tanúsága nemcsak Festetics Tasziló herceg irodalompártolásának, hanem a Kisfaludy-Társaság nagvarányú munkásságának is, mellyel a helikoni ünnepek felújításában olyan emlékezetes szerepet játszott.

A Keszthelyi Helikon felújításának, illetőleg a Festetics György által kezdeményezett intézmény első százados megünneplésének gondolata még jóval a háború előttre nyúlik vissza. Azonban az idők viharos járása csak 1921 júliusában tette lehetővé az eszme ünnepélyes megvalósítását. A jutalmat nyert és a helikoni ünnepélyen felolvasott műveket tartalmazza ez a könyv, melynek megjelenése elé szintén számos akadály gördült, míg végre néhány évvel az ünnepélyek után napvilágot láthatott.

A könyv első részében találjuk a helikon-ünnepség felújítására vonatkozó előkészületeket, majd a Kisfaludy-Társaság rendezésében július 2-án és 3-án megtartott százados ünnep színes leírását. A következőkben Beöthy Zsolt megnyitó beszédét, Szász Károly titkári jelentését és Sajó Sándor Gróf Festetics György emlékezete c. ünnepi ódáját olvassuk. Következik

Négyesy László pályanyertes műve: Gróf Festetics György a magyar irodalomban. A hatalmas tanulmány Festetics György egyéniségének plasztikus megrajzolása után részletesen tárgyalja a korabeli írókkal való összeköttetését, majd pontosan felsorolja mindazokat a költői és tudományos műveket, melyek Festetics-csel foglalkoznak. Kozma Andor A magyarokhoz és Vargha Gyula Berzsenyi árnyékának c. költeményét Kéky Lajos A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében c., a Festetics-jutalommal kitüntetett értékes pályaműve követi. Jakab Ödön Kisfaludy Sándor emléke c. költeményében a Himfy-strófa szerkezetében és hangnemében illetetten idézi Kisfaludy szellemét. Herczeg Ferenc A holicai Cupido c. egyfelvonásos vígjátéka és Lakatos Vincének a faültetés előtt mondott ünnepi beszéde zárja be a hatalmas kötetet. Mintegy függetlenül, a helikoni ünnep alkalmával a kötet szerkesztője által gyűjtött emléksorok, A holicai Cupido egykori helyesírással közölt színlapja, a Keszthelyi Helikon megújításának és lefolyásának rövid ismertetése latin, angol, német, francia és olasz nyelven és végül Papp Viktornak Szendy Árpád Helikon szvitjéről írt bírálata csatlakoznak a már említettekhez.

Mint a vázlatosan közölt ismertetésből látjuk, a Helikon résztvevői nemcsak nagyjaink emlékének ültettek ünnepi fákat, hanem hasznos munkát végeztek nemzetünk életfája körül is.

Körösparti.

György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1919—1924. Kolozsvár, 1926. 72 l.

Erdélynek az anyaországtól való elszakadása fellendítette az ott élő magyarság kulturális működését. Ez a bibliográfia élő és örvendetes bizonyítéka annak, hiszen az 1919—1924 közti hat esztendőből 1066 könyvet sorol fel.

1066 könyv, több mint másfélmillió példány, közel 32 millió lei forgalmi értékkel. Nagy szó ez Erdélyben s nagy szó ez nemzeti irodalmunkban!

Az 1066 könyvnek egyharmadrészét a szépirodalom foglalja le (352 drb). Benne a széppróza a vezető műfaj (52%), de tekintélyes mennyiséget képvisel a versekötet is (35%), míg a könyvbe zárt színdarab a legkisebb egység (13%).

Erdemes a főlemlítésre, hogy az egész könyvtermés $\frac{9}{10}$ -e erdélyi szerzők eredeti munkája s a megjelent könyveknek csak $\frac{1}{10}$ -e fordítás. Az 1066 könyvből 1045 Erdélyben készült, Berlinben 4, Budapesten 15, Debrecenben és Szegeden pedig 1—1.

Érdekes világot vetnek az erdélyi magyarság érdeklődésére világirodalmi vonatkozásban a költői fordítások. Feltűnik a szokatlan vonzalom a japán és spanyol költészet iránt. Kilenc költői műfordításból hat japán és spanyol fordításokat ad. Erdélynek jelenlegi helyzete magyarázza az új román költők antológiáinak megjelenését fordításban.

Régi irodalmunk nagy költőit csak két hatalmas név képviseli: Arany János, akinek Toldi-trilógiája jelent meg erdélyi kiadásként és Petőfi Sándor, kinek Összes költeményeit az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából kiadta Kiss Ernő. Remekíróink munkáinak erdélyi kiadása körül tehát még jelentős kultúrunka vár különösen az Erdélyi Irodalmi Társaságra.

A szépprózai fordításokról keveset mondhatunk: néhány H. Courts-Mahler-, egy Guy de Maupassant-, két Strindberg- s egy H. G. Wells-fordítás mellett 12 külföldi detektív- és bűnügyi regény fordítását találjuk.

Legerőtelenebb az erdélyi írók színműirodalma. Erről keveset mondhatunk. Relatív értéket képvisel P. Jánossy Béla Halhatatlan halál című ötfelvonásos keresztény drámája s Lengyel József Teleki Mihály című ötfelvonásos szomorújátéka. Erdélyi színpadi szerzők kedvelt témája a szatíra és az erkölcsrajz. Említésre méltó még, hogy P. Jánossy Béla, kinek sok érzelme van a színpad iránt, Petőfi életéből dolgozott fel drámai képet három felvonásban. — Jubileumi kiadásban jelent meg Madách Az Ember Tragédiája.

Drámai fordítás mindössze hat készült: Salom Asch, Hanns Heinz Evers, Max Nordau, Bernard Shaw és Sophokles drámai munkáiból.

Általánosságban még meg kell említeni, hogy a szaktudomány és népszerűsítő irodalom keretében az írók érdeklődése a különböző keresztény tanok, a zsidókérdés és szocializmus problémái felé irányulnak.

Minden dícséretet megérdemel irodalmunk hivatottjaitól e bibliográfia szerkesztője, mert átmentett a jövőnek sok-sok értékes adatot. Z. A.

György Lajos: Balogh Endre emlékezete. Cluj-Kolozsvár, 1925. 36 l. Pásztortűz kiadása.

Balogh Endre egyike volt azoknak a komoly értékeknek, akinek jellembe biztosan fogódzott elárvult magyar életünk megtépázott reménysége. Ha nem kellett volna állandóan betegségével küzdenie, akkor vezetésre termett egyénisége a közéletben és az irodalomban egyaránt útmutatója lehetett volna az erdélyi magyarság küzdelmének. Az a nagy részvét, mely koporsóját a házsongárdi temetőbe kísérte, nemcsak a kiváló jogásznak és a tehetséges erdélyi írónak szólt, hanem a talpig derék férfinak, a kiváló magyar embernek.

Munkássága sokoldalú volt. Tevékenyen résztvett a háború előtti függetlenségi politikai harcokban. A háború utolsó éveiben jogtudományi kérdésekkel foglalkozott, majd az elszakítás után a szépirodalom munkásai közé állott. Az erdélyi irodalom 1919 után következő lendülete magával ragadta a megviselt lélekkel is tettekre kész magvetők közé. Eredeti témakörével, a lelki élet mélységének megkapó rajzával és színes stílusával kivívta a komoly kritika elismerését.

György Lajos ritka megbecsüléssel örököltette meg az erdélyi magyar irodalom első halottjának emlékét. H. L.

Gheorge Kristóf: Mauriciu Jókai. Biografie si Caracterizare. Cluj. 1925.

A Jókai-centenáriumot a külföldön is észrevették. Jókait két honfitársunk ismertette meg a magyarul nem értőkkel: Kristóf György, a kolozsvári egyetem magyar irodalom tanára, és Bitay Árpád, a kolozsvári Marianum leánygimnázium tanára. Előbbi Jókai életrajzát és jellemzését írta meg a kötetben, utóbbi ennek és Jókai néhány novellájának román nyelvre való fordítását végezte.

Kristóf György és Bitay Árpád a romániai művészeti és közművelődési miniszter megbízásából készítették munkájukat. Eppen azért, mert Alexandru Lapedatu — aki különben erdélyi származású és magyar műveltségű — tette lehetővé e mű megjelenését: neki is ajánlották a kötetet.

Igen érdekes a IX. fejezet: Hogyan jelennek meg a románok Jókai regényeiben? E cím alatt azon novellákat és regényeket ismerteti a szerző,

melyekben az erdélyi oláhság szép külső és belső tulajdonságaival szerepel.

A könyv külső előállítása papírosával, nyomásával, sikerült 5 illusztrációjával méltó a centenáris mű tartalmához. T. F.

Mitrovics Gyula: Arany János esztétikája. Debrecen, 1925. 281. Csáthy Ferenc kiadása.

A méreteiben rendkívül gazdag Arany-irodalom gvarapodását jelenti ez a kis füzet. Szerzője tudós elmélyedéssel és éles megfigyeléssel fejtegeti témáját: Arany János esztétikai rendszerének bemutatását. Feladata nem volt könnyű. Arany János ugyanis rendszeres esztétikát nem írt. Esztétikai nézetait elsősorban, más kérdések tárgyalásakor mellékesen fejtegette. Ezért a szerzőnek sorba kellett venni a nagy költő tudományos dolgozatait, bírálatait, levelezéseit, másnemű prózai írásait, irodalmi tanulmányait, sőt szép-irodalmi és kritikai betilapjának, a Szépirodalmi Figyelőnek és Koszorúnak szerkesztői üzeneteit is. Mitrovics Gyula sikerrel járta meg ezt az utat s amit forrásaiban talált, azt gondos mérlegeléssel foglalta szerves egésszé.

Halász László.

Az Aurora-Kör Magyar Irodalmi Társaság értesítője az 1925. évről. Szerkesztette Tóth Lajos főtktár. Budapest, 1926. 48 l.

Fiatl íróink épületes törekvéseiről ad számot ez a kis füzet. Helyes cél érdekében fogták meg előbb baráti kezűket, hogy azután irodalmi kört alkossanak. „Hisszük, hogy az irodalmat csak a morál, csak a nemzeti szellem és csak a mult hagyományain alapuló előretörés vezetheti rá a fejlődés igazi útjára” — olvassuk értesítőjüknek a Társaság történetét ismertető fejezetében. Elismerésre méltó megnyilvánulása ez legifjabb irónemzedékünk törekvéseinek, mellyel egyrészt nagy magyar íróink emlékének ápolását, annak a nemes iránynak, melyben azok dolgoztak, diadalra juttatását, másrészt a nemzet- és erkölcsellenes irodalmi törekvések elleni eredményes küzdelmet óhajtják szolgálni.

A Társaság élén Császár Elemér, ifj. Szász Károly és ifj. Zulawski Andor állanak. A tagok száma jelenleg 32. H.

Vidéki írók. Szerkeszti Váth János. I. füzet. Veszprém, 1925. 64 l.

Váth János lelkes törekvése — hogy a vidéki írók irodalmi arcképeit a művelt magyar közönséggel megismertesse — szép, elismerésre méltó és főleg hasznos.

A négy íves kis füzet előszavát Pintér Jenő írta, fejtegetve a fővárosi és vidéki irodalomnak egymáshoz való viszonyát s vidéki irodalmunk irodalomtörténeti jelentőségét. Luttor Ferenc Prohászka Ottokárról, Lám Frigyes Harsányi Lajosról, Juhász Gyuláról és Váth Jánosról írt benne komoly tanulmányokat. Zr.

Kisebb kötetek.

Móra László: Almok szekerén. Budapest, 1925. 144 l. — Móra László neve nem ismeretlen az irodalomban. Ebben a vegyes kötetében 12 év termésének javát adja, 1910-től 1925-ig. Költészetének két rokonszenves jelensége: erős istenhite és nagy hazaszeretete.

Ifjú Könyves Tóth Kálmán: Furulyaszó. Kis regény. Budapest, 1925. 36 l. — Ez a kis regény inkább szociális érzésről tanuskodó röpirat, mint

regény, jó adag modoroskodás s mindenáron új utakat keresés. Kár, hogy a szerző talentumát olyan irányhoz kapcsolta, melynek multjában nincs öröm, jövőjében alig van remény.

Kisteleki Ede: Könyörgések könyve. Imák, fohászok. Zadavec István előszavával. 90 l. — Hívó lélek nyújt vigasztalást azoknak, akiknek fáj az élet, akik itt e földi vándorlásukban csak szenvedést és bánatot találnak. Kisteleki Ede zsoltárai vigasztalók, mert az Istenre talált embert állítják elénk, aki a napi kenyér megszerzésének robotja után Istenben és a nyugalomban keres és talál pihenést.

Gyökössy Endrének négy kedves kis kötete jelent meg. *A palotai cserkészek* és *Táboroznak a palotai cserkészek* vonzó cserkész történetek. *A föld-szerető magyarokban* két testvér szenvedését mutatja be a szerző. *A kis gróf-kisasszony* arra tanítja az ifjúságot, hogy a szegényeket szeretettel segítsék. Mind a négy regény pompás mesélő hangon megírt léleknevelő történet. Az ifjúság tiszta magyar erkölcsöt, erős jellemet, hazaszeretetet és nemes gondolkodást tanulhat belőlük.

Zr.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1926. évf. febr. Altenburger Gyula: *Gyulai Pál és a magyar irodalmi kritika*. Gy. P. nagysága elsősorban abban van, hogy helyesen látta meg azokat a nemzeti értékeket, amelyek az irodalmi kritika fundamentumát alkotják s ezekhez az értékekhez mérte az irodalmi tevékenység és a kész irodalmi alkotások értékét.

A Falu. — 1926. évf. 2. sz. Bodó János: *Herczeg Ferenc írói jubileuma*. Emelkedett hangú megemlékezés Herczeg Ferenc negyvenéves írói jubileuma alkalmából. — Bodor Antal: *A szakoktatás és falugondozás úttörőjének önéletrajza*. Tessedik Sámuel a szarvasi gyakorlati gazdasági és ipariskola megalapítójának nagybecsű önéletrajzi adatai németből átdolgozva.

Akadémiai Értesítő. — 1925. évf. 10—11. sz. Szinnyei József: *A M. T. Akadémia és a nyelvtudomány*. A M. T. Akadémia munkásságával kapcsolatos nyelvtudományi eredmények összefoglaló áttekintése. — Négyesy Lajos: *A magyar irodalom és költészet fejlődése*. Ha számot vetünk az utóbbi száz év szép-irodalmi eredményeivel, sok diadalra lehetünk büszkéek. Irodalmunk és nyelvünk ma úgyszólván minden műfaj, minden hangnem, minden szellem körében a legfelsőbbrendű művészi feladatok megoldására alkalmas. A formai feltételek irodalmunk fejlődésére megvannak. A fejlődés tartalmi tényezőit részben a közlélektől kell várnunk. A mai magyar költőnek is a nemzeti lélek mélyéből kell merítenie. — *Voinovich Géza beszéde* Arany J. első budapesti lakóházának emléktáblával való megjelölésekor. A nagy költő 1860 őszétől 1864 tavaszáig Pesten, a mai Erkel-utca és Üllői-út sarkán levő házban lakott. Itt írta a Buda Halálát. — *Ferenczi Zoltán beszéde* a Petőfi-házra helyezett

Jókai-emléktábla leleplezésekor. A Bajza-utcai ház, amelyben most a Petőfi-múzeum van elhelyezve, valamikor Jókai lakóháza volt. A nagy költő életének több igen boldog évét töltötte itt egy szerető család körében. — 12. sz. Ravasz László: *Lévay József költészetéről*. Lévay lírikus létére nagyon keveset vesz fel a külső világból és nagyon kevés lírai reakciót mutat. Valami csöndes visszatekintés van költészetében. Az apró, hétköznapi benyomások bírják dalra. Azok a legszebb költeményei, melyekben a nagy leszámolás szólal meg. — *Berzeviczy Albert beszédei* Salamon F., Xantus J. születésének százados és Toldy F. halálának félszázados évfordulóján. — Kaán Károly: *Gr. Széchenyi I. és a Nagy Magyar Alföld*. Széchenyinek az volt a meggyőződése, hogy Alföld anyagi és szellemi segítése előbb vagy utóbb megtermi majd az ország más részei számára is a maga gyümölcseit. A Tisza-völgy rendezésének szolgáltatáért a társulatok egész láncolatával kívánja behálózni az Alföldet és ezek fölé egy központi társulatot tervez. — Zsigmond Ferenc: *Jókai és Debrecen*. Jókai debreceni élete arra a 15–16 heti időre terjed, amely 1849 január elejétől április 25-ig telt el. Hogy Debrecen a magyar nemzet politikai és művelődési történetében mily nagy jelentőségű szerepet játszik a XVI. század eleje óta, azt leghatásosabban megéreztetni velünk Jókai debreceni vonatkozású költészete. Debrecen elősegítette a világ leghíresebb mesemondó lángelméjének kifejlődését, költői ihlete számára a legegészségesebb táplálékot nyújtván félszázadon át. — Szinnyei Ferenc: *A regény*. A szerző nagyobb terjedelmű, önállóan is megjelent tanulmányának kivonatos ismertetése.

A Magyar Asszony. — 1926. évf. 1. sz. Tolnai Vilmos: *Herczeg Ferenc: A Hid*. Alkalmi színmű, mely az örökéletű remek minden jelességét magán viseli. — A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége lelkes szeretettel ünnepelte rendkívüli közgyűlésén Tormay Cécilet az őt ért silány támadások védelmében.

A Természet. — 1926. évf. 3–4. sz. Schenk Jakab: *Petényi János Salamon beszéde*. P. J. kiváló ornitológus tót nyelven mondott búcsúbeszédének fordítása. Beszédét a cinkotai ev. egyháztól való búcsúzásakor mondotta el.

Budapesti Szemle. — 1926. évf. 2. sz. Mitrovics Gyula: *Gyulai Pál aesthetikája*. Gyulai szerint az esztétikának és a

művészetnek közös forrása a természet és az emberi szív. A jóval és igazzal nem kerülhet ellentétbe a művészet, bár a jó és igaz sem szépek magukban. A művészet uralkodó eleme az összhang. Ez egyetemes összefüggés rendjén a költészetben érvényesülnie kell az általános emberinek, de úgy, hogy el ne nyomja a nemzetit és egyénit. Az élményszerűség a leglényegesebb művészi elv, főleg a költészetben, s különösen a lírában. De csak a lelki élmény a fontos. A puszta állattá vált ember már nem költői tárgy. — Császár Elemér: *Bayer József emlékezete*. Az a tudományos munka, amelyet Bayer egy emberéleten át végzett, alapjában filológiai és történeti munka volt, még pedig igazi valója szerint kutatómunka. Bayer nyugodt, tárgyilagos író volt. Stílusát teljes tárgyszerűség és nagyfokú higgadtság jellemzi. — Magyary Zoltán: *A magyar tudomány nemzetközi helyzete*. Az a nagy erőfeszítés, mely külföldön a tudományos élet terén tapasztalható, minket is kötelez. Egyetemi és kormánypolitikánkban meg kell szoknunk a hosszú időre szóló programmesinálást. — Kéky Lajos: *Erdélyi elbeszélők*. Erdély napjainkbeli elbeszélő irodalmának képviselői között több figyelmet érdemlő tehetség van, munkásságukban sok elismerésre méltó buzgóság és szép törekvés tapasztalható; de vannak fattyúhajtások is. — 3. sz. Angyal Dávid: *Gyulai Pál, a kritikus*. Gyulai bizonyos fokig lírikus maradt kritikáiban is. Erős rokon- vagy ellenérzés hevíti kritikáit és polémiait. De igazságos akart s tudott is lenni legyőzve lírai hevülését. Az volt a célja, hogy a magyar közönséget az általános európai irodalmi mértékhez szoktassa. Negatív vagy pozitív irányban nem egy íróat vagy művet az ő ítélete állított irodalomtörténeti helyére. Emlékbeszédeiben kegyelettel, de biztos kézzel arcképeket rajzol elhunyt barátairól. — Kornis Gyula: *A magyar filozófia fejlődése és az Akadémia*. Valamikor úgyszólván az egész magyar filozófiai élet és irodalom az Akadémia tűzhelyén koncentrálódott. A magyar tudományos kultúra mai fejlettségi fokán azonban a filozófiának már számos egyéb jelentős gyújtópontja van. — Négyesy László: *A magyar kritika hat éve*. Jelentés az 1925-i Greguss-jutalomról. — 4. sz. Lukinich Imre: *A M. T. Akadémia és a magyar történettudomány*. A kérdés kimerítő tárgyalása alapján megállapítható, hogy „ha ma önérzetesen beszélhetünk önálló felfogású magyar történetírásról..., akkor igazolttnak kell tekintenünk az Aka-

démia tudománypolitikáját, amely egyrészt a nemzeti sajátosságok erőteljes kifejlesztésével, másrészt a szükséges idegen kultúrártékek tervszerű átvitelével... a magyarságot a nyugat-európai kultúrközösségbe bekapcsolta". — Baros Gyula: *Philemon és Baucis magyar földön*. Az ovidiusi rege magyar feldolgozásának ismertetése. — Kéky Lajos: *Móricz Zsigmond újabb munkái*. Móricz utolsó ötévi termésén mintha nyomot hagyott volna a felettünk elviharzott fergeteg. Lelkét, mely a békés években is hajlott pesszimizmusra és szertelenségre, fölkavarta s a háborgó lélek nyugalma csak lassan, az alkotásban való vergődést is éreztetően jár vissza. — Papp Ferenc: *Gyulai költészetének értékei*. Bárhonnan közeledünk Gyulai költészetéhez, mindenünnen ugyanaz a határozott vonalú költői egyéniség tűnik elénk, mely a gyöngédséget férfassággal, a költői ábrándot éles ítélettel s a kiművelt ízlést tisztult erkölcsiességgel köti össze. Nagy lelki erők teremtték meg ezt az összhangot, mégis hiányzik belőlük a költői lángelmének mindent legyőző, rohamos ereje.

Egyenlőség. — 1926 jan. 9. — Palágyi Lajos: *Emlékeimből*. Politikai téren csak két esetben volt szerepe: az aradi vértanúk szoborleleplezésénél, melyet az ő költeményével avattak fel s a zsidóság recepciójának kezdeményezésével. A költők közül Vajda Jánossal, Kiss Józseffel és Makai Emillel állott szorosabb kapcsolatban. Vajda szerint rendületlen híve volt a szabadelvűségnek, aki megírta, „hogyan akkor lesz boldog Magyarország, ha az utolsó antiszemita ki lesz tömve". — Jan. 30. Kardos Albert: *Gyulai Pál az egyházi perben és a recepció küzdelemben*. Szerző e cikkében Gyulait mint meggyőződéses filoszemitát igyekszik beállítani, aki mint kinevezett főrend „a legélesebb harcot folytatta a reakciónak a főrendiházban koncentrált táborá ellen". — Márc. 27. Molnár Jenő: *Makai Emil halálának 25. évfordulója*. A cikkben szerző Beöthy Lászlóval mondatja el a fiatalon elhunyt költőre való visszaemlékezéseit.

Egyetemes Philológiai Közlöny. — 1926. évf. 1—3. sz. St. Székely: *G. Némethy LX. aetatis annua implevit*. Némethy Géza jeles klasszika-filologusunk és költőnk pályafutását méltató ünnepi cikk.

Egyetértés. — 1926. évf. 2. sz. Szatmári Mór: *Kossuth Lajos a zsidó kérdéssel*. K. L. a zsidókérdést nem sorozta a politikai problémák sorába, mert csak társadalmi betegségnek minősítette.

tette. Az antiszemita izgatást, mint gyűlöletből fakadó oktalan-ságot nem egyeztethette össze a maga szabadelvűségével. — Peterdi Andor: *Székely Sámuel*. Nekrolog az öreg ujságíróról.

Erdélyi Irodalmi Szemle. — 1925. évf. 9—10. sz. Balogh Artur: *Széchenyi emlékezete*. Emelkedett hangú megemlékezés. — Rass Károly: *Reményik Sándor*. R. S. nemzeti költő, akin rajta van a magyar sujtás és az erdélyi patina. Az erdélyi magyarság lelkének legnagyobb kifejezője. — György Lajos: *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája*. Összefoglaló statisztikai táblázattal. — 1926. évf. 1. sz. Császár Károly: *Gyulai Pál*. A józanság és világosság, élesség és következetesség, meg-ingathatlan erkölsi komolyság és metsző gúny, a multnak megbecsülése és a jövőben való hit, imponáló nyugalom és harcos készség egyesült benne. — Csüri Bálint: *Kemény Zsigmond regényforrásaihoz*. Erről a tanulmányról már megemlé-keztünk Kézirattár című rovatunkban. — Kristóf György: *Gyulai Pál és az Erdélyi Múzeum Egysület*. Gy. P. működése az említett egyesület körül. — György Lajos: *Gyulai Pál levelei Szabó Károlyhoz*. 10 levél Gy. P. hagyatékából.

Ethnografia. — A Népélet 1926 óta ezzel a címmel jelenik meg. — 1926. évf. 1. sz. Szendrey Zsigmond: *Történeti népmo-ndáink*. Az Árpád-kor mondáinak egybeállítása a források meg-jelölésével.

Élet. — 1926. évf. 2. sz. Brisits Frigyes: *Divald Kornél*. A művészettörténetíró belletrista méltatása a „Felvidéki séták“ megjelenése alkalmából. — 4. sz. Kovách György: *A honfoglalás eposza*. Kozma Andor új művének méltatása. — 5. sz. Pitroff Pál: *Az esztéta Gyulai Pál*. Vizsgálja, hogy Gyulai esztétikája hogyan egyeztette össze az igaz, szép és jó fogalmát, s mi volt gondolkozása rendszerének az alappillérje. — Nyitrai Dénes: *Gyulai Pálról Kozma Andor*. Közli Kozma A. személyes emlé-kezéseit. — 6. sz. Radványi Kálmán: *A színpad Herczeg Ference*. Herczeg a színpad írója. Hivatását a „Színházavatás“ jelzi: a nemzeti hagyomány megőrzése a modern színpadon. Témái kitűnőek, bár nem mindig jól oldja meg őket. Legnagyobb ereje a színpadi beállítások ügyessége. — 7. sz. Csiszár Béla: *Szívekbe rózsát oltok*. Beszélgetés a Felvidék legkedveltebb magyar poétá-jával, Mécs Lászlóval, irodalmi multjáról, költői programjá-ról. — 8. sz. Kovács György: *Az első magyar állatvígjáték*. Nagy Ignác próbálkozásának ismertetése 1845-ből.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1926. évf. 1—2. szám.

Négyesy László: *Metrikai megfigyelések Aranyánál*. Arany a magyar vers ütemmértékeinek elvonásával már több évvel 1856 előtt (A magyar nemzeti versidomról írt értekezését megelőzőleg) foglalkozott, Fogarasi és Erdélyi mértékein jóval túl ment, ezeket a megfigyeléseket művészi gyakorlatában is ki próbálta, még pedig kitűnő eredménnyel. — Galamb Sándor: *Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből*. A ki egyezést követő negyedszázad alatt főképp Csiky Gergely működése volt döntő hatású a magyar társadalmi dráma kialakulására. A „Proletárok“ sikerén fölbuzdulva, egyre többen próbálkoznak e műfajjal (Bercsényi Béla, Balázs L., az Ábrányiak, Dóczy L., Kabos E. és mások). Sajnos, e színműíróink igazán magyar levegőt nem igen tudtak a színpadra varázsolni. Teljesítményük azonban nem kicsinylendő, mert az ő tartalmi és formai úttörésük tette lehetségessé a magyar drámának a kilencvenes évek óta tapasztalt lendületét. — Timár Kálmán: *Adalékok kódexünk forrásaihoz*. (I.) 1. Ludolphus de Saxonia Vita Jesu Christi c. főművének fölhasználása több kódexünkben kimutatható. 2. A Guary-kódex forrásai között nevezetes helyet foglalnak el Discipulusnak (= Herolt János) szent beszédei. 3. Augsburgi Dávid Formula novitiorum-a s a Horváth-kódex fejezetei így felelnek meg egymásnak: Cap. XXXII—XLI = 26—35. fej. — Császár Elemér: *Arany János képzelete*. Közhitté vált, hogy Aranynak nem volt fantáziája, eredeti leleménye regényes volt. E vád alaptalan, éppen az ellenkezője igaz: Arany egyike volt a leggazdagabb képzeletű magyar költőknek. — Az Adattárban Badiés Ferenc Kazinczynak Horváth Jánoshoz, — Harsányi István gr. Dessewffy Józsefnek br. Vay Miklóshoz, — Hellebrant Árpád Ipolyi Arnoldnak Toldy F.-hez, — Horváth Konstantin Kiss Ferencnek Verseghyhez, — Csi-zovszky Sándor Tompának Borsodi Józsefhez írt leveleit közli. — Ezeken kívül Gálos Rezső Berzsenyi „A magyarokhoz“ című ódájának kialakulását, — Tóth János a Ráday-kódexet és Melius négy ismeretlen munkáját, — Szabolcsi Bence Egy XVIII. századi nagyenyedi kézirat irodalomtörténeti adalékait, — Gulyás József Csokonai néhány versének latin forrását, — Lám Frigyes a cenzurára és a Bánk bán történetére vonatkozó győri adalékokat, — Horváth Konstantin pedig az „Im arcunkra borulunk...“ kezdetű miseének szerzőjét illető hozzávetését ismerteti.

Katholikus Szemle. — 1926. évf. 2. sz. Várdai Béla: *Gárdonyi Géza hátrahagyott művei*. G. G. hátrahagyott s most megjelent műveinek mélyenjáró ismertetése. A hagyaték nem egyforma értékű művekből áll ugyan, de valamennyit jellemzi az előadás közvetlenségének üde, tavaszi bája. Valamennyit ékíti a plasztikus szemléletesség, a szükséztűságában is felvillanyozó humor és a mélységes, nemes, igazán életet magyarázó, sőt utat mutató alapeszme is.

Magyar Középiskola. — 1925. évf. 5—10. Viszota Gyula: *Mozzanatok Széchenyi lelki fejlődéséből 1820—1825 között*. Sz. élénk és izgatott képzelete gyakran idéz elő erkölcsi tusát. Igazságtalanságain mindig fölháborodik. Még a meglepetés öröme is küzdelmet idéz elő lelkében. Lelki életében határozottan szigorú író önmagával szemben. Hangulata sokszor búskomor, de ez a sötétlátása nem betegség, hanem a lelki önismertetre való állandó törekvésének folyománya.

Magyar Kultúra. — 1926. évf. 3. sz. Jablonkay Gábor: *Jókai és a magyar lélek*. A magyar lélek és a magyar nemzeti gondolat szempontjából Jókai művei megtévesztően hatottak mindazokra, akik benne a magyarság megmentőjét, orvosát, prófétáját ünneplik. Szerette hazáját és népét, örült javának s vigasztalni akarta, de az eszközökben ő is tévedett, másokat is megtévesztett. A magyar lélek igazi gyógyítói azok, akik azt ősi hibáiból segítik ki és erkölcsi erőt öntenek beléje.

Magyar Nyelv. — 1926. évf. 1—2. sz. Tolnai Vilmos: *Magyar Grammatika*. Az ily című, Debrecenben, 1808-ban megjelent könyv szerzője — Kölcsey följegyzése szerint — valószínűleg Benedek Mihály volt. — Klemm Antal: *Réthei Prikkel Márián* (1871—1875). Meleghangú nekrológ. — 3—4. sz. Mészöly Gedeon: *A Halotti Beszéd „eleve” szava*. A Halotti Beszéd e mondatának „Menyi milostben terumteve eleve miv isemucet adamut?” = „mennyi malasztban teremtetted a mi elő atyánkat, Ádámot.”

Magyar Nyelvőr. — 1925. évf. 1—8. sz. Bebesi István: *Sipulusz nyelve*. Sipulusznál sokkal mélyebben fogantak a komikum gyökerei, mint a komoly érzéseké. Kifejezőkészsége sokkal erősebb, fürgébb, bátrabb, színesebb, mihelyt a komikum terére lép. A Sipulusz-fordulatokat részletesen elemzi. — Dénes Szilárd: *Arany János és Az Ember Tragédiája stílusa*. Arany Jánosnak Az Ember Tragédiája stílusán eszközölt javításairól. Arany nyelvi igazításai nagy mértékben segítették a

mű egységes esztétikai hatását. A javítások elfogadásával Madách alkotásának eredetiségén nem esett semminemű csorba. — Rubinyi Mózes: *Kiss József stílusa, nyelve, technikája*. Nem volt stílusa különlegesen egyéni s nem volt nyelve különleges gazdagságú. Lágýhangú, vigyázó stilista volt, aki kora tisztult, gondos, kissé átlagstílusán dalolt. Stílkészségének egyik érdekes megnyilvánulása, hogy kitűnően utánozza a keverék stílusokat. Verstechnikájában sok a döcögő.

Napkelet. — 1926. évf. 3. sz. Kéky Lajos: *Gyulai Pálhoz írt levelek*. Arany János két, Tompa Mihály négy, Petőfi Zoltán öt, Csengery Imre két, Kriza János négy, Erdélyi János egy, Lévay József három, Szász Károly két, Tóth Ede egy levelének közlése. — Kerecsényi Dezső: *Lévay József utolsó versei*. Lévaynak élete utolsó tíz évéből való versei nem hoznak új vonásokat ahhoz az archoz, amely régebbi költeményei alapján ismeretes, legfeljebb tán itt-ott határozottabbakká teszik a jellemző sajátosságokat. Az emberi elmúlás gondolata állandó téma ezekben a versekben, de ezzel kapcsolatban semmi nyoma a megrázóbb érzelmi hullámnak. E tárgykörbeli költeményei közül legszebb az „Aratás” című. — 4. sz. Hajnóczy István: *Katona József színház-terve*. A Bánk bán szerzője 1826-ban beadványt nyújtott be Kecske-mét város tanácsához állandó színház építtetése ügyében. A terv nem valósult meg. A mai színház csak jóval később, 1896-ban épült fel. — Budai Gábor: „*Nosza hamar, a bolond!*” Arany invenciója a Pázmány lovag egyik jelenetének megírásakor talán Shakespeare V. Henrikjéből nyert ösztönzést. — 5. sz. Makkai Sándor: *Kemény Zsigmond lelke*. Az érzékeny egyéniségnek és a körülményeknek megfelelésége és összeolvadása az oka annak, hogy Kemény csak tragikus családi életet tudott ábrázolni igaz művészettel. Lelkének az egyszerű külső alatt rejtőző bonyolult világában nagy ellentétek háborogtak s kedvenc irodalmi témájában, a szenvedélyek túlzásai-ból kirobbanó végzet rajzaiban téveszthetetlenül a saját szenvedélyeivel való leszámolás áll előttünk. A tudóst elnyomta benne a költő, a költő formai kellékeinek kifejlődését pedig a folytonos elvonással megakadályozta benne a politikus. Másfelől mind a három tényező belejátszva egymásba, lefokozta egymás hatását. Szemlélődő lényéből hiányzott a vezéregyéniség. Pesszimizmusa lenyűgözte akaratát. Lelkét legkisebb gyermekora óta az erdélyi szellem sajátosságai ihlették.

Népelet. — 1925. évf. 1—6. sz. Solymossy Sándor: *Jókai és a magyar nép*. Jókai három mélyre rögzített készséget hozott magával serdülő korából: a csodálatosan közvetlen előadást, a melegkedélyű humort és az ősmagyaros régiességet. Népiessége előadó modorát és humorát egyaránt befolyásolta. Előadásában sok van a nép mesélgető módjából. Egyezik a népi elbeszélőkkel a fokozás halmozásában, a meseszövéis valószínűtlen fordulataiban és a humorban. — Berze Nagy János: *Petőfi költészetének folklore-párhuzamai*. János Vitéz elbeszélő anyagának a népmesei analógiakkal való részletes egybevetése. Különösen négy mesetípus jelölhető meg a műben: az Erős Jankó, a Fehérlő fia, az Üldözött szarvasünő és az Argirus-típus. — Szendrey Zsigmond: *Történeti népmondáink*. Az Árpád-kor mondái forrásuk megjelölésével. — Balogh József: *Az ünneprontók*. Adatok az Arany János balladájában feldolgozott legenda eredetéről, vándorlásáról és átalakulásáról. — Szendrey Zsigmond: *A regöléshez*. A hajmoki gyerek farsangoló szövegének közlése. — 7—12. sz. Berze Nagy János: *A Szent László pénzéről szóló monda népmesei kapcsolatai*. A monda hazai variánsainak és külföldi változatának megállapítása, tekintettel a menekülésről szóló résznek rokonságára. — Solymossy Sándor: *A jávorfa-mese és a Midas-monda*. (L. 126. l.) — Szendrey Zsigmond: *Jókai az etnografus*. Jókai igazi etnografus volt: gyűjtő, népszerűsítő és tudós, akit elszakíthatatlan szeretet fűzött a magyar néprajzhoz. — Gulyás József: *Jókai és a népdalok*. A Jókai-regényekben előforduló katonadalok, betyárdalok, pászterdalok, lakodalmas versek, táncdalok, gyermekdalok, bakternóták, gúnydalok, kortesdalok, varázsló-, mester- és bordalok, továbbá szerelmi és egyéb dalok egybeállítása. — Szendrey Zsigmond: *A kortesnótákról*. Rövid cikk a kortesnóták eredetéről, formájáról és tartalmáról.

Néptanítók Lapja. — 1926. évf. 9—10. sz. Kornis Gyula: *Eötvös József és az állampolgári nevelés*. Eötvös szemében a legfőbb erkölcsi és jogi érték az egyéni szabadság. Az államesszme legnagyobb biztosítékát a politikai éretlenséggel és a felforgató törekvésekkel szemben a népoktatásban látja, azért a népoktatást a maga egészében állampolgári nevelésnek minősíti. Az állampolgári nevelés elvei: a szolidaritás érzésének kifejlesztése, az értelem felvilágosítása és az érzület és akarat fejlesztése. Az állampolgári nevelés legértékesebb gyümölcse

az egyéni felelősségérzés. — Baresai Károly: *Széchenyi a nő hivatásáról*. Sz. a nő természetadta hivatását a bölcse és a háztartás szavakkal jelöli meg. Szerinte a nők tudományban és művészetben sohasem viszik feljebb a közepszerűségénél. — 15—16. sz. Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig*. A XVIII. század első felének legkiválóbb bibliofiljei. — Gopcsa László: *Gárdonyi és Brassai*. G. és B. néhány levelének közlése. — 17—18. sz. Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig*. A XIX. század második felének könyvgyűjtői. A trianoni békével ért veszteség könyvekben. — 19—20. sz. Fekete József: *Széchenyi István gróf, mint a magyarság nemzeti tanítója*. Nem volt sem moralista, sem filozófus. Ő több volt mint bölcselő. Ő bölcse volt és több volt mint moralista, mert ő erkölcs-tanító volt.

Nyugat. — 1926. évf. 5. sz. Feszty Árpádné: *A Jókai-ház állatvilága*. Részlet F. Á. naplójából. — 6. sz. Révész Béla: *Elek Artur*. Írói arckép. — Ádám Zsuzsa: *Földi Mihály*. F. M. írói egyéniségének rajza. A Nyugat tanulmány pályázatán megdícsért mű. — 8. sz. Schöpflin Aladár: *Tersánszky*. Előadás T. szerzői estjén. — Babits Mihály: *Jegyzetek Gellért Oszkárrol*. G. O. írói egyéniségéről. — 10. sz. Szini Gyula: *Zsoldos László*. Nekrológ.

Orsz. Polg. Isk. Tanáregyesületi Közlöny. — 1926. évf. 6. sz. Visnovszky Rezső: *Komjáthy Jenő*. A nógrádmegyei Madách-Társaság kezdeményezésére a balassagyarmati polgári leányiskola által készíttetett Komjáthy-emléktábla leleplezésén mondott emlékbeszéd.

Pannonhalmi Szemle. — 1926. évf. 1. sz. Kocsis Lénárd: *Széchenyi tanítása*. Sz. vallásos, hazafias, politikai tanításai nem hirdetnek új evangéliumot, hanem mint minden igaz reformátor, az emberi élet örök törvényeihez vezette vissza honfitársait. — Strommer Viktorin: *Prohászka Ottokár*. Írói jellemkép és értékelés. P. O. hivatása katolikus életet teremteni, ennek az életnek ideákat termelni, irányt diktálni és, amennyire ez emberileg lehetséges, hívóját biztosítani. — 2. sz. Zoltvány Irén: *Emlékezés Gyulai Pálra*. Bencés vonatkozású jellemző apróságok G. P. életéből.

Pásztortűz. — 1926. évf. 3. sz. Siklóssy László: *Deák Ferenc és az erdélyi nők*. Deák Ferenc halálának ötvenéves évfordulója

alkalmából ismerteti Alexy Károlynak azt a szoborművét, melyet az erdélyi nők 1863-ban ajándékoztak Deák Ferencnek. Közli egyúttal Deák Ferenc köszönőlevelét egész terjedelmében. — 4. sz. Lampérth Géza: *Régi magyar nagyasszonyok leveleik tükrében*. Bethlen Gáborné Károlyi Zsuzsanna leveleiből. — 5. sz. Kiss Ernő: *Gyalmai Domokos*. Írói arckép. — Szász Károly: *Gyalmai Pál, az ember*. Gazdag és értékes emlékek Gyalmai Pál életéből. — 8. sz. Kiss Ernő: *Áprily Lajos*. Írói arckép. — 9. sz. Kristóf György: *A Berzsenyi nagysága*. Emelkedett hangú ünnepi megemlékezés.

Protestáns Szemle. — 1926. évf. 3. sz. *Szeremlei Sámuel önéletrajzából*. Adatközlés a M. T. Akadémia tulajdonában levő kézirat alapján.

Új Idők. — 1926. évf. 11. sz. Surányi Miklós: *Bevezetés egy Herczeg-tanulmányhoz*. Általános méltatás. — Hegedüs Lóránt: *Jókai anyja*. Naplórészletek Jókai édesanyjára vonatkozólag.

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1926. évf., jan. 28. Kovács Gyula: *Deák Ferenc*. Deák Ferenc politikai irányának rajza, halálának felszázados évfordulója alkalmából. — Szász Károly: *Bárd Miklós*. Bárd Miklós költői pályájának képe, újabb költeményeinek elismerő bírálataival. — Febr. 14. Tóth Kálmán: *Gárdonyi ismeretlen levelei*. Gárdonyi Gézának egykori irodalomtanárához, ez év januárjában elhunyt Répássy Jánoshoz, intézett 12 levele. — Márc. 3. Négyesy László: *Kossuth Lajos contra Kazinczy?* Válasz Nagy Emilnek egyik cikkére, melyben azt állította, hogy Kazinczy Ferencnek sógora, Török József gróf ellen indított örökösödési perében, Kossuth Lajos lett volna Török József ügyvédje. A cikk kimutatja, hogy az ügyvéd nem Kossuth Lajos, hanem Kossuth László, Lajos atyja volt.

Nemzeti Ujság. — 1926. évf., márc. 10. Benkőczy Emil: *Gárdonyi Géza egri diáksága*. Közli Gárdonyi Gézának az egri érseki tanítóképző intézetben szerzett bizonyítványait és tanítói oklevelének dátumát. Azonkívül Sama-sa József egri érsekhez intézett több folyamodványát, melyben tanulmányi segílyt kért és kapott. — Máj. 16. Kállay Miklós: *A gyűjteményes Gárdonyi-kiadás*. Ismertetése az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság azon vállalkozásának, mellyel Gárdonyi Géza műveiből egyöntetű ünnepi kiadást rendez.

8 Órai Ujság. — 1926. évf., febr. 7. Kenedy Géza: *Herczeg Ferenc pályakezdése*. Személyes élmények Herczeg Ferenc fellépéséről: első cikke és első párhaja. — Márc. 19. Liptai Imre: *Szigligeti Mária*. Meleghangú megemlékezés Szigligeti Ede leányának halála alkalmából.

Pesti Hírlap. — 1926. évf., ápr. 11., 18., 25., máj. 1., 9., 16. Csóór Gáspár: *Gárdonyi-rajzok*. Személyes élményeken alapuló visszaemlékezések Gárdonyi életének egyes szakaszaira.

FIGYELŐ.

Sajtószabadság.

— Idézetek a hírlapokból. —

„Hamisítás, kalózkodás, briganti-stílus az egész sajtóvonalon. S hozzá ez a sajtó ordít mindig a sajtószabadság érdekében. A sajtószabadság minden komoly lapnak és minden komoly magyar ujságnak ideálja. De mindaddig, amíg ilyen futó kapebetyárok garázdálkodnak a magyar sajtóban, mi a magunk részéről a komoly és a magyar ujságírás részéről követeljük a magyar sajtótörvény revízióját, mert ezek a kalózok a sajtószabadság lobogójának védelme alatt tulajdonképpen a magyar ujságírás és a magyar sajtó legveszedelmesebb ellenségei. A kormányt az ilyen és ehhez hasonló jelenségek a legkomolyabban figyelmeztethetik arra, hogy az ilyen stílusú ujságírással szemben egyetlenegy orvosság van: a legkérlelhetetlenebb szigorúság. Ha büntetik a pénzhamisítót, ha büntetik az okirathamisítót, tessék megbüntetni a közvélemény meghamisítót is és akkor lesz becsülete a magyar sajtónak. A brigantikból elég volt!“

(Nemzeti Ujság.)

*

„Azt akarom bevallani Önnek, hogy kezdem szégyelleni, megtagadni a mesterségemet, — az ujságírást — amely pedig nemcsak kenyerem, létem, sorsom, hanem büszkeséges, szerelmes szenvedélyem is...

Uralkodó lesz mind inkább a riport. Helyes! Hiszen ennek a Csonkamagyarországnak nincsenek bizonyára problémái; kit érdekel az, hogy pár kilométernyire tőlünk, történelmi birodalomroncsok pusztulnak el, magyar milliókkal, hogy elsorvad egy nemzet életereje, gerince és hogy ez elbalkanizálódás kieszi a lelkeket, a hitet, a hazafias érzést és az erkölcsöket is?...

Amikor a Leirer-ügy dühöngött, heteken át regények orgiáztak a lapok hasábjain. Az egyik riporter — Sherlock

Holmes — belegázolt mindenkinek a becsületébe, magánéletébe, aki akkortájt csak elsétált a rendőrkapitányság épülete előtt. Tisztas urakról, férjekről, családapákról kiírták, hogy kitartott szeretői voltak a szerencsétlen Amáliának s ki törődött azzal, hogy ebből egy szó sem igaz s hogy ez után kénytelen az a meghurcolt ember kivándorolni városából, miután feldúlták családi békéjét s miután ez a riport haláláig kísértetni fogja, mert az emberek csak a leleplezésnek hisznek s nem a szükséztől cáfolatnak s a bírói elégtétel csak arra lenne alkalmas, hogy a törvényszéki tudósítás tendenciózus meghempergetése még több sárral fecskendezze össze a szerencsétlent?! A másik riporter — Morice Leblanc — a legócskább detektivregrények ponyvafogásaival csinált aljas, megrögzött bestiális apát, magából az öreg Leirerből, levetköztette Amália tisztas és előkelő testvéreit, mindenkit, aki egyszer táncolt a szerencsétlen meggyilkolttal, aki véletlenül iskolásány korában két szót váltott vele, vagy aki egyszer átlépte a küszöbüket.

Tegnap egy, úgynevezett kolportázsujtságnak jó napja volt. Akadt két slágere is. Az egyikben hasábokon keresztül lehetett turkálni egy öngyilkos urinó gáláns kalandjaiban, hogy miként csípte meg a férje, nizzai és marseillei hotelpikantériák fűszerezték ezt az írói elmeművet. Nem fontos, hogy tisztességes, előkelő úrról volt szó benne, hogy az öngyilkos urinó kifogástalan feleség és nagyocska gyermekek anyja. A másik sláger pedig hasábokon teregeti ki egy közismert és jómódú ember kiskorú fiának förtelmességeit.

Mindennap rávetik magukat ezek az ifjak azokra a családokra, ahol öngyilkosság, vagy más családi szerencsétlenség történt, minden családi összezőrdülés, válás, alkalom nekik, hogy felfedező expedíciót szervezzenek a szerencsétlenség szjuttotta családok hálószobái ellen és a kuleslyukon leleselkedő, elcsapott eselések, kitartott viceházmesterek, szemtelen, felelőtlenséggel fecsegő kávézenikék hazugságait írják ki. Intim rovata, sőt lapja van annak, hogy melyik színésznő, melyik előkelő állású, nős úrral kezdett bizalmas viszonyt s mely nők üldözik érzelmeikkel a divatos férőprimadonnákat. Pár napja hasábokon át ismertették, hogy egy előkelő úr, aki most egy nagy politikai bűnpörbe keveredett, el fog válni a feleségétől s milyen szerelmes leveleket vált a barátnőjével. Ugyanerről az úrról kimutatták annakidején (annakidején azt az időpontot

jelenti, amikor az illetőnek sem a hivatalos feljelentésétől, sem a kutyakorbácsától nem kellett tartani), hogy atyja hazaáruló, nagyatyja Bach-huszár és dédnagyatyja utolsó sehonnai volt, bárha ősei kifogástalan, jó magyarok voltak s nagratyja 48-ban a budai honvéd-bizottmány elnöke volt. A frankügynök alig volt olyan szereplője, akinek családi életét, szerelmi viszonyait, felesége családját ki ne pellengérezték volna.

Alig van nap, hogy egy-két ismert ember családi életét fel ne duhnák, ártatlan embereket örök életükre tönkre ne tegyenek s egy felületes feljelentés alapján a pletyka szemétdombjára ne kerüljenek uriasszonyok, felnőtt lányok, csak mert valamelyes vonatkozásba kerültek egy olyan valakivel, akinek a családi szentélyét, a hálószerobáját, az üzleti titkait feltörte — a riport, a sajtó, az én nem tudom hányadik nagyhatalom!

Ez nem sajtó. És ez nem sajtószabadság! Elhiszem én azt, hogy van olyan közönség, amelyiknek ez tetszik. Van olyan közönség is, amelyik a ponyva Rinaldó Rinaldini-ét és az egyéb hasonló irodalmi műveket falja. Van olyan közönség is, amelyik a panoptikumokban, a gyilkosok és meggyilkoltak, az Ubrik Borbálák és Berecz, Pitéliek viaszfigurái közt érzi igazán jól magát. Az útszéli obszcenitásoknak éppen úgy van publikuma, mint a hálószerobapletykáknak. De én arra is emlékezem, hogy a hetvenes évek elején minden lap élén megjelent egy tiltakozás, amelyben minden lap szerkesztője tiltakozott egy akkor megjelenő német hetiujság ellen, amelyik a családi élet titkainak szellőztetésével foglalkozott. Zuglapnak minősítették ezt, szerkesztőjét kiközösítették a tisztességes emberek társadalmából s ezt a tiltakozást aláírta minden szerkesztő Jókaitól Helfi Ignácig, a ma is élő Rákosi Jenőtől Falk Miksaig és Lonkay Antalig.

Ennek a zugriport-elharapódzásnak a visszaverése a társadalom és az újságírók dolga. Az újságírók érdeke is. Azoké a tisztességeseké, akik tele becsületérzéssel, magasabbrendű hivatással, felkészültséggel, ízléssel mentek erre a pályára s akiknek a becsületét s létét fenyegeti ez a lezüllés. Hangsúlyozom, hogy a létét is, mert mi, öregedők, akik a tisztességes hírlapírás tradícióiban nevelkedtünk, mindinkább a kenyértelenségbe, a szegényházba, a hajléktalanok menhelyére szorulunk.“

(Magyarság.)

*

„Budapest egyik színházi konzorciuma, kíméletlen üzleti politikájának vakmerő elszántságával, példátlan merényletre készült nagyhét küszöbén a keresztény vallásos érzés ellen. A Belvárosi Színház vezetősége előadásra tűzte ki Schnitzler Artur bécsi író „Körbe-körbe“ című hirhedt színművét. A durva és otromba erotikummal telített darab, mint színpadi nevezetesség, nem ismeretlen a közönség előtt, annakidején meglehetősen viharos pályát futott meg s valamennyi külföldi előadása kínos botrányba fulladt. Nálunk is több ízben műsorra tűzték, a hatóság azonban szemérmes és közerkölcsöt sértő tartalma és tendenciája miatt egyetlen egy esetben sem engedélyezte az előadást. A Belvárosi Színház azután — éppen most, amikor az egész keresztény világ mélységes áhitatba merülve készülődik egyik legnagyobb ünnepére — nyilvánvalóan a közönség ösztöneire spekulálva, utolsó deszkaszálként Schnitzlernek erkösetelen darabjába kapaszkodik.

Az osztrák író színpadi művéről annakidején ítélezett a kritika és ítélezett a közönség. Az az őszinte és elemi erővel megnyilatkozó felháborodás, amely botránkoztatóan erkösetelennek bélyegezte ezt a színdarabot, jogerős verdikt volt, amelynek megfelebbezzhetetlenségét csak azok nem ismerték el, akiknek a szemében az irodalom és a művészet is mindig csak üzletet jelentett és akik éppen az irodalom és a művészet szabadságára és sérthetetlenségére hivatkozva tudták odáig aljasítani a színpadot, hogy az hamarosan a vásári mutatványos bódék és egyéb cirkuszi látványosságok alacsony és szégyenletes színvonalára süllyedt.“

(Nemzeti Ujság.)

*

„Pornográfia? Dehogy. Ami erotikus, az nem szükségképpen pornográf. Azzá a szemérmeslenség teszi, mert az ember a szeméremmel különbözik az állattól s az erkölcs ott végződik, ahol az ember visszatér az állathoz. A „Reigen“ privátolvasmányának csupán erotikus, de ezer ember előtt előadva pornográfá válik hatásában, abban a lihegésben, kipirulásban és gerjedelemben, ami ezer ember előtt nyilvánossá lesz s ami éppen olyan szemérmeslenség és állati, mint a nyilvános szeretkezés.“

(A Reggel.)

Tudomány és pornográfia.

Általánosan ismert dolog, hogy az üzleti szempontnak térfoglalása már a háború előtti időkben is mennyi bajnak lett forrása. Ezek közül a bajok közül nem utolsó a pornográfia nagymértékben való elterjedése. Elvégre a könyvkiadás üzlet, s az aljas szenvedélyeknek az irodalmi formák mögé rejtőzködő csiklandozása kitűnő kereseti forrás. A kommunizmus után feltámadt erkölcsi visszahatás egyelőre bevágta az útját a szépirodalmi köntösbe bujt erkölestelenségnek, míg a legújabb időkben újra fel nem bukkant, természetesen új alakban. Letette a szépirodalom csillogó cicomáit s a tudomány komoly palástját öltötte magára. Ezt a palástot rántja le a *MONE* (a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének hivatalos lapja) május 1-én megjelent számának *Tudomány és pornográfia* c. hosszabb cikke néhány, minden antikvárium kirakatában látható „tudományos” munkáról.

Ezek a többnyire vaskos könyvek a nagyközönség felvilágosítására valók: a szexuális életet ismertetik, különösen a rendellenességeire hívják fel a figyelmet. A Siculus álnév alatt rejtőző cikkíró a leghevesebb felháborodással kel ki e művek szerzői ellen, mételyhintőknek nevezi őket, akik nem a tárgyiagos igazságot keresik, hanem vagy a szexuális ingyenséget kereső mohóságának kielégítésére törekednek, vagy határozottan a családi élet erkölcsösségének szétrombolására. A cikkíró megkísérli eldönteni, hol végződik a tudomány, s hol kezdődik a pornográfia. Szerinte a szerző állása, élete, jelleme, továbbá a mű alaptendenciája és alaphangja a döntő kritériumok ebben a kérdésben, s éppen a lelki tisztaság fogyatékos voltában látja a tárgyalt munkák pornográfikus voltát. Könyvpiacunk nagy felvevőképessége az e fajta könyvekkel szemben (hogyan üzleti nyelven beszéljünk) tanuja annak a szomorú ténynek, hogy milyen távol vagyunk még az erkölcsi megtisztulástól.

A cikkben még egy bennünket még inkább érdeklő részt találunk. Megtudjuk, hogy Temesvároton megjelenik valami *En, te, ő* c. folyóirat „csak felnőttek részére”, „zárt példányokban”. A lap szellemét a szemérmetlen rajzú fejléc három szóval fejezi ki: „Kultúra, Erotika, Divat”. Ebben a lapban olvasható a következő híradás: „Örömmel közöljük olvasóinkkal, hogy törekvésünk: mindig a legmodernebbet, a különlegest és exoti-

kust nyújtani olvasóinknak, ismét sikerrel járt és meglehetősen könyvelhetjük el Somlyó Zoltánnak, a kitűnő budapesti írónak „*Miléra, vagy egy szűznek felszabadulása...*” c. erotikus versciklusát. Somlyó Zoltán e mesteri kézzel megrajzolt versciklust Budapesten akarta kiadni, azonban a *kurzus sötétfejű fliszterei gáncsot vetettek* és a ritkabecsű irodalmi alkotás nem láthatott napvilágot a magyar fővárosban. A legkényesebb olvasóinknak is ritka élvezetben lesz részük, amikor az erotikus irodalom egyik legfinomabb, legillatosabb virágában gyönyörködhetnek. Valóban a cikkíróval együtt mi is hálát adunk a kurzus sötétfejű flisztereinek, hogy legalább Csonka-Magyarországot meg tudta szabadítani ennek a virágnak illatától.

Deák Viktor.

A futurista líra.

Folyóiratunk hasábjain már ismételten szóváltottuk azt az eszelősséget, mely mai líránk egynémely művelőjénél lábrakapott. Ez a költői „ihlettség” már túllépi a lantos költők közismert izgékony kedélyállapotát. A 8 Órai Ujságban Kenedy Géza jó megjegyzéseket tett erre a bőrébe férti nem tudó és mindenáron feltűnést kelteni óhajtó irányra.

„A Magyar Írás folyóirat már 6 éve folyik. Nevek, amelyekkel sehol nem találkozok az ember. Mégis iskola. Irodalmi szekta. Felekezet. Olvasom, de nem értem, pedig magyarul van. De mivel a nyugatosoktól azt tanultam, hogy az csak a szép igazán, amit az ember nem ért, hát ide írom az *Alkony hárfá* című vers felét:

A ferde sík lomhán peng a tücsöktől mint a vas
 félfénylik a temető kúpos álma
 a szőlőhegy a beleszúrt félholddal lassan forog a vérbe
 a csorda leborult a fekete négyzetben
 alkony örökszép költemény
 a fákból az örültek felzilálják dróthajukat
 aratók öklében elaludtak a villámok.

Es így tovább. Sehol egyetlen írásjel és mondatkezdés, csak a végén a pont. Az egész olyan, mint valami romlott hurka. Mindkét vége be van kötve és belül egyformán élvezhetetlen.

A másik darab vers címe: *Rövid zárlat*. Pompás cím, kivált szerelmes versnek:

Szívárvány buborék
 akad ívén elpadtant mosolyod
 ó lépkepillanat!

szemed körül ibolyagyűrű
 torkodból a forró fuvolaszó
 mint érett lilium szíromfűzője
 lassan kinyílik
 s kebled mögül üveghegyek szívéből
 selyemharangok
 fátyolesengettyűk
 idegen nyelven üzennek nekem.

A vers vége:

porcellán kupolák alatt
 szived
 lassan kiolvad
 rövidzárlat!...

Hát értem? Jól értem, vagy rosszul értem? Keresztrejtvény? Az embert kiveri a hideg. Ha olvassa és megfogja a tulajdon maga fejét, hogy talán deliriumban van.

Mik ezek a bolondságok tehát? Szerintük egy fölkelő új kultúrnap első sugarai. Szerintünk egy alkonyodó civilizáció rothadási tünet termékei. Csak egy a vigasztaló. Ez a futurizmus, vagy mi a kórság, nem magyar termék, hanem importált habajgás. Mint ahogyan Ady Endre is annak idején a francia habajgást hozta haza és itt — Beöthy Zsolt szerint — a magyarságnak léha ócsárlását nemzeti keservnek keresztelték el. Ady imádói most láthatják, hogy a Fekete Zongorától merre és meddig jutottak el.“

Pestizmus.

Polyóiratunk irodalomtörténettel foglalkozik ugyan, de azért szabad lesz talán a nyelv és irodalom kétségtelen kapcsolata folytán egynémely feltűnő pesti újságírói nyelvhibát szóvátenni. Különösen azért akarjuk ezekre felhívni az érdeklődők figyelmét, mert stilisztikáink tiszteletreméltó igyekezettel és számos alkalmas példával magyarázzák a germanizmusokat, de a nyelvi badarságokra nem mutatnak rá elég erővel.

Egyik elterjedt folyóirat neves írójánál találtuk a következőt: „Mától kezdve ő a legnagyobb magyar írók gárdájában áll nekem“. Ugyanott: „A pusztta tövében fiazott költő“. Egy másik helyen: „Millió pofonnal tiporva szét őt megmérgező, bántó, tönkretevő elődeit“. Azután ilyenek: „Nem-e elmegy?“ Vagy: „El-e megy?“

A napilapokban különösen hemzsegnék a kínosabbnál-kínosabb kifejezések:

„Egy biciklista elütött egy fiút, akit kórházba szállítottak.“ Igazán szörnyűség, hogy egy kórházban fekvő fiúnak neki menjen egy biciklista (mert ezt is jelenti a mondat), vagy hogy a fiúnak kórházba szállítása közben menjen neki a biciklista! A valóság pedig és ezt akarja mondani a riportter, hogy a fiút elütötte egy biciklista és kórházba szállították. „A fürdőszobába ment, ahol felakasztotta magát!“ Különös, hogy felakasztja magát valaki és aztán visszamegy oda, ahol felakasztotta magát. Talán mégse így, hanem „a fürdőszobába ment és felakasztotta magát“. Ezt már értjük. „Ügy

az ügyész, mint a vádlott megnyugodott az ítéletben, amely jogerős." Nem is tehettek mást, mint megnyugodtak az ítéletben, ha már egyszer jogerős. Nem a megnyugvásuk miatt jogerős az ítélet, hanem mert jogerős ítélet, azért nyugodtak meg ők.

Igy folytathatnánk tovább, de csak arra akartunk rámutatni, hogy mennyire vigyáznunk kell az újságokra és mennyire törődnünk kell nyelvünk épségének érdekében azzal, hogy ne csak a latinizmusokkal ijesztgessük a tanulókat, hanem a badarizmusokat is mutassuk meg nekik. H. L.

Elhunytak.

ALBISY KATALIN ref. tanítónő szül. Rettegen 1864 dec. 28-án, megh. Bihartüspökiben 1926 márc. 23-án. Elbeszélései, versei és cikkei 1895 óta erdélyi, nagyváradai és budapesti napi- és hetilapokban. Önálló kötetei: *Koca Gyuri és társai*. Bp., 1902. — *A mi kisasszonyunk*. Elbeszélések. U. o., 1906.

BALINT LAJOS dr. ügyvéd, az Eötvös szabadkőműves-páholy örökös főmestere, meghalt Budapesten 1926 márc. 29-én. — Megalapítója 1910 szept., 1913 febr. 1-ig felelős, 1913 márc. 11-ig főszerkesztője volt a Világ c. napilapnak, melybe álnéven írt verseket és tárcákat.

BALLA JENŐ hírlapíró, meghalt Budapesten 1926 jún. 1-én, 49 éves korában. A Budapest, Az Újság, Az Est és a Szózat c. lapokba dolgozott.

BENEDEK JÁNOS nemzetgyűlési képviselő, szül. Nyírbalkányban 1863-ban, meghalt Budapesten 1926 március 13-án. Jogot végzett. Előbb Debrecenben, majd Budapesten ügyvédkedett. A parlamentnek 1901 óta volt tagja függetlenségi, utóbb demokrata programmal. Versei és novellái 1879 óta debreceni és fővárosi lapokban. A Debrecen c. napilap belső munkatársa, utóbb az Egyetértés főmunkatársa és az Üstökös c. élc lap főszerkesztője volt. — Munkái: *Költemények*. Bp., 1886. — *Tábortűzek*. (Politikai versek.) U. o., 1893.

BITSKEY LAJOS ny. állampénztáros, megh. Budapesten 1926 máj. 12-én. Novellái a Világban (1912) s más fővárosi lapokban.

BODROGI LAJOS ny. főreáliskolai tanár, szül. Baján 1849 júl. 23-án, megh. Budapesten 1926 máj. 24-én. Újvidéken, Ungvárt és Kecskeméten működött. Ezüst tálak c. elbeszélését a Kisfaludy-Társaság megjutalmazta. Cikkei a M. Shakespeare-Társaságban. — Kötete: *Emberek-árványok*. Elbeszélések. Bp., 1894.

GEDEON ALAJOS dr. reálgimn. igazgató, szül. Alsómecezenfén 1875-ben, megh. Makón 1926 márc. 2-án. Előbb a nagyváradai főreál, utóbb a makói reálgimn. igazgatója volt. Germanisztikával foglalkozott. — Művei: *Csiky Gergely mint drámaíró*. Bp., 1899. — *Német hősmondák az ifjúság számára*. U. o., 1904.

HAJDU ISTVÁN honvédeztizedes, megh. Budapesten 1926 ápr. — Tárcákat írt Mars néven a nagyváradai lapokba. — Munkája: *Képek a garnizonból*. Nagyvárad, 1898.

HAYPAL BENŐ ref. lelkész, szül. 1869-ben, megh. Budapesten 1926 május 16-án. A budai hitközség lelkésze volt. Kedvelt hitszónok. Számos prédikációja nyomtatásban is megjelent.

HERRMANN ANTAL egyet. c. r. tanár, szül. Brassóban 1851 júl. 30-án, megh. Szegeden 1926 ápr. 15-én. — 1883-tól az állami pedagógiumban volt a német nyelv tanára. Főleg ethnográfiával és folklore-ral foglalkozott. Wlisslockival összeállította a cigányok népköltését s a gyűjtemény magyar fordítását a Kisfaludy-Társaság szándékozott kiadni.

MAUKS ILONA, Mikszáth Kálmán író özvegye, megh. Horpácson 1926 május 24-én, 72 éves korában. — Munkája: *Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései*. Bp., 1922. Szerző arcképével.

SZABADOS SANDOR könyvnyomtató, megh. Szabadkán 1926 márc. 76 éves korában. Szerkesztette a Szabadkai Közlönyt.

SZALAY KÁROLY színész meghalt 1926 májusában. Előbb vidéken színészkedett, majd a budapesti Vígszínház ügyelője volt. Vidéki szereplése idején több kis színdarabját mutatták be a vidéki színpadokon. Így az *Erdős Júlcsa* c. háromfelvonásos népszínművet Szegeden (1908 dec. 13).

TOMCSANYI LAJOS jezsuita áldozópap, szül. Pusztakovácsiban 1846 dec. 13-án, megh. Budapesten 1926 márc. 2-án. Fiatal korában számos költeményt írt katolikus jellegű lapokba.

VAZSONYI VILMOS dr. v. b. t. t., nemzetgyűlési képviselő, szül. Sümegyen 1868 márc. 22-én, meghalt Badenben (Bécs mellett) 1926 május 29-én. Jogot végzett s főleg büntető-ügyekkel foglalkozott. A politikai mozgalmakban egyetemi hallgató korától részt vett. A parlamentbe 1901-ben került s ekkor szervezte meg a demokrata pártot. Az 1917-i Wekerle-kormánynak először választójogi, majd igazságügyminisztere volt. Budapest 1917-ben díszpolgárává választotta. 1889 óta fejtett ki publicisztikai működést a B. Ujság, a Szabad Szó, a Pesti Hírlap s végül A Polgár című napilapok hasábjain. Mint parlamenti szónok is kitűnt.

WEINBERGER LAJOSNÉ meghalt Budapesten 1926 március, 65. évében. Tassi Flóra álnéven verseket írt a XX. század elején budapesti napilapokban.

ZABRACZKY JÓZSEF volt országgyűlési képviselő, meghalt Budakeszin 1926 márc. 15-én. Dalait maga zenésítette meg.

ZSOLDOS LÁSZLÓ hírlapíró, szül. Budapesten 1874 január 26-án, meghalt ugyanott 1926 május 3-án. — Szépirodalmi és egyéb dolgozatai 1893 óta A Polgárban, Budapesti Hírlapban, Hazánkban, Magyar Szóban, Magyar Ujságban, Magyarországbán, Pesti Hírlapban, Pesti Naplóban, Új Időkben. Vasárnapi Ujságban és ifjúsági lapokban jelentek meg. — Művei: *Ősz*. (Versek.) Bp., 1893. — *Cato kutyám és egyéb történetek*. U. o., 1903. — *Egy kosár számóca*. U. o., 1904. — *Barátom a huszárfőhadnagy és egyéb történetek*. U. o., 1908. (2 kiadás.) — *A fekete huszár*. Regény. U. o., 1909. (Az 1911. évi Ormody-díj nyertese.) — *A muskátli és egyéb történetek*. (Kis Könyvtár.) U. o., 1911. — *Három királyok*. U. o., 1912. — *Vica regénye*. U. o., 1912. — *A boldogság szigete*. U. o., 1917. — *Az ürge*. U. o., 1918. — *A házasságlelél*. U. o., 1921. — *Mesekönyv*. U. o., 1924. — *Cifra nyomorúság*. Regény. U. o., é. n. — *A csendes patak*. U. o., é. n. — *A kacsarórrú leány*. U. o., é. n. — *A kegyelmes úr feleségei*. U. o., é. n. — *Domino*. U. o., é. n.

Hírek.

Megszigorították az angol sajtótörvényt. — Az angol alsóház majdnem egyhangúlag megszavazta a sajtótörvény szigorításáról szóló javaslatot. Jellemző az angol közvéleményre, hogy az angol újságírók testülete foglalt legerélyesebben állást az újítás mellett. A javaslat szerkesztője hevesen ostromozza a szenzációhajhászást. Rámutatott arra, hogyha a sajtó nem tud rendet teremteni saját otthonában, az államhatalomnak kell közbelépnie. — Irigyeljük Angliát!

Mikes Kelemen leveleinek román fordítása. — Mikes Kelemen tizenegy levelét lefordították románra. A fordítás elé Karadja Konstantin volt konzul írt bevezetést. Elmondja benne, hogy egy budapesti antikváriusnál talált rá Mikes Kelemen leveleire. Nagyon megtetszettek neki ezek a szép levelek s megkérte a budapesti román követség levéltárosát, hogy fordítsa le egyes részeit románra.

Tompa Mihály költeményei filmen. — Körösi Henrik bemutatta az Urániában Tompa Mihálynak A félkezű koldus és Az ibolya álmai című költeményeit oktató filmen. A bemutatáson a legkiválóbb tanügyi tényezőkön kívül számos iskola tanulói jelentek meg. Az előadásnak igen nagy sikere volt.

Eötvös József síremléke. — Ercsi mellett teljesen elhanyagolt állapotban áll Eötvös József síremléke. A gúlaalakban felépített emlékoszlop szélei kicsorbultak, jókora kődarabokat hasított ki belőle a villám, az emléktáblát elsodorta a vihar. Miért nem restaurálják a sírt és az emlékoszlopot, amely közadakozásból épült?

Szigligeti Mária meghalt. — Szigligeti Edének, a kiváló színműfőrnak, legidősebb leánya, Szigligeti Mária, volt a család utolsó élő tagja. Kitűnő emlékezőtehetsége valósággal élő kódexe volt a multnak. Nyolcvanhétéves korában hunyt el.

Rákosi Viktor-Társaság. — Zalaegerszegen a magyar irodalom, művészet és tudomány zalai vonatkozásainak ápolására Rákosi Viktor-Társaság alakult. A Társaság már működik.

Ady-Társaság. — Nemrégiben Aradon Ady-Társaság alakult, Nagyváradon pedig már hét héttel Ady halála után megalakult egy társaság, de a forradalmak és megszállás miatt működését a mai napig sem kezdte meg. Az aradi társaság tehát már a második Ady-Társaság a megszállt területen.

Gárdonyi Géza szerb fordítása. — Újvidéken bemutatták Gárdonyi Géza Bor című színművét szerb nyelven. A fordító a darabot annyiban változtatta meg, hogy bor helyett pálinkát vett a szövegbe. Így a cím is megváltozott, mert A pálinka címet kapta.

A Gyurkovics-lányok Madridban. — Madridban színre került Herczeg Ferenc színdarabja, a Gyurkovics-lányok. A kétfelvonásos színdarabot az eredeti regényből, melyet Révész Andor fordított spanyolra, dolgozták át. A madridi lapok elismeréssel írtak a bemutatóról.

A csehek betiltották A hid előadását. — Munkácsen bemutatták Herczeg Ferenc színművét, A hidat, de a tanügyi bizottság nem engedte meg, hogy a magyar ifjúság az előadáson megjelenjen. Az első előadás után a közigazgatósági hatóság visszavonta a darab előadására kiadott engedélyt.

Lengyel Menyhért Antóniája Stockholmban. — A Taifun nagy sikere

után Lengyel Menyhért neve Svédországban ismert lett. Épp ezért fordították le és adták elő Antónia című vígjátékát. A darab megbukott. Lehet, hogy a fordítás volt rossz, vagy a szereplők nem értették meg, hogy mit is akar tulajdonképpen a szerző, de a bemutató kínos meglepetést keltett Stockholmban.

A Kisfaludy-Társaságból. — A Kisfaludy-Társaság legutóbbi tagválasztó ülésén gróf Zichy Géza helyére Prohászka Ottokár, székesfehérvári püspököt, Hegedüs István helyére pedig Hevesi Sándort, A Nemzeti Színház igazgatóját választották meg.

A Petőfi-Társaságból. — A Petőfi-Társaság két üresedésben lévő helyet töltött be. A két új tag: Zádor-Stettner Tamás és Falu Tamás. Ezen a gyűlésen ítéltek oda a Társaság három nagydíját is. A Petőfi-nagydíjat Végvári, a Jókai-nagydíjat Benedek Elek, a tőzsdei nagydíjat pedig Herczeg Ferenc kapta A híd című drámájáért. Főtitkár Lampérth Géza lett.

Megalakult a magyar Pen-Klub. — Ez a nemzetközi szervezet 1921-ben keletkezett Londonban s azóta több mint 20 fiók-klubbot szervezett Európában és Amerikában. Célja, hogy közelebb hozza egymáshoz az egyes nemzetek nevesebb íróit s hogy a különböző országok irodalmi élete között kapcsolatot teremtsen. Az utóbbi időben a kultúrállamok közül már csak Magyarországon hiányzott a színműíróknak, költőknek és regényíróknak ez a klubja. A magyar Pen-Klub elnökévé Rákosi Jenőt választották.

A világ könyvtermelése 1924-ben. — Németországban 23.599, Japánban 13.834, Angliában 12.706, Franciaországban 9403, az Egyesült-Államokban 9012 könyv jelent meg. Magyarországon 2085, Svájcban 1610, Spanyolországban 1490 és Norvégiában 1160 könyv hagyta el a sajtót. Általában azt mondhatjuk, hogy a háború óta minden országban megnövekedett az írók száma. A háború majdnem minden ember számára termelt témákat s a legtöbb ember meg is próbálja élményeinek előadását.

Népszerű könyvek Budapesten. — A budapesti Magántisztviselők Szövetségének Közösönkönyvtára adatokat bocsátott közre a könyvtárnak múlt évi forgalmáról. A kimutatás szerint a sokféle tag között 67.279 darab könyv fordult meg. Egy tagra átlag 22 könyv esik. Legtöbben regényt olvasnak, aztán a színdarab következik. Az olvasott könyvek műfaj szerint következőképpen oszlanak meg: regény 62%, színdarab 8%, versek 4%, egyéb tudományos művek 16%. Az írók között legjobban Jókai Mór műveit keresték. Népszerű írók még: Jack London 4%, Zola 4%, Móricz Zsigmond 3%, Karinthy Frigyes 2%.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Bárdosi Németh János: Öreg szilfa árnyékában. Békéscsaba. 1926. 66 l.

Gyóni Géza: Versek. Bp. 196 l.

Hangay Sándor: Jegenyék zúgása. Bp. 1926. 160 l.

Lampérth Géza: Pannónia tündére. Balatonfüred. 40 l.

Moór Győző: Mécesel kezemben. Piliscsaba. 76 l.

Móra László: Sír egy ország. Bp. 1926. 112 l.

- Palágyi Lajos válogatott költeményei. Bp. 136 l.
 Sárközi György: Angyalok harca. Bp. 104 l.
 Székely (Nuszbek) Sándor: Aratás. Bp. 1926. 144 l.

Elbeszélő kötetek.

- Dobosi Pécsi Mária: Művész és király. Bp. 1926. 210 l. Légrády
 Erdős Renée: Bárány Herzfeld Claris-sz. Bp. 362 l. Athenaeum.
 Forró Pál: Egy asszony, aki szeretni akar. Bp. 262 l.
 Gyökössy Endre: A kis grófkisasszony. Bp. 1925. 80 l.
 Gyökössy Endre: Földszerető magyarok. Bp. 1925. 80 l.
 Gyökössy Endre: A palotai cserkészek. Bp. 1926. 80 l.
 Gyökössy Endre: Táboroznak a palotai cserkészek. Bp. 1926. 96 l.
 Klima Lajos: Vad idők liliomai. Bp. 1926. 173 l.
 Legény Elemér: Álom és halál. Bp. 1925. 236 l.
 Rácz Pál: A könyvnyitó asszony. Berlin. 1926. 210 l. Voggenreiter.
 Szomorú Dezső: A mennyei küldönc. Bp. 202 l.
 Teleky Dezső: Erdélyi regék. Berlin. 1926. 92 l. Voggenreiter.

Szindarabok.

- Bodnár Gyula: Hattyúdud. Bp. 1926. 47 l.
 Marczell Ágoston: A magyar sors. Bp. 1926. 154 l.

Fordítások.

- Andrej Bjelij: Az ezüst galamb. Ford. Peterdi István. Bp. 420 l. Genius.
 Gustave Flaubert: Érzelmek iskolája. Ford. Gyergyai Albert. Bp. 1925.
 550 l. Genius.
 Edward Grubb: A Quakerek vallása. Ford. Molnár Nándor. Bp. 165 l.
 Genius.
 Ibsen Henrik: Brand. Ford. Hajdu Henrik. Bp. 1926. 207 l. Genius.
 Meyer Konrád Ferdinánd válogatott költeményei. Ford. Szigethy Lajos. Bp.
 1925. 80 l.
 Luciano Zuccoli: Kiff Tebbi. Ford. Balla Ignác. Bp. 240 l. Athenaeum.

Tudományos munkák.

- Bartók György: Kant. Kolozsvár. 1925. 124 l.
 Bonkáló Sándor: Az orosz irodalom története. Bp. 414 l. Athenaeum.
 Erdélyi Lajos: Magyar nyelvi tanulmányok. Bp. 1926. 157 l.
 Gulyás József: Dolgozatok. Sárospatak. 1926. 148 l.
 Hajnóczy Iván: Katona József Kecske-méte. 1926. 60 l.
 Harsányi István: Miskolczi Csulyak István élete és munkái. Debrecen. 1926.
 25 l.
 Hegyaljai Kiss Géza: Monok története. Sárospatak. 1926. 56 l.
 Isoz Kálmán: Buda és Pest zenei művelődése. Bp. 1926. 227 l.
 Jubileumi Emlékkönyv. Dr. Blau Lajos írói jubileuma alkalmából kiadták:
 Hevesi Simon, Klein Miksa, Friedmann Dénes. Bp. 1926. 353 l.
 Kornis Gyula: A magyar philosophia fejlődése és az Akadémia. Bp. 1926. 48. l.

Révész Imre élete. Debrecen. 1926. 252 l.

Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. Bp. 1926. 370. Akadémia.

Vadnay Tibor: A magyar hivatalos nyelv szabályai. Bp. 1926. 96 l.

Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István naplói. II. kötet. Bp. 1926. 976 l.

Egyéb könyvek.

Az Auróra kör értesítője az 1925. évről. Bp. 1926. 48 l.

Boda István: A nevelői célkitűzés problémájához. Bp. 1926. 62 l.

Előadások. A sárospataki ref. főiskolában a gályarabok kiszabadulásának emlékünnepe. Sárospatak. 1926. 36 l.

Faludi Iván: Mi a színház? Berlin. 1926. 64 l. Voggenreiter.

Hegyaljai Kiss Géza: Böcs ünnepe. Sárospatak. 1926. 76 l.

Mezey Ferenc: Ifjúsági sport. Bp. 1926. 84 l.

Murgács Kálmán: Második nótáskönyv. Bp. 30 l.

Révész Béla: Ady tragédiája. II. kötet. Bp. 192 l. Athenaeum.

Romhányi Sándor: A nemzeti zászló. Bp. 1925. 48 l.

Rubinyi Mózes: Herczeg Ferenc. Bp. 1926. 31 l.

Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona: Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből. Bp. 152 l.

Szilágyi M. Dózsa: Örök igazságok a XX. században. Arad. 1924. 195 l.

Szilágyi M. Dózsa: Az újjászületés útja. Arad. 1926. 190 l.

Vásárhelyi János: Bizonyágtétel. Egyházi beszédek. Kolozsvár. 1925. 320 l.

Vásárhelyi János: Megvigasztaltatva vigasztalni. Torda. 1926. 248 l.

Walter János: Gaudeamus. I. köt. Betűkuriózumok, szójátékok, tréfás feladatok. II. köt. Nyelvtörténeti érdekességek, számkuriózumok, tréfás feladatok. III. köt. Történeti érdekességek, jehmondatok, feliratok, ügyességek. Bp. 510 l. Szent István-Társulat.

Társasági ügyek.

Alszeghy Zsolt titkári jelentése az 1925. évről.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság mai (XIV.) közgyűlését Gyulai Pál emlékének szenteli. Természetes, hiszen az utóbbi centenáriumiak között nem volt egy sem, amely annyira közelről érintette Társaságunk munkakörét, mint Gyulai Pál születésének százszázadossal emléknapija. Gyulai Pál, bár összefoglaló magyar irodalomtörténete nem maradt reánk, mégis a magyar irodalomtörténet studiumának megalapítói között foglal helyet, időben és írányában Toldy Ferenc és Beöthy Zsolt között. Irodalomtörténeti munkássága nem annyira tollával hatott a mi studiumunk fejlődésére, mint inkább egyetemi katedráról elhangzó szavával. Azok, akik a múlt század végén irodalomtörténetírást kezdtek és egyszerű munkái között nevet és érdemet szereztek, mindannyian az ő tanítványai. Hogy mit jelentett az egyetemi ifjúságnak Gyulai Pál, azt a legmelegebben Benedek Elek meséli el *Edes anyaföldem* c. önéletírásában. Mi, fiatalabbak, csak innen látjuk, hogy mennyire megérintelte azt a rajongást, amellyel tanítványai emlegetik: az a természetszerűen minden feltékenységtől mentes melegség tette e szeretetre érdemessé, amellyel minden dolgozni akaró fiatallembert serkentett vagy neki is lendített. Ami felfogását illeti, az irodalomtörténetet az irodalmi kritika testvérstudiumának tekintette. Jámor Pál könyvével kapcsolatban rá is mutatott arra, hogy az irodalom fejlődése szabja meg az irodalomtörténet korszakait; e korszakok elkülönítésében Toldy Ferenchez ragaszkodott, mindössze azt az elfogultságot róta meg, amely Toldyt Vörösmarty működésénél elgáncsolta. Toldy Ferenc irodalomtörténetének hiányával négy mozzanatot jelölt meg: 1. az 1807—48 közötti időben az aranykor és az epigonok korának (1807—30, 1830—48) hibásan értékelő elkülönítését; 2. a nemzeti álszemérmét, amely az idegen hatások eltíkolására készíti; 3. a politikai eszmék fejlődésének és hatásának figyelmen kívül hagyását, és 4. azt a nagy, elfogult bámulatot, amellyel az önnön kortársait nézte. Maga azonban óvakodott a kor elfogultságának minden látszatától: Pulszky felolvasását a Petőfi-Társaságban azért tartja hibásnak, mert a népies mozgalom kifejlődésének egész menetét nem látja. A fejlődés vázolása mellett fontosnak tartja a megvilágítást: ennek kedvéért szükséges a történetírónak behatolnia a korviszonyokba és az írók lényegébe. Az író élete és művei révén ismertethetjük meg; a műveknél a stílus (nyelv), a forma és a témavilág a tájékoztató. Toldy Ferenc szempontjai már itt is bővülnek, irodalomtörténetiebbekké válnak. Van azonban Greguss Ágost munkásságára is fontos észrevétele: „Tevékeny munkásságát méltánylom, ... de még inkább méltánylanám, ha a dolgok mélyére hatna, s az írók és művek jellemző vonásait emelné ki; ha a műbölcsész merev rendszerét néha elvetné, s megpróbálná a műtörténeti eljárást is...” Gyulai tehát a műalkotások és írók megítélésénél az esztétikai és történelmi értékelést igyekezett összeegyeztetni. És hogy ez mennyire megvalósítható, azt irodalmi kritikái bizonyítják, amelyeket az irodalomtörténet csaknem kivétel nélkül történelmi szempontból is megálló értékeléseknek fogad el. Gyulai kritikai értékelései változatlanul kerültek át az irodalomtörténetbe. Csak Debreczeni Márton, Garay, Vachott, Erdélyi, Eötvös, Kemény, Jósika, Szigligeti, Tompa mérle-

gelésére utalok; szemléltetésül csak egyet olvasok fel, a Kerényiről szólót: „Kerényi lírája egészen a német líra, különösen az ú. n. sváb költői iskola befolyása alatt állott, mi részben már Garay- és Erdélyinél is mutatkozott. Ukland, Keiner, Eichendorf, Rückert, kikből legörömeztőbb fordított, lehetnek példányai. Csaknem mint ifjú tanulván meg nemzete nyelvét, sohasem keríthetné annyira hatalmába, hogy bírja titkait és ritmusát. De pillanatra gyermekien kedélyes és őszinte érzelmei feltűnővé tették. Aztán mint demokrata szólott belé a nemzeti mozgalmakba, mi tetszésben részesült.”

Vagy idézhetem az Eötvösről mondott emlékezésed néhány értékelő mondatát: „...inkább a gondolat embere, mint a formáé... Lírikus és epikus prózában, ki a magyar regényt közelebb hozza az élethez s a társadalom rajzává és bírálataivá emeli... Művei némely részletében a művészen gyakran erőt vesz a filozóf, de az egész véghatása mindig költői... Fantáziája néha kimerül, kedélye soha, a fájdalom és vigasz, az emberszeretet és hit gazdag forrása kimeríthetetlen”...

Mindezek az értékelések ma az irodalomtörténet értékelései: nem is érezzük rajtuk azt az időbeli közelséget, amely Gyulait az értékelt nevekhez fűzte. Erdeme ezeknek az értékeléseknek az is, hogy az ünneplés sohasem fojtja el bennük az igazságot. A legszembeütőbb ez Kemény Zsigmond bemutatása kapcsán, abban a becses értékelésben, amely maig sem veszítette el mintaszerűségét, amelyet az újabbak tanulmányai színezhettek, de bizony még elmélyíteni sem igen tudtak. Gyulai irodalomtörténeti munkásságának tehát a tudomány története szempontjából kettős a jelentősége: kijelölte a studiumnak eszközeit és módszereit, másrészt pedig elhalványulhatatlan értékeléseket adott.

Egyetemi előadásai — amint az előttem levő litografált ívekből megállapíthatom — szívesebben voltak egyéniségeket megvilágítók, mint korszakokat áttekintők. Azonban az egyéniséget bemutató előadások sem egyszerű írói arcképek. Gondosan megfesti a politika és irodalom történeti képét és abba állítja be a választott író. A milliók ez a megrajzolása módot ad Gyulainak egy-egy ismeretlenebb és jelentéktlenebb író történeti elhelyezésére (pl. Kisfaludy Károly kapcsán Vidáéra), vagy az irodalmi korszak és a műveltségbeli állapot megvilágítására (mint Csokonai kapcsán). Maga az egyéniség-bemutató is egyesíti az esztétikai és történeti szempontot: pl. amikor Gyöngyösit elkülöníti Tinóditól és Zrínyi Miklóstól. Van még egy érdeme: az író nem egy-két hangsúlyozott munkáján, hanem egész munkásságán át értékeli (pl. Kármán Józsefet). A korszakos áttekintések ezeket az egyéniség-bemutatókat magukba foglalják. Ezek közé a történeti milió von elkülönítő határt. Van azonban alkalma mellőzöttebb irodalmi emlékek kiemelésére is: így a XVI. században rámutat az *Enek a gazdagrul* jelentőségére. Mások a témátörténet egy-egy érdekességére figyelmeztet (mint pl. a *Ponciánus históriájában* az efezusi özvegy meséjére). A történeti érték meghatározása szabatos és találó; Balassánál pl. kiemeli, hogy versein érzik a protestáns szellem, de meglátszik a renaissance és a népköltészet hatása is. A világfelfogást szívesen hangsúlyozza. Szívesen mélyed el formai kérdésekben; a magyar versformáról pl. megállapítja, hogy rímes; hogy benne több sormetszet van, de nincs lábmetszet; a sormetszet bevégni, nem tagolja a szót; minden sormetszetben van rendesen szó, amelyre a mondat hangsúlya

esik; jellemzők a páros rímei, stb. A magyar ritmus tanításában Arany Jánosnak híve; csak kettőt emel ki nyomatékosabban: azt, hogy az ősrítmusban a rím helyén a ritmus szabályos lüktetését a gondolatrítmus biztosította, és azt, hogy ez a gondolatrítmus milyen szép módokon nyilatkozik meg. Ezek az őaire vonatkozó következtetései ma már nem mind állanak meg: legkevésbé a magyar mondakincset illetők, ahol a krónikák mondaszerű szövegeinek ősiségét a többek között azzal is védi, hogy „sehol semmiféle monda gyökerét nem verhet, ahol nincs már bizonyos alapja”. Irodalomtörténeti fejtegetései azonban sohasem egyszerű reprodukciói mások megállapításainak: lépten-nyomon látjuk, hogy Gyulai maga is meglepett mindent. Így szélesül vitává a magyar drámának másutt is bogozott kérdése, Zrínyi idilljeinek megvilágítása, a ballada Greguss-féle elkülönítésének visszautasítása, a Csokonai szerelmének természetéről szóló fejtegetés stb. Néha egy-egy elfelejtett mozzanatra utal, mint pl. amikor Zrínyivel kapcsolatban Tasso Discorsi-jára figyelmeztet, amely Arany figyelmét elkerülte. Máskor műfajelméletet ad, pl. az emlékezés mivoltáról, a szonettéről, az eposzról, stb. Esztétikai értékelésének elméleti alapját nem fejt ki, de Berzenyi Dánielről szóló előadása kapcsán Sachsler, Schlegel, Mähly, Lewes és Pauer alapján (Tainere és Batteuxre is utalva) kis esztétika-történeti vázlatot ad, kiemelve azt, hogy „a szépnek van etikai jelentősége”. Máshelyt méltatlankodva mondom: „Nálunk régebben is divatos volt iskolásan fogni fel a széptant s a nem eléggé sikerült költői művek védelmére hamis elméletet alapítani meg”. Gyulai óvakodott ettől, esztétikai elméletét értékelő ítéleteiből kell összeállítanunk. Két megállapítása azonban irodalomtörténeti fejtegetéseinek is jó megvilágítója. „A valódi eredetiség — mondja — mind a nép-, mind a műköltészetben nem annyira a tárgyban, az alapeszmében rejlik, mint a szellem fölhalál s főképp alkotó erejében.” Másik szempontjára az a megrovása figyelmeztet, amely Jámor Pálnak jut ki, mert „nem tárgyalja irodalmunk történetét nyelvészeti szempontból”. E szempont alkalmazásának mikéntjét két előadása világítja meg: „Az aesopi mese a magyar irodalomban” és „A XVIII. század magyar prózáiról”. Megállapításai különösen a XVIII. század történetíróinak stílusára vonatkozóan újak és találóak.

Gyulai Pál előadásainak a Nemzeti Múzeum birtokában levő gyűjteménye nem teljes; de bármilyen teljes lenne, Gyulai Pál irodalomtörténeti munkásságát nem reprezentálná. Áthatja az irodalmi kritikáit is, melyekbe néha egész kis tanulmányként illeszkedik egy-egy elmélyedés, mint pl. Tompáról szóló írásában a magyar festőköltészetéről szóló. És ezeket tetőzi be Petőfi Sándorról, Vörösmarty Mihályról és Katona Józsefről írt könyve: amelyek nemcsak anyagukkal, de módszerükkel is hatóerői a ma magyar irodalomtörténetírásának. Az én szerény szavaim nem is Gyulai Pál tollának a jelentőségét óhajtják megállapítani: csak kötelességszerűen rámutatnak annak a határozatnak az eredetére, amellyel választmányunk mai közgyűlésünket Gyulai Pál-innéppé avatta.

Társaságunk az 1925. év folyamán három ülését ugyanilyen kegyeletes emlékezésnek szentelte: áprilisban Greguss Ágostról, novemberben Lévay Józsefről, decemberben pedig Toldy Ferencről emlékezett meg. Mai közgyűlésünk azonban a szomorú kötelesség más megemlékezésére is kényszerít. Választmányi tagjaink sorából elvesztettük *Hegedüs Istvánt*. Hegedüs tudó-

mányos működésének méltatása bizonyára behatóbb fejtegetést megérdemel, de nekem is kötelességem rámutatni arra a nagy jelentőségre, amely a magyarországi latin költészet emlékeinek összegyűjtéséből, értékeléséből és megvilágításából a magyar irodalomtörténet méltánylását érdemli. A magyarországi latin poézisnek három virágkora volt: a középkor, amelyből Hegedűs István a *Planctus* sikerült fordítását adta, a Mátyás-korabeli humanizmus, amelyből főként Janus Pannonius irodalomtörténeti szerepét tisztázta és a XVI. századi erdélyi humanizmus, amelyből legjobban Schesaeus működését emelte ki. Társaságunk egyik ülésén mutatta be Ungvárnémeti Tóth költészetéről írt tanulmányát, az antik szellem utolsó magyar fellángolásának érdekes bemutatását. Becsesek tárgytörténeti tanulmányai (Igazság és hamisság; Párluzamos helyek; Görög históriás ének Mihály vajdáról) s a magyarországi filológiai irodalom régi munkásairól írt arcképei (Bartal, Abel). Műveit a kutatás gazdag eredményein kívül kettő teszi értékké: nagy világirodalmi tájékozottsága és csiszolt műfordítói tolla. Szomorúan kell jelentenem *Hellebrandt Árpád* elhalálózását is: benne a gondos bibliográfust veszítettük el, akinek pontos összeállításai az E. Ph. K.-ben minden kutatónak nélkülözhetetlenek maradnak; becses kötetben őrzi emlékét az az ősnymtatványjegyzék is, amelyet 1886-ban bocsátott közre.

Gyászunkban a sons némi vigasztalásról is gondoskodott. Társaságunk élete öröndetesen nekiélénkült. Mutatja ezt elsősorban az, hogy tagjainknak száma 811-re emelkedett. Hálával kell itt rámutatnom arra a lelkes agitálásra, amelyet ez ügyben szerkesztünk és pénztárosunk fejt ki: de örömmel kell megállapítanom azt is, hogy a háborús évek nyomasztó gondfellege — úgy látszik — lassanként enged a magyar tanárság felett és ennek nyomán a magyar tudományos élet és a tudományos élet iránt való érdeklődés újra megélenkül. Igaz, hogy Társaságunk életének ez az öröndetes változása éppúgy támadó visszahatást váltott ki bizonyos oldalról, mint annak idején megalapítása. A támadás most is folyóiratunkat, Társaságunk legfontosabb szervét vette célba: előbb hangsúlyozott semmibevevéssel (erre mutat egyik napilapunkban a magyar irodalomtörténetírás egyik művelőjének ajkáról az a kijelentés, hogy az Irodalomtörténeti Közleményeken kívül nincs irodalomtörténeti folyóiratunk), azután ferdítéseken épülő támadással (az *Uj Nemzedék* lapjain). Az élet frissülő lüktetését azonban ezek és az ilyenek nem akasztják meg: hat felolvasóülésünk szép számmal hozta össze budapesti tagjainkat, folyóiratunk pedig immár 16 évben jelent meg az 1925. év folyamán. Hogy ez megtörténhetett, azt elsősorban tagjaink áldozatkészségének köszönhetjük, mert pénztárosunk büszkén jelentette az utolsó választmányi ülésen, hogy a tényleges tagok 90%-a meg is fizette tagdíját. De hálával tartozunk a vallás- és közoktatásügyi Miniszter úrnak, aki az elmúlt évben 10,620.000 K-át utalt ki folyóiratunk segélyezésére. Köszönet illeti Léderer Károly urat, aki 5,000.000 K-át, a M. Rádió R.-T. igazgatóságát, amely 2,100.000 K-át juttatott Társaságunknak. Tagtársaink részéről is 1,057.000 K folyt be adományként Társaságunk pénztárába. A folyóirat fenntartása ma még nagy áldozatba kerül; a tagsági díjak összesége arra ma még nem elegendő. A magyar nemzeti irodalom történetének kutatása azonban olyan fontos studium, hogy ezt a szervét, a mi Társaságunkat, szívére kell ölelnie mindenkinek, aki lélekkel magyar. Tagtársaink adakozása bizalommal tölt el

a jövőre nézve. Úgy hisszük, azokon a válságokon, amelyeket a veszített háború idézett elő minden tudományos társaságban, immár túl vagyunk. Folyóiratunk, amely tájékoztató jellegével, hatalom előtti hódolattól, vagy ellenszenv elfogultságától mentes kritikáival, körültekintő hírvonatával és növekvő tanulmányanyagával újra be tudja váltani régi feladatát, újra felébreszti a Társaságunkhoz való ragaszkodást, újra elevenné teszi a közönségben a legnemzetibb tudományág, az irodalomtörténet és irodalmi kritika iránt való érdeklődést, — és ha ezt megteszi, Társaságunk is teljesíti hivatását. Erre irányuló munkánkra vonatkozó jóváhagyást s jelentésem tudomásulvételét kérem a Tekintetes Közgyűléstől.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1926.

TARTALOM.

Baros Gyula : Szép Ilonka halhatatlansága	205
Összefoglaló könyvszemle	219
Bírálatok	229
Folyóiratok szemléje	235
Figyelő-cikkek	240
Elhunytak	241
Hírek	243
Új könyvek	243

Tagjainkhoz és előfizetőinkhez.

Folyóiratunk kéthavonként jelenik meg. Ára egy évre 100.000 korona. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 200.000 korona. Külföldi megrendelés egy évre 200.000 korona.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendőek be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendőek be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Mária-tér 3.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendőek (Budapest, I., Attila-utca 1.).

A folyóirat beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Egyes füzetek külön is kaphatók a Studium-könyvkereskedésben (Budapest, IV., Múzeum-körút 21.).

TANULMÁNYOK.

Szép Ilonka halhatatlansága.

Írta: BAROS GYULA.

Alig van kisebb elbeszélő költemény a magyar irodalomban, mely tartalmi és műalkati sajátosságainál fogva oly osztatlan és megérdemelt bámulat tárgya volna, mint Vörösmarty méltán híres műve, a „Szép Ilonka“. Már Petőfi szívesen szavalgatta, de műkedvelő előadónk műsorán ma is a kedveltebb darabok között szerepel. Hősnőjének költője felfogása szerinti sorsa (mint Ernyey Mihály ismert melodráájából látni) megihlette zeneértőinket; megható történetének illusztrátorai akadtak Orlay Petrics Somában és R. Hirsch Nelliben, sőt hogy a szobrászatot is foglalkoztatta, mutatja a budavári „Mátyás kútja“, melynek egyik bájos mellékalakja szintén az ő kedves emlékére eszméltet. Széchy Károly verses regénye, Neogrády Antal egyik vízfestménye (Modern Szép Ilonka), meg egy filmjáték fölött címreminiscencia formájában kerül élénk neve.

Halhatatlanságának tényezői — a romantikus beállítás, a szerkezet és előadás bevégzett tökéletessége, az alapgondolat megindító volta és általános emberi vonatkozása annyszor kiemelt vonásai e remek alkotásnak, hogy itt a bizonyítás valóban nem szorul újabb érvekre. Hogy mégis újból szóba kerül, azt az irodalmi kutatásnak az a szempontja indokolja, mely kötelességünkkel teszi, hogy a mű keletkezésének körülményein túl további sorsát is figyelemmel kísérjük s alkalomadtán az idetartozó adatokat is csoportosítsuk. E tekintetben ugyanis a „Szép Ilonka“-ra vonatkozó akták még nem tekinthetők lezártnak.

A költemény keletkezésének, föltehető forrásainak kérdése Gyulai Pál, Király György, Gálos Rezső, Zolnai Béla és Darvas János hozzászólásai után elintézettnek vehető. Erre nézve Pintér Jenő A magyar irodalom történetének kézikönyvében

(Bp. 1921. II. 70. l.) megállapítja, hogy a kutatás tanulsága szerint Vörösmarty „minden kölesönzés nélkül is már jóval előbb foglalkozott költeményeiben hasonló alapgondolattal és helyzettel“. A költemény további sorsának ismertetése előtt érdemes rámutatni arra a tárgy történeti szempontból figyelemreméltó, de az eddigi összefoglalásokban kevésbé hangsúlyozott körülményre, hogy a szerelmi sóvárgásban elhervadó leány történetét Kerényi Frigyes is feldolgozta *Lenke* c. versében, melyet Vörösmarty költeményének Bajza Aurorá-jában való megjelenése után az Athenaeum 1842. évfolyama közölt s melynek a Szép Ilonká-val rokon voltára még 1900-ban rámutatott Nemes Béla (Kerényi F. Bp. 1900. 55. l.).

A történet színhelye itt a Mátyás-korabeli Visegrád; hősnője Lenke, a kertész szép leánya, kinek szívét vadász-álarcában a nagy király ejti rabul. A szerelmesek egy ideig gondtalanul engedik át magukat érzéseiknek. Mikor azonban az udvar ősszel Budára költözik s a leány többé nem találkozhatik szerelmeseivel, ebbeli bánata sírba viszi. A később visszatérő álvadász már csak a gyermekét sirató apát találja egykori boldogsága helyén. Kerényi ezt a költeményét, mely három részre oszló szerkezeti tagoltságával is emlékeztet Vörösmarty művére, húszéves korában adta ki. Művészi előadása messze elmarad mintája mögött s lélektani megalapozása sem elég erős. Mindez érthetővé teszi, hogy nem tartozik az ismertebb versek közé.

A mintájául tekinthető költemény későbbi hatásának nyomait vizsgálva, félreértések kikerülése végett előrebocsátjuk, hogy a cél nem a kritikai irodalom idevágó termékeinek egybeállítására lesz, hanem azoknak a vonatkozásoknak ismertetése, melyekből kitűnik, hogy Vörösmarty pályatársait, a költőket mennyiben foglalkoztatta irodalmunk e kis remeke. Az így nyert anyaggyűjtemény, míg egyfelől a műveltebb köztudat állásfoglalásáról tájékoztat, másfelől a tárgy későbbi feldolgozásaihoz is szolgáltat adalékokat.

*

Időrendben haladva, elsőnek Vachott Sándor distichonokban írt hatsoros verse — *Vörösmarty Szép Ilonka című balladájára* — említhető. Eszerint a megkapó történet eszményi hősnője oly szemléletesen van megörökítve, hogy alakja, mint kedves ismerősünké él lelkünkben:

Előül költőd sem láthata, még legkevesébbé
 Láttalak én vagy más téged, ó égi leány!
 S oly ismert mégis nekem arcod! Szinte hiszem, hogy
 Ifjú szíved titkát őrzeni én fogadám.
 Sőt hogy sírodat föllelném ott a vadonban:
 Hulladozó levelű liliom a te jeled!

Mindjárt itt látszik helyénvalónak az utalás arra az ismert tényre, mely ugyanesak a „Szép Ilonka“ hatásának igazolása, hogy t. i. a költemény egyes részei szinte szállóigévé lettek. Az alkalom szerint hol szóról-szóra, hol módosítva — tréfásan vagy komolyan — idézték őket. („Vaj’ ki ő, a nyájas ösmeretlen?“ ... „Addig éljen, míg a honnak él!“ stb.) Ily szempontból érdekes Vachott Sándorné *Rajzok a múltból* c. emlékiratának az a helye, melyből megtudjuk, hogy mikor a szabadságharc utáni időkből Vachottné férjével először jött Pestre s itt a politikai és társadalmi légkört elviselhetetlennek találták, hamarosan visszatérni készültek vidéki otthonukba. A férj látva felesége megütődését a fővárosi viszonyokon, az indulás előtti napon így évődött nejével: „Hidd el Mariskám, hogy mindenütt jó, de legjobb otthon, s hogy Vörösmarty sógor szép szavait idézzem ... én is az ősz Peterdi szavaival fordulok hozzád kérdésképen: Budapestre, jó barátainkhoz Kis Mariskám eljöjjünk-e hát? Jobb nekünk hegyeink magányában, Kis tanyánk ott nyugodalmat ad“.

Hogy Vachott Sándor lelkesedése a költeményért csakugyan az egykorú közhangulat kifejezője, megállapítható egy további adatból, mely Thaly Kálmán nevével kapcsolatos. A kuruc idők jeles történetírója ugyanis, aki ifjú korában költeményeket is írt, „Zengő liget“ (Pest. 1859.) c. verseskönyve második kötetét „Vörösmarty Ilonkának, a Szép Ilonka költője költői lelkű leányának rokoni kegyelele s hódolata jeléül ajánlva“ adta ki.

A kisebb terjedelmű vonatkozások sorából kiemelhető Bulesú Károlynak *Hadúr dalnoka* c. 1855-ből való verse. Ez „Emlékszózat Vörösmarty megdicsőülésére“ alcímmel jelent meg szerzője *Költeményei*-nek Kecskeméten 1860-ban kiadott gyűjteményében. A harminckét tízoros szakaszból álló költemény szerint Hadúr az égben számonkéri a magyarság multjának nagy alakjaitól tetteiket. Megjelennek előtte Attila, Árpád, Szent István, Szent László, Kálmán király, IV. Béla, az Árpád-ház

utolsó sarja, Hunyadi János, Mátyás király, II. Lajos, Zrínyi, a szigetvári hős és rendre elmondják érdemeiket. Hadúr azonban a nemzet jelenéről is hallani akar. Az égből összegyűlt költők panaszkodnak, hogy a jelen vigasztalan s fölemlítik, hogy mikor ők erre annak idején rámutattak, szinte meghallgatásra sem találtak. E panaszra a magyarok istene komor tekintettel parancsolja meg, hogy „vesztével Hadúr nemzetének Zengjen a mennyben gyászos síri ének“. Minthogy erre az égiek nem képesek, az Úr elküldi „a hír csillagát, Hogy hozná fel Vörösmartyt magát“. Jöttére az isten megbékél s a tőle megénekelt hősök nagy örömmel fogadják. Egyebek között „...Peterdinek bájos unokája Mátyás kebeléről mosolyog reája“.

*

Egy másik írónk, Fekete Mihály (1820—1871.) azzal nyújt újabb bizonyítékot a tárgy s a költemény nagy hatásához, hogy „Vörösmarty regéje után“ megírja *Szép Ilonka* c. „eredeti regényes operá“-ját, melynek zenei része Mosonyi Mihálytól való. Ez a mű nincs megemlítve Petrik Géza bibliográfiájában, bár a Nemzeti Múzeumban két kiadása is ott található. Mind a kettő Pesten Hercz Jánosnál nyomtatott s a megjelenés idejéül kék ceruzával az 1861. évszám van rájuk felírva. A boríték belső oldalán, mindkét példányon, ez a megjegyzés olvasható: „Első előadása 1861. dec. 19.“

A dalmű-szöveg híven követi Vörösmarty költeményét, melynek egyes részleteit, — mint például a király felköszöntőjét és Peterdinek Budán leányához intézett szavait — eredeti alakban szövi be a darabba. Költőisége csak szerény visszhangja a forrásmű szépségeinek. Úgy látszik a kortársak sem voltak túlságosan elragadtatva tőle. A Pesti Napló ugyan jóakarátulag emlékezik meg Mosonyi zeneszerzői avatottságáról, fenntartja azonban azt a jogát, hogy legközelebb szakemberrel mondasson véleményt az opera zenei részéről. (Ez nem történt meg.) Egyébként a bíráló nem tartja szerencsés epizódnak Túri és fia szerepeltetését s jelzi, hogy Vörösmartynak más gondolatát hangsúlyozta volna zenei nyelven, mint a szerző. A művészek közül csupán Hollósyné játékaival volt megelégedve. A darabot később is előadták még néhányszor, de aztán aránylag elég hamar lekerült a műsorról.

*

Egyes jelekből ítélve, elősegítette ezt az is, hogy ezidőtájtban már megkezdődött a szabadosabb felfogású idegen színműirodalom térfoglalása színházainkban, ami a szigorúbb erkölcsű s jobb ízlésű kortársakban visszatetszést keltett. Különösen Offenbach *Szép Helénája*, mely a Bouffes Parisiennes-ből hozzáink is gyorsan eljutott, botránkoztatta meg az érzéki beállítástól tartózkodó magyar költői hagyomány hiveit. És jellemző, hogy mikor a közönség egy része a lenge erkölcsű és öltözetű spártai királyné pajkos kalandjain mulatott, az ellentét ereje egyik költőnk képzeletében Peterdi unokájának kedves alakját idézi föl. Így keletkezett Erődi Dánielnek (1844—1893.) kortörténelmi érdekességű verse a *Heléna és Ilonka*. Bevezetése szerint: „Mondják, hogy az a Szép Heléna, Melyet dícsérnek is nagyon, mezetlen jár a színpadon.“ A költő aztán megrója honfitársait, amiért oly nagy bámulói a kores idegen szülöttnek; majd rámutat arra, hogy „Hisz van nekünk is ,Szép Ilonkánk‘, Szűz, mint a hajnal az egen, Hol őt a látnok megpillantá Szent ihletése perciben“.

Hisz van nekünk is ,Szép Ilonkánk‘,
Szép, mint a tiszta hajnalég,
Akiben boldogságra gerjeszt
Az öntudatlan szendeség.

Kit honfitűz gyulaszt szeretni
A bámult ,elkes idegent‘,
S akinek ajkin vallomást a
Legszendébb meghívás jelent.

Ki künn a Vértes erdejében
A lepkét vígan kergeti,
S ifjú vadászát gyermek-szívvvel
Az ősz apához vezeti.

Ily liljomot csupán hazámnak
Keleti völgye szülhetett!
Nem napnyugat, mely elmerült már
Az undokságok közepett.

A költő e jelenség láttára elszomorodik s verse végén a következményektől, sajnos, nagyon is igazolt vízióval ad nyomatékot felháborodásának és tehetetlen kétségbeesésének.

Bukott angyalként látom hullni
Le a magasból népemet,
És átkom az, hogy őt fölfognom
Szegény fiának nem lehet!

A székesfehérvári szobor felállításakor 1866-ban számos ünnepi megemlékezés halhatatlanítja a Szózat költőjét. A jelesebb ódák közül való Szász Károlyé (*Vörösmarty emlékszobra leleplezésekor*), kinek költeménye szerint a „Hazádnak rendületlenül“ hangjaira megnépesül a levegő és sorra felvonulnak a

nagy költő képzeletétől teremtett alakok: „S pirulva szendén, mint a hajnal, Hölgyek csoportja is közelg... S te, Szép Ilonka, elbájoltan Titkos szerelmi bú miatt“.

*

Erődi Dánielen és Szász Károlyon kívül egy másik költőnk képzeletét is foglalkoztatta ekkortájt a Vértes vadona tündérének érzelmes története. Ez a másik költő, ma is élő jelesünk, Rákosi Jenő, aki *Szép Ilonka* c. „drámai idilltöredék“-t 1870 február 5-én székfoglalóul mutatta be a Kisfaludy-Társaság ülésén. Művét később „ünnepi játék“ gyanánt adták elő a budapesti Népszínházban 1881 május 22-én.

A darab személyei: Mátyás király, mint vadász — Peterdi, — Ilonka, leánya, — Ferke, szolgagyerek. Színhely: a Vértes-erdőség egy tisztásán Peterdi házatája. A Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban közölt részlet szerint Mátyás egy hete vadászik a Vértes-hegységben s élvezi Peterdi vendégszeretetét. Az ősz házigazda és unokája nagyon megkedvelik a nyájas idegent s rokcszenvüket magyaros nyíltsággal éreztetik vele. Peterdi elmondja neki, hogy három fiával együtt vett részt a török elleni harcban, melyből azonban csak egyedül tért vissza. Legidősebb fiának özvegye nemsokára meghalt, árván hagyva a kis Ilonkát, akinek immár tizennégy éve csak ő a gyámola. A király, mikor egy pillanatra magára marad s számot vet benyomásaival, érzi, hogy távoznia kell: „Különben a vadász nem állana jól, Hogy a király is ne sebet kapott legyen.“ Elhatározza, hogy elhagyja a kedves tájat s visszatér Budára. Az elválás hírére Ilonka — leánytól szokatlan merészséggel — így szól a vele beszélgető Mátyáshoz: „Úram, ha igazán szeretsz bennünket, Akkor csókolj meg egyszer engemet!“ A király nem vonakodik s teljesíti a kérést.

Mielőtt azonban a helyzet tovább fejlődne, visszatér Peterdi s kezdetét veszi az ismert felköszöntő-jelenet, melynek végén Mátyás vendéglátói áldásaitól kísérvé távozik. A prózával vegyes jambusokban írt darab Vörösmarty költeményének első harmadát dramatizálta s feltalálás tekintetében aránylag kevésbé változtatott a mesén.

Érdekes, hogy a népszerű költői tárgyak idővel kikerülhetetlen sorsa, a travesztálás, éppen az ismertetett darab kapcsán érte a szép vers eszményi hősnőjét. Nem sokkal Rákosi művé-

nek bemutatása után jelent meg az Üstökösben (1870. 7. sz.) egy öt jelenetre oszló kis tréfa, ily címen: „*Szép Ilonka*. Idyll az „Új Világban”. Írta és bizonyos gyűlésen felolvasta Jenőfi Rákóczi. Személyek: Turbucz Mátyás, balek-király; Peterdy vendéglős; Szép Ilonka, az estvére fogadott leány; Ferkó, balekfogó és cancan-táncos; Himfyek és egyebek. Kezdeté éjjel 10 órakor.” Tárgya: egy vendéglői balekfogás dramatizálása a Szép Ilonkából vett szövegek felhasználásával („Addig éljen, míg a honnak él!” stb.). Ilonka itt nyakába ugrik Turbucznak és csókot kér tőle. A társaság pezsgőt iszik s Mátyás szomorúan fizet.

*

A tárgyunkat illető további vonatkozások (a Toldi Szer. I. énekének helyzetrokonságára csak utalva) nagyrészt összeolvadnak a Vörösmarty-kultusz nyomaival. Ezek között, a dramatizált művek sorában, egyike lehetett a legkorábbiaknak Marbach Ernő (1835) soproni lapszerkesztő *Vörösmarty* c. munkája. Erről azonban Szinnyei írói lexikona alapján is csak annyit tudunk, hogy szerzője német nyelven és hazafias szellemben írta.

A könnyebben hozzáférhető ünnepi megemlékezésekben, melyek valamely alkalmiságból kifolyólag a nagy költő tiszteletére készültek, Peterdy unokája is megelevenedik ugyan, de többnyire Vörösmarty egyéb halhatatlan alakjával vagy művével együtt kerül szóba. Az idetartozó munkák természetsszerűleg elsősorban a Szózat szerzőjét dicsőítik, emellett azonban Zalánjáról, a Csongor és Tündéjéről, Vén cigányáról, Fóti daláról se feledkeznek meg. Igen gyakori ezeken kívül a Szép Ilonkára való utalás.

A sok alkalmi mű közül Zalár Józsefnek *A Szózat költője* c. tizennégy nyolcsoros szakból álló versében (a honfoglalás eposzára, Eger-re és Cserhalom-ra való célzással kapcsolatban) ez a kitétel igazolja az általánosítást: „Most a költő nagyra-hivatása Ihletétől elragadtatottan... dalolja... Mátyás kedvét s Szép Ilonka búját.”

Hasonló esetre példa Antalfi Mihály *Vörösmarty* c. kilenc nyolcsoros strófára oszló megemlékezése (Magyar Szemle 1899). A Csongor és Tündé-re, Szózat-ra, Elhagyott anyá-ra, a Kis gyermek halálá-ra is célozgató mű tárgyunkat megörökítő részlete szerint:

A Szép Ilonka liliomhullása
 Mily édes, bűvös, csendes, szép halál...
 S te hűség szüzi áldozatja mégis
 Örökre élsz, mint tiszta ideál.

Szávay Gyulának a százéves forduló alkalmából írt s címül a költő nevét viselő verse a tragikus eszményképre ily módon hivatkozik: Járd be, költő, birodalmadat, Amerre csak jársz, mindenütt magaddal Találkozol a magyar ég alatt. Hány Szép Ilonka mondja el ma bűját...

Az említett vonatkozás fel-felbukkanása különösen szembe-tűnő azokban a dramatizált dicsőítő művekben, melyek Vörösmarty születésének százéves fordulójára készültek. Ilyen mind-járt egy, a régibb költői iskolához tartozó érdemes erdélyi író-nak, Felszeghy Dezsőnek 1900-ban Kolozsvárt megjelent, „Vörösmarty“ felírású „drámai költemény“-e. Ennek függelékében, a *Vörösmarty megdicsőülése* c. részben, mely az élőkép-szerű látványosság magyarázó szövegének tekinthető, a „Költőnő Vörösmartyhoz“ intézett szavaiban így közli vízió-ját: „Ah, téged mostan fenn is ünnepelnek Az örököltűek, szentek, dicsők! — Lelki szemekkel magyar égbe nézve: Látom, amint körülölelnek ők...“ Majd felsorolva költészetünk nagy alakjait, a társaságukban levők között fölemlíti Tündét, Cson-gort, Zenőt és Szép Ilonkát.

Ugyanily indíték terméke Várady Antal *Apotheosis* c. köl-teménye, mely szerint „Fönn az egekben, a magyar Olympuson Nagy ünnepet ülnek ős daliák“. A továbbiakból kitűnik, hogy a mennyben a Vörösmartytól megénekelte hősök üdvözlik a meg-dicsőült költőt. Az ünneplők sorában ott van:

Mátyás, akit Bécsből győzelemből várnak
 Diadalmas ormán népes Budavárnak.
 És a Vértess csöndes kis lakának
 Tündérlánya, Szép Ilonka áll,
 S mosolygva látja, hogy találnak
 Itt egymásra költő és király.

Ez az ő költője... Ez az ő királya,
 Kit vendégül látott ős Peterdi háza...
 S a király jött s állt a pusztá házában,
 Ők nyugodnak örökös hazában!
 Am, ha hervadása liliomhullás volt,
 Itt imádott ifját fölélé
 S fényesebben hófehér szobornál
 Indul az ő dalnoka elé.

Az a művészi fogás, mely a költő emlékének kegyelettel áldozók csoportjában örökéletű alakjait is fölvonultatja, ismétlődik Takács Gedeon *Szép Ilonka koszorúja* c. hat nyolcsoros szakra terjedő versében (Magyar Szemle, 1900). Azzal kezdődik, hogy „Vértes alján, bükkök alján Virágos sír mozdul, Nem kísértet, bájos tündér kel ki a sírdombbul. Sír a fűnek, fű a fának Lelkendezve mondja: Ősz Peterdi unokája!... Tündérszép Ilona!“ Az inkább ihletformák miatt érdekes, naiv egyszerűségű versike szerint a holdfénynél tovalebbenő szellemárny (a Peterdi-ház romjait befutó) borostyánból font koszorújával fölkeresi a kerepesi temetőben nyugvó Vörösmarty sírját s haláljának e szavakkal ad kifejezést:

Híred, neved a holtat is
Izzó lángra hozza
És koszorút sírhalmadra
Én ne hoztam volna?
Nekem a — Te lantod adott
Halhatatlanságot,
Te meg viszont — tölem nyerjed
— Halhatatlanságod!

*

Ugyancsak a százados évfordulóra készült Erdélyi Zoltánnak *Vörösmarty ébredése* c. kis színdarabja, melyet 1900 dec. 1-én a nagyvárad Szigligeti-színházban a nagy közönségnek is bemutattak. A jelenetezést illető tájékoztató azt mondja, hogy a cselekmény ideje 1900 dec. 1. Színhely: Székesfehérvárt a Vörösmarty-szobor körüli kis park. Éjjel. Változó holdvilág. A szövegből megtudjuk, hogy Vörösmarty szobra előtt megjelennek a nagy író legfőbb tisztelői s kifejezést adnak hálájuknak. A „költő“ a maga kis ibolyacsokrát teszi le a koszorúk közé, a Csongor társaságában érkező Tünde a tündérfa egy ágát helyezi el, Szép Ilonka pedig egy szál liliomot. Végül jön a Múza s — mikor a toronyóra tizenkettőt üt — a kezében levő palmaággal a szobor felé intve, egy órára életre kelti a nemzet halhatatlan énekesét. Vörösmarty ezután beszédbe ereszkedik élő pályatársával, aki (miről is beszélhetne másról) a költészet mostoha állapotán kesereg. Nagy elődje azonban a jobb jövő reményével biztatja s ezzel új erőt önt a csüggedőbe. A tizennégy nyomtatott lapra terjedő verses műből álljon itt a tárgyunk szempontjából figyelemre érdemes harmadik jelenet:

Szép Ilonka (andalogva jó balról. Kezében fehér lilium, haja lebontva, a szobor előtt megáll):

Szép Ilonka csöndes sírba szálltát
Meg nem tudta volna írni más,
Enekedből rám bűbája szállt át:
Mindig újabb, s új föltámadás;
Megháltam az erdei kis lakban
S élek örök életet örök dalban!

Tiszta szívű, deli ifjú szűznek
Sóhajtása hányszor szállt felém!
Égő könnyben, hamván földi tűznek
Vesztett üdvöm újra föllelém!
Legyen érte szűk jutalmad: hála,
S Szép Ilonka hólium-szála!

(A liliumot leteszi a koszorúk közé s el.)

*

Mint kevésbé jelentős, de idetartozó vonatkozás említhető meg, hogy az Új Idők 1902. évf.-ban *Románc a Vörösmarty-szoborról* címen egy tréfás tollrajz-sorozatot magyarázó vers jelent meg, mely szerint a Szózat költője szemlét tart a róla készült szobrok tervezetein. Nézegeti őket, de egyikkel sincs megelégedve. Ennek okát a Ligeti-féle terv láttára a következőkben adja meg: „Szép Ilonkák, Csongor-Tündék S te is itt vagy Vén cigányom; Minden hősöm testet öltött — Csak magamat nem találom.” Ez az utalás jelentéktelensége dacára is jellemző bizonyossága annak, hogy a köztudat előtt a Vörösmarty-névtől földidézt képzettömegben mily jelentős szerep jut az ismertetésünk kiindulópontjául vett történet hősének.

*

Az eddigiektől merőben eltérő képzetűrsítő folyamat megindítójaként jut elénk a szóbanforgó mű és ennek eszményi alakja egy további, színpadra szánt munkában, mely főképp annyiban egészen egyedülálló kísérlet, mert a nagy költő Perczel Etelka iránti vonzalmának részleteiben ismeretlen körülményeire próbál — a képzelet varázslámpájával — némi fényt deríteni. Makai Emilnek *Vörösmarty* c. „drámai költemény”-nek nevezett, harminc nyomtatott lapra terjedő egyfelvonásos színdarabjáról van szó. Az alábbi néhány sor ennek tárgyról és cselekvénye menetéről óhajt tájékoztatni.

„Szín: A kastély kertje. A szín közepén árnyas diófa alatt gyeppad. Bár ős van már, még mindenütt sok a zöld lomb és a virág. — Első jelenet. Etelka (egyedül). (Etelka 19—20 éves leány, aranszöke hajjal. A diófa alatt a gyepadon ül, kezében kis könyv, abból olvas:) „És ha láttál szépen nőtt virágot‘... stb., még öt sor. (Leteszi a könyvet az ölébe és maga elé tekint. A kastélyból csöndes zene hallik ki.)“

Szép Ilonka... Huga bánatomnak!
 Szomorú, szere'emes lányka te!
 Mindakettönk kora gyásza, mondd csak
 Nem egy hulló csillag lángja-e?
 Hervadásod tükre az enyéme'ek!
 Nem, az én szívem se vár vígaszt!...
 Sírja az már egy halott reménynek! —
 Te királyt szerettél — én is azt!
 Vagy talán, mondd nem mindig király az,
 Kit szívünk ezer közül kiválaszt:
 Suttogó, bizalmas, drága szókra,
 Szerelemre, ölelésre, csókra!
 Jó és elhagy — mint hajnali álom.
 Szép Ilonka, költöd a királyom.

(„A zene elhal; Lilla megjelent a kastély erkélyén. Etelka olvassa, illetve — a harmadik sortól kezdve — betéve mondja tovább a verset“:) „A rövid, de gyötrő élet elfolyt‘... stb. még öt sor. („Meredten bámul maga elé!“) A második jelenetben Lilla, Etelkának pártában maradt, előkelő rokona, meglepi ábrándozó hugát s vallatni kezdi szerelme tárgya felől. Etelka a sok gúnyos találgatást megúnva, „átszellemülve“ így írja körül álmait lovagját:

Az övé a képzelet hona
 És az álmoké. Bár homlokán
 Vert aranyból nincs is korona.
 Szárnyaló szó koronája
 Ő a gondolat királya.

Lilla e szavakból rögtön kitalálja, hogy az előbb olvasott könyv szerzője, Etelka öccsének házitanítója uralkodik hugának szívéen. Újból megkísérli a gúnyolódást, de a lány ez ellen tiltakozva, örök és szent köteléknek nevezi érzelmeit. Titkolt szerelme hevületében, izgatott képzelete folyton a kedvelt költemény alakjával foglalkozik, kinek megható történetében szinte a saját sorsát látja megörökítve. Szavakba foglalt lelki fölindulása ezt így adja tudtunkra:

En is Szép Ilonka, mint te,
 Lesek kis lepkémre szinte!
 Tüskén-bokron át vadászom,
 Ágrul-ágra kergetem,
 S vadászomat, mint te, én is
 Szeretem és szeretem.

(„Megcsókolja a könyvet, aztán el.”)

Lilla megbotránkozva mondja el a darabban szereplő plébánosnak, hogy Etelka egy egyszerű nevelőbe s hozzá még versíróba szerelmes. Az egyházi férfiú védelmébe veszi a tehetséges ifjút s szép jövőt jósol neki, de azért megnyugtatta Lillát is, hogy ne aggódjék, a dolog nem fog tovább fejlődni, Vörösmarty az ő tanácsára el fogja hagyni a házat. A következő jelenetekben előbb egyedül, majd tanítványai társaságában látjuk a költőt s nyilatkozataiból megtudjuk, hogy fájó szívvel bár, de távozni fog. A gyerekek tartóztatják, a nevelő azonban ragaszkodik elhatározásához. Etelka is csatlakozik a kis csoport-hoz, majd magára marad a költővel, kit beszélgetés közben „Szép Ilonka királyá”-nak mond s egy kebléről letépett virág-szállal annyira boldoggá tesz, hogy az már-már meginog. Ám közbelép a plébános, figyelmezteti az ifjút nagy nemzeti hivatására, mire az epizód véget ér, hogy helyet adjon a kevésbbé érzelmes, de annál ragyogóbb valóságnak. (A darab nagyobb nyilvánosság előtt való színrekerüléséről nincsenek adatok. Nem valószínű, hogy valamely színházban előadták volna, mert bár a kis dráma nem kegyeletsértő, a szereplők akkor még élő hozzátartozói aligha vették volna szívesen őseik egyéniségeinek ily természetű színpadi megvilágítását.)

*

A tárgyunk körébe vont feldolgozások között időrendben a legkésőbbiek egyike Szávay Gyula és Vágó Géza *Szép Ilonka* c. háromfelvonásos daljátéka, melyet Szabados Béla megzenésítésével 1906 okt. 20-án mutattak be a budapesti Királyszínházban. Fontos személye a műnek itt is: Mátyás király, aki egyszer mint Sólyom mester, majd mint Miklós diák vesz részt a cselekvény bonyolításában. Rajta kívül „az Aragon királykisasszony, — Peterdi, ősz nemes, — unokája, Szép Ilonka, — Marnó, udvari bolond, — a szép juhásznő, — Gábor, Peterdi hajduja, — Borbála, ennek felesége, — Sebő és Gerő, lantos deákok, — a cinkotai kántor, — egy tót család, — egy palóc

család, — magyar és olasz urak, hölgyek, katonák, búcsúsok stb.“ járulnak hozzá a valamelyest kiszélesített mese érdekessé tételéhez. A darabban lejátszódó esemény májusban történik Peterdi házatájékán. Mielőtt a függöny fölemelkednék, Mátyás király két lantos dcákja jelenik meg és zenekísérettel proológust mondanak. Bejelentik ebben, hogy az előadandó rege Mátyás korából egy ifjú királyról, meg egy fehér virágról fog szólni; az a rege lesz ez, melyet a távolban a Vértés vadonának bús lombjai susognak. Főkép a szerelmes ifjúságot fogja — úgy-mond — érdekelni a dolog.

Mert nincs a földön és nincs az égen
Szébb istenség, mint a szerelem.
Ki érte hal meg, porából annak
Köves romok között rózsák fakadnak
S lelke regélni lám megjelen.

A forrásához lényegben híven ragaszkodó daljáték színpadi előadásáról az egykorú hírlapok nagy elismeréssel írnak. Mátyás szerepében Pálmay Ilka, Ilonkáéban Medgyaszay Vilma aratott zajos tapsokat. A zene, szöveg és játék egyformán részesei voltak a sikernek, melynek jelentőségét a bírálókat szerint fokozta az a körülmény, hogy a tetszés nemesebb érzésekből fakadó gyönyörűségnek volt hálás megnyilatkozása. Nem kerülte el a figyelmet az sem, hogy a szövegírók anyagukat azzal a kímélettel alakították, melyre őket Vörösmarty szelleme kötelezte. Találóan hangsúlyozzák a vállalkozás nehézségét, mikor rámutatnak arra, hogy a szerzők oly alakot vittek színpadra, kinek eszménye ott él mindnyájunk lelkében (Bud. Hírlap, 1906. 876.).

A darabot színrehozatala után még igen sokszor adták, de aztán a változó ízlés, meg divatosabb versenytársai ezt is arra a sorsra juttatták, mint rokontárgyú elődeit. Erre és a hasonló jelenségekre gondolva, úgy látszik, hogy Erődi Dániel főntebb érintett, félszázadnál is régibb panasza később sem évvült el:

A szerteömlő külfaj árja
Minket lassanként elborít
Es sírva látjuk itt is, ott is,
Szent örökségünk romjait.

Vörösmarty híres költeménye utóéletének nyomozása közben megemlítést érdemel még az a feltűnő jelenség, hogy e vers

nem adott annyi alkalmat parodisztikus utánköltésre, mint egyéb nagysikerű műnél tapasztalható. Az „Az Ojság” 1923. évf.-ban közölt *Szép Drágító* c. tizenkét soros átírás („Az ügyész ül hosszú méla lesben, Vár felajzott nyílra drágítót”) azt mutatja ugyan, hogy a torzításra hajlamos gúnyolódás nem hagyta felhasználatlanul Vörösmarty költeményét, de a kísérlet jelentéktelenségéből látható, hogy csak kevéssé aknáztta ki a maga céljaira. E tartózkodás mintha a kegyelet jele volna az eredetiben rejlő esztétikum iránt.

•

Ha már most — e még bizonyára teljesebbé is tehető — adalékismertetés végére érve, a kínálkozó szempontok alapján valamelyes összefoglaló tanulságot is óhajtanánk levonni, a vonatkozások nagy számán és változatosságán kívül főképen egy mozzanat volna hangsúlyozandó. Ez pedig nem más, miut az egész anyaggyűjteménynek az a fontossága, hogy tárgy-történeti érdekességén felül nyomatékos hirdetője egy irodalmi mű halhatatlanságának; hősnője sorsának nyelvi eszközökkel való tolmácsolása annyira lelkünkhöz szól, hogy szinte egy örökéletű eszményképpel gazdagította tudatvilágunkat. Ez a tapasztalat azonban egyéb érv híján csak egyéni érzés; hogy általánosságban és valóban így áll a dolog, arra nézve a külső bizonyítékokat az irodalmi élet folytonosságának vizsgálata szolgáltatja. A látott adatok szerint a kutatás minden téren a főntebbi megállapítás helyességét igazolja.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Jelentősebb szépirodalmi alkotások.

I. Költők.

A magyar olvasóközönség Erdély jajszavát hallotta meg először a mai elszakított Transsylvánia önállóvá fejlődött irodalmából. Végvári szava akkor végigriadt a magyar szíveken: itt is, ott is hangot adott a döbbenetnek, fájdalomnak, hitnek és elkeseredésnek. A magyar lírában akkor új virágágysarjadt: tele vörpiros gladiolusszal, — és mi úgy éreztük, hogy e virágtermésből a legszebb csokrot Végvári nyújtotta nekünk. Az idő múlt, s ugyancsak Erdélyből új nevet kellett megismernünk: Reményik Sándor nevét. Verseskönyveiben a harangvirág szépsége, fejlett élénk színe, harmatos égtükröztetése, csilingelő mélasága, magánykereső elborulása, erdei illatokkal felfrissült üdesége megkapta az olvasót, és ideát, a Csonka földön is a legkedveltebbek, a legmeghittebbek között becsültük. Az a kis kötet, amelyet most ugyancsak Reményik Sándor tett közzé a Napkelet könyvtárában, ezt a két író formálja élénk egységes, harmonikus egyéniségben. *Atlantisz harangoz* — ez a kötet címe; Transsylvánia az elsüllyedt Atlantisz, a harangszó pedig azoknak a harangoknak a felesendülése a mélyből, amelyeknek elnémulását Rákosi Viktor jósolta meg. Atlantisz a Szent Anna tavának feneketlen mélyéről sír fel: ki tudja, meddig tűrik síró szavát a tó új urai, mikor zúzzák szét irigy haragjukban? Ma még szól; „Magyar hajósok, hallgatózzatok, ha jártok ottfenn fürgeteges éjben: Erdély harangoz, harangoz a mélyben“. A harangszó azonban nem vészkonstatás többé. Az élet keserű-szomorú tapasztalatainak hinárja csak csendes megcsendülést enged immár: nem az indulat, a szenvedély, hanem csak a hangulatok szívdobogása csalja ki hangját. Talán nem hallik oly messzire, de magát a harang ércét annál teljesebben, őszintébben feltárja. Atlantisz harangjának érce egy meleg, érzékeny, nemes szív. Virágok rokona, — nem szereti a zajt, a küzdelmet, a szenvedélyt, csak

a földjéhez ragaszkodó növényvilágot, amely a levegő minden lüktetését átérzi, a madárfészket óvja, siratja, a durva láb tapodását jajjal panaszolja, a félénk tücsköt is elfedezi, és álmodik, ébren s alva egyaránt álmodik. A szava a „halkabb, őszibb élet üteme“. Stílusa is a mély érzés emberét revelálja: minden keresettség nélkül olvad összhangba képeiben a csend és a vihar, a gyöngé palánta és a jegenye, mert mindet, az egész természetet, átérző rokonérzéssel látja, hallgatja. A mély érzés ércét minden élménysuhanás erős hangulat-kalapáccsal kongatja meg: a költeményeken érzi az olvasó, hogy mindegyikük egy-egy hangulatnak a felhőszárnya, de érzi azt is, hogy ez a hangulat az alapszín változata csupán. Reményik is *Égi változatoknak* mondja egyik költeményének képsorát: költeményeire a „változatok“ zenei megnevezése a legtalálóbbr. Néha nem több, csak egy-egy sóhaj, egy-egy párhuzam-ötlet, máskor megáll a felvillanó gondolatnál s megfürdeti benne hangulatát, van, hogy egy-egy érzés megszólalásának alkalmazása megárasztja a szavát: de hang és tartam mindig annyi, amennyit az önkénytelen természetesség megenged. A versszakok is ilyen látszólagos önkénytelenséggel formálódnak ki: némelyik hosszabbá, a másik csak egy sorba tömörül, amint a zenei dallam megköveteli. A kompozíció művészetének erre a szépségére a kis kötetből rengeteg példát hozhatnánk; itt van előttem *A sorsváró madár*. Hét versszakra szakad: az első az erdei alkonyon való gyönyörködést jelzi; a második rámutat a fenyőágon ülő kis szürke madárra — már egy sorral rövidebb, mert köre szűkebb, és pedig a középső hosszú sorral rövidebb; a következő két versszak ugyanilyen megállapító, tehát formában is ehhez hasonlít, de az ötödiknél a szánakozás, a tanáctalanság nyolc-sorossá dagad, a hatodik tíz sora pedig a lemondó konstatálást ülteti az élménybe. A harang minden kondulásának időtartamát a megkondító élmény-mozzanat ereje szabja meg. Maga a vers dallama is ilyen élményben adódó. A csendes lejtésű jambusok ritkán viselnek rímkoszorút; a rím rendszeren azzal segíti a dallamot, hogy pauzát szakít és így nyomatékosít. A sor hosszúságát nem is a szótagszám adja meg csupán, hanem a sor tartalmi jelentősége: mert a súlyosabb tartalmú sor rövidebbé ellenére is tartósabb kihangzású, hosszabban elkondul. Mértéket ad végül a hangszín is — épp úgy, mint a zenében — és Reményik költészetének éppen az az egyik szépsége, hogy

a hangszín hangulat-keltő ereje annyira a hatalmában van. Mindezt betetőzi az, hogy ez a tudatos művészet mindig megőrzi az önkéntelenség színezetét: ami igazságát, hatóerejét növeli. Így válik a szépségnek tárházává ez a modern líra, Reményik Sándor költészete.

Modern lírát ad az a kötet is, amellyel Sárközi György lép az olvasóközönség elé (*Angyalok harca*, Athenaeum), de az egyéniség és a hang nem az a méla, csendes, de a dallam nem az a természetes, mint Reményik költeményeiben. Sárközi azt írja önmagáról, hogy mindig a szobába temette magát s csak egy ablak tárta elébe a világot: a fekete ég lomha medvéjét, a megöszült, hófedte éjszakát: „...Tán megfagytam volna, ha gyöngéden rámlehelő melegével nem őriz, fázós és félős gyermeket, a szoba.” Úgy érezzük: a világvárosé ez a szoba, amelynek didergető hidegétől csak meleg szíve oltalmazta a költőt. A szobát a fegyelmezett gondolkodás zárja el: csak az álmok tarka hada hoz fürgébb életet belé. Ezek a „könnyű galambok” pihentetik el lelkének „vergődő harangját”, hogy ideje legyen ráébredni arra, ki áll mögötte: „örök barát, aki angyalarcát elfátyolozta liliumkék ködökben”, — az Isten. A ráébredés nyomán dala „zörgő fegyverévé válik a harcnak az eleven rosszal s pajzs a védtelenek, nyomorultak fölébe”. Bensőjében is harcot áll: két angyal harcát, a jóét és rosszét, amiben neki — úgy érzi — csak szíve bűnbánó könnyezőjével lehet részt vennie.

Ami szépség és zavaró egyenetlenség a kötetben adódik, azt ez a lélekrajz teljesen megérteti. Szép benne a sokszor mélyre szántó gondolat; igazat mond, amikor az „óceánok gyöngyének” vallja gondolatait: vívódó lélek mélyéről örvénylenek azok élénk. De szép a képzelet napfényragyogása is, mely köntöst ad e gondolatoknak; szép a képgazdagsága, szókinésének tárháza. Egy-egy mondata lebilincsel: „A remény fonnyadoz, s kelyhét bezárja a hit...” „Ki a szomorúság magvából nőtt erre a világra, meghal idő előtt, mint a fűzfának lehasadt ága...” Néha gnómaszerű kerekdedséggel formálódik élénk (*Ész és szív, Mécsgyújtáskor*), máskor a természeti stíl igazi életével kap meg (pl. „földereng ismét álca-halálából pillangóképe a nyárnak”). Sajnos, e szépségnek megvan a mesterkelt vagy túlduzzadt ellentéte is: az erőszakos mondatfűzés (pl. „fagyszemével bámulta sikosra kietlen semmijét”), a túlságos

szóbőség (pl. „a nagy, barna eget csikórohanással dobolja keresztül a mágus-erővel örök tavaszt idéző emlékezés“), a túlsurranó élet pl. „a keresztek alján pihenőre dőlt barna melled közt alszik a fenőkö túlke vizében“). A szavak túlságosan szántás-sodorta rögök, magukban termékenyek, de a vers-ágyat agyonnyomják. Maga a vers dallama is túlságosan dübörgő, mint a megrendült ménés: szépsége elvész a dübörgésben. Nincs lehiggadása, nincs igazi dallamá-simulása. Csak egy-két verse tud egészében gyönyörködtetni (— mint a *Genezis. Három erősség* —); inkább egy-egy szaka vagy sora állít meg. A vers koncepciója is hivatott költőre vall nem egyszer (pl. *Elmegyek meghalni*), de rendesen fáraszt a pazarolt erőfeleslege. Meglepve csodálja az ember egy-két versében, hogy a bölcselmi tartalmat a lélek verődése mennyire a tiszta poézis szépségében tartja meg (pl. *Síralom*), míg másutt a forma, a stíl a megindult rokonérzésből fölriaszt. Stíluskészsége olyan, mint a termékeny szántás, amelyet a borona még meg nem tört, a henger le nem simított. Sárközi György első kötete tehát ígéret csupán, bár azt is el kell ismernünk, hogy magában is értékes ígéret.

II. Elbeszélők.

Az újabb széppróza-termés első feladatul azt szabja az irodalmi kritika elé, hogy két író nő egyéniségéről adjon számot. Az egyik Pálffyné Gulácsy Irén, bennünket a német író nőre, Clara Viebigre emlékeztet. „A környezet és a környezet talajtermésének a bemutatása, az egyszerű, röghöz és átörökölt ösztöneihez, egyszerű reményekhez, egyszerű vágyakhoz kötött embernek a maga viszonyai között való bemutatása, az egyesek ösztönös szenvedélyeinek bemutatása, a nagy tömegérzések és tömegszenvédélyek bemutatása“ (A. Soergel), s ebben a bemutatásban az erős naturalizmus: ez jellemzi mindkettejüket. Mélyrelátó szemük van, égető problémákat látnak meg és tárnak fel kegyetlen őszinteséggel, de megvan bennük a művészi hatást zavaró törekvés is: a megdöbbeneti-akarás. Gulácsy Irén első regénye azonban egy magyar könyvet is az eszünkbe juttat: Tolnai Lajosnak *Az urak* című regényét; abban is magyar világot látunk, amelynek idegen megszállás erőszakával kell szembeszállnia. S amily lehangoló — Gyulai Pál ítélete szerint: eltorzított — ez a szembeszállás Tolnainál,

olyan Gulácsy Irén *Hamuesőjében*. Gulácsy Irén regényében a falu népe a román megszállást jóformán érdektelenül veszi, — sőt, amennyiben földosztás jár a nyomában, a paraszt földjének gyarapodása, szinte örömmel. Szerencsére ez nem ríkt ki, bár eltagadhatatlan. A regény hőse Viharfuvó Bars Menyhért, a falu ellentétes kálvinista-pápista részének szerencsétlen keveredése, a mindkét falurészből kivert, megvetett legény, aki daccal, szívos bosszúvággal akarja megtörni a reá nehezülő gyűlölséget. A regény azzal indul, hogy ez a bosszú diadal-maskodik. Az író az megmagyarázza, hogyan kaparinthatta magához Bars Menyhért a bírói pálcát, de válaszolatlanul hagy egy nemkevésbé fontos kérdést: hogyan tudta feleségévé tenni a gögös Dombi-dinasztia egyetlen sarját, a bíró leányát, Veront. Sajnos, ez olyan nagy lék, hogy a regény sikere már ezen is megfeneklene. Megmagyarázatlanul marad az a viszony is, amelyben Menyhértet és feleségét találjuk, — pedig a fejlemények mind ebből sarjadnak. Sőt elsuhan a fölött is, hogy ez a küzdő Menyhért hogyan szakad el a munkától, amikor a bírói pálcát elnyerte. Mi már készen és valószínűtlenül kapjuk ezeket a regény elején, mint valami vályogtalajt, amelyre az író ugyancsak nehéz kövekből rak épületet. Az új bíró a román jegyző eszközévé válik: az egyéni érdek a falu érdeke ellen viszi, érzékiségének visszautasítása pedig arra kényszeríti, hogy feleségét megcsalja és megalázza. Gulácsy Irén ereje itt érezhető: ennek a két összeütközésnek a pompás bevezetésében. A jegyző mellett a bíró annyira a falu ellen fordul, hogy fia is szembekerül vele; Veron hazamegy apjához, ahonnan átokkal szökött valamikor Menyhérthez. Amikor azután a jegyző miatt a sikkasztás vádjá nehezedik reá, a kikényszerített tekintély alatt Menyhért is összeroskad. Veron, a regénynek legigazabb alakja, elfelejti ugyan a megalázást és követni akarja urát, de az író keserű életszemlélete nem enged kibékülést: a francia betegség átkát nyögő ember felakasztja magát. Mint minden naturalista író, Gulácsy Irén is kettőre ügyel: az érzéki fellángolások pathologikus hűségére és a torzító túlzásra. Az elsőnek asszonyírónál meglepően durva példája az a koresmajelenet, amelyben a városi Rezedával hozza össze a falusi bikát, Menyhértet, — a másodikra Bars Lajoson kívül valamennyi alakját idézhetnők. Ilyenkor nem a józan megokolás, hanem a nyers színezés az, amivel elhíttetni akarja a dolgokat. Rokon-

szenves alakja — valljuk meg — csak egy van: a zsidó krajzleros, aki az egyetlen magyar, bevallottan magyar a faluban. Torzított voltukban azonban élesen domborodnak ki az alakjai, különösen az öreg parasztpatriarka, Dombi, a szavak tömkelegébe fúló tiszteletes, sőt talán a jegyző is. De az egész — a bevezetés és befejezőszólamok líraisága ellenére — szív nélkül írott, mesterséges műnek érződik.

Van azonban Gulácsy Irén írásaiban még egy tulajdonság, ami erőszakoltta teszi: a stílusa. Ennek a stílusnak a ki-fejlesztésében — mint Harsányi Kálmán hangsúlyozta — kétes-értékű érdeme van Szabó Dezsőnek is. Ha nevet keresnénk reá, naturalista magyarságnak nevezhetnők. Ez a stílus az a termékeny szántás, amelyen még ott látszik a szétszórt trágya is. Két mozzanat jellemzi: a túlságosan egyéni szömegválasztás (pl. összébb lapultak; egy haldokló asszony kiáltotta papírra az anya utolsó félelmét; az ő vére után való vér hordta életté) és a túlságosan durva realitáshalmazás (pl.: megvető köpésben sörcintette elébük hozzáférhetetlen voltát; fajültető ősi himnösztön megsejtette a többi). Sajnos, úgy látszik, ez a stílus-ujdonság egyre jobban hódít: mi csak durvaságot, ízléstelenséget látunk benne. A szándékos keresettség-fitogtatás ölelkezik itt a naturálissal, a túlságos természetességgel; de sem a jellemzetesség, sem az erő nem nyer vele. Ez már a meghökken-teni-akarási próbája, ahogy azé a túlságosan nyers érzékiség rajza is. Valóban meg kell hökkennie az olvasónak, amikor asszonyíró tollából olyan érzéki tombolás pathologikus hűségű leírását olvassa, mint a Rezeda-Menyhért epizód a *Hamuesőben*, Vince lángbaborulása, az öreg perverz játéka a *Förgetegben*. Gulácsy Irénnek ezzel a második regényével amúgy is meg van akadva az ember: mintha a paraszt igazának a szeretete vezetné, de — az író szavait idézzük: — a mancsoló, köpködő, káromkodó, kerítésen túl semmivel se törődő, még jókedvükben is dühös emberekben sehol sem látni azt a tudatunkba rögzített „nemzetfönttartó“ elemet. Szinte annak kell a rovására ír-nunk a regény „nagy sikerét“, hogy alávalónak, rútnak mutatja be a parasztot, életre méltatlannak, ocsmánynak az arisztokrátát; — ma, úgy látszik, ez is „esztétikai siker“ forrása lehet. Íme, az asszonyok hálószobája: „Munkától elcsigázott testek savanyú kipárolgása... Hét erős torok szedte itt mohó horkanással a levegőt... Micsoda széjjelhányt tagok! Milyen eldobált

arcvonások! Mintha megannyi álla-leesett, nyelve-kilódult hülye lenne...“ Nem rokonszenvesebb az arisztokratavilág sem; amikor a grófnő először találkozik a herceg titkárával: „megfordult s összehúzott szemmel végigpillantott a csinos, jólöltözött emberen. Előbb felülről le, aztán alulról fölfelé jól megmutálta, majd izgékonyan beharapta megnedvesült szája-szélét. Ahogy közeledett, már egy egész fölvelt leltár volt a tekintetében... A levegő hirtelen brutális értelemmel lett teli. A nő megnyalta húsos száját. Háta mögött két végén megfogott lovaglópálcaját felhúzta a hónaljáig, néhány lépést imbolygott, amittől nekivetett mellei fölhintáltak, mint két meg rázott gyümölcs. Arca egész elsápadt, lefelé szoruló, vékony ajkai kínosan rángatóztak...” — Azt hiszem, az író az eredetieskedést az ízléstelenséggel tévesztette össze. Kár, mert a regény problémája az érzékieskedés nélkül is véres magyar probléma lett volna: a parasztesalád földet akar, hogy legyen min megélnie, a herceg pedig előbb szeszélyből, később fejességből, végre dühből megtagadja azt. A két fél szembeállítás mesteri: a herceg viselkedésének megokolása magában is kétségtelen igazolása annak, hogy a meghökkenteni-akarási igazi művészhelyetteséget deformál. Mentől szorosabb a lelki fejlődés pathológiai bilincse, annál pontosabban rajzolja az író a fejleményeket. A parasztesaládnak van egy úri sarja, Erzsébet, aki városi intézetből kifejlett leánysággal csöppen a faluba. Ez az Erzsébet a regény főalakja; az író azt a nehéz problémát világítja meg, hogyan válik ez a leány a herceget gyűlölő környezetben a herceg megmentőjévé. Gondos kézzel bogozza lelkének-testének útját, minden lépést gondosan kiformál: igazáról meggyőzi az olvasót. Ugyanilyen erőteljes realitás van Erzsébet vad testvérének, Vincének a rajzában is. De mindenütt ott ég a bőr alatt az érzékiség tüze: az író férfit és nőt egyaránt az érzékiség bűvkörében tud csak megrajzolni. Egyébként inkább a torzkép felé hajlik, mint a hivatalnok-típus bemutatásánál. Maga a mese — éppen az érzékiség pathológiájának kátyújában — vontatott. Gulácsy Irénnek itt még az is szokásává lesz, hogy szeret nagy lendülettel meghangsúlyozni bizonyos konstataciókat; a regény végén a fiatal herceg szónoklata banális, de közben is sokszor komikus a nagyhangúság Erzsébet pathoszában. Az is megdöccenti a mese szekerét, hogy a parasztok első bosszúja a gyászlobogóra elsimul és azután

semmisebb okkal annyira fellángol, hogy a végén Sényi prédikációjára a fejvesztett rémületnek adjon helyet. Úgy látjuk, az író néhány alakokat aprólékos hűséggel tud végigvezetni, de az egységes regénymese fonala még összeboncolódik a kezén; ennek az egyik oka, hogy nincs megválogatása, nincs mértéke. A hercegnő sorsából sajnált elhagyni egy pelyhet is, sőt még összetűzést is csiszolt miatta a fiatal herceg és annak nevelője között: noha ez is csak nehezék a mesén. Nem értjük a nélkülözhetetlen voltát a csodaszarvas vadászásának sem, ahogy mesterséges kiélezést érezünk Erzsébet utolsó napjának részletezésében is. De az író szeret elidőzni a részletekben, hogy annál döbbenetesebben kongjon a tanulság: „A népből kihalított hatalom nem condrák hízlalására és nem is az elfinomult egyedek perverz kedvtelésére adatott.” Mi azt szeretnők ehhez a megállapításhoz hozzátenni, hogy az írói tehetség sem!

Sokkalta rokonszenvesebb, igazi asszonyi művészet a másik íróőőnek, Szabó Máriának regényírása. Két regénye van előtttem: a *Felfelé* (Napkelet könyvtára) és az *Appassionata* (Páőztortűz kiad.). Szabó Mária sem egyszerű mesemondó csupán: szívesen vizsgálja a pathologiai folyamatok tudatalattiságát ő is és mély, emberi problémákat bogoz ő is. De nála csakugyan a probléma a fontos: mintha a saját szívének kellene megküődenie azzal; ami a problémát regénnyé teszi, az — különősen a *Felfelé* lapjain — valami egyedülálló, finom női művészet munkája, a női kéőimunka művészetére emlékeztető. S amíg Gulácsy Irén műveinél két antarktikus, de érintkező véglet reprezentáősa, Szabó Dezső és Erdős Renée jut az olvasó eszébe, Szabó Mária őri magyar egyénisége azoknak a hagyományoknak a méltó folytatása, amelyeket a magyar irodalomban Kaffka Margit és Tormay Cécile képvisel. És nála Erdély sorsa nem irodalmi téma, hanem kíőzó tudat, fáő éőzés. Első regényében, a *Felfelé* címűben ugyanolyan korképet ad mint Tormay a *Régi ház*-ban; okos művészzel ő is egy női lelken tükrözteti mindazt, ami az emberiséget és a magyarságot az elmúlt fél-század alatt érte. Az emberi probléma a nemzetivel olvad össze a leány szívében, aki a szólamok nagyhangúságát a saját szíve igazlításával löki el magától. És a sorsa mégis annak az áldozatnak a vonaglása, amely a szív szava elé állítja a kötelesség parancsát. Nem egyszerű, nem vázlat a hőse, Horvát Ágnes: benne és körülötte teljes az élet, amelyet meleg szív éőzett meg

így, művészi tehetség faragott regénnyé. Teljességéről a benne felvetődő problémák is tájékoztatnak: Agnes, aki a szűkös kisvárosi életből a magyar föld urai közé csöppen, a föld megöröközőjévé nemesül a földjüket elherdáló gentry urak között; szívét lebilincseli a föld, megérzi a kötelességet, amit ez uraitól megkövetel. Sőt többre kell rájutnia: arra is, hogy a tulajdonosnak kötelessége van a verejtéket áldozókkal szemben is. Sorsa így a földhöz bilincseli, annyira, hogy még a szívét sem követheti, amikor a szerelem elszólítaná: „A szüleivel, a körülményekkel, mostoha sorssal, saját magával is szembe kell fordulnia“. A regény legnehezebb és egyben legszebb jelenete az, amelyben ezt a szembefordulást látjuk; az író a gondos lélekfejlesztéssel, aprólékos, de mindig meleg lélekrajzzal teszi igazzá és egyben széppé. A probléma szélén azonban új problémák sarjadnak: ott vívódik a földnek fogadott hűség az anyai hivatás pathologikus kényszerével: „A termékenységre megérett testét a lenni akaró gyermek ösztönözte“. Ott vívódik a magyarság problémája a világháború embertpusztító vadságában és országtestet-hasító békéjében. Mind a kettő Agnes sorsával forr össze: a föld és az egyetlen méltó férfi szeretete forrasztja össze. A regény meséje kerek, következetes, egységes; az író művészete ki tud emelni az események elképzelhető sodrából olyan gázlóköveket, amelyek gyors folyamatban és mégis döccenő nélkül viszik a regény meséjét. A lélek érdekli, voltaképp annak a mesetörténetét kapjuk, és mégis jobbról-balról színes mesetájjakká finomul a valóság. Alakjai mind jól meglátott és jól elképzelt alakok: a magyar világ sablonjából mind egyéniséggé öltözik. A legrokonszenvesebb az öreg béresgazda és Sziráky. Valami nekünk érthetetlen sötétenlátás az anyát formálta ellenszenvenessé, de ezt is finom, élőnek ható szoborműben. Horváth és felesége messze alatta vannak szív és értelem dolgában lányuknak: az író szíve ezt az Ágneszt tette szeretett önmagává. Idealizált — mondhatja valaki —, de mégis valószínűvé, igazzá, reálissá tett. És amikor az író a mesemondás és jellemzés összefogott selymének a maga meséjét valósággá szélesítette, regényíró művészetének, költői tehetségének elismerésére kényszerít.

Második regénye már nem sikerült ennyire; van abban is szépség, de valami kidolgozatlanságot érezünk rajta. Meséje sincs oly művészettel elosztva: hősnőjének sorselözménye na-

gyon nagy teret fog el, viszont a kibonyolódás nagyon is „császármetszés“. Az *Appassionata* igazi regénymeséje ott kezdődik, ahol Márta megismerkedik a vak Lászlóval: az a történet, amelyet a Beethoven zenéje szimbolizál, itt veszi kezdetét. Maga a szimbolum, azután a zene elemzése és hatásának rajza művészi munka. Nagy gonddal, szépen építi fel az író nőhősnőjének regényét tovább is; a házasság maga, bármennyire kínzó is a rajz, igaz. Az a figyelem, amellyel Szabó Mária a pathologikus mozzanatokra ügyel, itt a legszembevethetőbb: a leányban a gyermek vélelése, a férfiban az örökre száműzöttné gondolt szenvedély fellobbbanása realitása ellenére is finoman vetődik elénk. Szívverést elállító a vak operációjának, elbeszélése is: talán kissé kínzóbb is, mint szükséges volna. De itt azután mintha meg is únta volna a munkát, valószínűtlenségek közepette vágja el fonálát. Valószínűtlen marad a húsz szolga viselkedése, valószínűtlen az a jelenet, amelyben az orvos átölelve segíti fel a szédülő asszonyt, de a legjobban érzi az olvasó a megértetés hiányát az örökre vak László hirtelen természetváltozásában. Mindez lehet így, de a regényből ezeket illetőleg valami elhízható hiányzik. Az alakok igazsága mellett a mese menete is megzavarodik ilyenkor, pedig egy kis simítással az író nő könnyen fölébe kerülhetett volna mindennek. És a regénynek nincs befejeződése: az olvasó aggódva sejti Lászlónak a féltékeny szépségimádatba való visszaesését, félti a Márta szíve alatt megmozduló életet és — amire nem törekedett az író nő, felmerül a kérdés: Andor és Morvai boldogtalanságáért Márta örök boldogtalansága lesz a büntetés? — Mindez kárára van a regénynek, zavarja hatását, minden szépsége ellenére is.

A széppróza új művelői között méltó figyelmet érdemel a két író nő: Gulácsy Irénnél a tehetséget, Szabó Máriánál a művészi sikert is megállapíthatja a kritika.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Lőrinczy György: Az álmodó Bükk. Novellák. Budapest, 1925.

120 l. Singer és Wolfner kiadása.

A magyar Tempe-völgy bűbájos varázsa — ahogyan Jókai Mór elkeresztelte a Szinnavölgy vadregényes vidékét — művészi értékű novellák írására ihlette Lőrinczy Györgyöt.

Könyvének húsz darabja részint költői tájkép a Bükk pazarul gazdag szépségeiről, részint ott lejátszódott vagy képzelt események elmondása. A tájképek a leíró művészet igazi remekei, az események a balladák sötét világának megrázó történetei. A költő tolla alatt meglevemedik minden: fű, fa, virág, patak, szikla, mélység és meredély, a suhogó rengeteg, a csicsergő madár, a félénk őz és a fejedelmi szarvas; él ott minden, érez, akar, gondolkodik, szinte mindennek lelke van. Míg az események komor hangulata a svéd fjordok és a finn tavak borús költészetének dalait csendíti meg. A valónak ritka ragyogású égi mása mindez, a költőnek eszményítő, szépítő, teremtő képzeletének színes alkotása.

Igaz gyönyörűséggel, zavartalan műélvezettel olvashatjuk ezeket a folyamatos, tiszta zengésű magyar nyelven írt darabokat. Legfeljebb talán a „Robinson a Bükkben“ című elbeszélés zökkent ki bennünket édes-bús hangulatunkból és zavarja meg jóleső gyönyörködésünket. A Bükkben táborozó cserkészekről szól ez a darab, akiknek két — igazán nem valami szépséges — dalát jegyzi fel és tanárra, pedagógiára nézve kemény ítéletű kritikával kíséri. Anélkül, hogy a kritika jogosságát vitatnók, szabad lesz annyit állítanunk, hogy pedagógiánk talán még sem érdemli meg általánosságban a „gyámoltalan“ jelzöt. Maga a felvetett probléma pedig bántó megcsuszamlás ebben a pompásan megírt szépirodalmi munkában.

(Halász László.)

P. Pál Ödön: Tündérfa. Regény. Budapest, 1926. 116 l. Szent-István-Társulat kiadása.

Tündérfa a nemes Vajda-nemzetség ősi fészke. Az egész falu a Koppányi-Vajdák sarjadéka, akik szegénységükben is még mindig büszkék a nemességükre és féltő gonddal ápolgatják a családi együtvértartozást. Avar vármegye nyugalmazott főispánja, Vajda Géza sem tudja megtagadni a rokonságot, hanem úri módon ragaszkodik szegény atyafiaihoz. Felesége, Wamser Ottilia, a büszke német bárónő, ahogy se tudja megérteni férjének ezt a ragaszkodását a fiát, Pált szeretné kiemelni ebből az egyszerű rokonságból és előkelő, főúri leánnyal összeházasítani. Hiábavaló azonban az anyjának minden igyekezete, mert Pál nem tud szabadulni Tündérfa vonzó köréből. Szakít fényes jövőt ígérő pályájával, elveszi az özvegy szolgabíróné leányát s boldogan vonul az ősi fészekbe, Tündérfára, ahová nem sokára követi apja és anyja is.

A kis mese fonalán sok csomó kibogozatlan marad. A nemzetségéhez

ragaszkodó Vajda Pál és az előkelő származású német bárónő magasrátörő céljainak szembeállítására kétségtelenül érdekesen indul. Azonban ebből bonyodalom nem lesz, mert a szerző a bárónő lélektanilag igen használható átforgulását nem aknázza ki, hanem kidolgozatlanul hagyja. Pál sorsában sincs igazi küzdelem, mert alighogy meglátja Piroskát, már meg is szereti s anyjának más megoldást kereső elhatározásával szemben semmi küzdelme nincs.

A jellemzés is nagyobb lélektani elmélyedést kívánna, a háttér világos kirajzolása is fokozná az olvasó élvezetét, ezzel szemben bizonyos néprajzi sajátosságok fölösen csatlakoznak a már amúgy is befejezett regényhez. Mégis a keresztény erkölcs tiszta magasságain járó szellem, mélytűző hazafiság, a büszke magyar fajszeretet s a kellemes, olykor népies zamatú stílus nem lebecsülendő értéke P. Pál Ödön elbeszélő tehetségének. (Kőrösparti.)

Orosz Iván: Fekete tulipán. Versek. Zalaegerszeg, 1925. 80 lap. Szerző kiadása.

Orosz Iván bemutatkozó kötete ez a versgyűjtemény. Lágú hangok, szelíd érzelmek, csöndes lemondás. A szerzőnek egyetlen daltermő érzelme: a szerelem. Ezért nyugtalan, ezért látja sötétnek az életet.

Az eszményi szerelem kesergő énekesének természetes őszintesége rokon-szenvre hangol. Kár, hogy előadása nem egyszer köznapi. Sokszor úgy érezzük, hogy valami szürke hangulat szegényes formaruhában ballag előttünk. Életbölcselei dalaiban és leíró verseiben is gyakran elvész a gondolat ereje és a táj szépsége a túlságosan józan befejezések során. Pedig a hagyományos formát valahogy megújítani kívánja, mikor — egyes modernnek komikus reform-lázát utánozva — kis betűvel kezdi a verssort és csak a gondolat befejezésekor, a pont után ír nagy kezdőbetűt. Az egyik versszakból a másik versszakba való mondatáthúzás vagy szóátvitel is a formakezelés tökéletlenségének jele. (H. L.)

Falu Tamás: Kicsinyesek. Regény. Berlin, 1926. 128 l. Völggen-reiter-kiadás.

Falu Tamás elbeszélő munkáit erős líraiság jellemzi. A mindennapi élet apró-cseprő dolgait szövi egybe az élénk megfigyelő látásával. Könyvében nincs bonyodalom. A trianoni megszállás által felkavart lelki megrázkódtatásokat rajzolja egy felvidéki város társadalmában. A nagy megrendülés az embereket önmagukba kergeti, a nagy világesemény ellen való védekezésül „kicsinyes-ségekbe” merülnek. A „kicsinyesek” isznak, végeszakadatlan isznak, hogy el-eltejtse a dühödt keserűségüket, fájdalomukat és megalázásukat. Ez a kötet témája. (H. L.)

Havas István: Virágénekek. Köttemények. Budapest, 1925. 96 l. Lampel-kiadás.

Havas István a férfikor delén szántogat. Ifjúságának varázsnymoi már csak szívében élnek. Így látjuk ezt egyik maradó értékű, filozófikus költeményéből, a Délből, melyben jellegzetes vonásokkal mutatja be önmagát.

Ifjúságának sok szép emlékét idézi föl. A hitvesi hűség és a családi meleg érzelmek megénekelésében különösen gyöngéd. A fájdalmas jelenből a múltba emelő izzó hazaszeretete és a magyar föld minden rögéhez való, lemondást nem ismerő ragaszkodása is meg-megújuló hangokat kap lantján. Leíró költeményei színesek, népdalai elevenek. (H. L.)

Dobosi Pécsi Mária: Művész és király. Regény. Budapest, 1926. 209 l. Légrády-kiadás.

Rhapszintesz királynak, aki csak az asszonyt és az aranyat imádta, megtagadva mindezt ősi isteneit s leghívebb alattvalóit, bűnhődnie kell vétkeiért. Ahmesz, a királyi ármánnyal meggyilkolt művészelőjáró építőmester fia áll az elégedetlenek élére. A nép haragja ítél s Ahmeszt emeli a megérdemelt királyi trónra.

Ez rövid tartalma Dobosi Pécsi Mária újabb regényének, amely az élet szimbolumává mélyül. Erkölcsi tanulsága, hogy a jó mindig győzelmet arat a gonoszszágon, hogy az arany s a hatalomvágy nem boldogíthat s hogy a művész halhatatlanságát nem érheti el életében, azt csak halálával válthatja meg.

Dobosi Pécsi Mária, akinek néhány szép munkáját már ismertük, ezzel a regényével fejlődésének újabb állomásához érkezett. Érdeklük az élet komoly problémái s azokat írói rátermettséggel is igyekszik megoldani. Hibája azonban, hogy mondanivalóinak csak keretül szolgál a keleti milieu, anélkül, hogy igyekeznék írásához a megfelelő történelmi tanulmányokat is megszerezni. A lelki válságok rajzához van érzéke, de megoldásai ingadozók. Érdeme színes stílusa s hogy munkájában ragaszkodik az örök erkölcsi jóhoz és széphez! Irodalmunk még számottevő alkotásokat várhat ettől az írónőtől. (Zr.)

Budaváry László: Könnyek a kereszten. Elbeszélések. Budapest, 1926. 141 l. Nemzeti Élet kiadása.

Budaváry László hivatott művelője az irodalomnak. *Az oszlányi tündér* című történelmi regényével annak idején feltűnést keltett. Meseszövése Jókai Mór elbeszélő tehetségére emlékeztet. Alakjai mesehősök, akiknek sorsát eleven fantáziával irányítja az író. Akárcsak Jókainál, nála is megtaláljuk a lélek-tanilag fejlesztett jellemzés hiányát. Ez a szerző munkáinak hátrányára szolgál, azonban az olvasóra tett hatásában vonzó erejű.

Újabb kötetében (*Könnyek a kereszten*) tizenkét elbeszélést olvasunk. Elbeszélései közül kiemelünk kettőt. *János atya* című rajza megkapóan példázza a hitéért és fajaért küzdő lelkipásztor önfeláldozó munkásságát, aki koldussorsában is megfeszített erővel küzd, hogy a magyarság egy talpalatnyi röge se jusson kalmárkézre. *Virágok beszéde* című karcolata csupa szív és érzés. Örök tragédiája a boldogságról álmódó örökszép fiataliságnak s átkos küzdelme az önzetlen szerelemnek a szülői szeretet mögé rejtett bűnös önzéssel. (Zr.)

Új Élet. Székely László költeményei és Valkó László novellái. Budapest, 1925. 48 l.

A kis könyvecske két fiatal erdélyi író munkájából ad egy csokorra valót. Székely László tizenhat költeménye és Valkó László négy novellája nem kiforrott világszemlélet, csak nekiiramodó élet, „mely kétségek közt egyre kérdez és sohse juthat megfektetéshez”. Valkó László biztos kézzel nyúl az élet komor jelenetei után. Nyelve majdnem hideg, hogy annál élelkebben érezzük történeteinek hatását. A két fiatal íróról hiánytalan képet nem adhatunk, mert sokkal kevesebb a közrebocsátott termésük, de ez a kevés is elég arra, hogy biztató hajtásnak tekintsük őket az erdélyi irodalom életfáján. (H. L.)

Novelláskötetek.

Többé-kevésbé úgy vagyunk ma már, hogy minden ügyesebb stílus-készségű ember tud verset vagy novellát írni. A kötetbe szedett gyűjtemények közül mégis akad egy-kettő, mely kiemelhető ebből a nagy átlagos termésből. Hegyaljai Kiss Géza rég letűnt emberekről mond el jellemző történeteket novelláskötetében. (*Császár és lelkipásztor*. Miskolc, 1926.) Történeti elbeszéléseinek stílusa itt-ott szinte keresetten színes. Népies történeteiben és háborús rajzaiban egyszerűbb és közvetlenebb a hangja. — Tomory Jenő is részint a mai életből, részint a történelemből meríti elbeszéléseinek tárgyát. (*Elmult a nyár*. Bp., 1926.) Az emberi élet örömeiről, csalódásairól, szenvedéseiről szóló rajzai néhol elég változatosak, néhol azonban hosszadalmasak. — Schmidt Attila történelmi nevezetességű omladozó várkastélyokról mond el romantikus történeteket. (*A lőcsei fehér asszony várkastélya*. Bp., 1926.) Tárcái élvezetesebbek, visszaemlékezései kedveshangú elmefuttatások. A nacionalista szellemű kötet melegen ajánlható az ifjúság számára is. B. B.

Szinnyei Ferenc: A regény. Budapest, 1926. 108 lap. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.

Szinnyei Ferenc munkáját bizonyos félelemmel veszi kezébe az olvasó. mert kevésszámú elődje a hasonló tárgyú problémát nehezen tudta külföldi forrásai után némileg is kibogozni. A külföldön is csak egy-két mű foglalkozik a regény elméletével, de rendszeres, tudományos munkát alig találunk köztük.

Az előttünk fekvő mű: tudományos munka a szó valódi értelmében. A belső világ rajzát a lélekrajzban és a jellemzésben látja. Lélekrajzon a lelkiállapotok, jellemrajzon az állandó lelki tulajdonságok rajzolását érti. A jellemzés fő ismertető jelének a befejezettséget, megállapodottságot, a lélekrajzénak pedig a befejezetlenséget, a mozgást tartja. Ezek előrebocsátása után kezd a lélekrajz elemzésébe. A lélekrajzot két csoportra osztja: elbeszélőre és drámaira. Az elbeszélő lélekrajz legelemibb formája a lelki történeteknek egy szóval vagy szólással való rajza. Lehet pusztán gondolatok rajza elbeszélő, monológ vagy dialektikus formában, de lényege mindig olyan lelki funkció, mely az alkalmazott logika körébe tartozik. Lehet a lélekrajz pusztán az érzelmek rajza, mely történhetik az érzelem egy szóval való megjelölésével. máskor ezt a megjelölést az előidéző lelki okok elmondása követi. Nem szokatlan mód az olvasó saját tapasztalatára való hivatkozás s általános reflexiókkal, analóg élettapasztalatokkal való magyarázás. Színesebb akkor lesz a lélekrajz, ha ellentéttel, vagy még inkább, ha hasonlattal, jelzőkkel vagy jelzői metaforákkal világítja meg az író. Lehet gondolatok és érzelmek együttes festése. Ilyenkor a gondolatoké az uralkodó elem, de mivel az érzelem gondolatokat válthat ki, ezek fokozhatják az érzelmet, sőt újakat is idézhetnek elő. Az érzelmek és gondolatok tehát kölcsönösen táplálják egymást. Ezek rajzát a testi jeleké egészíti ki.

A testi állapotok rajza két csoportra tagolódik: az egészséges vagy kellemes és a beteges vagy kellemetlen érzések rajzára. A testi jelek közé sorolja az öltözet rajzát is. Ennek három módja van: a testi jelenséggel kapcsolatos lelki működés egyszerű megnevezése, képes beszéddel való jellemzése vagy a lelki működésnek a testen mutatkozó külső képe. A külső világ jelenségeit a lélekrajz szempontjából két csoportra osztja. Ez a két csoport:

az ember hatása a lélekre és a lélek hatása az emberre. Az első csoport tagozatai: az ember külsejének, viselkedésének, tetteinek s beszédének, illetőleg olvasmányainak hatása a lélekre. Az emberi külső leírása lehet egészen tárgyilagos, lehet az illető lélekrajzával színezett. Az előbbi esetben az emberi külső hat a lélekre, az utóbbiban a külsőn megnyilatkozó lelkiállapot is. Néha a leírást csak az illető személynek egyszerű megnevezése, máskor jellemzése helyettesíti. Az az eset is előfordul, hogy a külső leírás után nincs leírva annak lelki hatása. Lehetséges az is, hogy a hősen önmagának külseje kelt gondolatokat és érzelmeket. A második csoportba tartozik az emberi tömegek mozgásainak rajza és hatása. A harmadik alsó csoportban néha csak mások beszédét adja az író anélkül, hogy a lelki hatást rajzolná, mert a külső hatás leírása helyettesíti a lélekrajzot. Az olvasmányok hatásának vizsgálatában arra a megállapodásra jut a szerző, hogy itt a lélekrajz súlypontja az olvasmányon van, azért a lelki hatás rajzát magát is helyettesíti. A második főcsoport alsó csoportjai: egyes tárgyak és tárgycsoportok hatása a lélekre. A hatás mindkét esetben kapcsolatos lehet az érzéki érzetekkel, esetleg mozgástüneményekkel. A hatás rajza lehet negatív. Lehet a leírás maga lélekrajzoló, amikor helyettesíti a lelki hatás rajzát is. Ilyenkor vagy a leíró vonások vannak beleszőve a lélekrajzba, vagy váltakoznak egymással, vagy a leírás kiszínezi a megelőző lélekrajzot, máskor a leírás a múlt hangulatait a jelen hangulataival olvasztja össze. Lehet a leírás szubjektív, lehet vele okozati kapcsolatban a lélekrajz s megfelelhethet arra a kérdésre is, hogy a regény hőse milyennek látja a külső világot. A tettekben való lélekrajz is az elbeszélő lélekrajz körébe tartozik. Két csoportra oszlik. Van eset, hogy az akarati tevékenység lép előtérbe s van eset arra is, hogy az akarati tevékenység háttérbe szorulásával a tetteknek leírása nyomul előre. Az akarásban az elhatározás a fontos. Néha a nyomaték a gondolatok rajzán van, máskor azonban tiszta érzelmrajzzal is találkozunk. Leggyakoribb eset az, mikor a gondolatok és érzelmek együtt szerepelnek az akarati elhatározások motívumaiként. Ilyenkor az író nem egyszer találgató kérdések formájába foglalja az indokolást. Az érzelmek és gondolatok rajza többször párosul a külső világ hatásával. A második esetben az eljárás az, hogy az író magukat a tetteket mondja el mint bizonyos lelkiállapotok külső jeleit. A testi jelek rajza összeolvad néha a tettekével. Ez a módszer az érzelmek és hangulatok tolmácsolására való.

A drámai lélekrajz formája a dialogus. A dialogus lehet beszélő, beszélgető forma vagy a kettő kombinálása. Kifejezhetünk vele gondolatokat, érzelmeket vagy a kettőt együtt is. A dialogus világot vethet a gondolat vagy az érzelem prioritására is. Gondolatait úgy is elmondhatja valaki, hogy elképzeljük az érzelmeit is. Ide tartozik a szónoklat és az imádság is. A drámai lélekrajz tehát egyesíti magában az elbeszélő lélekrajz összes módszereit. Böven fejtegeti a tanulmány írója az emlékezés, a képzelet, az álom s a zavaros lelki működések rajzának módszereit. Majd a lélekrajz terjedelméről, típusairól, előadási formáiról és a belevihető tendenciáról szólva, a nyelvi kifejezés fontos szerepére utal s ezzel kimeríti a lélekrajz technikájának bonyolult kérdését.

A jellemzésről szólva, azt elbeszélő és drámai csoportra osztja. Az elbeszélő csoport a lelki tulajdonságok rajzával indul meg, megvilágítva mind-

azokat a módokat, amelyek mellett az író ily irányú munkássága a tökéletesség ideálját megközelítheti. Elbeszélő jellemzés az emberi külső, az életmód rajza, valamint az életrajz s valaki tetteinek az egyszerű elmondása is. Utat a jellemzés terjedelmének alkalom és író szerinti különbözőségére is. Formái azonosak a lélekrájzéval. Ennek kereteiben lehet önmegfigyelés, mások megfigyelése, mikor az egyik hős a másikat jellemzi s ezen a jellemzésen keresztül önmaga egyéniségét is festi. A jellemzés tárgya szerint nemcsak egyéni, hanem típusos is lehet. Az egyes jellemvonások a többszörös ismétlődés következtében kiemelkednek. Ez ismétléseknek haszna a jellem következetessége lesz. A jellemrajz előadásáról szólva be is fejezi a tanulmány írója mondanivalóinak ezt a kötetét.

Ezt a gondos rendszert látva, jóleső érzés fog el bennünket a magyar tudományos irodalomnak e legújabb hajtásán. A logikus felépítés, a nagy olvasottságra való támaszkodás s a szorgos munka megnyilvánulása a könyvnek minden sora. Ha egybevetjük Lévraultnak ily irányú törekvéseivel s Keiter és Kellen nagyobbzsabású népszerű munkájával, azt kell látnunk, hogy Szinnyi tanulmánya magasan följük emelkedik. Témája területén ez a legjobb munka. Vajha minél több ehhez hasonló úttörő értekezés szántaná magyar ekéval a tudománynak sokhelyt töretlen talaját! (Horváth Béla.)

Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei. Pécs, 1926. Különlenyomat a Minerva 1926. évfolyamából.

Töretlen úton jár a mű szerzője, mikor a magyar önéletírás kezdeteit tárja az olvasó elé. Behatóan ismerteti a régi magyar önéletírásokat: Martonfalvay Imre deákét és Gálfi János töredékét, melyek még nem igazi önéletrajzok, de az individuális tudat csirái bennük megtalálhatók. Mindkettő jóformán nem egyéb folyamodványról, illetőleg könyörgő levélről. Erdokesebbek és értékesebbek ezeknél a katona-émlékezesek: a sztambuli fogságban rajzolgató és verselgető Wathay Ferenc jegyzetei, a politikai szélkakas természetű Ottlyk György Önéletrajza, amellyel szerzője önmagát akarja tisztázni és Károlyi Sándor gróf Önéletrajza. Bőségesen foglalkozik Veresmarti Mihály Megtérése Históriájával és az első politikai önéletrajzzal: Kemény Jánoséval. Ez utóbbiban a hazaszeretet és erős református szellem mellett az oktató célzatot s a kissé babonás természetet is helyesen állapítja meg.

Rokonszenvesen ír az első olyan magyar önéletrajzról, mely írója életében került ki nyomdából: Misztótfalusi Kis Miklósról. Kis Miklóson át jut el Szent Ágoston tudatos követőjéhez: Bethlen Miklóshoz és a latinul író II. Rákóczi Ferenchez, kinek élete története a nemes nagyságában tündöklő lélek rajzává mélyül. S midőn említést tesz Bethlen Katáról, az első női önéletíróról, az önéletírás keletkezésére ható okok igen találó magyarázatával be is fejeződik a figyelmet mindvégig lekötő értekezés.

Máté Károly szép készséggel dolgozott. Bár Petrityevity Horváth Kozma memoireszerű önéletrajzának, Károlyi Sándor objektív megállapításainak és Veresmarti Mihály polemikus iratszerű megtéréshistóriájának a beillesztése bevezetésével kissé ellentétben áll, de a fejlődés kimutatása szempontjából igen beleillik a gondos forráskutatásra valló műre. (H. B.)

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász
László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1926. június. Mitrovics Gyula: *Salamon Ferenc*. S. F. esztétikai és kritikai elveinek ismertetése.

A Falu. — 1926. évf. 3. sz. Kozma Imre: *Gárdonyi Géza*. Írásai tele vannak a magyar falu napsugaras derűjével. Családja után a magyar rögöt szerette legjobban. — 3—4. sz. Bodor Antal: *A szakoktatás és falugondozás úttörőjének önéletrajza*. Tessedik Sámuel németből átdolgozott önéletrajza.

Akadémiai Értesítő. — 1926. évf. 1—4. szám. Ferenczi Zoltán: *A M. T. Akadémia könyvtárának megalapítása*. Visszapillantás a Teleki-nemzetségtől 1826-ban alapított akadémiai könyvtár történetére.

Budapesti Szemle. — 1926. évf. 6. sz. Berzeviczy Albert: *Gyulai Pál emléke*. Gyulai Pál elsősorban költő, tehát művész volt, aki természetét soha és sehol sem tagadhatta meg. Ez fejti meg elfoglaltságát, mely kritikájában néha megnyilvánult. A kritikusi hév nála csak a ki-kitörő sértődött művészi rajongás hangja volt. — Ferenczi Zoltán: *Deák egy ismeretlen felirata*. Ezt a maig teljes egészében ismeretlen feliratot Zala megye rendi 1839 április 15-i közgyűlésükön 1245. sz. a. határozták el a „Br. Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos ellen hozott ítéletre tett végzésről“ c. alatt.

7. sz. — B. Wlassics Gyula: *A magyar államnyelv*. Szekfű Gyula Adatok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez (1790—1848) című munkája tanulmányyszerű ismertetése. — Horváth Jenő: *Széchenyi első angol útja*. Széchenyi 1815 okt. 1-én ért Angliába. A tíz hetet, melyet ott töltött, sok idegennél jobban kihasználta, mert a nyert benyomások egyre fokozódó erővel vonták az angol társadalmi, gazdasági és politikai élet beható megismerése felé. — Dalmady Győző: *Emlékek a pesti vármegyeházából*. A szerző saját vallomása szerint nemcsak tisztviselője, hanem egyszer-másszor poétája is volt a vármegyének. Hazafias versei nagy részét a vármegyeházban írta. Az érdekes visszaemlékezés sok Dalmady-vers keletkezésének körülményeivel ismerteti meg az olvasót.

8. sz. — Bartók György: *Széchenyi és Fichte*. Meglepő a gondolkozás hasonló célzata a Kelet népe és a Reden an die deutsche Nation között. Ez alapon fölvetődhetik a kérdés: nem ismerte-e Széchenyi a német bölcselőnek oly népszerű művét? Mindkettőnél értékfogalommal válik a nemzet fogalma s oly eszményé lesz, amelynek meg kell valósulnia. E tekintetben Széchenyi is, Fichte is radikálisok. De mindketten konzervatívok is egyszersmind, mert a népnek ősi sajátosságait akarják kifejteni.

Élet. — 1926. évf. 9. sz. Vas Tamás: *Az írói munka művészetértékeléséről*. Megjelöli a keresztény irodalmi kritika alapelveit. — Ósz Iván: *Berzsenyi Dániel*. Elmélkedés a költő szombathelyi szobra előtt születése emlék-ünnepén. — 10. sz. Ifj. Szőke Sándor: *Gyóni Géza költői pályájának áttekintése* (mellette a pasztell-rajz, amelyet Bokor László festőművész Krasznajarszokban festett). — 11. sz. Brisjts Frigyes: *A magyar irodalom szelleme*. A magyar irodalom belső egységét a történeti fejlődés vizsgálata alapján megállapítani nehéz. Negatív megállapítás: a magyar irodalom sohasem volt művészi öncélúság. — 14. sz. László István: *Váth János*. Váth írásaiban a balatoni ember jelenik meg, mélyebb lélekrajz nélkül. Hangsúlyozza katolicizmusát, bár ez nem tud nála ihlető erővé válni. Kritikáiban jóindulatú, de felszínes. — 15. sz. Pitroff Pál: *Bársony István*. Hetven esztendő élete az irodalmi kritika tiszteletadását is megköveteli. Pusztázó, hegyeket járó, a természet szeretetéért vadászó magyar nyitja reánk könyveiből szemét. — 18. sz. Kovách György: *A dombóvári emléktábla*. Megemlékezés a doberdói fennsíkron elesett költőről, Szepessy Lászlóról, abból az alkalomból, hogy szülővárosa emléktáblával jelölte meg szülőházát.

Hadtörténelmi Közlemények. — 1926. évf. 2. sz. Mályusz Elemér: *Toldi Miklós*. Válasz Moór Elemér „Deutsche Spielmannsstoffe in Ungarn“ c. tanulmányára, melyben azt állítja, hogy Nagy Lajos idejében különböző Toldi-családok éltek s ezeknek Miklós nevű tagjai egymással semmi kapcsolatban sem voltak, továbbá, hogy a Toldi Miklóst említő okleveles adatok között olyan belső ellentmondások vannak, amelyek lehetetlenné teszik ezen adatoknak egyetlen személyhez való kapcsolását.

Ludovikás Levente. — 1926. évf. 1. szám. Plech József: *Jókai-ünnepok után*. J. M. írói értéke még nincs tisztázva és jelentősége sincs teljesen megmérve. A mellőzés okait és megítélésének szempontjait igyekszik megállapítani. — Oroszlányi István: *Tegnap és ma*. Széchenyi eszméi még ma is hatékonyak, frissek és fiatalosak. Erkölcsei és gazdasági lerongyolódásunk közepette biztos utat mutatnak a jövő felé. — Béres Gaudenc: *II. Rákóczi Ferenc emléke*. R. F. fejedelmi lelke mutatja meg a mai eszeveszett kornak, a mai sivár idők sivár embereinek a nemzetet megmentő keresztényi elvek erejét.

Magyar Család. — 1926. évf. 6. sz. Apponyi Albert gróf. Ünnepi megemlékezés A. A. nyolcvanéves születésnapja alkalmából. — Tompa Mihály *költeményei filmen*. Az Uránia-színházban ez év május 1-én mutatták be Tompa Mihálynak Körösi Henrik által filmre átirrt A félkezű koldus és Az ibolya című költeményeit. Körösi Henrik oktató előadásának rövid foglalata négy képpel. — 8. sz. Barkóczy Emil: *Gárdonyiék egri önképzőköre*. G. G. osztálytársaival iskolán kívüli önképzőkört alakított. G. G. a körnek alelnöke volt. A körben serény irodalmi munka folyt.

Magyar Könyvszemle. — 1926. évf. 1—2. sz. Eckhardt Sándor: *Salamon magyar király leányának históriája*. A turini kir. könyvtárban van egy erősen megrongált kézirat, mely Salamon magyar király leányának csodálatos regényes történetét tárgyalja. Ez a történet egy XV. századi francia kompilátornak munkája. — Gárdonyi Albert: *Régi pesti könyvkereskedők*. (1.) A XVIII. század utolsó évtizedeiben jelenik meg a hivatásos könyv-

kereskedelem Pesten s lépésről-lépésre erősödik a mult század negyvenes évéig, amikor is a pesti könyvkereskedelem az ország könyvkereskedelmének élére emelkedett. Az összes magyarországi könyvkereskedők számát Magyar Mihály 1848-ban Pesten kívül 54-re teszi, de azok között sok volt a könyvárusítással foglalkozó könyvkötő is. Elsősorban imádságos könyveket és egyéb ájtatos munkákat árusítottak. Ezt mutatja Müller Jakab könyvvállománya, melynek leltára a tulajdonos halálakor 1775-ben vétetett fel. (A cikk közli a hagyatékban talált könyvek jegyzékét is.) — Harsányi István: *A sárospataki nyomda leltárai*-t (1666; 1669; 1674), — Hajnóczy Iván: az „*Enek a részegségéről*” c. XVII. századbeli verset közli. — Az Adattár egyéb közleményei: László Vincétől: *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára I. kötetéhez*; — Goriupp Alisz: *Adalékok a külföldi magyar sajtó bibliográfiájához* (1919—1925); — Czobor Alfréd: *Lóczy püspök levele Pázmány Postillájáról*, — u. a.: *A könyv mint zálogtárgy*; — Pukánszky Kádár Jolán: *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I., II. és III. kötetéhez*.

Magyar Nyelv. — 1926. évf. 5—6. sz. Szinnyei József: *A Halotti Beszéd hang- és alaktana.* (I.) Az eddig elért hangtörténeti eredmények összefoglalása. — Balogh József: *Szent Gellért és a Symphonia Ungarorum.* (I.) A szerző értelmezése szerint a Legenda-Major vitás részei így fordítandók: 1. Audis symphoniam Ungarorum, qualiter sonat = Hallod-e a magyarok zenekarát? — 2. Quis istius melodie cantus sit? = Miféle ének ez ebben a zenében?

Minerva. — 1926. évf. 1—5. sz. Szerb Antal: *Kölcsy.* Az irodalomtörténet Kölcsynek három jellemző vonását szokta kiemelni: 1. szentimentalizmusát; 2. magasszárnyalását, nem földies, éterikus idealizmusát; 3. borongó hazaszeretetét. A szerző e sajátságokat szellemtörténeti felfogásunk mai módja szerint részletesen értelmezi. Ez alapon a Kölcsy-féle szentimentalizmus: a gondolkodó ember érzelem-kultusza; éterikus költészete voltaképpen talán negatívumot jelent, hiányt: légies, égies volt, mert a költőnek nem volt érzéke a dolgok realitása iránt. — Máté Károly: *A magyar önéletrész kezdetei.* (1585—1750.) Az önéletrajz lehetőségét az egyéni tudatosság teremti meg (Mártonfalvy Imre, Gálfi János). A katona-önéletrajzok a hányatott hon irodalmi tükörképei (Wathay Ferenc, Ottlyk György, Horváth Kozma, Károlyi Sándor). Veresmarty Mihálynál önéletrajzi formában térítő iratot kapunk. Kemény János politikai célok szolgálatába állítja művét. Misztófalusi Kis Miklós védő és támadó iratot ad ki. Bethlen Miklós és II. Rákóczi Ferenc tudatosan követnek irodalmi formát. Mintaképük Szent Ágoston. Bethlen Kata, az első nőíró pedig pietista. A formai változást, a fejlődést tehát az írói egyéniség lelki különbözősége szabja meg.

Napkelet. — 1926. évf. 6. sz. Mályusz Elemér: *Martinovics és társai* A szerző történetírói tisztéből kifolyólag kötelességének érzi a hamis szentek glóriájának szétbontását s ezért részletesen foglalkozik azzal a mozgalommal, főképpen pedig azzal a műlővel, ahonnan Martinovics, a XVIII. századvégi kalandoroknak ez a tipikus alakja, kiemelkedett. Az uralkodóház nagy aggodalommal nézte a magyarországi mozgalmat. De még elmúlt volna a veszély s a végzetes baj nem következett volna be, ha Martinovics elfogatása után, csakhogymegmentse magát, a legképtelenebb dolgok előadásával tovább és

tovább tápot nem ad a bizalmatlanságnak... s Magyarországnak ezzel mérhetetlen kárt nem okoz. — Dóczy Jenő: *A csonkatorony aljában*. Petőfi és Arany nagyszalontai találkozásának novellisztikus ismertetése.

Nyugat. — 1926. évf. 13. sz. Schöpflin Aladár: *Az elkárhozott Ady*. Reflexió Ravasz László református püspöknek az Evangéliumi Keresztényen Diákszövetség júliusi konferenciáján elmondott Ady-vonatkozású beszédére. — 15. sz. Reichard Piroska: *Riedl tanár úr*. Meleg visszaemlékezések Riedl Frigyes egyetemi tanárságának egyes mozzanataira. — Jancsó Béla: *Nemzetes Berzsényi Dániel*. Töredékes adatok B. D. életéből.

Pásztortűz. — 1926. évf. 10. sz. Pataky Jenő: *Bulyovszkyné vendégszereplései Kolozsvárt*. A híres művésznőnek 1854, 1855 és 1858-i kolozsvári vendégszereplése. — Karácsonyi János: *Szent László halotti szekere*. Szent László halotti szekeréről szóló, 1220 tájáról származó feljegyzés adatainak megfejtése. — 11. sz. Márton István: *Csengery János*. Munkásságának rövid méltatása. — Bitay Árpád: „*Klingsor*.” Erdélyi száz folyóirat magyar számának ismertetése. — 14. sz. P. Németh Gellért: *Kujoni János, a régi Erdély kultúrmunkása*. Kajoni János XVII. századi könyvnyomdász életének és munkásságának rövid ismertetése képekkel. — *Egy „felhőborító” kritika*. Pintér Jenő folyóiratunk legutóbbi számában megbíráltta Tabéry Géza Szarvasbika c. regényét. A dekadens irányú lapok méltatlankodva tárgyalták az erdélyi irodalomba való beleszólást és irányzatosan kiélezték a bírálatot, mely állítólag „felháborodást váltott ki az erdélyi közönségből”. A nacionalista körök annál kevésbé háborodhattak fel, mert a bírálatot nem is olvasták. A Pásztortűz egész terjedelmében közli a bírálatot, hogy mindenki véleményt formálhasson az ügyről. — 15. sz. Kristóf György: *Szabad kritika*. Reflexiók a Vécsei Helikon íróinak II. számú határozatára. — György Lajos: *Vécsei Helikon*. Br. Kemény János marosvécsi kastélyában július 15—18. napjain lefolyt irodalmi összejevetel ismertetése.

Protestáns Szemle. — 1926. évf. 6. sz. Gárdonyi Albert: *A magyar történettudomány kezdetei*. A magyar tudományos történetírás úttörője Bél Mátyás volt, ki annak célját és eszközeit is határozottan megjelölte. E jeles íróról megállapítható, hogy a hallei egyetemről hozta magával azt a szellemet, melyet műveivel a magyar irodalomban meghonosítani törekedett. — B. Podmaniczky Pálné: *Emlékezés Gyulai Pálra*. Gyulai Pál halála előtt két nappal a szerző meglátogatta a beteg költőt, s éppen templomból jöve, a beteg kérésére szinte megismételte az aznapi istentiszteletet.

Századok. — 1926. évf. 4—6. sz. Huszti József: *Mategna és Janus Pannonius*. Mategna freskóján nem szerepel Janus Pannonius képe. Kép-mására nézve ezidőszertint egyáltalán semmiféle ikonográfiai dokumentum nincs.

II. Hírlapok.

Az Est. — 1926. aug. 1. Zombory Andor: *Szendrey Júlia ismeretlen levele a Hölgyfutárban*. Nagy Ignác 1850 aug. 5-én és 6-án pár soros hírben emlékezett meg Szendrey Júlia második férfihezmeneteléről. A híradás, úgy látszik, bántotta Szendrey Juliát és ismeretlenül akarván maradni, névtelenül válaszolt Nagy Ignácnak.

Budapesti Hirlap. — 1926. évf. június 1. Szász Károly: *Emlékezés Prielle Kornéliára*. Személyes vonatkozású visszaemlékezések a művésznőre, akit a maga idejében a legnagyobbak mondtak. — Sereghy Elemér: *Béla futása*. Ruzitska József Béla futása című operájáról. Az opera előadásainak dátumai és szerzőjének rövid életrajza.

Magyarság. — 1926. június 29. Ecsedi István: *Az utolsó magyar vándorköltők*. Az Alföld vásárain még mindig nagy a kelendősege Tornyai János vándorköltő verseinek és szívesen hallgatják Rimóczi Lajos vándorhegedűs nótáit. — 1926. évf. július. Gárdonyi József: *Hogyan írta meg Gárdonyi Géza az Annuskát?* A darabot Egerben kezdte, de nem tudott nyugodtan dolgozni. Annuska sikere nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Gárdonyit beválasztották a Kisfaludy-Társaságba.

Nemzeti Élet. — 1926. évf. 21. sz. ifj. Zulawsky Andor: *Széchenyi Akadémiájától a Vörösmarty-akadémiáig*. Az 1918—19-es gyászos eseményeknek előidézésében hadvezéri szerepet játszó s a magyarság egységét, erkölcsét, ideáljait tüzzel-vassal, de elsősorban betűvel pusztító irodalom ma is tovább szolgálja a letört forradalmak szellemét. A multakon már nem segíthetünk, de jövőnket védeni kötelességünk. Az őszirózsás alakulás tagjainak irodalmi működését rövid vonásokban, de találóan jellemzi.

Nemzeti Ujság. — 1926. június 26. Kállay Miklós: *Tatárjárás*. A főváros színházaiban jelentéktelen külföldi művészek és idegen színtársulatok tucatszámra lépnek fel és játsszák a legsilányabb, szeméremértő darabokat. Egyik idegen társulat előadását a rendőrség be is tiltotta. Elviselhetetlen ez a tatárjárás, ez az idegen invázió, ez a poliglott betörés a magyar kultúra sáncaiba.

Pesti Hirlap. — 1926. május 23. és köv. sz. Csoór Gáspár: *Gárdonyi-relikviák*. Személyes élmények Gárdonyi Gézával kapcsolatban. — Június 3. Szécsi Ferenc: *Jókai és a Vigszínház*. A színház volt dramaturg-igazgatójának személyes élményei Jókainak a Vigszínház megnyitásakor eljátszott *A Barangok* című és eljátszásra felajánlott, de el nem fogadott Cicero felesége és a Fekete vér című színdarabjairól. — Június 6. Gárdonyi József: *Hogyan tródot az Isten rabjai?* G. G. ehhez a művéhez nehezen fogott hozzá. Mindig attól félt, hogy nem tud eléggé nőivé válni s nem tud áthatolni a történelmi adatok rengetegén. Nagyon sok latin nyelven írt klastromi szabályt, szertartáskönyvet, egykorú feljegyzést kellett átkutatnia szótár segítségével. — Június 25. Rákosi Jenő: *A színészet körül*. Vezércikk. Soha annyi idegen művész nem járta Budapestet, mint most. Melyik gazdag világáros túrné el ezt a művészi sáskajárást, amely a pénztelen Magyarország fővárosába jár portyázni? Író és színész Magyarországon valamikor a nemzeti nyelv apostola volt és hősi küzdelemmel hódította el Budapestet az idegen műzsától. Ma írónk, színészeink, igazgatóink fáradozása, hogy ismét nyakunkra neveljék az idegen művészetet.

Sárospataki Hirlap. — 1926. évf. Harsányi István: *Sárospataki kalauz*. Több számon keresztül közli a sárospataki könyvtár ritka vagy éppen egyetlen példányban létező nyomtatványainak és kéziratainak címeit. — 28. sz. Gulyás József: *Jókai és a műdalok*. A Jókai műveiben előforduló műdalok közlése az előfordulási hely megjelölésével.

FIGYELŐ.

Marosvécsi Helikon.

Egy ifjú erdélyi mágnás, báró Kemény János, ez év június havában a legősibb magyar várkastélyok egyikében vendégül látta Erdély szépíróinak és hírlapíróinak egy részét. A marosvécsi irodalmi ünnep lefolyásáról eleven tudósítások jelentek meg. Ezek a híradások bőven szóltak báró Kemény János fennkölt gondolkozásáról, irodalmi pártolásáról, mindent megértő szelleméről. Felsorolták a meghívott írók neveit. Vázolták a megbeszélésre kerülő irodalmi problémák anyagát. Értesültünk arról is, hogy a Helikon célja tulajdonképpen a „modern, haladó magyar írásművészetnek, Ady Endre nagy örökségének továbbépítése” az erdélyi földön. És így tovább, kiki a maga módja szerint.

Legilletékesebbek az új helikoni ünnepségek értékelésében mégis maguk az erdélyiek. Azért György Lajosnak a Pásztortűz augusztus 1-én megjelent számában közreadott cikkéből vesszük át a következőket a dolog érdemének igazságos megítélése végett. A vécsi ünnepeken csak 19 író és hírlapíró alkotta azt az „erdélyi írói parlamentet”, mely helikoni határozataival útmutatást szándékozik adni az erdélyi irodalom fejlődésének. A helikoni írók többsége progresszív, a kintrekedt írók egyedül a konzervatívok. Ezek abban különböznek az előbbiektől, hogy nagy erkölcsi felelősséget hordoznak magukban a magyarság iránt s művészetüket az erdélyi kisebbségi élet nagy hivatású és magasabbrendű tényezőjének tekintik. Vitán felül áll, hogy Erdélyben nemzeti munkát ez a tábor végez, jelentős eredményeket ez a csoport termel. Törekvésük, világnézetük, ízlésük és erkölcsük is inkább erdélyi, mint az előlhaladóké, a progresszívéké.

Erdélyben a progresszivitás elsősorban nem művészi irányzatot jelent — hiszen némelyik konzervatív író formai és tartalmi modernsége előbb jár a progresszíveknek még a képzeleténél is —, hanem világnézeti, nemzeti, erkölcsi és ízlésbeli elkülönülést. A progresszivitás Erdélyben az erdélyi lélektől

távol álló szellemet takar, melynek szempontjai a nemzetközi-ség felé húzódnak. A progresszív író valami dúsabb lelki összetételű lény, aki sem a magyar, sem a keresztény irányban különösebb lekötöttséget nem érez. Ezek csak nehezekek az ő művészetének végtelenségbe száguldó szárnyain.

Bámuljuk-e vagy sajnáljuk *ezt* az erdélyi irodalmat?

Elhunytak.

BALASSA JENŐ színész, szül. Jászárokszálláson, 1859 máj. 30-án, megh. Budapesten, 1926 augusztusában. Előbb vidéken: Miskolcon, Nagyváradon, Aradon és Debrecenben színészkedett. 1896-ban tagja lett a budapesti Vígshízáznak. Gyermekmeséket írt.

CSATHÓ AUREL hírlapíró, megh. Budapesten, 1926 júl. 1-én. Szerkesztette a Politikai Értesítő c. könyomatost, melynek megalapítója volt.

DUGOVICH TITUSZ városi főszámvevő szül. Körmenen, 1866-ban, megh. Székesfehérvárott, 1926 júliusában. Tárcaikat írt a Budapesti Hírlapba (1903/905).

GYÖRY ILONA (Ginever Ch. Artúrné) író, szül. Orosházán, 1868 dec. 13-án, megh. Londonban, 1926 júl. 27-én. György Vilmos műfordító leánya. Egyideig főv. leányisk. tanítónő volt. 1903-ban férjhez ment s azóta Angliában élt, ahol a magyarságnak sok szolgálatot tett. Eredeti és fordított versei 1890, prózai művei 1893 óta jelentek meg a magyar lapokban és folyóiratokban. Számos ifjúsági munkát és szépirodalmi művet fordított német, francia s főleg angol nyelvből. Férjével együtt egy angolnyelvű magyar nyelvtant is írt.

GYÖRY LORANT volt földművelésügyi miniszter, szül. Orosházán, 1871 ápr. 11-én, megh. Budapesten, 1926 júl. 31-én. György Ilona öccse. Fiatal korában verseket és elbeszéléseket írt a M. Figaróba, az Üstökösbe, a Borsszem Jankóba és az Ország-Világba.

HUSVÉTH EMIL hírlapíró, megh. Temesvárt, 1926 júliusában, 53. évében. Fel. szerkesztője és kiadója volt a lugosi Krassószörényi Lapoknak.

KEMÉNY ANDOR (szentgyörgyi) dr., nyug. kuriai bíró, szül. Rimaszombatban, 1862 ápr. 17-én, megh. Bártfafürdőn, 1926 júl. 16-án. Fiatal korában verseket és tárcákat írt a Bolond Istókba, a Gömör-Kishontba. a Borsodmegyei Lapokba és a miskolci Szabadságba, melynek belső munkatársa volt.

KEMÉNY GYULA hírlapíró, szül. Szentesen, 1852 febr. 29-én, megh. Budapesten, 1926 júl. 20-án. Előbb színész, 1885 óta hírlapíró volt, legutóbb a Neues Politisches Volksblatt munkatársa. Csomori álnéven írt szenzációt hajhászó regényein kívül munkái: *Hungara*. Bp., 1902. — *A régi Pest titka*. U. o., 1903/6.

KREMMER DEZSŐ-dr., könyvtárigazgató, szül. 1879 máj. 22-én, megh. Budapesten, 1926 jún. 17-én. 1904-ben lépett a fővárosi szolgálatába. Egyideig a Fővárosi Múzeum tisztviselője volt. 1921 jún. 1-én a Városi Könyv-

tár igazgatója lett. Irodalomtörténeti érdekű dolgozatai *Apáczai Csere János élete és munkái*. Bp., 1911. — *A fővárosi színművészet multja*. (Uj Élet. 1914. VI. köt.) stb.

LAKATOS VINCE premontrai tanár, szül. Szepezden, 1868 márc. 1-én, megh. Budapestén, 1926 jún. 27-én. 1894 óta Keszthelyen tanított. 1887 óta írt nyelvészeti, irodalomtörténeti cikkeket, eredeti és fordított verseket és tárcákat főleg vidéki lapokba. Főbb dolgozatai a M. Nyelvőrben (1888. Szepezd nyelvjárásáról), a Keszthelyi Hirlapban (1895. A Balaton vidéke a magyar költészetben), a Balatonvidékében (1897. Visszatekintés a keszthelyi Georgicon történetére), a keszthelyi gimn. értesítőjében (1902. A vallásos elem Tompa költészetében; 1906. Seneca Pázmány prédikációiban; 1913. Eötvös József br. gondolatai a kereszténységről), az Irodalomtörténetben (1919. Arany János mint zeneszerző) jelentek meg.

LOSONCZY LAJOS dr., ev. liceumi tanár, szül. Kőszegen, 1865 márc. 13-án, megh. Pozsonyban, 1926 júniusában. Előbb Késmárkon, utóbb Pozsonyban működött. Főbb munkái: *De Simonis de Keza Chronicarum latinitate*. Késmárkon, 1892. — *A tragikum*. Pozsony, 1898.

RÉVAI MÓR JÁNOS könyvkiadó, szül. Eperjesen, 1860 febr. 24-én, megh. Budapestén, 1926 júl. 7-én. Mint a Révai Testvérek r.-t. vezérigazgatójának nagy része volt Jókai Mór és Mikszáth Kálmán műveinek jubiláris kiadása és a Révai Nagy Lexikona létrejöttében. Lefordította németre Kármán: *Fanny hagyományait*. (Lipcse, Universal Bibl.) Irodalomtört. jellegű munkája: *Írók, könyvek, kiadók*. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai. Bp., 1920. 2 köt.

SAS NÁCI dalköltő, szül. Budapestén, 1875 márc. 28-án, megh. u. o., 1926 július 1-én. Első szerkesztője volt Tolnai Világlapjának. Mintegy 250, részben népszerűvé vált dal szerzője, melyek szövegét is gyakran maga írta.

SIPOS ORBÁN kir. tan., ny. tanfelügyelő, szül. Jászberényben, 1836 máj. 24-én, megh. Homokszentlőrincen, 1926 júl. 12-én (?). 1858-ban beszélyt írt a Kalauzba.

SRETVIZER. LAJOS ny. szföv. szakfelügyelő, szül. Érsekújvárt. 1845 aug. 24-én, megh. Budapestén 1926 aug. 7-én. Tanügyi író volt. Fiatalabb korában ifjúsági elbeszéléseket is írt a Kis Tükörbe és a Gyermekebarátba, részben Vidor Ferke álnéven.

SZABÓ OTMÁR ciszterci r. áldozópap, apátsági könyvtáros, szül. Balatonszentgyörgyön, 1863 szept. 10-én, megh. Zircen, 1926 júliusában. A ciszterci r. millenáris emlékkönyvében megírta a magyarországi ciszterci írók életrajzát.

SZALAY FRUZINA (Oletko Károlyné) költő, szül. Kaposvárt. 1864 szept. 10-én, megh. u. o., 1926 júliusában. Mint Kisfaludy Atala leánya már gyermeklány korában kezdett verselni. Költeményei a Föv. Lapokban, Szana Tamás Koszorújában, utóbb az Ország-Világban s A Hétben jelentek meg, mely utóbbinak 1890-től állandó munkatársa volt. Munkái: *Versek*. Bp., 1893. — *Egy márk virág*. Költemények, U. o., 1898. — *Bébi és Micóka*. U. o., 1906.

VENYÖRI BÉLA lapkiadó, megh. Kiskúnfélegyházán, 1926 júliusában, 37. évében. Munkatársa volt a saját kiadásában megjelent Félegyházi Hirlapnak.

G. P.

Hírek.

Petőfi-ünnepek. — A borjádi kastély homlokzatát a birtok jelenlegi úrnője művészi emléktáblával díszítette föl, hogy megörökítse az utókor számára Petőfi Sándornak 1845. évi borjádi tartózkodását. Ugyancsak ünnepélyesen avatták föl Kiskőrösön Petőfi Sándor dajkájának, Kurucz Zsuzsannának, síremlékét.

Minerva Jahrbuch. — E vállalat 28. évfolyama (1926) a Walter de Gruyter berlin-lipcei kiadásában három tartalmas kötetben jelent meg s a magyar tudományos intézményeket is kimerítően ismerteti. Ara vászonkötésben 80 márka.

Magyarország könyvtermelése 1925-ben. — Csonka-Magyarországban ma már évenként annyi új könyvet nyomnak, mint a régi Nagy-Magyarországban. A múlt évben 3921 új könyv jelent meg. Az elszakított területek közül Csehszlovákiába jut el legnehezebben a magyar könyv; Erdélybe bizonyos közigazgatási rendszabályok személtartásával sok magyar munka juthat be; Jugoszláviába a magyar könyv bevitele teljesen szabad.

Herczeg Ferencet tiszteletbeli doktorrá avatták. — A budapesti tudományegyetem bölcsészeti kara elhatározta, hogy Herczeg Ferencnek negyvenéves írói jubileuma alkalmából átadja a tiszteletbeli doktori oklevelet.

Az Erdélyi Irodalmi Társaság új tagjai. — Az Erdélyi Irodalmi Társaság ezidei tagválasztó közgyűlésén tiszteleti tagjai közé iktatta dr. Gergely Samu volt egyetemi rk. tanárt, Erdély történelmi multjának érdemes forráskutatóját; Kádár József v. polg. isk. igazgatót, Szolnok-Doboka monografiaíróját; Sebesi Samu széppróza-író, az erdélyi irodalom régi munkását és Thorma János festőművészt, a 30 éves multú nagybányai festőiskola jelenlegi igazgatóját. Rendes tagjai lettek a Társaságnak: Balogh Artúr nyug. egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia l. tagja; Büchler Pál marosvásárhelyi tanár, a szanszkrit irodalom kutatója; Gál Kelemen nyug. főgimn. igazgató, a pedagógiai irodalom kiváló erdélyi munkása; Imre Lajos kolozsvári ref. theol. tanár, az Ifjú Erdély szerkesztője; Járosy Dezső pápai kamarás, az Arany János Társaság elnöke, kiváló zenekritikus; Szabó Mária, aki regényeivel és novelláival rokonszenves figyelmet ébresztett maga iránt; Kövér Erzsébet és Finta Gerő, az erdélyi lírának izmos tehetségei, végül Pakocs Károly, a lírának és szépprózának értékes munkása.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Agyagfalvi Hegyi István: A véres kardot körülhordozom. Bp. 1926. 112 l.
 Baja Mihály: Oh, szép ifjúságom. Békéscsaba. 164 l. Tevan.
 Nemesszeghy Elemér: Letörött a zászló. Bp. 1925. 46 l. Pallas.
 Orosz Iván: Szeretni kell. Zalaegerszeg. 1926. 48 l.

Elbeszélő kötetek.

Bársony István: Magyar természeti és vadászati képek. Bp. 218 l. Athenaeum.
 Csokor. Miskolci antológia. Szerkesztette Hajdu Béla és Bak János. Miskolc. 1926. 184 l.

- Ferró Pál: Kegyetlen asszonyok. Bp. 1925. 178 l. Nova.
 Hajdu Béla: Mihuba. Miskolc. 1925. 96 l.
 Hatvany Lili: Az ember. Bp. 220 l. Genius.
 Hegyaljai Kiss Géza: Császár és lelkipásztor. Miskolc. 1926. 158 l.
 Móricz Pál: A rejtelmes Alföld. Tahitótfalu. 1926. 240 l.
 Romhányi Sándor: Az égi kötelék. Pécs. 192 l. Danubia.
 Tomory Jenő: Elmult a nyár. Bp. 1926. 176 l.

Tudományos munkák.

- Csengery János-emlékkönyv. Írták tanítványai, barátai és tisztelői. Szeged 1926. 310 l.
 Gyalókay Jenő: A mohácsi csata 1526 augusztus 29. Bp. 1926. 84 l.
 Irodalomtörténeti füzetek. Szerk. Császár Elemér. — A XX. század magyar irodalma kritikákban. 64 l. — Szabó Richárd: Endrődi Sándor. 36 l.
 — Galamb Sándor: Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből. 32 l. — Császár Elemér: A Zalán futása. 24 l. Bp. 1926. Pallas.
 Magyar irodalmi lexikon. Fóris Miklós és Tóth András közreműködésével szerkesztette Ványi Ferenc. Átnézték Dézsi Lajos és Pintér Jenő. I. félévkötet. Bp. 320 l. Studium.
 Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei. Pécs. 1926. 52 l.
 Mitrovics Gyula: Gyulai Pál esztétikája. Bp. 164 l. Franklin.
 Mohácsi Emlékkönyv 1526. Szerkesztette: A Magyar Történelmi Társulat megbízásából Lukinich Imre. Bp. 1926. 308 l. Egyetemi nyomda.
 Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. (A legrégibb időktől 1848-ig.) Bp. 1926. 568 l.
 Steier Lajos: Haynau és Paskievics. Két köt. Bp. 740 l. Genius.
 Szabolcska László: Gárdonyi Géza élete és költészete. Temesvár. 1926. 136 l. Studium.

Fordítások.

- Brehm Alfréd: Az állatok világa. Egy kötetben. Átdolgozta: Rapaics Raymund. Bp. 944 l. Légrády.
 Mahátmá Gandhi válogatott írásai és beszédei. Ford. Baktay Ervin. Bp. 224 l. Athenaeum.
 John L. Stoddard: Vissza Krisztushoz. Ford. Pálffy Erzsébet grófnő. Bp. 1926. 320 l. Élet-kiadás.

Egyéb könyvek.

- Bán Aladár: Unkari. Helsinki. 332 l.
 Huszár Károly: Az égő Oroszország. Bp. 1926. 334 l. Dante.
 Napnyugati játékok. Összeállította Doby Ida és Sárközy Pálné. II. köt. Bp. 1926. 40 l.
 Öreg diák visszaéz. Szerk. György Lajos. Kolozsvár. 1926. 188 l.
 Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona: Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből. Bp. 152 l. Pallas.

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Pintér Jenő. Budapest, I., Attila-u. 1. Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest. — Főigazgató: Dr. Czákó Elemér.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Ladislaus Négyesy. Vicepraesides Ludovicus Dézsi, Julius Vízota, Carolus Szász, Irenaeus Zoltvány. Ab epistulis: Zoltanus Alszegeh. Moderator ephemeridis societatis: Eugenius Pintér. Actuarius: Fridericus Brisits. Arcarius: Josephus Oberle.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Ladislaus Négyesy, Stellvertretende Vorsitzende: Ludwig Dézsi, Julius Vízota, Karl Szász, Irenaeus Zoltvány. Sekretär: Zoltán Alszegeh. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Eugen Pintér. Schriftführer: Friedrich Brisits. Kassenverwalter: Josef Oberle.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.
Moderator: Eugenius Pintér, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XV. 1926.

Argumentum :

J. Baros: De immortalitate poematis Szép Ilonka. — Conspectus librorum anno 1926. editorum. — Conspectus ephemeridum. — Breves notitiae. — Scriptores emortui. — Miscellanea. — Libri novi.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Eugen Pintér, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften. XV. Jahrgang. 1926.

Inhalt :

J. Baros: Über die Unsterblichkeit des Gedichtes Szép Ilonka. — Zusammenfassende Übersicht der im Jahre 1926 erschienenen Bücher. — Zeitschriftenrundschau. — Kurze Notizen. — Verstorbene Schriftsteller. — Vermischtes. — Neue Bücher.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. A folyóirat 1926-tól kezdve kéthavonként jelenik meg. Évi 100.000 koronáért minden érdeklődő megrendelheti. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 200.000 korona. Külföldi megrendelés egy évre 200.000 korona. A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendő be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarék-pénztári csekkszámlájára fizetendő be.

SZÁZADOK.

A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. Tárgyköre: a magyar történettudomány eredményeinek ismertetése. Szerkeszti: Domanovszky Sándor. Megrendelhető évi 200.000 koronáért a Társulat titkári hivatalában: Budapest, I., Országos Levéltár. A Társulat tagjai a folyóiratot 90.000 korona évi tagdíjuk fejében kapják.

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Pintér Jenő. Budapest, I., Attila-utca 1.
Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. — Főigazgató: Dr. Czákó Elemér.

XV. ÉVFOLYAM.

6. SZÁM.

1926.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1926.

TARTALOM.

Kardos Lajos: Az Ocskai ballada.....	245
Hajnóczy Iván: Apokrifák kódexeinkben	248
Baros Gyula: Iréne tárgytörténetéhez	249
Összefoglaló könyvszemle.....	250
Bírálatok	255
Folyóiratok szemléje	260
Figyelő-cikkek.....	266
Elhunytak	268
Hírek	271
Új könyvek	272

Tagjainkhoz és előfizetőinkhez.

Folyóiratunk kéthavonként jelenik meg. Ára egy évre 100.000 korona. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 200.000 korona. Külföldi megrendelés egy évre 200.000 korona.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Mária-tér 3.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).

A folyóirat beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Egyes füzetek külön is kaphatók a Studium-könyvkereskedésben (Budapest, IV., Múzeum-körút 21.).

TANULMÁNYOK.

Az Ocskai-ballada.

Írta: KARDOS LAJOS.

Az Ocskai Lászlóról szóló ballada is azok közé tartozik, amelyekről Riedl Frigyes megtagadta az eredetiséget. E balladát elsősorban éppen Thaly Kálmán egy jegyzete tette Riedl előtt nagyon gyanússá, az t. i., amely a költemény származásáról ad számot. Itt Riedl kimutatta, hogy a ballada eredeti kézírata nemcsak hogy nincsen ott, ahol Thaly megjelölte, de nem is lehetne ott, mert aki — Thaly szerint — pusztán érdeklődésből leírta volna a kuruc énekét, akkor nehéz fogságban sýnlődött. A költemény valóságára ellen ez Riedlnek legnyomósabb érve. De magából a költeményből merített, azaz belső bizonyítékokat is szép számmal sorakoztat föl. Megannyi külső párhuzam, kifejezésbeli egyezés ez az Ocskairól szerzett ballada és egyéb Thaly által kiadott régi ének, továbbá Thaly saját költeményei, történeti művei, főként az ő Ocskai életrajza között. Meg kell azonban vallanunk, hogy ezek a nyelvi párhuzamok együttvéve alig nyomnak többet, mint fentebb említett főérve.¹ Thaly oly történeti munkáival való egyezések, melyek a ballada ismereténél későbbi keletűek, magukban semmit sem jelentenek, se jobbra, se balra nem mutatnak s csak a többi bizonyíték határozhatja majd meg, hogy milyen „előjellel” vegyük őket. A Thaly által kiadott régi magyar versekkel, Thaly régebbi eredeti költeményeivel való találkozások és egyes Thalyas motívumok fellépése viszont (mint p. o. a dobolás) már sokat mondanak.

Thaly a Bújosó Rákócziában két eredeti népkölteményt olvasztott össze úgy hogy az egészben lényegileg nincs is más egyéb, mint a két népi versben, amelyek csupán díszes, új ruhába vannak felöltöztetve. A Kölesdi Harcra már egészen a

¹ A ballada számos kitétele (a tisztek megesküdtek egymás kezére, híres Rácz Miska, „serény” Jávorka) ugyancsakokról a tényekről Thaly tört. munkáiban is olvasható. De ezt teljesen meg lehetne magyarázni azzal, hogy Thaly szándékosan ragaszkodott az egykorú szép költemény szövegéhez.

Thaly kitalálása,² de azt is szinte olybá vehetjük, mintha egy régebbi népdalsor: „Leégett Rácország, megmaradt három ház” körül kristályosodott volna ki. Az Ocskai-balladával összevethető régi költemény eddig nem volt ismeretes. Alábbiakban egy olyan régi versről fogunk szólni, amely az *egész* költeménynek mintájára lehetett s amelynek egy-két nagyon is praegnans kifejezését kétségtelenül átvette Thaly az ő Ocskai-balladájába.

Ez a régi vers Kátai Mihályról szól, Bocskay István kancellárjáról, aki csakúgy, mint Ocskai, a vers szavai szerint: „hitit megtagadta, ellenségnek hazáját s nemzetét eladta”, azaz (állítólag) a császár s a pápa által megvesztegettetvén, megmérgezte a fejedelmet. Való az, hogy Bocskay halála után elkeseredett hajdúi Kátait Kassa piacán 1607-ben „diribről darabra” vagdalták. Ezt a verset igen jól ismerte Thaly. Eddig két ízben jelent meg nyomtatásban s mind a kétszer Thaly volt a kiadó. Először a *Régi magyar vitézi énekek* I. kötetében (67—69. l.) „Kátai Mihály sírfelirata” címen s 4 versszak terjedelemben, a Ráday-levéltár 55. sz. kódexéből. Másodszor a *Századokban* (1871. „Ismeretlen históriás énekek a XVI. és XVIII. századból” (323—324. l.) a Decsy-kódex ismertetése során. A Kátairól szóló vers ugyanis az ú. n. Decsy-kódexben is fentmaradt és pedig az elsónél sokkal teljesebb alakban. 11 versszak-hosszúságban. A Decsy-kódex felfedezése, első ismertetése és részben való közzététele Thaly nevéhez fűződik. A XVII. század elejéről való kéziratos kötetet 1864 decemberben mutatta be egy előadásban, melyet az Akadémiában tartott. (Koszorú. 1864. II. félév. Ez előadásnak a kézirata megvan a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Thaly iratai közt a Másolatok c. kötetben. E kéziratban bővebben foglalkozik a verssel, mint hét évvel később a *Századok* lapjain, hol a kódex énekeinek egy részét ki is adta).

A Rákóczi alvezérei közül talán Ocskai érdekelte legjobban Thalyt; róla 1880-ban — mint tudjuk — egy közel 1000 oldalas nagy monografiát is írt. Ocskai regényes egyénisége, tragikus vége által állandóan foglalkoztatva, olvashatta a Kátai-verset s ettől nyerhetett ösztönzést, hogy hasonló módon megírja Ocskai vétkét és bűnhődését. Ezt hihetőbbnek fogjuk látni, ha a két költeménynek egy lényeges megegyezésére rámutatok. A Kátai-versnek bizonyos morális tanító irányzata van: Szol-

² Riedl: *A Kölesdi Harcrul című ballada*. Iredt. 1918. évf. 128—134. l.

gáljon tanulságul a Kátai esete az egész világnak, milyen sors vár arra, aki elárulja urát: nemesak hogy gyalázatos halált szenved az ilyen, de halála után sincs nyugta, mert a pokolban végnélküli kínzások várják. (A vers különben első személyben van tartva, mintha a pokolban szenvedő Kátai maga beszélne.)

Ugyanez a gondolata az Ocskai-ballada utolsó részének:

Már Ocskai László másoknak nagy példa:
Gonosz árulóknak így lészen halála!
Lelkeket világon szélvészek kergetik,
Azután poklokban lángjára vettetik.

Nem egy gondolatnak, hanem egész gondolatsornak az egyezését látni itt világosan: „Az áruló gonosz véget ér s ez másoknak is például szolgáljon. Csúfos testi haláluk után sem lesz nyugalomban része a lelküknek“.

De szó szerinti egyezés is van a két költemény között, ami kétségtelenné teszi az átvételt. A Kátairól szóló vers első szavai:

Én Kátai Mihály, *vélag*nak nagy példa,
Azért mindezt világ rajtam tapasztalja.

v. ö.: Már Ocskai László másoknak *nagy példa* és *világ példájára* feje elüttessék.

A halállal sem szűnő kínoztatásról így panaszkodik Kátai:

Szenvedtem nagy sokat ez árnyékvilágban:
De többet szenvedek Plútó országában,
Lelkőm mert vitetik az nagy sebős lángban.

Ocskai-ballada:

Lelkeket világon szélvészek kergetik,
Azután poklokban lángjára vettetik.

Látjuk, hogy az Ocskai-balladának két, mondhatni legjellemzőbb, legmarkánsabb szólása: „másoknak *nagy példa* és *pokolnak lángjára vettetik*“, lényegtelen elváltozással megvan már ebben a Bocskay-kori énekben.

Ocskairól olvassuk:

Ha fejét nagyhamar hóhér el nem csapja,
Testét vitézlő rend ízekké szaggatja.

Kátairól pedig azt írja Thaly (*Vitézi énekek*. I., 98. l.), hogy Bocskay feldühödött hajdú hadai által a kassai piacon ízre-porrá vagdaltatott.

Ezeken kívül még egy kifejezést vehetett Thaly ebből az énekből: az „elhiszi magát“ szólást elbizakodik jelentésben. De ezt már nem az Ocskai-balladában használja fel, hanem testvérkölteményében, az Esztergom Megvételéről írottban (Odafent az tokos csak elhívé magát) és a Riedl által szintén vitássá tett Bezerédi nótájában (bolond ésszel a rác magát elhívé). Nevezetes, hogy Thaly ezt a kifejezést szokatlannak tartja és magyarázza.

Azt hisszük, hogy a fentebb idézett négy végső sor az, ami az egész Ocskai-költemény magva, kristályosodási központja. Ez volt az az alapgondolat (az áruló szörnyű halála mindenkinek intő példakép álljon, az árulónak büntetése a síron túl sem szűnik meg), melyhez íródott az egész költemény. A gondolatot is, az azt kifejező szóbeli anyagot is a Bocskay-korabeli énektől vette Thaly.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Apokrifák kódexeinkben.

Az apokrif könyvek -- vagyis a Szentírásba föl nem vett bibliai tárgyú iratok -- régebben a mainál nagyobb szerepet játszottak a keresztény egyházban.

Az apokrifák egyes részletei bejutottak kódexeinkbe is. Horváth Cyrill az Irod.-tört. Közl., 1895. évf., 56—62. l., kimutatja egy-egy ó- és újszövetségi apokrif iratnak, a *Vita Adae et Evae*- és az *Evangelium Nicodemi*-nek részleteit kódexeinkben. Az előbbiről szól még részben Katona Lajos értekezése: *A Teleki codex legendái*. (Bp., 1904, 17—23. és 70—80. l.)

Egy harmadik, eddig tudtommal nem közölt apokrif kódexforrásra mutathatok itt rá. A Winkler-kódex 280—5. lapjai (Nyelvemléktár, II. k., 177—8. l.) közlik Abgar edessai király levelét Jézushoz és ennek válaszát. Ezt a nevezetes újszövetségi apokrif iratot — az egyetlen magának Jézusnak tulajdonított írásművet — a IV. század első felében élt Eusebius caesareai püspök közli *Historia ecclesiastica* c. műve I. könyve, 15. fejezetében. Újra közlik a modern apokrif-gyűjtemények, így Fabricius: *Codex apocryphus Novi Testamenti*, az I. rész 316. lapján. A fordítás eléggé hű; de Eusebius nem tartalmazza a kódexünk 283. lapján előadott Krisztuskép-csodát.

Hajnóczy Iván.

Iréne tárgytörténetéhez.

Annak a — kegyetlen szultánról és a szép görög leányról szóló — megható történetnek, mely az összehasonlító irodalomtörténetben röviden csak Iréne-novella néven ismeretes, s egyike a külföldi szépirodalom sokszor feldolgozott témáinak, végső forrása tudvalóvólag a XVI. századbeli olasz Bandello Novelle c. gyűjteménye. Mikes Kelemen valószínűleg francia fordítás alapján kivonatolta és vette bele Törökországi Levelei-be.

Király György egyik szép dolgozatában (Egy. Phil. Közl., 1909., melyhez később Klimkó Károly és Turóczi József is szolgáltatott adalékokat, l. u. o., 1910. és 1914.), — Heinrich Gusztáv egybeállításának kiegészítéséül —, a német Öftering Mihály két értekezése nyomán családfát is szerkesztett a tárgynak az európai irodalomban való elterjedéséről. Ugyanitt a magyar feldolgozásokra is utal. E sorozat pótlásául említhető meg, hogy az eddig ismert novellisztikus és drámai alakításokon kívül van még egy kisebb verses feldolgozása is e tárgynak *Erini* címen Lukács Ödöntől (1843—1896). E költemény, mely a szerzőnek „Kisebb versei” közt, Nyiregyházán, 1872-ben „ballada”-ként jelent meg, tizenkilenc négysoros strófára terjed. A kétütemű, félrimű sorokból álló szakok oly módon vannak szerkesztve, hogy a nyolctagos harmadik sor kivételével a többiek hatszótagúak.

Tartalma az, hogy Mohamed haragszik a görög főváros ostromának sikertelensége miatt. A rettegő nagyvezér engesztelésül egy szép gyaur leánnyal kedveskedik neki. A szultánt annyira elbűvöli Erini szépsége, hogy három napra szinte megfeledkezik a harcról. Mikor ezért a sereg lázongani kezd, Mohamed kissé színpadias ünnepélyességgel sátra elé vezeti szerelmését és hogy szenvedélye fölötti győzelmének bizonyosságát adja, katonái szeme láttára sajátkezűleg fejezi le a leányt.

A tárgy ismertebb magyar feldolgozásai ezek szerint időrendben most már így következnek egymásután:

1. *Arkosi Benedek*: Imádságos könyv. 1660-ból [a székelykeresztúri gimnázium kéziratos példányában]. — 2. *Mikes Kelemen*: 1725. szept. 7. [LXIII. levél. Bandekouch Boisteau-féle francia fordítása nyomán]. — 3. *Taxonyi János*: Az emberek erköltseinek és Isten igazságainak tükörei. Győr, 1740. II. köt., 407 l. [Erkölcsei példa Nattenhaus kapucinus szerzetes prédikációi nyomán]. — 4. *Hatvany Pál*: Némely feljegyzésre méltó történetek. Kassa, 1796. 184 l. — 5. *Bólyai Farkas*: Mohamed. Tragédia 3 felv. (az öt szomorújáték c. kötetben). Szeged, 1817. [Hammer-Purgstall németnyelvű török története nyomán]. — 6. *Kisfaludy Károly*: Iréne. Szomorújáték 5 felv. Pest, 1820. [Bólyai F. Mohamed-je, Voltaire Zayré-ja és Fessler Ignác történelmi műve felhasználásával]. — 7. *Lukács Ödön*: Erini. [V. ö. L. Ö.: Kisebb versei. Nyiregyháza, 1872. 33—6. l.]

Baros Gyula.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Jelentősebb irodalomtudományi alkotások.

Amikor Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése 1890 januárjában a M. Tud. Akadémia támogatásával megindította idősb Szinnyi József lexikális munkáját (Magyar írók élete és munkái), négy kötetre (32 füzetre) tervezte azt, befejezését pedig 1896-ra ígérte. Tudjuk, hogy a munka 14 kötetre nőtt meg és 1914-ben jutott el a befejezéshez. A megindulás és befejezés között eltelt 18 esztendő az adatoknak kiegészítését, korrigálását, az anyagnak a közelmúlt és ma irodalmával való pótlását tette szükségessé: ezért bízta meg a M. Tud. Akadémia a kiegészítés munkájával legkiválóbb bibliografusunkat, Gulyás Pált. A kiegészítő sorozat tehát Gulyás Pál szerkesztésében, a M. Tud. Akadémia szellemi pártolásával, de újra magán könyvkiadó kiadásában jelenik meg *Magyar életrajzi lexikon* címen. Az új sorozat 5, egyenkint 10 füzetes kötetre terveződik; de az eddig megjelent négy füzet alig valamivel haladja meg Szinnyi munkájában az első füzetnek címszavait. Ezzel a gazdag anyaggal a kiadó tervezését túlságosan utopisztikusnak kell ítélnünk: nem hisszük, hogy 20 kötetten alul maradna a teljes kiegészítés. Hogy ennek a kiegészítésnek a természetéről tájékozódjunk, érdemes az új sorozat első füzetéről kis statisztikát állítanunk össze. Az utalásokat nem számítva, 5 névnél találunk javítást, 16 névre vonatkozóan bibliografiai toldást, 49 név mellett adattoldást; a régibb írók közül 16 szerepel pótlásule füzetben, — a kiegészítés java azonban az 1890 óta fellépő írókra vonatkozik: 228 új nevet találunk benne. Ez az összeállítás is mutatja, hogy Gulyás Pál munkája elsősorban a mai irodalom friss adataival válik nélkülözhetetlenné: ezt a bőséget szemléltetni semmivel sem lehetne jobban, mint az új nevek számával. A kör, amelyet a nevek megválogatásánál Gulyás maga elé tűzött, a lehető legtágabb: mindenkit felvesz munkájába, akinek nyomtatott írásáról — ha csak cikkéről is — tudomást lehet

szerezni. Jogosan mondja tehát a kiadó tervezete: Magyarország legújabb korszakának alig van olyan számottevő egyénisége, akiről ne esnék szó a lexikonban. Ez a teljességre-törekvés mérhetetlen munkát ró Gulyásra: nemcsak a könyv- és folyóirattermést tartja számon, hanem a napilap-irodalmat is; de nem elégszik meg az írás regisztrálásával, nehéz utánajárással próbálja az életrajzi adatokat is összeállítani. Meglepő, hogy a 228 új név között alig akad olyan, amely adat-megvilágítás nélkül kerülne elénk. Pedig az önéletrajzokban — minden figyelmeztetés ellenére — nem bővelkedik: a bejelentőhivatal, hivatalos értesítők, napilapok hírvrovatai, címtárak és évkönyvek felbeesülhetetlen fáradsággal való átkutatásából gyűjti össze adatait. A beosztás és szedés Szinnyi művéhez illeszkedik: ahol adatai elárulják, a szereplő írók vallását is regisztrálja. Terjedelemben is elődjének szokásához tartja magát: csak Ady Endre foglalt el 74, Andrássy Gyula 14 hasábot, de az ezekről írott adatok olyan önálló bibliográfiai összeállításá nőnek, mint elődjénél pl. Petőfi Sándor bemutatása. Megbízhatósága, pártatlansága, figyelmes anyaggyűjtése a legnagyobb elismerést érdemli.

Könnyebb volt a munkája Benedek Marcelnek, aki ugyan csak most tette közzé Győző Andor kiadásában *Irodalmi lexikonát*. Nem maga dolgozta fel a lexikon anyagát, hanem felosztotta bőven munkatársak között. A felosztásnál ügyelt ugyan arra, hogy a magáéval azonos felfogású munkatársak szolgál-tassák az anyagot, de azért a több kéz munkájában természetes ellentéteket elsimítani nem tudta. Legszembetűnőbb példája ennek a magyar irodalom képét ismertető fejezet. A multnak rajzát Lengyel Miklós gondos figyelemmel, nagy alapossággal adja, a modern irodalomét Juhász Andor már teljesen újság-írók elszórással. (Így történik meg, hogy Sik Sándor és Harsányi Kálmán mellett említi Sárközit és Szerb Antal Kristófot, noha az utóbbiról sem mi, sem az 1104. lapon a Sz. A. Kr. címszó szövege versírói érdemeket nem tudunk!) Lengyel Miklós cikkében ellenben a Vajda Jánosról, Komjáthyról szóló sorok az önálló, de alapos értékelés szép bizonyosságai. Elismerés illeti Benedek Marcelt az esztétikai fogalmak rövid, világos meghatározásaiért, Schöpfungint találó és elfogulatlan Ady-cikkéért. Nagyjában az íróknak kijutó sormennyiség megszabásában is józan mértéket találunk, ahogy a címszavak megválogatása

ellen sem emelhetünk sok kifogást. Nem hisszük, hogy célzatosság lenne abban, hogy a katolikus jellegű Magyar Szemle kimaradt, míg a Magyar Zsidó Szemlének hely jutott; abban sem akarunk pártállást látni, hogy a Magyar Nyelvőr bővebb szöveget kapott, mint a Magyar Nyelv. Érdekesebb az, hogy Herczeg Ferenc és Mórícz Zsigmond 2, Gárdonyi Géza csak 1½ hasábot érdemelt ki — ahogy az összefoglaló fejezetben is elmarad Eötvös Károly és Benedek Elek mögött. A további arány ez: Lengyel Menyhért 38, Szép Ernő 26, Bródy Sándor 25 sor. A lexikon nem elégszik meg a regisztrálással, hanem megvilágítani és értékelni is törekszik — szerencsére nem mindenütt. Az ilyesféle felesleges mondatokra gondolok: „Ágoston Péter ...bár mérsékelt bolsevista volt, külügyi népbiztos lett“. Zavart van abban is, hogy néhol a főműveket közli, néhol nem, — néhol még utalást is jelez. Ezek között az egyik világfelfogási alapot is elárul, Juhász Andoré, aki a modern irodalomról szólóban Benedek és Schöppflin írásait vallja forrásaiul és csak mint „más megvilágítás“ próbáját említi Pintér Jenő új kis kötetét. A szerkesztő ebben a világfelfogás-elnémítésben nem volt elég szigorú. Így kerülhetnek a lexikonba ilyen mondatok: „Reményik Sándor a konzervatív mondanivalónak keresett egyéni formákat és bölcséleti alátámasztást“, — vagy „Szomory Dezső munkássága talán európai renaissance-át jelentené a színpadi irodalomnak“, stb. Ez a lexikon az egész világ-irodalomra kiterjed, — mégis bő és gazdag a magyar irodalmi rész is. Hogy kimaradtak belőle nevek, amelyeknek a csengése az itt szereplőkével felveszi a versenyt, vagy az értékelésben egyesek túlságos fényhez jutnak, ezt sem szeretném szándékoságnak mondani; ahogy azt sem, hogy túlságosan nagy a teljesség a *Nyugat* világfelfogási szférájába tartozó nevek terén. Az ilyen nagy munkánál ez éppoly könnyen és természetesen adódik, mint egy csomó adat-elírás vagy adat-kihagyás. Hiszszük, hogy a második kiadásban erre is nagyobb lesz a figyelem, ahogy a könyv használhatóságát szolgálná az is, ha a kiadó két kötetbe foglalná.

A harmadik e nemű munka a *Magyar irodalmi lexikon*, melyet Ványi Ferenc szerkeszt és Dézsi Lajos s Pintér Jenő néz át. Ennek a jellege, ahogy az I. kötet megjelent feléből megállapíthatom, Krüger *Deutsches Literatur-Lexikon*ára emlékeztet. Szerencsésebbnek is tartottam volna, ha szerkesztője jobban

szem előtt tartaná ezt a német mintát. Amiben eltér tőle, az tudományosságának árt, t. i. az írók körét sokkalta bővebbre szabja. Ebben felveszi a versenyt a Krücker-Parlagi-féle lexikkal, pedig egy kis értékelésen alapuló megválogatás nem nélkülözhető az ilyen munkában. Íme néhány feleslegesnek ítélt címszó: Abód Mihály, Aborgius György, Ádám Éva, A nagyzás hóbortja, Cseh Imréné, Csiki Endre, Szalay Sebestyén, Décsy István (aki csak fordító!), stb. Nagyobb hiba, hogy az arány néha elvész: érdemes Áprily Lajos részét Czikle Valériáéval összevetni. A következő részekben erre nagyobb gond fordítandó. Másik fogyatkozása bibliográfiájában van: nincs semmi rendszer abban, hogy mikor ad s mikor nem bibliográfiai jegyzetet a kötet. Úgy látszik, az összeállítók közül csak egyik ügyelt erre, a többi egyszerűen semmit, vagy Szinyvei művét említi csupán. Máskor viszont felesleges a bibliografia, amikor a szerző életrajza után úgyis megtalálja azt az olvasó. De még Jókai regényének egyes előfordulásánál sem tudja megtagadni az adat-szolgáltató néha az általános összefoglaló munkára való hivatkozást. Általában a bibliográfiában a teljesen értéktelen holmit kár regisztrálni (pl. Adyról a Visszhang c. vidéki lap cikkét). Másutt viszont fontos az újabb megvilágítás jelzése, mint teszem Adányi Andrásnál Jákó cikkéé, *A helység kalapácsánál* Farkas Gyuláé; *A régi háznál* Beöthy Zs. akadémiai jelentését sem szabad említetlenül hagyni, de viszont napilap-kritikákra az ilyen munkában kár kiterjeszkedni. Hiba van a szövegezésben is néha. Báthory Lászlóról pl. azt olvassuk, hogy lefordította a Bibliát. „A Jordánszky-kódex őrzi a fordítást. Azonban vitás, hogy az ebben levő szöveg fordítója csakugyan B. volt-e.” Hogy itt az elszézés néha bajt okozott, azt mutatja pl. az, hogy e sorok írójának tanulmánykötete az anthológiák közt is említődik. Kár volt eltérni Krüger eljárásától az azonos témák regisztrálásában is: így pl. Attiláról vajmi kevés az, amit a feldolgozások közül ez a lexikon felemlít. Másutt is furesaságot okoz a szűkszavúság: pl. a tájékozatlan olvasó ebből a lexikonból azt állapítja meg, hogy az *Élet-álmom* Arany László szópárja, vagy hogy pl. Akakiyevics csak magyar álnév. Az ilyen szűkszavúsággal ellentétben túlságosan bő pl. az Angyal Ernőről, Antal Gézáneről, Balázs Árpádról szóló rész, vagy az Aurora-körőről szóló, ahol még a tagneveit is megtaláljuk ennek a főiskolai irodalmi egyesületnek! Az ilyen lexikonban az arányos-

ság megtartása a legnagyobb nehézség, de értékelő jellegű: az olyanféle bőbeszédűség, mint pl. Alvinczy Péter élete, a szerkesztésben hiba. — Sokkal szerencsésebb a tartalmi elmondással kitüntetett művek kiválogatása: itt az iskolai szempont vezette a szerkesztőt; de maguk a tartalmak is nagyon ügyesek és tájékoztatók. Nem mindig sikerült a poétikai-stilisztikai műszavak megvilágítása: néha bizony félreértésre ad módot (pl. anagramma), vagy nem is helyes (pl. a skót ballada nevének eredete). A nagy lexikonok rövidejével itt nem szabad megelégedni. Helyes gondolat volt az álnév-jelzés (bár szigorúbb mérték itt sem ártott volna) és az irodalmi címek magyarázata. Általában nagybecsű, irodalmi embernek és iskolának nélkülözhetetlen ez a munka, — magunk is azért szólunk róla rigorózusabb bírálatban, mivel nagyjelentőségűnek tartjuk és folytatását még tökéletesebbnek óhajtjuk.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Móricz Pál: Magyar sirató. A sejtelmes Alföld. Tahitótfalu, 1926. 272, 240 l.

A két vaskos kötet feljegyzéseket, történeteket, elbeszéléseket és rajzokat foglal magában. Legszívesebben debreceni családi történeteket jegyez föl és a hajdúsági magyart ábrázolja az író. Lelkes, jóllátó, éles szeme föl-kutatja a legparányibb magyar nyomot is. Az Alföld titokzatos lelkét és töretlen magyar lakóját plasztikusan rajzolja meg. Az egyszerű, józan, tisztességtudó kocsis, juhász, csikós, vagy más pásztorember markáns vonásokkal vannak megörökítve ezekben a kötetekben. Érezzük, hogy itt a föld szíve dobban, azé a nagy Alföldé, melynek minden mélysége ellenére is megvannak a maga magasságai és szépségei. Látjuk a cigánykereket hányó szalmalmot, a mélán kolompoló gulyát, a nyargaló ménest, a hirtelen fellángoló pásztortűzet. Ideszáll a kakukfű illata, a föld nehéz szaga, a barázda párázó gőze. A törpe halom, a szélben hajladozó jegenye, a ringatózó búza és minden, minden, ami ott van. Móricz Pál magyarja a romlatlanul ép, szilaj, dacos magyar, a régi szembenéző magyar.

Amilyen gazdagság van az alak-változatokban, éppen olyan sokféle az író mondanivalója, gyökeres magyarsága. Kívánjuk, hogy olvasói gyönyörűséggel forgassák ezeket a magyart nevelő köteteket. *(Kőrösparti.)*

Agyagfalvi Hegyi István: A véres kardot körülhordozom. Versek. Budapest, 1926. 112 l.

Agyagfalvi Hegyi Istvánnak bemutatkozása, de egyben mindjárt igaz költői értékeket is mutató kötete ez a versgyűjtemény. A trianoni magyarságnak, a ma magyarjának, kétségbeesése gazdag kifejező erővel szólal meg lantján. Odaadó hazaszeretet lángol minden dalában. Ez a két érzelem, a hazaszeretet és a szabadságszeretet, a legerősebben uralkodó érzelve.

Nemcsak tartalmi változatossága, de közvetlensége is elismerésre készítet. Nem az előre kicsinált irredenta szólamok üres ismételtetése darálódik nála, hanem a ritka lángolású magyarságé, mely a pogánykor tiszta nemzeti vonatkozásait is megéneklí. Az ősi napfényes mezőkre, az ingoványból a szabad pusztákra vágyó magyar lelkének szinte már a kereszténység sem kell. Költészetében visszatérnek a fűnek, a fának, a tűznek, a földnek ősi szellemei, feltámad Koppány s a pogány magyarok újra Hadúrra esküsznek! Már látja a fehér lovat, a táltost, a napkeleti Istent. Ez már a hazafias keserűség végső állomása. *(H. L.)*

Bodnár Gyula: Hattyúdal. Budapest, 1926. 48 l.

A két felvonásra oszló színmű 1566 szeptember közepén Batthyány Ferenc zászlósúr németújvári várában történik. Draskovich Imre diadallal veri vissza a szentmiklósi majorba betörő török csapatot s kemény

tusa közben megmenti a major kápolnájában lévő csodatevő Mária-képet és azokat a virágokat, melyekkel Csáky Orsika díszítette a szentképet. Gersei Petheő Pál, aki Draskovich távollétében maga felé hajlított a büszke leány szívét, gyáván eltávozott még az ütközet előtt. Hogy azonban Orsika kedvét annál jobban megnyerhesse, önmagának tulajdonítja a sikeres rajtaütés vezetését. A dicsőséget készséggel átengedi neki Draskovich is, akit a leány hűtlensége végleg elkészerít. Az újabb harcokban Draskovichot egy leleszkedő török halálra sebz s megbékélve végzetével Orsika karjaiban hal meg, Petheőt pedig alávalóságáért elűzik Batthyány udvarából.

A kis mese ügyes bonyolítással és hatásos jelenetvezéssel ér a megoldáshoz. A lélekrajzolásban itt-ott van ingadozás. Nem értjük az annyi derékséggel kiváló Draskovich Imre viselkedését Petheő Pállal szemben. Minek kell Draskovichnak Petheőre hazudni a Mária-kép és virágok megmentését? Halála is már nem önzetlen áldozat, hanem az öngyilkos szájalmas megsemmisülést keresése, a csalódott szerelmes régi romantikája. Halála nem tragikum. Csáky Orsika magatartása részben természetes. Az önvád és Draskovichcsal a halálban való megértése azonban már alig magyarázható jellemből. Lelkében voltaképpen nyoma sincs a Draskovich iránt való önzetlen, tiszta, őszinte szeretetnek.

Legsikerültebb Petheő alakja. Gyulafi is jól megrajzolt egyéniség. A kisebb szereplők szintén jellegzetesek, különösen Örzse és a bőbeszédű öreg katona, Antal. (H. L.)

Hangay Sándor: Nemere. A világháború forгатagában. Budapest, 1926. 208 l.

A világháború irodalma a könyvtárakban hever, úgy várja esetleges feldolgozását vagy további halálát. De hogy vannak még utórezgései, bizonyítják egyes színművek, regények, költemények, sőt előkerülő hadi-naplók. Hangay Sándor Nemeréje — eddig megjelent két háborús könyvének (Az égő Balkánon keresztül, Egy repülőtsízt naplója) kibővített összefoglalása — szintén ilyen kései sereghajtó. Hangsúlyozottan egyéni ízű emlékek gyűjteménye: költői lélekkel megérett és művészi tollal megírt, friss benyomások, színes, érdekes próza, egyben jó anyag a magyar haditörténet megírásához. Hangay mint honvédszázados és repülőtsízt, nyitott szemmel és bátor szívvel járta végig a hadak útját. Mitrovicától a Lovcsenig, Stanislautól az olasz bércekig, sárban, fagyban, tűzben és dicsőségben. Kedvelte a háborút, pompázó, tömör leírásai lelkesen dicsérő sorokat tartalmaznak jászún vitézeiről, gépfegyveres és repülő harcairól, a „ma még piros élet, holnap fehér álom”-világ hangulatairól. Lelki szárnyai: az ember- és hazaszeretet, fehérén maradtak meg a harctér véreben és füstjében. Néha egy-két politikai vagy szociális ízű megjegyzés kerül ugyan tolla alá, de az ő madártávlatla inkább a mindent nyugodtan szemlélő, dicsőségre vágyó költő-katona kitartó reménye és józansága. (Sz. B.)

Moór Győző: Méccsel kezemben. Költemények. H. és é. n. 76 l.

Az élet delén már túllévő költő bizonyos szájalommal nézi a körülötte habzó életáradást. Az út, melyre bús mohósággal lépett, jó hosszú volt. Sokan kezdték együtt, de lassan mind elmaradoztak mellőle. Míg az élet problémáit kutatta, a többiek kacagtak. Ebből a helyzetből kiinduló versei

az élet mostohaságának, töviseinek, szúrásainak bölcselő hangú feloldásai. A lét diadala a szenvedés és a kereszt. Ez az út vezet a győzelemhez, anélkül nincs feltámadás, nincs enyhülés.

A szerző táமாகöre elvont, sőt a legsúlyosabb metafizika régióiba vág. Nem csoda, ha nyelve nehezen birkózik meg a magas bölcséleti gondolatokkal. Sokszor csak villanati látomásai vannak, megoldásai pedig darabosak. Ehhez képest nyelve sokszor merev és szaggatott, sokszor nyugatosan keresett. (Évezredbérc, századdomb, hónapgöröngy, napporszem, tüdőorgona, perchomok-szem, testföld, földhús, időbánya, évszíkla, vaskarvaly, hússzörny.)

(Kőrösparti.)

Irodalomtörténeti füzetek. Szerkeszti: Császár Elemér.

1. szám. *Horráth János: Herczeg Ferenc.* Budapest, 1925. 28 lap. Herczeg Ferencet a Magyar Tudományos Akadémia *Az élet kapuja* c. nagyobb történeti elbeszélése alapján ajánlotta a Nobel-díjra. Ez a füzet a javaslatnak azt a részét közli, mely Herczeg Ferenc írói pályáját ismerteti és *Az élet kapuját* méltatja. A végén Herczeg Ferenc életének és munkásságának adatait olvashatjuk.

2. sz. *Császár Elemér: A magyar hunmondák kérdésének mai állása.* Budapest, 1925. 31 lap. Rövid visszapillantás után Ilóman Bálint és Gombocz Zoltán okfejtéseit s eredményeit ismerteti és fogadja el. Együttal kijelöli az irodalomtörténeti kutatásra váró feladatokat.

3. sz. *Galamb Sándor: Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből.* Budapest, 1926. 32 lap. A magyar társadalmi dráma történetét nyújtja 1867-től 1893-ig. E műfaj kialakulásának lassúságát azzal magyarázza, hogy városi társadalmunk ebben az időben volt kialakulóban.

4. szám. *Császár Elemér: A Zalán futása.* Budapest, 1926. 23 lap. A kis értekezés Vörösmarty eposzának ismertetése, kiemelve a költemény romantikus és hazafias motívumait. Az eposz centenáriumára készült.

5. sz. *A XX. század magyar irodalma kritikákban.* Első sorozat. Regények és elbeszélések. Első szám. Budapest, 1926. 64 lap. Beöthy Zsoltnak, Riedl Frigyesnek, Császár Elemérnek, Voinovich Géának, Herczeg Ferencnek, Papp Ferencnek, Kéky Lajosnak, Dóczy Jenőnek és Hartmann Jánosnak egy-egy újabb szépirodalmi munkáról írt s a Budapesti Szemlében, Akadémiai Értesítőben és a Napkeletben megjelent kritikája.

6. sz. *Szabó Richárd: Endrődi Sándor.* Budapest, 1926. 35 lap. Endrődi Sándor életét, a költészetében érezhető idegen hatásokat, költői fejlődését, lírájának jellemvonásait, elbeszéléseit tárgyalja s befejezésül jelentőségéről szól. Legsikerültebb része az idegen hatások vizsgálata. Ennek olvasása azt a reményt kelti bennünk, hogy Szabó Richárd nevével még többször fogunk találkozni az irodalomtörténet kutatói közt.

(H. B.)

Gulyás József: Dolgozatok. Sárospatak, 1926. 50 l.

Irodalmunk e tevékeny kutatójának több kisebb dolgozatát nyújtja ez a füzet. Foglalkozik e kisebb tanulmányokban Jókainak a kalvinista énekekhez való viszonyával, Sárospatakhoz való személyi és tárgyi kapcsolataival, Jókai és Madách érintkezési kapcsolatával, a nagy mesemondónak a magyar népdalokhoz való viszonyával. Egyik cikkében Madáchra, mint az önzetlen munka költőjére világít rá, másutt pedig Csokonainak diákjai iránti

szeretetéről találunk néhány érdekességet. Jókairól igen alapos okfejtéssel megállapítja, hogy könyv nélkül tudta a zsoltárokat, amit nemcsak a számos találó idézet, hanem az idézett szövegeknek az eredetitől való eltérése is bizonyít. A zsoltárok összeforrottak a nagy író lelkével. A dícséreték közül is több olyat idéz, melyeket a gyülekezetek Jókai korában is énekeltek, de nyomtatásban nem voltak hozzáférhetők. Nem mellőzi annak a hatásnak a fejtegetését sem, melyet a református gyászánekek gyakoroltak Jókai Mórra. Madách és Jókai közt igen kevés érintkezési pontot talál s azok sem fontosak egyikük megítélésében sem. Gondos anyaggyűjtés nyomán ír Jókainak a népdalok iránti szeretetéről. Madách értekezése első részében főképen Pintér Jenőnek megállapításaival való polémia után igen sikerült fejtegetésekkel egészíti ki az eddigi Madách-tanulmányokat.

Gulyás József erősen protestáns. Hitvallása — ha nem mutat is túlzó felekezeti elfogultságot — elvitathatatlanul meglátszik nézőszögén. Értékes munkásságának sok hasznát fogja még látni irodalomtörténetünk. (H. B.)

Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona: Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből. Budapest, év n. 152 l. Pallas-kiadás.

Nem napló, ahhoz túlhézagos; inkább csak évek szerint haladó későbbi összefoglalása mindazoknak a megfigyeléseknek és beszélgetéseknek, melyeket a nagy költő leánya, családjuknak Deák Ferenchez való bensőséges viszonyáról és a maga életéről érdemesnek tartott papírra vetni. A politika, melynek levegőjében élt és halt Deák, nem volt elkerülhető. Ezért az 1854. évtől Deák haláláig terjedő följegyzések, ha nem is eredeti adatok és szempontok szerint, bőven foglalkoznak a kiegyezési vita részleteivel. Egyben találó élességgel festik meg a nagy ember körül bolygó írók és kisebb politikuskok asszonyi szemmel is nézett arcképeit.

Számunkra bizalmas emlékeinek második része a becsesebb. Új adatokat Deák életére inkább ott nyerünk, ahol költőivé, rajongóvá melegszik a szava: amikor szüleinek és Deáknak barátságára, összelátogatásaikra és a hű barát szerető gyámkodására tér ki. Megtudjuk — s ez kiegészíti Deák jellemképét —, hogy a haza tekintélyes bölcsé családi körben gyermekszerető, víg kedélyű és jószívű ember, aki tiszteli az otthon szentségét, érti a nevelést és ismeri a baráti ígéret komoly kötelességét. Nemcsak mindennapos látogatójuk, hanem gyámolítja is őket: az özvegyet tanácsal látja el, Bélát szigorúsággal emberesíti, Ilonát pedig, akit férjhezmenetele után is szeret maga mellett tudni, gyöngédséggel kapcsolja magához. Élvezetes és megható kölcsönös figyelmük és áldozatrakész tapintatosságuk nemes versenyét végigkísérni.

A könyv megírása, meglehetősen gyakori szerkezeti szokatlansága mellett, a 80-as évek régies stílusára emlékeztet. Kiegészíti Brisits Frigyes névjegyzéke. Nem ártott volna azonban, ha a korrajz mélyítése kedvéért egy-két lapalji jegyzet kísérte volna az egyes szereplőknek Deák életébe való beekleződését. (Szira Béla.)

Nagy Sándor: Jókai. Jubileumi kiadás az író születésének századik évfordulója alkalmából. 1925. 112 l.

Nagy Sándor tanulmánya az erőszakkal elszakított, de a nemzeti közösséget elevenen érző magyarságnak készült, hogy messze hallhatóan hirdesse Jókai Mór dicsőségével nemzetünk elpusztíthatatlan értékeit. Első fejezete

Jókai rövidrefogott életrajzáról szól, a következők költői világát, hőseit és meséit tárgyalják, míg az utolsó három fejezet Jókai értékét állapítja meg.

A tanulmány eredményeit tekintve, új megállapításokat természetszerűleg nem tartalmaz. Célja nem is ez volt, hanem Jókai népszerűsítése a trianoni határokon túl. Ebből a szempontból pompásan megállja helyét. (hl.)

Heger Flóris: A keletiesség Vörösmarty költészetében. Debrecen, 1926. 22. l.

A szerző arra vet világot: mit jelent az a többször elhangzott megállapítás, hogy van valami keleties vonás Vörösmarty Mihály költészetében. Ennek kutatásában rávilágít irodalmunknak a kelettel való régebbi érintkezéseire, a legendákra, Balassa Bálintra, a keleti tárgyú mesék és novellások könyvek fordításaira, az ezeknél sokkal fontosabb Szigeti veszedelemre s Csokonainak arra a szép költeményére, melyben Hafiznak állít emléket. Kutatja a Vörösmarty költészetében található keletiesség okait s ezt megtalálja a kor romantikus szellemében, Horváth István hatásában, a korabeli fordításokban és Vörösmarty ábrándos álmodozó természetében és kelet-rajongásában. Jobbára ismert, de írásban egybe nem foglalt példák ügyes füzére a kis tanulmány, mely egy részletkérdés megvilágításával határozott nyeresége irodalomtörténetünknek.

(H. B.)

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

A Szent István Akadémia Értesítője. — 1925. évf., 2. sz. Viszota Gyula: *Mi indította Széchenyit az Akadémia megalapítására?* Elsősorban nagy becsvégya és tetteje, azonkívül a kerületi ülések izgalmas vitája, mint maga mondja, „a szívet gerjesztő magyar beszédek“. De legnagyobb hatással volt Széchenyi áldozatkészségének kifejlődésére szerelme gróf Zichy Károlyné, szül. Seilern Crescentia iránt. — Alszeghy Zsolt: *A Zalán Futása.* A Zalán Futásának jelentősége kettős: költői és nemzeti. Újsága nem korlátozható a nyelvre vagy az eposzi felfogásra, hanem az eposz egész épületére, anyagára és berendezésére. Elszakad a külföldi hagyományoktól és stílusa a magyar művészi stílus egyéni kivirágzása. — Négyesy László: *Megnyitó beszéd.* Jókai születésének százados évfordulója emlékére. — Divald Kornél: *Jókai lelke.* Jókai lelkében mindvégig a gyermek és a lángész jelleme ölelkezik csodás harmóniával. Szép és tiszta szerelmek költői dicsőítője, a családi élet napfényes levegőjének magasztalója, a hazaszeretnek lánglelkű apostola. A mai nemzedék már csak mint nagy mesemondót becsüli meg. — Bártfai Szabó László: *Gróf Széchenyi István és Metternich.* A két államférfi egymáshoz való viszonya 1825—1835-ig.

Budapesti Szemle. 1926. évf., 10. sz. Ifj. Wlassics Gyula: *A magyar irodalom megismertetése külföldön.* Annak a törekvésnek, mely a magyar kultúra számára a külföld méltánylását igyekszik kiküzdeni, — kitartó munka és némi áldozat árán dicsőséges révbe kell jutnia. [A cikk a további teendőkre vonatkozó értékes gondolatokon kívül az ügy jelenlegi állására nézve is érdekes adatokat tartalmaz.] — György Lajos: *Az erdélyi magyarság szellemi élete.* Az erdélyi irodalomban két irányzat áll egymással szemben: a konzervatív és a progresszív érdekeltség. Utóbbinak szempontjai között az irodalom nem szerepel a magyarság életkérdéseinek támasztékaul. A kultúrkapcsolatok felvételét a román szellemi élettel a magyarság kezdeményezte. Érdekes jelenség, hogy a magyarok és a szászok az erdélyiség gondolatában találtak egymásra. A kritikát illetőleg az erdélyi irodalom még nem edződött hozzá a kifogásoknak még a tárgyilagos megmondásához sem. A közönséget tekintve sajnosan állapítható meg, hogy az erdélyi magyar társadalom lelkiismeretébe még nem öntudatosodott bele az irodalom és szellemi élet iránt tartozó erkölcsi kötelesség. — 11. sz. Surányi Miklós: *Herczeg Ferenc.* Herczeg

Ferenc azzal győzött elsősorban, hogy konzervatív és nacionalista létére, egyben a legtudatosabb s a legmodernebb író. Az első egyike, aki a tendenciát úgy érvényesíti, hogy az olvasó észre sem veszi az író szuggesztív akaratának érvényesülését. Férfas, józan, higgadt, ezerszemű, mozgékony, vidám, derült, tiszta és egyszerű szellem. Humora nem marad Mikszáthé mögött mélység és igazság dolgában. Erényeiből fakadnak tévedései is. Ő pl. a világirodalom egyik legizlésebb regényírója. Ebből az izlésségből azonban olyan hűvös és merev önfegyelem lett, amely néha érzéketlenségnek és művészietlen ridegségnek hat. Ez abból az erényéből származik, amelyet az ő írói személytelensége címén szokás emlegetni. — György Lajos: *Az erdélyi magyarság szellemi élete*. (II.) A terjedelmes, sokszempontú, mélyenjáró tanulmány szerint az erdélyi magyarság önállósult szellemi életének utolsó hét esztendeje újabb igazolása multunk ama nem egyszer megismétlődő tanulságainak, hogy a nagy történelmi fordulók és a súlyos megpróbáltatások nem verik le, hanem ellenkezőleg mindig energiákkal telítik a magyarság lelkét.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1926. évf., 4—6. sz. Förster Aurél: *Hegedűs István*. Meleghangú megemlékezés az elhunyt jeles tudosról. — Kozáky István: *A középkori haláltánc keletkezése*. (I.) A középkori haláltánc három, a XII. századtól kezdődőleg egymással szorosan kapcsolódó tárgykör költészetéből sarjadt ki. A legjelentősebb a három élő és halott legendája. A középkori haláltáncot megelőző kor másik jelentős költeményfaja az everysiran-dialogus. Nem kevésbé jelentős a haláltánc szempontjából a XII—XIV. század halálköltészetének harmadik faja, az „Elmegyek meghalni...” kezdetű, ú. n. radomosi költemények, amelyek a mulandóságot különös felsorakoztató formában fejezik ki. Az őslégenda-forma igen korán új motívumokkal bővült. A világirodalom másik jelentős vitatkozó dialógus-faja az Élet és Halál rangvitája. — Tolnai Vilmos: *Attila és Buda testvérsége*. Nálunk Buda csak Arany óta köztudat szerint az idősebb testvér, Arany pedig Thierry alapján veszi annak. Érdekes, hogy Katona József is egyik történelmi munkájában ifjabbnak teszi meg Eteleét. — Gálos Magda: *Arany Toldijának egyik forrása*. Jókai Hétköznapi-jában egy bikaviadal leírása is olvasható. Lehet, hogy az erre való emlékezés termékenyítőleg hatott Arany képzetére, mikor a Toldi hasonló tárgyú jelenetét írta.

Erdélyi Irodalmi Szemle. — 1926. évf., 2. szám. Kiss Ernő: *Erdélyi regények*. Erdélyi írók legújabb regényeinek ismertetése.

Ethnographia. — 1926. évf., 2. szám. Heller Bernát: *Három a daru*. Tompa Mihály versének típus-családja a konok asszonyról. — Szendrey Zsigmond: *Történelmi népmondáink*. Középkori mondák a források megjelölésével.

Katholikus Tanítónők És Tanárnők Lapja. — 1926. évf., 8. szám. Arányi Erzsébet: *Drámai irodalmunk a világháború és a forradalmak után*. Színházaink a háború után többé-kevésbé a keresztény és nemzeti gondolat szolgálatába állottak. Felébredt a történelmi érdeklődés is. Szép számmal irtak irredenta irányú színműveket. Vannak darabok, melyek a háború felforgató hatását vizsgálják, vagy a város és a falu ellentétét veszik föl.

Magyar Család. — 26. évf., 11. sz. Gopcsa László: *Gárdonyi és Mikszáth*. A két író egyéniségéből néhány apró vonás. — Simon Lajos: *A Petőfi- emléktábla leleplezése alkalmából*. A nógrádmegyei Pene község Petőfi emlékére szeptember 8-án emléktáblát állított Petőfinék.

Magyar Nyelv. — 1926. évf., 7—8. sz. Szinnyei József: *A Halotti Beszéd hang- és alaktana*. (II.) A legrégibb magyar nyelvemlék tüzetes alak-tana. — Csefkó Gyula: *Kúnkapitány*. Ez az Arany Toldi szerelméből (II. é., 61. vsz.) ismert szó több ízben volt magyarázat tárgya. A szerző — vala-mennyi eddig ismert adat figyelembevételével a következőképpen értelmezi: „A kúnkapitány nem iszik bort, ennél fogva 1. lakomák... alkalmával félre-húzódik az asztal végére; 2. a hangoskedvű borivók körében komoly, hall-gatag marad, mogorvának látszik, s e miatt 3. könnyen lehetett a kapatos társaságban a tréfák céltáblája, s 4. ha ügyesen vissza tudta adni a köl-csönt, a tréfák mestere“. Bizonyos, hogy Toldira... csak az 1. és 2. pont-ban foglalt jelenség alkalmazható. — Balogh József: *Szent Gellért és a symphonia hungarorum*. A Gellért-legenda sokat vitatott részletének helyes fordítása — a szerző szerint — ez: „Hallva-e a magyarok zenekarát (vagy hangversenyét)? — Micsoda ének ez ebben a zenében? — Nem más ez, csak nóta!“ Végül a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar tudomány egyfelől adósa Szent Gellértnek nagy műve modern kritikai kiadásával és magyarozatával, adósa másfelől az egész magyarországi középkori latin iro-dalomnak gondos történeti és filológiai feldolgozással. — Harsányi István: *Adalék Szenczi Molnár Albert Grammatikájának létrejövételéhez*. A Bod Péter Athenásához készített, de kéziratban maradt Toldalékból kitűnik, hogy Sz. Molnár Albert, mikor a maga nyelvtanát írta, Miskolci Csulyak István kézírásos Magyar Grammatikáját is forrásul használta. — Csúry Bálint: *A magyar szótárak könyvészetéhez*. Adatok. — Zlinszky Aladár: *Magyardán*. Megjegyzések Bársony István azonos című cikkeire.

Napkelet. — 1926. évf., 8. sz. Galgóczi György: *Küzdelem a magyar államnyelvért*. Szekfű Gyula, Szekfű Endre „Iratok a magyar államnyelv történetéhez, 1790—1848“ c. munkájának tanulmányeszerű bírálata. — Velezdi Mihály: *Szinnyei József, az Akadémia és a magyar nyelvtudomány*. Ünnepi megemlékezés Szinnyei József félszázados írói és negyvenéves tanári működésé-nek jubileuma alkalmából. — 9. sz. Horváth János: *Jegyzetek Bánk bán sorsá-ról*. Bánk bán lassú érvényesülésének főoka a remekműben magában rejlik. Túl-zásig menő drámai objektivitása színpadra, és pedig csak kiváló színészek kezébe predesztinálja: viszont lélektani részletezése tanulmányeszerű belemélye-dést, olvasást igényel. Oly elmélyedő olvasásra azonban, amelyet kíván, csak különös jóindulat vállalkozhatik s az hiányzik Katonával szemben a kor tekintélyesebb íróiban. S hogy ennek Katona semmi sablonnal meg nem férő, szinte különtségig rendkívüli egyénisége legalább oly mértékben volt okozója, mint említett kortársai elfoglaltsága, azt bizonyos adatok kétségtelenné teszik. Legtöbbet ártott magának 1821-i híres értekezésével, melyben becsvágya szen-vedélyes kitorésekben mutatta be magát. Ez értekezésében sérthette meg egy célzással Kazinczyt, idegeníthette el a recenziókról szóló passzusaival Köl-cseyt, bántotta meg vehemens kifakadásokkal Kisfaludy Károlyt. E félre-értés azonban Bánk bán érvényesülését legfeljebb csak késleltethette vala-

mivel, Katona Józsefre azonban a egész drámairodalmunk jövőjére nézve végzetes csapás lett a cenzura tilalma. Az bénította meg alkotó ösztönét, az vette el a költői kedvét a folytatástól. (Az érdekes megállapításokban gazdag tanulmány rámutat arra, hogy a Bánk bán sorsával szoros összefüggésben lévő 1814 évi, híres kolozsvári drámapályázat elintézéséről még tankönyvekben is téves állítások olvashatók. A pályázat végső eredménye az volt, hogy a mértéket egyetlenegy pályamű sem ütötte meg, tehát egyiknek sem adhatták ki a jutalmat. „A pártosság tüze“ c. darab első felvonása azonban megnyerte a bírák tetszését; jelíges levelét felbontották s levélben szólították fel a szerzőt, Tokody Jánost, hogy dolgozza át s küldje be újra darabját, akkor aztán majd meglátják, minő jutalomra érdemesíthetik. De Tokody soha többé nem jelentkezett.)

Nemzeti Élet. — 1926. évf., 35. sz. Zulawski Andor: „*A tűznek nem szabad kialudni*“. MórícZ Zsigmond könyvének bírálata. — 37. sz. Zulawski Andor: *Vae victis*. A dekadens írók nyelvrontásáról.

Nyugat. — 1926. évf., 11. sz. Ignotus: *Ady tragédiája*. Tanulmány-szerű ismertetése Révész Béla kétkötetes Ady-könyvének. — 17. sz. Komlós Aladár: *Magyar költészet Szlovenszkon*. A kis szlovenszkói írógárda a megfeszülésig jajveszékél és szenved, hogy egy kis visszhangot verjen maga körül, de hasztalan, ami nem is csoda. A szlovenszkói közönség ugyanis konzervatívabb, az irodalom pedig egészében nyugtalanabbul modernebb, mint a pesti. — 18. sz. Ignotus: *Vers és verselés*. A vers most egy darabig megfürdik a versetlenségben, hogy később üdén, frissen és sokat tanultán térjen vissza megint csak a verselt vershez. — Komlós Aladár: *Kassák Lajos: Tisztaság könyve*. K. L. legújabb verseskötetének tanulmány-szerű ismertetése. — 19. sz. Harsányi Zsolt: *Mikszáth*. M. K. ma Magyarország leg tudatosabb klasszikusa, mert ő beszél a mai Magyarország lelkéből. Végítélet-szerűen prédikálja szörnyű romlásunkat s mi az elragadtatás mosolyával hallgatjuk. — 20. sz. Lehel István: *Jászai Mari halálára*. Nekrológ. — Ignotus: *Jászai Mari*. Rövid jellemkép. — Török Sophie: *Jászai Mariról*. Néhány kedves apróság J. M. életéből.

Pásztortűz. — 1926. évf., 16. sz. Kiss Ernő: *Szabó Mária*. Írói arckép. — Siklóssy László: *Az erdélyi Simplicissimus*. Az 1683-ban megjelent német kalandorregény ismertetése. — Bisztray Gyula: *Gyulai Pál a kritikáról*. Gy. P. néhány kevésbé ismert kritikai tételének ismertetése. — 17. sz. György Lajos: *Kristóf György*. Írói arckép. — 18. sz. Kristóf György: *Jósika Miklós Abafiának tizenkettedik kiadása*. A Klasszikus Erdélyi Regények című vállalat első kötete gyanánt nemrég megjelent báró Jósika Miklós rokonának, báró Jósika Sámuelnének, anyagi támogatásával Abafi tizenkettedik kiadása. — Igeni Ferenc: *Mikó Imre és az Erdélyi Múzeum Egyesület*. Emlékezés a kiváló főúr halálának ötvenéves évfordulójára. — 20. sz. Pataki Jenő: *Arva Bethlen Kata, az első magyar orvosnő*. A XVIII. század tudományos képzettségű nemes alakjának, Bethlen Kata grófnőnek, rövid életrajza.

Protestáns Szemle. — 1926. évf., 7. sz. Németh László: *MórícZ Zsigmond*. Magasztaló cikk. — Kiss Lajos: *Tompa Mihály sirverse a keme-*

csei temetőben. Tompa M. Egy ifjú leány sírkövére c. versének teljesebb szövege. — Révész Imre: *Magyar protestáns egyháztörténetírásunk ügye.* Megjegyzések Iványi Bélának a Prot. Szemle 1926. évf., 6. sz.-ban megjelent nyílt levelére.

Revue Des Études Hongroises Et Finno-Ougriennes. — 1925. évf., 3—4. sz. Henri Tronchon: *Les débuts de la littérature hongroise en France.* A magyar irodalmi termékek elterjedéséről Franciaországban.

Symposion. — 1926. évf., 2. sz. Németh Antal: *A mai dráma.* Ma nincs dráma. Ez az irodalmi műfaj ugyanolyan anarchiába sodródott, mint az összes európai művészetek. — Halász Gábor: *Berzsenyi lelkivilága.* A nagy költő lelki vívódásairól. — Nagyfalusi Jenő: *Juhász Gyula költészete.* J. Gy. költészete nem az élettel való birkózásból, hanem az élettől való menekülésből született. Valósága csupán az álmok s élete az emlék visszatérése.

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1926. évf., július 8. *Ravasz püspök intő szava a dekadens ifjúsághoz.* Ravasz László református püspök az Evangéliumi Keresztény Diákszövetség országos konferenciáján előadást tartott a dekadencia pusztításairól és a magyar ifjúság új kötelességeiről. Többek között Ady Endre szerepét is tárgyalta. „Magyarországon a dekadens kultúra megkapta a maga szimbólikus hősét, Adyt. Benne lehet szemlélni világosan a magyar dekadencia egész szellemét és jelentőségét. Most nem a poétáról szöveglok. Elismerem, hogy a nagy magyar költői géniuszok között Ady tehetség dolgában az elsők között van. Azt sem vitatom, hogy a dekadens korok tudtak nagyot és szépet alkotni, mert hiszen a művészet és irodalom története mutatja, hogy igenis erre képesek voltak. Föl lehet sorakoztatni a Krisztus utáni III. század hellén szobrászatát, a legnagyobb dekadens, Horatiust, akire csak az iskolában kenték rá a mázt, mintha derék ember lett volna. Ellenkezően, gyökeréig destruktív lény, élethabzsoló, az a bizonyos arany középszer, az már egy takarékoskodó öreg élvezőnek volt a megalkuvása. Nem lehet azt mondani, hogy a XIX. század Franciaországa ne termelt volna kivételes egyéniségeket. Ady a meztelen esztétika szempontjából nagyszerű költő. De számba kell venni, mit jelent a magyar szellem életében, mit tesz az, hogy a teremtetéstől kapott csodálatos tehetséget mire használta föl. Valóságos kis királyfi ő, aranyember, nem egy vonásával az Übermenschnek, mi lehetett volna ebből a fiatal emberből, ha ennyire jóakarattal pillantott rá a magyar múzsa, hova nőhetett volna, ha megmarad az a lelke, amellyel kikerült az iskolából. De később maga lett az eleven tagadás, a halál éneke és rokona, aki csodálatos ifjú életét perverz, nyomorult és aljas élettel mérgezte agyon, tette tönkre. Hulla, amelyik dalol és megrázó hangon zokogja el, hogy mi történik vele odalent a sírban, hogyan lakmározzák testét sötét, undok, ismeretlen férgek. Ő beszélt arról, hogy az ifjúságnak egyetlen nagy ambíciója lehet, hogy a vére lobogjon, a világgal szemben egy igénye van: az arany. Minden ami körülötte történik, visszaszívó romlás, átok, szégyelhetjük, hogy magyarok vagyunk, itt meg kell

halni, hasztalan rugdalóznánk ellene, úgyis a gyász martalékai lettünk. S mindehhez járult még, hogy ennek a romlásnak, ennek a rothadásnak a megéneklésére elbájoló és megvesztegető formát talál. Nem utolsó jelentőségű Ady fellépése a magyar életben s éppen ez benne a megsiratni való, a keserűséget ébresztő. Nemcsak azért, mert roppant erejével szuggerálni tudta az ifjúságot, hiszen nála mélyebb benyomást tollforgató ember alig cselekedett korára, de vádolni és büntetni kell azt a korszakot, ahol felnőttek, az öreg diákok nyugodtan szemlélték ennek a romlásnak erősödését. Azt kell kérdezni, mi volt hát szent ez előtt az ember előtt, miben hisz ez az ember, ami nagy és pozitív valóság az állattól különböző emberre nézve. Ady lelkétől egyetlen kérdésre sem kapunk határozott feleletet. Ő maga a megtestesült negatívum. Egy másik arca Adynak, ez az egyetlen pozitívuma és mentsége, hogy benne csendül ki a magyar bűnbánat, a tékozló fiú sírása. Dalok a vályú mellől: ezt lehetne költeményeinek címül adni; vályú, ahol vagy habzsol vagy zokog. Vagy jól érzi magát a bestialitásban, vagy pedig azt mondja: Felkelek és elmegyek az én Atyámhoz, vétkeztem, nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem. Megdöbrent az isteni ítélet, hogy Adynak nem adatott meg, ami része volt a tékozló fiúnak, hogy ugyanis bűnbánatával hazamehetett volna, mert nála ez csak ideiglenes vendégség volt, amely nem formálta át a lelkét, nem törte össze a lelkét. Meghalt kárhozottan, mint egy eltévedt, tönkrement, haszontalan élet képviselője. Sohasem találta meg a gyógyulást, sohasem lehetett új bizonyosságok hirdetője, Isten igazsága mellett szívig ható bizonyíték.

Nemzeti Ujság. — 1926. október 13. Ifj. Toldy László: *Nagyapámról.* Meleghangú visszaemlékezés Toldy Ferencre.

Pesti Hirlap. — 1926. évf., augusztus. Csoór Gáspár: *Gárdonyi-relikviák.* Több számon át feljegyzéseket közöl Gárdonyi életéből. — Szeptember 12. Gárdonyi József: *Élettörténet-e a Hatalmas Harmadik?* G. G. fia érdekes visszaemlékezése atyja egyik legnagyobb regényének keletkezési történetére.

Zalamegyei Ujság. — 1926. évf., 76. szám. Fára József: *Deák Ferenc első vádbeszéde.* Deák Ferenc egy 1824-ben, egy gyilkossági pörben mondott vádbeszédének gondolatmenete. — 120. és 236. sz. Csák Árpád: *Kisfaludy Sándor két ismeretlen levele.* Gaál András zalavármegyei szolgabíróhoz intézett, eddig ismeretlen két levél közlése.

FIGYELŐ.

Gragger Róbert.

Őszinte meghatódottsággal írjuk le ezt a nevet: néhány héttel ezelőtt még barátainak büszkesége, a magyar tudomány méltó képviselője, a magyar érdekek lelkes harcosa, — s ma egy megtörtött pálya, megdőlt oszlop, siratott halott. Akik örökös fürgeségét, fáradhatatlan munkakedvét, kiapadhatatlan tervkohóját ismertük, megdöbbenve ébredünk reá, hogy agyának és szívének nemes lelkesedése az idegen föld sírjában örökre elpihent; akik lelki frissességét, üde kedélyét, meleg szívét szerettük, fájoan gondoljuk el, hogy a halál oly korán elragadta; akik együtt indultunk vele a tudomány szolgálatában és láttuk pályájának méltán magasra szökellő ívét, keserűen siratjuk a tudomány s a magunk szíve pótolhatatlan veszteségét. Lehet, hogy a berlini tanszéken méltó utóda akad, lehet, hogy a német tudományos világban utódja is kivívja magának az ő pozícióját, lehet, hogy a Collegium Hungaricum Berolinense az ő utódjában is szerető apát talál, de a pályatárs baráti melegségét, örök szolgálatkészségét, együttérző szívét könnyezve temetjük sírjának hantjai közé. Az ember benne volt olyan értékes, mint a tudós. Megdönthetetlen optimizmus sugárzott belőle, megvesztegető, amely — úgy hittük — még a Sorsot is levette lábáról. Egész mivolta olyan szeretetreméltó volt, hogy az irigységen kívül minden ellenséges indulatot lefegyverzett, — azt gondoltuk, még a Balzserncsét is. Lényében olyan *energia virtuosa* csillogott, hogy minden tervéhez hozzá kellett képzelnünk a sikert, — egész életprogrammjához is. Értelme és tanultsága olyan imponáló volt, hogy sohasem féltünk pályájának megtorpanásától, — hogy gondoltunk volna kettészakadására! Megszoktuk őt ott, ahová állott, tudtuk fáradozásainak nagyságát, ismertük a fáradozások díszes eredményét, felfogtuk jelentőségét — nehéz megszoknunk a tudatot, hogy nincsen többé. Mi igazán átérezzük kultusz-

miniszterünk szomorú szavát: Gragger Róbert halála pótolhatatlan veszteség nekünk!

Katona Lajos, Riedl Frigyes, Heinrich Gusztáv az egyetemen legkiválóbb tanítványának vallotta. Volt a modorában valami eleven szeretetreméltóság, ami azt is hozzábilincselte, aki csak felszínesen ismerte. Meleg szíve volt, amelyben talán sohasem tudott megfoganni az irigység. De tanárai és barátai hamarosan felismerték értékének súlyát is. Pompás emlékezőtehetsége és nagy olvasottsága szerezte meg neki az egyetemen az első sikert: amikor Molière hatását mutatta ki a jezsuita iskoladráma legbecesebb hajtására. Katona Lajos türelmével és Heinrich Gusztáv témalátó ügyességével dolgozott. Végigkutatja a régi Molière-nyomokat, de ugyanakkor a magyarországi német irodalom történetét is átvizsgálja. Szorgalmával meglepő siker jár: kéziratok, levelek és adatok gazdag újságával lepi meg a honi filológiát. Megírja Beck Károly életét, összeírja és másolgatja a magyar könyvtárak régi német kézíratait, átkutatja az eddig jóformán hozzáférhetetlen főúri könyvtárakat és levéltárakat, összeállítja a magyar irodalom német könyvészetét, papírra veti a hazai német irodalom történetét, rávilágít a magyar szellemi és politikai élet számos elfelejtett vagy meg sem látott külföldi kapcsolatára, állandóan tanul és dolgozik, úgy hogy alig 33 éves, s már nagyobb irodalmi működés van mögötte, mint a régi idők egyetemi professzorainak.

Tudományos működése a külföldön is tiszteletet, jóindulatot vív ki. Ekkor arra a lehetetlennek látszó munkára vállalkozik, hogy Berlinben az egyetemen tanszéket vív ki a magyar irodalomnak. A világháború német-magyar barátsága adta meg a gondolatot, tette lehetővé, elképzelhetővé a tervet. De a lehetőségtől a megvalósításig nagy az út: Gragger ezt csekély hazai támogatással a maga erejéből tette meg. A hazai támogatást szinte ellensúlyozta a hazai rosszindulat, amely egyéni hiúságot akart látni a nemzeti érdekű erőfeszítésben. A külföld bizalmatlanságát könnyebb volt leküzdenie, mint a hazait. De voltak megértő jóakarói, a tudománynak munkásai között elsősorban Heinrich és Riedl, — és volt fanatikus hite a saját munkásságának nemzeti jelentőségében. A test is útjába látszott állani: betegség bénította meg hosszabb-rövidebb időre, de 1920-ban elérte, hogy a magyar tanszék és a magyar kutatók Collegiuma Berlinben megvalósult. Ezzel a berlini tervével életének mun-

kája a szűk irodalomtörténeti kereteken messze túlnő: nemcsak a magyar irodalomtudománynak, hanem elsősorban a magyar kultúrának válik harcosává. A magyar kultúra szolgálatában egyrészt a Berlinben kutató magyar ifjak megélhetésének biztosításán fáradoz, másrészt magyar könyvtárt alapít, folyóiratot és könyveket ad ki a magyar lélek multjának és jelenének megismertetésére. Kultuszminiszterünk azt írja róla, hogy a *Collegium* új épületének állványairól került a betegségbe; az *Ungarische Balladen* bámulatos munkával összeállított kötete, amely alig másfél hónapja hagyta el a sajtót, arról tanuskodik, hogy íróasztalán még nedves volt a toll, a fáradhatatlan toll, amikor ő maga már a halállal vívódott.

Szomorú gyász ül a lelkemen, teszi nehézkesé szavamat, amikor hirtelen halálára gondolok; mert nagy az én veszteségem, nagy a tudomány vesztesége, de nagy az ország vesztesége is. Nem enyhít ezen az a meggondolás, hogy Gragger Róbert a siker és megérdemelt becsülés tudatában, legnagyobb tervének megvalósítása közben, tehát a hasznos élet öntudatos nyugalmasában költözhetett el közülünk, — hiszen sajnáljuk és fáj-laljuk, sajnálnunk és fájlalnunk kell a megerősödött, gazdag terméstől színes gyümölcsfa kidőltét is. A székely kapunak, mely legutóbbi kötetének címlapját díszíti, a könyvön nyitva a bejárata: keserű szomorúság nekünk, hogy tudós írója mögött bezárult örökre az élet kapuja...

Zs.

Elhunytak.

ANDA ALFRÉD hírlapíró, megh. Budapesten 1926 okt. 24-én. A Pester Lloyd munkatársa volt.

ANGYAL ILKA (Klár Józsefné) színésznő, szül. Felesúton (Pest vm.) 1839-ben, megh. Kömlődön 1926 szept. 8-án. 1859-ben lépett a színészi pályára. A Népszínháznak alapításától 1893-ig volt tagja. Élete utolsó éveit nagy nyomorban töltötte. Önéletrajza a M. Géniuszbán (1892. 37. sz.) jelent meg. Népszínművei: *Az árendás zsidó*. 1884. (Népszínház.) — *Urak és cselédek*. 1885. (U. o.) — *Ne vigy minket kísértetbe*. 1887. (Vidéken.) — *Szép Darinka*. 1892. (Népszínház.)

BAKONYI KAROLY min. titkár, szül. Nagyváradon 1873 júl. 28-án, megh. Budapesten 1926 okt. 25-én. — Novellái és szépirodalmi tárcái a budapesti napilapokban jelentek meg. Színművei: *Kún László*. Tragédia. (Nemzeti Színház.) — *Bob herceg*, *János vitéz*, *Tatárjárás*, *Mágnás Miska*, *Gróf Rinaldo operette-szövegek*. — *Rákóczi*. Daljáték. (Szöveg.) — *Az obsitos*. Éne-

kes vígjáték. — Sárga keztyű. Színmű. (Vígsház.) — Munkái. *Laci kisasszony*. Elbeszélések. Bp., 1907. — *Szent Péter esernyője*. Színmű. Mikszáth Kálmán regénye nyomán U. o., 1924.

BALOGH GYÖRGY (VASADI) ref. lelkész, megh. Gyurón 1926 aug., 80 éves korában. — 20 évig szerkesztette a Földmíves c. néplapot.

BAROSS JÁNOS volt országgy. képviselő, szül. Pilisszentivánon 1875 dec. 21-én, megh. Budapesten 1926 szept. 7-én. Előbb szolgabíró, majd keresk. miniszteri tisztviselő, végül ügyvéd volt. 1901-ben Csongrádon választották meg képviselőnek, de a Kúria a választást megsemmisítette. 1905—18-ig a lovrini kerületet képviselte függetl. programmal. Publicisztikai működését a Magyarország és a Hazánk c. napilapokban fejtette ki.

BÉLDI IZOR dr. ügyvéd és hírlapíró, szül. Pesten 1867 ápr. 23-án, megh. Budapesten 1926 nov. 11-én. — 1891-ben nyitott ügyvédi irodát s ugyanakkor a P. Hírlap zenekritikusa lett. Operette-szövegei: Bureau Malicorne (1885); Aranyosó (1912); Gyerünk csak (1912); A vörös ördögök. — Saját maga által megzenésített operettjei: Katalin (1901); A kültelki hercegnő (1905). — Munkái: *Elemér gróf*. Regény. Bp., 1885. — *Bonaparte*. Tört. színmű. U. o., 1905. — *A gyanús király*. U. o., 1913. — *Intimitások*. U. o., 1922. — *Indiszkreációk*. U. o., 1923. — *Intermezzók közéleti és színpadi szereplők életéből*. U. o., 1924.

BERÉNYI PÁL dr. ügyvéd, ny. keresk. isk. tanár, szül. Kecskeméten 1860 nov. 2-án, megh. Budapesten 1926 okt. végén. Erdősi Zoltán néven írt verseket a Kecskeméti (1875—79), majd saját neve alatt elbeszéléseket, színházi kritikákat, utóbb keresk. szakkritikákat a budapesti és vidéki lapokba. Szépirodalmi kötete: *Elbeszélések*. Bp., 1887.

CSASZAR MIHALY reálgimn. tanár, szül. Pápán 1879 jan. 18-án, megh. Budapesten 1926 szept. 5-én. — Rózsahegyen, Rozsnyón, 1906—18-ig Pozsonyban s legutóbb Budapesten tanított. Művelődéstörténelemmel és zeneszerzéssel foglalkozott. Jákob bíró leánya (1909) és A jataján (1912) c. operettjeit Pozsonyban mutatták be. Minket érdeklő munkája: *Tudományos Akadémia alapítása Pozsonyban*. Pozsony, 1913.

FRÖHLICH JÁNOS hírlapíró, szül. Budapesten 1873-ban, megh. u. o. 1926 aug. 29-én. Klasszikus filológusnak készült, de 1890-ben a hírlapírói pályára lépett. 1904 óta az Az Ujság rendőri rovatvezetője volt. Megalapította a pesti Kino-Riportot. Számos detektívhistóriát írt.

GRAGGER RÓBERT dr. egyet. ny. r. tanár, szül. Aranyosmaróton 1887 nov. 5-én, megh. Berlinben 1926 nov. 10-én. Tanulmányai elvégzésével 1909-ben a budapesti VIII. ker. főreáliskola, 1912-ben a pedagógium tanára lett. 1916-ban Berlinbe került a magyar nyelv és irodalom rk., majd (1920-ban) r. tanárának s itt nagy része volt a Collegium Hungaricum megalapításában. Főleg a magyar-német irodalmi kapcsolatok kiderítésével foglalkozott. Szerkesztete a Heinrich Gusztáv-émlékkönyvet (1912), az Ungarische Jahrbücher c. folyóiratot s az Ungarische Bibliothek c. sorozatot. Minket érdeklő munkái: *Illei János Tornados Péterének forrásai*. Bp., 1908. — *Molière a magyar irodalomban*. U. o., 1912. — *Irodalomtörténeti forrástanulmányok*. I. U. o., 1916. — *Magyar anthologia*. Leipzig, 1922. — *Bibliographia hungarica*. I. Berlin, 1923. — *Eine alte ungarische Marienklage*. U. o., 1923. — *Ungarische Balladen*. U. o., 1926.

GROSSBERG LIPÓT hírlapíró, szül. Belényesen 1869-ben, megh. Budapest 1926 novemberben. 22 évig szerkesztette az Allg. Jüdische Zeitungot, majd a Zsidó Ujságot, az orthodox zsidóság lapját.

JASZAI MARI a budapesti Nemzeti Színház örökös tagja, a Petőfi-Társaság t. tagja, született Aszáron 1850-ben, meghalt Budapest 1926 okt. 5-én reggel 8 óra 50 perckor. Atyja Krippel József ácsmester volt, aki tudni sem akart arról, hogy színésznő legyen, miért is Jászai megszökött Győrből s beállt a székesfehérvári társulathoz, ahol 1867-ben lépett fel először mint néma szereplő a Peleskei nótáriusban. Majd a budai népszínházhoz, 1869 tavaszán pedig Kolozsvárra került. 1872-ben szerződötték a budapesti Nemzeti Színházhoz, melynek haláláig tagja volt. Ő lett a legkiválóbb magyar tragika. Cikkei és visszaemlékezései a Képes Családi Lapokban (1882—83, 1905), a P. Naplóban (1892, 1898—99, 1901—902, 1904—907, 1909, 1911, 1916), a Bp. Hírlapban (1893), a P. Hírlapban (1894), az Új Időkben (1895, 1897—98, 1900, 1902, 1907), a Bp. Naplóban (1897—1900, 1902), a Jövendőben (1903), a M. Hírlapban (1905), Az Ujságban (1908—10), az Ország-Világban (1910) stb. Henrik Ibsen John Gabriel Borkmann c. színművét az ő fordításában mutatta be a Nemzeti Színház (1898 dec. 9.). — Munkái: *Tükröm*. Bp., 1904. — *Színész és közönség*. U. o., 1912. — Kéziratban maradtak Naplói és kiterjedt levelezése.

MESZLÉNYI ILONA (özü. Ambrozovits Béláné) mint tan. özvegye, szül. Pesten 1843 febr. 22-én, megh. Budapest 1926 aug. 27-én. 1852-ben édesanyjával szül. Kossuth Zsuzsannával Brüsszelbe, majd egy év múlva Amerikába költözött, ahonnan 1863-ban visszatért hazájába. 1876-ban ment férjhez és 1905-ben lett özvegyé. Ifjúsági munkái: *Meghallgatott ima*. Bp., 1889. — *Tündérmesék a való életéről*. U. o., 1845. — *Hajnalka*. Regény fiatal lányok számára. U. o., 1898. — *Washington élete*. U. o., 1898.

NAGY JÁNOS dr. kanonok, nemzetgyűlési képviselő, szül. Egerben 1877-ben, megh. u. o. 1926 okt. 26-án. 1907—20-ig teológiai tanár volt Egerben. 1920—26-ig Eger városát képviselte a nemzetgyűlésen. Publicisztikai cikkei az Alkotmányban, Egerben, Egri Híradóban, Egri Népujságban, az Igaz Szóban és egyéb ker. lapokban jelentek meg.

SZÜCS DEZSŐ hírlapíró, megh. Nagyváradon 1926 októberében. Hírlapírói pályáját Nagyváradon kezdette, 1902-ben a fővárosba ment a Budapest c. napilaphoz, 1920 óta ismét Nagyváradon dolgozott.

UJVARI BÉLA kir. tan., ny. főreálisk. igazgató, szül. Érsekújvárt 1852 ápr. 16-án, megh. Budapest 1926 nov. 7-én. Jogot, majd filozófiát hallgatott s egy évet Párisban töltött. 1874—77-ig a Hon belső munkatársa volt. Novellái és tárcái 1870 óta jelentek meg fővárosi és vidéki lapokban. Francia tankönyveket és szótárt is írt. 1895-ben megbízták a Néptanítók Lapja szerkesztésével. Kéziratban maradt színművei: *Két apa*. Vígj. 1881., *A gyermek*. Vígj. 1 felv. (Budai Színkör, 1888.), *Gárdisták*. Vígj. 4 felv. (Nemzeti Színház, 1897.), *Vass főhadnagy*. Színmű, *Midász király*. Operette. — Szépirodalmi könyvei: *Farkasok közt*. Színmű 5 felv. Sopron, 1881. (Teleki-díjat nyert, bemutatták Sopronban és Kolozsvárt). — *Század vége*. Sztirák. Bp., 1894.

VASADI OTTÓ hírlapíró, megh. Budapest 1926 szept. 26-án. A Pesti Hírlap fotóriportere volt.

WERNER GYULA dr. volt orsz. képviselő, szül. Ónodon (Borsod vm.) 1862-ben, megh. Budapesten 1926 okt. 28-án éjjel. A középiskolát Egerben, a jogot Budapesten elvégezvén, előbb megyei szolgálatban állott, majd br. Bánffy Dezső mellett főispáni titkár lett, aki őt mint miniszterelnök a közp. sajtóosztályhoz nevezte ki. 1891–1905-ig a magyarigeni, 1911–18-ig a körműcbányai kerület kormánypárti képviselője volt. — Versei és elbeszélései 1885 óta az egri és fővárosi lapokban jelentek meg. Egy ideig a M. Nemzet vezércikkírója is volt. — Munkái: *Az ő regénye*. Költemény. Eger, 1884. — *Julia szerelme. Sisiphus*. Elbeszélések. Bp., é. n. — *Farsang Weimarban*. Vigj. és elbeszélések. Eger, 1889. — *Anteusz*. Regény. Bp., 1893. (Ebből írt színművét 1904-ben mutatta be a Nemzeti Színház.) — *Andrásfalvy de Andrásfalva*. Regény. U. o., 1894. (Péczy-díjjal jutalmazva.) — *Nyárutó*. Regény. Nagyenyed, 1894. — *Elbeszélések*. U. o., 1894. — *Megvirrad még valaha*. Regény. Bp., 1897. — *Kendi Imre házassága*. Regény. U. o., 1898. — *Olga*. Regény. U. o., 1899. — *Doktor Apáczai*. Regény. U. o., 1899. — *Hunok harca*. Regény. U. o., 1901. — *Besztercei diákok*. Regény. U. o., 1903. (1902.) — *Forgách Simon*. Regény. U. o., 1907. Álneve: Egri Gyula. G. P.

Hírek.

Az Aranytrombita szerzőjének leánya meghalt. — Sárossy Gyulának, a szabadságharc idején megjelent Aranytrombita híres költőjének, egyetlen leánya, özv. Viczmándy Mórné született Sárossy Gizella, 77 éves korában elhunyt.

A Martinovics-féle összeesküvők tetemei. — A székesfővárosi levéltárban évekkel azelőtt egy térképet találtak, melyben valamikor megjelölték azt a helyet, ahová Martinovicsot és társait 1795-ben történt kivégzésük után eltemették. A megjelölt helyen ásatásokat kezdtek és megtalálták a lefejezettek hamvait az Új Szent János-kórház kerítése mögött. A csontokat ládákba csomagolták, lelakatolták, lepecsételték és a fővárosi levéltár pánceszobájába szállították addig, amíg majd felépül a díszes mauzoleum, melyet a főváros építtet számukra. A háború azonban közbejött. A mauzoleum helyett a Kerepesi-temetőben egy üres sírboltot vásárolt most a főváros s oda temette el a szomorú emlékü maradványokat.

Index librorum prohibitorum. — Müller Lajos S. J. közzétette *A római index* című tanulmányát. Ismerteti a legújabb egyházi törvényeket a könyvbírálatról és a könyv-tilalomról. Bőven tárgyalja a könyvtilalom bevezetésének szükségességét és a könyvtilalom szabályait. Aztán felsorolja a jelenleg tilalom alatt álló könyveket: körülbelül 4000 könyvcím az írók nevével együtt. A tiltott könyvek között vannak tudományos munkák, szépirodalmi munkák. Magyar könyv összesen három van indexen.

Magyar lap Argentínában. — Már Dél-Amerikában is van lapjuk honfitársainknak. Buenos-Airesben jelenik meg az Argentínában élő magyarok lapja, a Magyar Szó. Hetenkint kétszer adják közre.

Emlékművek. — A nógrádmegyei Penc község emléktáblát helyezett arra a házra, ahol Petőfi Sándor diákkorában két ízben töltötte a karácsonyi szünidőt. — Balatonfüreden föllálitották az első Blaha-emlékművet.

Uj könyvek.

Verses kötetek.

- Aprily Lajos: Rasmussen hajóján. Berlin, 1926. 64 l.
 Emőd Tamás: Nótám, füttyöm, citerám. Bp., 274 l. Genius.
 Hegyaljai Kiss Géza: Égő szívvel. Miskolc, 1926. 140 l.
 Nagy Miklós: Keselyűk a mohácsi mezőn. Bp., 1926. 104 l.
 Lírai Antológia Szlovenszko és Ruszinszko magyar költőinek alkotásaiból.
 Szerk.: Sziklay Ferenc. Berlin, 1926. 176 l. Voggenreiter.

Elbeszélő kötetek.

- Biró Lajos: Az élet arénája. Bp., 1926. 264 l. Pantheon.
 Budaváry László: Könnyek a kereszten és más elbeszélések. Bp., 1926. 144 l.
 Darkó István: Zuzmara. Berlin, 1926. 192 l. Voggenreiter.
 Jósika Miklós: Abafi. Kolozsvár, 1926. 224 l.
 Kodolányi János: Kántor József megdicsőülése. Bp. 200 l. Athenaeum.
 Kovács Dénes: Őszi napfény. Bp., 1926. 88 l.
 Orosz Iván: Mária asszony piros fejkendője. Zalaegerszeg, 1926. 144 l.
 Péchy-Horváth Rezső: A néma hajó. Bp., 1926. 140 l.
 Sándor Imre: Aszonyok. Kassa, 1926. 84 l.
 Schmidt Attila: A löcsei fehér asszony várkastélya. Bp., 1926. 144 l.
 Szabó Mária: Appassionata. Kolozsvár, 1926. 220 l.
 Sziklay Ferenc: A fekete ember. Berlin, 1926. 120 l. Voggenreiter.
 Tamás Mihály: Tavaszi vallomás. Berlin, 1926. 108 l. Voggenreiter.

Tudományos munkák.

- A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek: Csengery János: Bódiss Jusztin l. tag emlékezete. Bp., 1926. 18 l.
 — Forster Gyula: Schulek Frigyes t. tag emlékezete. Bp., 1925. 42 l. —
 Buday Kálmán: Genersich Antal r. tag emlékezete. Bp., 1925. 34 l.
 — Finkey Ferenc: Binding Károly k. tag emlékezete. Bp., 1926. 32 l.
 — Gaal Jenő: Matlekovits Sándor r. tag emlékezete. Bp., 1926. 26 l.
 — Sigmond Elek: Kosutány Tamás l. tag emlékezete. Bp., 1926. 34 l.
 — Császár Elemér: Bayer József r. tag emlékezete. Bp., 1926. 58 l.
 Babura László: Nagy szent Gergely élete. Bp., 1927. 162 l. Szent István-Társulat.
 Baros Gyula: Szép Ilonka halhatatlansága. Bp., 1926. 16 l.
 Birkás Géza: A francia irodalom története. Bp., 1927. 314 l. Szent István-Társulat.
 Brisits Frigyes: Assisi szent Ferenc. Bp. 84 l. Lampel.
 Dézi Lajos: Verses görög regények és regék a régi magyar irodalomban. Szeged, 1926. 24 l.
 Fejérpataky László és Áldásy Antal: Pápai oklevelek. Bp., 1926. 88 l. Magyar Történelmi Társulat.
 Gulyás József: Csokonai-tanulmányok. Sárospatak, 1926. 40 l.
 Hóman Bálint: A forráskutatás és forráskritika története. Bp., 1925. 42 l. Magyar Történelmi Társulat.

- Irodalomtörténeti füzetek: Kéky Lajos: Gárdonyi Géza. 40 l. — Császár Elemér: Arany János. 18 l. — Gálos Rezső: Legrégibb bibliafordításunk. 40 l. — Hartmann János: Petőfi-tanulmányok. 52 l. Bp., 1926.
- Lósy-Schmidt Ede: A hortobágyi kőhíd építése Debrecen város mátai pusztáján. Debrecen. 1926. 80. l.
- Sigmond Elek: A tervezett mélybevágású Duna—Tisza-csatorna mentén elterülő szikesek ismertetése és javítási lehetőségei. Bp., 1926. 42 l. Stephaneum.
- Somogyi Antal: Vallás és modern művészet. Bp., 1927. 116 l. Szent István-Társulat.
- Széchenyi vallomásai és tanításai (Széchenyi-antológia). A Magyar Tudományos Akadémia alapításának századik évfordulója alkalmából a népfőiskolai Széchenyi-Szövetségek megbízásából összeállították: Fekete József és Váradi József, Schandl Károly előszavával. Átnézte: Imre Sándor. Bp. 508 l. Studium.
- Takáts Sándor: A magyar mult tarlójáról. Bp. 412 l. Genius.
- Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Brisits Frigyes. Bp. 156 l. Pallas.
- Weszely Ödön: Korszerű nevelési problémák. Bp. 1927. 220 l. Szent-István-Társulat.
- Wodetzky József: A világegyetem szerkezete. Bp. 1927. 148 l. Szent-István-Társulat.
- Ybl Ervin: Az utolsó félszázad művészete. Bp. 1926. 140 l. Pallas.

Fordítások.

- Egy pozsonyi Robinson története. Jetting Károly pozsonyi származású magyar ember élete és viszontagságai. Az 1797-ben Bécsben megjelent német eredetiből fordította: Lukinich Imréné. Berlin. 1926. 94 l. Vögenreiter.
- Paul Géraldy: Róbert és Marianne. Színmű három felvonásban. Ford. Kosztolányi Dezső. Bp. 194 l. Genius.

Egyéb könyvek.

- Barcsai Károly: Költők, írók jellemrajza. Győr. 1926. 50 l.
- Bitay Árpád: A moldvai magyarság. Kolozsvár. 1926. 24 l.
- Gulyás József: Forgácsok. Sárospatak. 1926. 36 l.
- Huszár Vilmos: Felelős-e Magyarország a világháborúért? Bp. 1926. 36 l.
- Lósy-Schmidt Ede: Beszámoló a magyar mérnök- és építészegylet könyvtárának és technikatörténeti gyűjteménytárának 1925. évi gyarapodásáról, valamint a technikai szakirodalom 1925. évi fejlődéséről. Bp., 1926. 12 l.
- Magda István: Gyalogúton. Szigetvár. 47 l.
- Nagy Péter: Ó, kedves Kolozsvár! Berlin. 1926. 176 l.

